

EMANOIL BUCUȚA

PIETRE DE VAD

BUCUREȘTI
EDITURA CASEI ȘCOALELOR
ȘI A CULTURII POPORULUI

EMANOIL BUCUȚA

PIETRE DE VAD

BUCUREȘTI
EDITURA CASEI ȘCOALELOR
1 9 3 7

PIETRE DE VAD

*Pământ și oameni
dela noi*

Ț A R A

Cea mai frumoasă preamărire a țării nu putea să ne vie decât din vremurile ei eroice. Și astăzi mai este ceartă sau cel puțin vorbă între cercetători despre cine să-i fi fost autor, romanticul moldovean îndrăgit de folklor și de limbă curată, dar scriind în acest caz în franțuzește, Alecu Russo, sau romanticul muntean, istoric ieșit din cronici cu dor de luptă și de răsturnări sociale, singura față de om de știință și om de faptă pe care cei de dincoace de Milcov ar fi putut s'o așeze cu cinste alături de Mihail Kogălniceanu, dacă moartea nu-i smulgea pana din mână înainte de vreme, Nicolae Bălcescu. Mă gândesc la Cântarea României, alcătuită ca o înșirare de psalmi, în zilele de mare credință națională.

A trebuit să treacă de atunci mai bine de o jumătate de secol, pentru ca să avem România pitorească a lui Vlahuță, carte de călătorie și de descriere puțin cam suspinătoare, deși împrejurările și oamenii în anii 1905-1906 de înălțare și de înavuțire a țării ar fi avut dreptul să aștepte un scris mai semeț. Cam în același timp veneau însă volumele, tot pe atât de frescă pe cât de anchetă, ale d-lui Nicolae Iorga, îmbrățișând deopotrivă nu numai țara românească liberă, ci toate provinciile de margine pe care războiul le-a întors României. Întâia unire s'a făcut în aceste cărți și a fost ca o bunăvestire a celeilalte, venită foarte aproape, în pașii ei.

Românii sunt astăzi toți împreună în niște hotare care nu trebuie să fie trase numai pe pământ, dar și în sufletele noastre, pentruca într'adevăr nimic să nu le mai poată mișca din loc. Suntem în așteptarea încă a unei cărți, la fel cu celelalte, din două răspântii deosebite ale istoriei și oglindindu-le amândouă cu atâta fior. N'aș cuteza să așez între înaintemergătoarele ei decât acele crâmpene de monografii de sat, întreprinse de Institutul Social Român și de Fundația Culturală Principele Carol, sub conducerea d-lui Dimitrie Gusti, construcții de adâncime, cu lucrători nenumărați și în care să încapă tot ceea ce este menit să descopere firea și zămislerile noastre de până acum alături de rosturile de astăzi și de viitor ale unui întreg popor, cuibărit pe vreme lungă între Dunăre și Carpați. Trebuie să mai așteptăm, iar până atunci să ne cercetăm colțișor cu colțișor țara ieșită ca un pământ nou, așa cum se vorbește în întâile capitole din Cartea Facerii, de sub apele istoriei, după ce s'au retras din nou în matca lor. Intr'o zi va veni și acea privire, în stare să îmbrățișeze într'o singură lucrare tot ceea ce însemnăm astăzi și unde lumea nouă românească să se caute și să se găsească.

Oltenia, pământul nostru sfânt, cu cele mai vechi și mai frumoase mănăstiri și cu troițele lui monumentale, se pregătește de o mare faptă. În vecinătatea picioarelor podului lui Traian și a rămășițelor romane, se va ridica un nou pod. Vestitul meșter din Damasc, Apolodor, își va descoperi pe aceste plaiuri, după 1800 de ani, urmași. După ce ne-am îndreptat un secol și mai bine spre Apus, iată că reluăm unele căi bătute spre vecinătatea noastră firească a Peninsulei Balcanice și a Răsăritului. Pe la aceste coturi și vaduri dunărene cu limbi de nisip și cu păduri de sălcii, au fost vechile drumuri, pe unde au trecut întâi Romanii și mai târziu țarițele, cărturarii sau monahii dela Miazăzi, și tot pe aici trebuie să umblăm și noi, cei de astăzi, nu numai ca să ne întâlnim trecutul, ci ca să ne urzim o soartă mai bună.

Pentru Sârbi acesta este al treilea, dacă nu aproape al patrulea pod pe care îl au peste Dunăre. Două le-au moș-

tenit dela Unguri, unul la revărsarea Savei și celălalt pe deantregul peste fluviu; pe cel de-al treilea, dela Panciova, dat circulației abia de câteva luni, l-au făcut anume ca să lege Banatul iugoslav de Serbia. Fapta lor ne arată cât de datori rămânem noi, mai cu seamă Cadrilaterului, care ar trebui să-și aibă podul lui între Turtucaia și Oltenița, pe unde trece marea șosea internațională Londra, București, Constanța, și cât de datori Basarabiei, care ar avea aceeaș nevoe de legătură între Ismail și Tulcea. Podul de lângă Turnu-Severin, în afară de însemnătatea lui locală, în afară de rosturile simbolice, în afară de lecția de încredere în munca românească, va avea și această însemnătate mai îndepărtată, să aducă aminte de ceea ce așteaptă dela noi Dunărea care-i numai a noastră, cu malurile nelegate între ele pe sute și sute de kilometri. Spre deosebire de podul dela Cernavodă, așezat pe locul pe unde trecea în linie dreaptă calea ferată dintre București și Constanța și numai pentru trenuri, podurile noastre viitoare trebuie să înlesnească mișcarea mai cu seamă a drumeților, fie cu automobilul și căruța, fie cu piciorul. Numai așa poporul românesc va putea să ajungă într'adevăr la Mare, să-și facă o viață de apă și s'o stăpânească. Oltenia ne dă, cu podul ei, toate aceste gânduri.

Pe de altă parte, tocmai în celălalt capăt al țării, Dobrogea lucrează la un nou port. Pământul acesta dintre Dunăre și Mare, câștigat treptat scafeților și stufului, rămâne marea noastră mândrie. O Românie nouă s'a născut pe aceste întinderi. Ea se întărește și se înfrumusețează sub ochii noștri. Constanța a ieșit din suferințele războiului, crescută și încrezătoare, ca o cetate din apă. Două drumuri au să pornească pe curând, unul o șosea, dela Mamaia până la Ecrene, dintr'o singură bucată, și altul o cale ferată, cu opriri și popasuri, deocamdată până la Mangalia, dar cu aceleași țeluri depărtate, și au să lege între ele toate orașele de pe coastă. La capătul acestor drumuri strălucește Balcicul, cu faima lui de soare și de albastru. Cea mai nouă ispravă a lui este una tot de inspirație: poeziile cele noi ale lui Ion Pillat din Revista Fundațiilor Regale: Balcic, Bal-

cic, nostalgic cum e luna, Albind pereții râpelor pustii, Podind pe valuri licărite bruma, Veghind cu basme moarte vremuri vii. Balcic, încins cu ziduri de cenușă, Balcic cuprins cu murmur de fântâni, Incununat cu ceruri de brândușă, Impodobit cu semne din păgâni ; Cu dealurile surorilor cămile, Cu case vechi — încremenite oi — Balcic, păstorile din alte zile, Cobori pe țărnul biblic pân 'la noi. Cetate mai bătrână decât morții, Loc sfânt ca tinerețea de senin, Migdalii să 'nflorească pragul porții, Când în lumina ta umil mă'nchin. Altă ispravă nouă a Balcicului este, în altă artă, ca să nu mai vorbim de pictură, unde a făcut școală, acea Maternitate avântată a sculptorului Boris Caragea, artist băștinaș, cu casă pe marginea mării, cu cactuși în ulcioare mari de piatră. Ea n'a putut fi văzută decât într'o lună de expoziție în sala Dalles, dar și-ar avea locul firesc pe noul bulevard din lungul cheiului dela Balcic, pornind parcă pe Mare, cu feregeaua suflată de vânt și cu copilul pe braț, ca un simbol al acestei lumi dobrogene, venite la o chemare ,care nu era totdeauna a guvernanților, cât era a pământului, din toate unghiurile orizontului românesc. Ar fi și cel mai bun răspuns pe care Balcicul, oraș de artiști, dar fără artă, l-ar da Constanței, oraș cu mai puțini artiști, dar cu mai multă artă. Acolo se va ridica în foarte scurt timp una din cele mai frumoase statui pe care le avem, Regina Elisabeta de Jalea. Am văzut lucrarea numai în lut și în căutările de atelier ale unor linii cât mai senine, dar făptura însăș a Reginei inspirate, privind pe Mare, și mai ales a poeziei, care la picioarele ei încearcă pe o harfă accentele care scot sirenele din valuri, câștigă pentru totdeauna. Nimeni n'ar fi putut să aducă între noi mai a avea pe Carmen Sylva. Fericită Constanța, care va găzdui-o de bronz pe una din terasele ei !

Balcicul se fălește însă astăzi cu alte isprăvi, de ordin economic și tehnic. El încearcă să ajungă al doilea nostru port la Marea Neagră, portul Cadrilaterului, așa cum este Constanța, pe lângă portul maritim al țării în deobște, portul mai ales al Dobrogei vechi. La adăpostul unui dig, zidit câteva sute de metri în larg, până acolo unde apele

încep să se facă verzi de adâncime, o dragă a scos nisipul și stâncile, ca să îngăduie vaselor să se apropie și să arunce ancora. Pe mal se vede o tribună, unde oficialitatea are să se așeze în curând ca să ia parte la binecuvântarea bisericească a lucrărilor și la punerea lor la îndemâna negoțului și a lumii călătore. Balcicul se împarte de pe acum în trei părți, care vor fi cele trei cartiere ale orașului de mâine, capitală de județ și săltat dela o populație de 7.000 de locuitori la îndoitul ei, acest îndoit fiind dat în întregime de Români: un cartier, al Palatului Regina Maria, al vilelor și al hotelului Oficiului Național de Turism, cu parcuri și cu locuri de nîlbare; alt cartier, al orașului comercial și administrativ, cu portul propriu zis; și alt cartier, al băilor, dela noua plajă până la locul tîmăduitor de nămol dela Tusla. Avioanele zbîrnăie toată vara între București și Balcic, înzestrat cu o frumoasă aerogară. De pe apă vor sosi acum vapoarele. Nu va trece mult și trenul își va face și el loc prin aceste firide de stîncă roșie, cu povârnișuri prea repezi.

Am văzut în Transilvania lucrările de desgropare a vieții și civilizației române dela Sarmisegetuza. De sub prunii rari și firavi a răsărit, așezată ca niște morți albi în racle de piatră, atunci când tîrnăcoapele au dat la o parte pămîntul pus în valuri de multele secole, o întreagă lume de temple și de palate. Avem și noi cîmpul nostru sfînt, unde să ne ducem și să ne frîngem genunchii, nu locuri lăsate în paza unor venetici oarecare moștenitori de barbari năvalnici, ci moșie și clădiri ale strămoșilor, rămase alor lor, din tată în fiu. In satul vecin dela Clopotiva, de unde se urcă la Negoiu, cu tăurile lui reci, Dacii mai trec până astăzi prin satul închis cu porți la toate ieșirile lui. Totul e sur, dela hainele oamenilor și apărătoarele groase de țărloae ale femeilor, până la case și până la piatra dimprejur. Sur e și timpul, care parcă e bătrîn pe- aici de când lumea. Dar Transilvania deschide în aceste văi niște ferestre largi către ceace a fost odată și în rama acestor ferestre se luminează fețe de demult, jumătate de istorie și jumătate de legendă. In alte părți Românul poate să aibă

fiorul frumuseții sau fiorul muncii, dar numai aci îl săgețează fiorul istoric. Cineva, un cărturar de oraș, care se oprise vara trecută la Sarmisegetuza și se plimba printre ruine însoțit de un țăran al locului, l-a întrebat : „Și crezi dumneata că noi ne tragem din oamenii cari au făcut toate câte se văd și vor mai fi ascunse sub case și livezi ?” Țăranul i-a răspuns : „De dumneata nu știu și nu mi-aș pune mâna în foc. Dar noi dela ei venim. Uită-te la îmbrăcăminte mea și la îmbrăcăminte lor. A lor a fost de piatră și a ajuns până astăzi; dar a noastră, care e de in și de lână, a ținut tot cât cea de piatră, și are să meargă cu noi până la sfârșitul lumii”. Oficiul Național al Turismului ridică și în marginea acestor locuri un adăpost pentru credincioșii cari vor veni, așa cum are să ridice mari hoteluri, la Balcic și la Turnu Severin. Iată cele trei colțuri din țară, unde viața românească nouă, clocotitoare de o putere tânără, a creat în trei feluri atât de deosebite, planuri de poduri, porturi și cetăți imperiale.

Locurile sunt luate la întâmplare, dar atâtea alături se frământă și crează. Mai ieri era o adunare unică în Europa, a celor 6000 de membri de coruri și de fanfare țărănești dela Timișoara, cu toată comoara de porturi și de cântec a Banatului. Moldova ne-a mișcat încă odată cu tot ce a pus la cale și a deșteptat în amintirea tuturor, prin serbările centenarului Academiei Mihăilene. Basarabia își reface aproape viața de sat, prin grija de sănătatea, de munca și de îndrumarea sufletească a țăranilor, care a schimbat fața câtorva județe dintre Prut și Nistru, pline încă în datinile locale de zvonul trecerii vitejilor lui Ștefan cel Mare. Și nu este altfel nici pe granițele înalte de Miazănoapte ale Maramureșului și ale Bucovinei. Toate la olaltă înfățișează țara, nu numai cea geografică și istorică, păzită de munții și de apele ei sau de steagul fluturat de strămoși și de noi pe atâtea câmpuri de bătae. Este țara la muncă, zămislitoare de noi valori și puteri, în care se toarnă sufletul cel nou al neamului românesc. Ea înalță alt fel de bastioane la toate granițele pământului nostru, peste care nicio silnicie nu va mai putea să treacă. Această țară suntem datori mai

cu seamă s'o cunoaștem și rînd pe rînd, provincie după provincie, ea va veni aci să ne vorbească de tot ceea ce năzuește și face faptă. Va fi cea mai bună școală de încredere pe care am putea s'o urmăm, în niște zile tulburi și pline de amenințări. După Cântarea României și România pitorească, sunt fragmentele de oțel și de aur ale unei noi cărți, potrivită cu ceea ce ne simțim și suntem astăzi, și la care ne încordăm o întreagă generație, nu mai puțin eroică decât altele, ca s'o gândim și s'o scriem.

CARTEA MUNȚILOR

Pentru toți câți iau acuma drumul munților, mai ales din văile Oltului de dincoace, a Argeșului, a Dâmboviței și a Prahovei, un nume trebuie să fie amintit. E numele cuiva care a bătut înaintea noastră aceleași poteci și care cu o mică silință a închipuirii poate fi deosebit într'o făptură de abur, cum ne premerge și astăzi fără să se întoarcă la noi, cu fața la înălțimi. Iubise prea mult munții noștri ca să poată să se simtă în altă parte mai bine, după ce a trebuit să plece năprasnic de pe pământ. E vorba de scriitoarea Bucura Dumbravă. Cartea ei, mai în urmă scrisă și la care țin mai mult, se chiamă Cartea Munților. Ea ne-a rămas astfel în chip de călăuză ideală și cei cari nu și-o pot reîmprospăta din amintire sau din zvon, au aceste pagini pline de izvoare, de flori de munte, de stâne și de stele. Dru-mețul la munte, dupăce și-a aruncat sacul bine chivernisit în spate, dela merinde până la felinar și toporaș, și s'a pîpăit repede pe haine în jos dacă nu-i lipsește nimic, înainte să zică ciobănește: Doamne-ajută! să pue undeva, la loc ușor de umblat la popasuri, și Cartea Munților. E vrednică. Voiu căuta în două cuvinte s'o arăt celor cari n'o știu. Departe de mine gândul unei recenzii. Trebuie adus între noi, din singurătatea lui de vântoase și de stâncării, duhul muntelui.

Muntele n'a fost descoperit de mult. L-au colindat cio-

banii și l-au trecut la pasuri călătorii, fie cei pașnici, fie cei războinici. V'aduceți aminte câtă vâlvă a pus în jurul capului lui Napoleon încălecarea Alpilor în plină iarnă și apariția neașteptată în câmpia lombardă. Pe acea vreme oamenii de știință abia se gândiseră să se cațere sus ca să studieze, la început, apăsarea aerului și legile barometru-
lui. E drept că ciobanii botezaseră, ca pe niște locuri de îndelungă ședere, unele piscuri cu nume ca Retezatu, Mân-
dra sau Vârfu-cu-dor, și cântaseră pe urma oilor mănate pe văi la ernatic, Miorița. Muntele rămânea însă temut și pustiu în mijlocul vieții noi a sfârșitului de secol al opt-
sprezecelea și a începutului de secol al nouăsprezecelea. Cred că romantismul, cu marele cult al naturii, ne-a dat, ca mării corăbieri trecuți oceanele și continentele tainice, insulele acestea înalte de piatră, păstrate neatinse într-o
civilizație de orașe, neînțelegătoare. Așa și atunci au înce-
put urcările pe munte și dragostea lui.

Pentru noi lucrul apare cu atât mai adevărat cu cât în-
tâiul drumeț care ni-a lăsat o descriere mai încântată a plimbărilor lui pe dealuri și munți e un romantic, Alecu
Russo, autorul Cântării României și întâiul adunător de
poezie populară. Cum așteaptă strungarul oaia cea cu bun
lapte la locul știut din strungă, așa a prins el, și nu Alecsan-
dri, pe ciobanul care știa plângerea cea minunată, la o co-
borîre de pe Ceahlău sau de pe alt munte moldovenesc, și
i-a luat-o ca să ne-o treacă nouă în veci. Altminteri, ca lap-
tele, de nemulgere la timp și de bătaie, s'ar fi stricat și ea,
de n'am fi găsit-o decât în formele decăzute în care mai
circulă și astăzi. Iată un dar al muntelui ! La fel cu florile
de sus, care cresc mai mici decât suratele lor de câmp, dar
au culorile mult mai vii și mireasma mai îmbătătoare, s'a
întâmpat și cu această mândrie a poeziei populare româ-
nești. Povestea e epizodică și versurile sunt scurte, ca
niște bătăi de clopote dela gâtul unei turme risipite pe o
poiană înaltă. Spuneți-vi-le însă încet, versurile acestea de
seară și de moarte ! Tot aerul curat al muntelui a intrat
în ele și le-a suflat cu argint. Era, când a auzit-o și a în-

semnat-o întâiul Român cult, anul o mie optsutepatruzeci și ceva.

Turismul de munte organizat n'a început pe pământul românesc, la noi în România liberă, ci dincolo, în Ardeal, la Sași. Păstrând legături culturale strânse cu poporul mare germanic dela el de acasă, ei au putut să aducă între noi mișcarea, numai decât după ce se ivise acolo. Asociația carpatină ardeleană sărbătorește la toamnă, în Sibiu, unde își are sediul central. cincizeci de ani de viață. Ne putem fâli cu un asemenea praznic. Sunt destule țările din Apusul Europei care să numere societăți de turism muntenc mult mai puternic, prin cifră de membri, organizare și rezultate, decât societatea din România; dar nu sunt multe care să poată arăta ceva mai vechiu în timp și cu o continuitate neîntreruptă până la noi. Societatea carpatină a fost mândră, și cu drept cuvânt, de caracterul ei sășesc, dar aceasta n'a împiedicat ca atâția Români ardeleni să-și facă în ea ucenicia turistică : chiar astăzi mai e așa, deși împrejurările s'au schimbat. Astăzi Ardealul își are societățile carpatice românești.

În România liberă turismul organizat, de munte, s'a ivit mai cu seamă odată cu societatea turiștilor români. Aceasta cu mult înainte de războiu. Alcătuirea nu era însă destul de încheată, de vreme ce n'a putut să supraviețuiască războiului. Locul ei l-a luat, cu izbândă, întâiu Hanul Drumeților și apoi Touring Clubul României. Dar nu e în gândul meu să fac istoricul turismului între Români sau în România. Vreau să găsesc numai atmosfera și clipa în care s'a arătat Cartea Munților.

Legătura cu muntele, care începe să dea pe drumeții înălțimilor, se face mai ales prin Sinaia și Bucegi, prin urmare după clădirea castelului din poiana Peleşului. Ea are mai bine de patruzeci de ani. Din copilăria mea mă mai urmărește amintirea unei mari fotografii înrămate, cu un grup așezat în piramidă pe o creastă de piatră. Poate că nu era mai departe decât poiana dela Stâna Regală sau vreo stâncă de deasupra ei. Trebuie să fi fost printre întâile semne, cu toată fudulia începutului, ale acestui nou

gust. Timpul s'ar putea socoti ușor, nu după rochile lungi și cu șea ale femeilor, dar în capul grupului se afla Ducele de Wales, viitorul rege Eduard al șaptelea al Angliei. Analele vizitelor princiare la curtea noastră ne-ar spune nu mai decât anul și ziua când această plimbare în munte, care începea să fie un punct de program, s'a întâmplat a-nume. M'am căsnit mai târziu să-mi aduc aminte, dacă printre cățărătoarele de curte de acolo, nu se rătăcise și Bucura Dumbravă. Cu stăruința amintirilor copilăriei fiecare față mi se întorcea, care cu zulfii ei în vânt, care cu toca pe-o ureche, care cu un adevărat coif pe tâmple, privind în lături într'o râpă bănuită sau privind drept în ochi, dar fața cunoscută a Bucurei Dumbravă aproape copilă lipsea. Încă de pe atunci însă ea se afla în acea lume și în acel fel de viață. Așa de nedespărțit încât dacă într'adevăr nu se vedea și nu se vedea, nu mai rămâne decât ca ea să fi fost fotograful care fotografiase și la care căutau aproape toți, cu ochii lor de acum mai bine de patruzeci de ani !

Romanul „Haiducul” al Bucurei Dumbravă, e din 1907. Scria de mult la el, dar a fost să apară atunci, în anul răscocalelor, ca un simbol. Mi se pare că nu mult după aceea „Vorwärts”, ziarul socialist german, l-a publicat, în foileton. Simbolul pentru străinătate era un fapt, pe care înțelegea să-l cunoască în imaginea frumoasă rășfrântă de o scriitoare română, în întâia perioadă, de limbă germană. Ridicări împotriva ciocoilor mai fuseseră între Români: cea de ordin mai mult social o întrupa Haiducul, Jianu, cea de ordin mai mult politic, Pandurul, Tudor Vladimirescu, trăitori în acelaș timp, la începutul veacului trecut și făuriți de scriitoare unul după altul și aproape unul trebuind să urmeze pe celălalt, în două din cele mai puternice romane pe care le avem. Păcatul că au fost scrise în limba germană a fost răscumpărat de traduceri apărute numai decât în românește. Nu știu dacă ediția originală germană a trecut peste cea dintâi, dar în românește ambele romane sunt la a șasea sau la a șaptea ediție. E desul de caracteristic. Șaizeci, șaptezeci de mii de cititori ro-

mâni au adevărit, alături de zecile de mii cari fără îndoială vor urma, că scriitoarea era româncă și că romanele ei, pline de atâta înțelegere și iubire a oamenilor și a locurilor, sunt romane românești. Astfel pseudonimul, care e mai firesc decât numele, pentru că pseudonimul și l-a dat și l-a umplut de conținut scriitoarea, pe când numele îl căpătase fără nici o putință de alegere, a învins numele, iar Fanny Seculici a rămas definitiv Bucura Dumbravă. Fanny Seculici era fără o naționalitate limpede, așa cum îi plăcea ei, care avea uneori furii împotriva hotarelor trase între oameni: născută la Bratislava, așezată dela cinci ani în România, cu o mamă poate mai mult germană și cu un tată poate mai mult slovac-ungur, scriind și vorbind aproape tot așa de ușor în limba germană, franceză și engleză; Bucura Dumbravă era numai Româncă.

Cartea Munților începe să-și facă loc dela întâii ei pași publici : operă literară și nume sub care o trimitea lumii. Pentru Haiducul, de pildă, Bucura Dumbravă, nu numai că a citit cartea populară a lui Nedea Popescu, și a stat de vorbă cu el; bietul om o învinuia pe urmă, după marele răsunset al Haiducului, de plagiat ! Ea a răscolit, tot ce se putea răscoli, ca să descopere firea omului, sufletul vremii și cadrul natural. Una din legăturile ei de prietenie i s'a tras din aceste răscoliri, pe urmele rudelor în viață ale lui Jianu. Intr'o bună zi, dusă din știre în știre, s'a oprit la pragul unui nepot neașteptat, care a păstrat totdeauna farmecul acestei origini, oricât îndeletnicirea și firea isteasă și discursivă de Bucureștean, îl arătau de departe de unchiul, pornit, mândru și autoritar. Comunitatea Bucurei Dumbravă trăește încă nerisipită și ea privește chiar astăzi cu oarecare pismă pe acela dintre membri care a avut din această pricină cea mai mare din treceri. Urmăriți însă în deosebi partea de descriere din Haiducul, nu numai Cezi-enii, dar mânăstirile de pe Olt și rătăcirea prin pădurile Prahovei. In ele orice ochiu priceput recunoaște drumuri proprii și însemnări de culori de amurg sau de freamăt de frunză sau de siluetă de culă și de turn peste o vale vijeli-oasă, făcute cu realitatea în față. Scriitoarea a străbătut

toate aceste locuri ca să trăiască aceeaș viață cu eroul ei și nimeni nu mai știe, iar ea nu mai e aici ca să ne spue, dacă haiducul frate cu codrul i-a descoperit pământul românesc și toate frumusețile, sau dragostea pământului a îndreptat-o spre cei mai legați de el fii ai lui.

Numele însuș era un nume de munte. El vine din aceea atmosferă romantcă germană, care a dat și Reginei Elisaveta pseudonimul pădurean de Carmen Sylva. Fanny Seculici, care iubea muntele, s'a dus până la tăurile reci ale Retezatului, cu oaspeți numai vulturi în zbor cu umbra în treacăt și capre negre sperioase coborîte la adăpat. Ea era de atunci o fiică a înălțimilor și duhul muntelui, părintele ei de-al doilea și cel adevărat, trebuia s'o umple. Sprintenă de picior, mândră în purtări, fată până la urmă, la cei cincizeci și opt de ani pe cari i-a putut ajunge, tânără cu toți anii, pătrunsă de muzică și teosoafă prin dor metafizic, Bucura Dumbravă nici nu era decât un munte frumos, întrupat și miniaturizat între noi, ca să nu ne sperie. Cartea Munților era jurnalul ei, testamentul lăsat nouă.

Iată că sunt zece ani de când Cartea Munților a fost scrisă ! Amintirea acestei aniversări nu se putea face mai potrivit decât într'o vreme când muntele românesc foeste de drumeți, și pe calea văzduhului, în care de atâtea ori, poposiți la un foc de brad am privit împreună cu Bucura Dumbravă dela o curățenie și tăcere de aproape două mii de metri, cum se aprinde, într'o pulbere scăpărătoare, tăria cerului. Manuscrisul se păstrează undeva, în alte mâini de femei, căreia îi e dragă amintirea. L-am citit printre cei dintâi și l-am dus, atunci, în 1920, la tipografia noastră, dela „Idea Europeană”, unde Colecția Cărților Galbene, o serie de cărțile care trebuia să aducă ceva nou oamenilor ieșiți din războiu, l-a primit ca și cum fusese ticluit pentru ea. „Noul” nostru era tot o răsvrătire, împotriva cărții sau a ideilor primite, cu miros în cele din urmă însă de bibliotecă și de tradiție. „Noul” Bucurei Dumbravă era o întoarcere în singurătatea plină de atâtea daruri a naturii. Peste capetele noastre se ridicau deodată, în aerul care părea sterp, munții veșnici. Ea îi vedea ca un cioban

și ca un călugăr, ca un drumeț și ca un scriitor, ca un cavaler și ca un filozof, loc de odihnă și de frumusețe, dar și vatră de entuziasm și de mari idei, gătită cu flori și încinsă cu fulgere.

„Cartea Munților” nu trebuie uitată. Mulți oameni și multe locuri trăesc în ea. E ca o zare de ideal, foarte înaltă și foarte albă, pusă vieții noastre. Cartea Munților a împlinit zece ani, dar e din rândul celor veșnice. Să ne plecăm din nou peste paginile ei de argint și de safir.

LA HUȚULI

(Intre Suceava și Ceremuș).

Una din vechile mele dorințe se îndeplinește astăzi. E o dimineață de Iulie în Seletin și mă pregătesc să pătrund în Țara Huțulilor. Încă dinaintea războiului, când mă bătea gândul să urc dinspre Câmpulungul românesc spre Șipotele Sucevei, eram pe aceleași drumuri.

Pornisem de ieri dela Falcău, cu marile lui fierăstrae. De aici și dela Brodina vecină, oamenii aceștia ai muntelui, de limbă ruteană și de obârșie tainică, încep să fie întâlniți. Dela Seletin am intrat în apele lor și de-acum, până la înaltele hotare ale Poloniei, ei sunt singurii locuitori. Limba românească e aproape nefolositoare. Evreii înșiși, de față pretutindeni, nu știu decât idiș, germana și ruteana. Am însă tovarăși buni și mă încred în norocul drumețului.

Plecăm cu o trăsură care abia trece podul destul de șurbred de peste Suceava, și se oprește. Căii trebuie potcoviți. Ai fiorul unei expediții cu greutate și primejdii. E vorba deocamdată de întâii șapte, opt kilometri, cu urcuș mai mult în, care să ne ducă peste cumpăna apelor, din valea Sucevei în valea Putilei, și dela Seletin la Plosca. Vizitiul își are însă socotelile lui.

Pe capră avea un oaspe tăcut. Peste geamantanul puternic stă un mănunchiu de bețe de deosebite grosimi și de

lungime asemenea. La privire mai de aproape se văd a fi bucăți de coadă de undiță. Merge la pescuit păstrăvi. Șade încovoiat, în niște haine pestrițe, și se uită pe sub pălărie. Trăsura hurducă ușor. Făgașele sunt uscate și tari. Eu întreb ceva despre locuri, la care vecinul meu nu se pricepe să răspundă, și deodată celălalt, vorbește el, fără să se întoarcă, într'o românească desăvârșită. Și de-atunci nu s'a mai oprit. Întâmplarea îl pusese acolo ca să ne călăuzească, nu numai peste șosele și prin sate, ci prin sufletele oamenilor. Era un doctor în filosofie din Sârghieni, care se întorcea acasă. Fusese ales cel mai vrednic, dar, fără să știm niciunul, de portar al țării și minunilor huțule.

De departe, de la câțiva kilometri, încep să se vadă cele trei turlle ale bisericii din Plosca. Peste câteva zile aveam să le privesc la fel, de cealaltă parte, mici ca trei crini din altă lume, coborând călare de pe Maximeț, pe drumul de creste dela granița poloneză. Care și telegi încărcate greu ne vin în cale și se duc. Suntem în țara celor mai buni lem-nari, oameni de pădure și de înălțimi, frați cu cei din Ma-ramureș și din Pocuția până la Goralii dela celălalt capăt al Carpaților slavi, la Zakopane. Tăetori de păduri, fierăs-trari, cărauși, plutași, toată lumea trăește pe aici numai din lemn. Trăiesc și cârciumile, care sunt înfipte bine la toate răscrucile; am văzut una, unde, ascultând fără să par, am descoperit că se ține în ele o listă mai sigură de suprafața parchetelor în exploatare și de metrii cubi lăsați pe apă sau plecați cu trenul decât în registrele fiscului sau ale a-sociației patronale pentru asigurarea de accidente a munci-torilor. Cârciumarul se pune la îndemâna agenților acestor servicii ca să facă o discretă treabă de delațiune, în schimbul unei despăgubiri corespunzătoare. Trăiesc și drumurile, și mor, din acelaș negoț. Șoseaua e bătută și măcinată necon-tenit. Exploatarea e undeva în munte, iar fierăstraele tocmai la Seletin. În zilele Impărăției valea ar fi fost ca în palmă. De drag te duceai pe jos din valea Sucevei în valea Putilei, fără teamă de ploae și de noroiu. Acum să te ferești de vreme vrăjmașă, că dacă ești cu vreun vehicul nu mai ieși, iar dacă umbli apostolește îți rogi moartea. Ascultam și mă

uitam neîncrezător la norii de deasupra. Bură numai câte odată, cași cum vântul ar fi adus din altă parte umezeala. Nici nu visam ce-avea să însemne întoarcerea.

Și am mai auzit multe alte și amestecate lucruri, dela doctorul în filosofie dela Sârghieni. Pământul cel cu sălășuri risipite, rupt de șuvoae și la o parte de picioarele oamenilor, se lumina de o lumină dinăuntru. Organizarea din Bucovina de Miazănoapte lipsește aici, deși oarecare expediții de încercare se fac. Cărturarii sunt puțini pentru că școala, de obicei pe munteni nu-i ispitește, și-apoi în această lume străină mai e dată și în limba Statului. Din părțile Putilei a ieșit de altminteri unul din cei mai mari poeți huțuli ai întregii rutenimi, ori pe unde trăește risipită.

Ceeace s'a scris despre înrâurirea română asupra Huțurilor n'ar fi întemeiat. Mai curând contrariul s'ar putea rezema pe dovezi de crezare. Populația cea dintâi, pe văile și câmpiile dimprejur, de care vorbește Herodot și vorbește Strabo, Sciții lor și triburile călătoare, nu erau decât Slavi, Români ar fi mult mai de pe urmă. Ce pot să însemne cuvinte huțule ca vatră, brânză și chiar chieptar? Imprumuturi dela Români? Pentru atâtea rădăcina se păstrează neguroasă și nimeni nu poate jura că ele nu vin dintr'o comoră foarte de demult, bun al adevăratei populații autohtone...

Vorbește, domnule doctor! Ține-te în pas cu argumentele mele și gătue-le cu degete zgârcite naționaliste! Știu acum, și după știri am venit. În cadrul de brazi și de pârae nebune de-acasă dela ele, chiar ce-mi era cunoscut capătă un nou înțeles. Vorbește mai departe, domnule doctor!

Coborim pe Putila. Râul e mic, repede și foarte limpede. Uneori, fie că-și scobește în trepte prăpăstioase albia, fie că șoseaua nu-l urmează, valea se face alături atât de adâncă încât dă amețeli. Podurile au fost rupte de năvala primăverii, iar drumul mâncat până în stâncă. Trebuie să trecem deadreptul prin apă și să apucăm piepțiș pe părții ale întâmplării. Din dreapta și din stânga vin vâlcele. Plaiurile sunt curate. Numai câte un pâlc întunecat s'a mai

păstrat pe-o șea. Toporul și fierăstrăul au trecut golind. Casele sunt înăuntru, în mijlocul moșiei închise în gardul pieziș huțul, ca să nu-l sufle vânturile odată întreg și să-l răstoarne. Ceva din țara și obiceiurile Moșilor te întâmpină și aici, dar parcă singurătatea e și mai mare, pe când natura mai blândă. Piatra e rară. Înălțimile abia se avântă până la 1400 de metri. Șoseaua noastră din marginea Putilei e la 900.

De opt ani doctorul n'a mai deschis nici o carte de specialitatea lui, care m'aș prinde că e istoria. N'a mai deschis de inimă rea, ceea ce înseamnă că era mai puțin om de știință și mai mult altceva, lucru pe care va ajunge să ni-l spue ca o amenințare, tot în felul lui, obosit și zâmbitor. Povestește de profesorii universitari ai fostului regim, mari savanți și gata să rămână, dar siliți să plece. Lui însuș cariera universitară i-a fost închisă. — „Aici era un stăvilă. S'a dărâmat și nu l-a mai dres nimeni.

Am luat bețele astea, numai că peștele s'a prăpădit. Il omoară cu cartușe oameni în uniformă, la cari nu te-ai aștepta. Pe locurile pe care le vedeți am crescut. Uite colo, în munte, pădurea mea. Ne apropiem. Casa părintească e într'un orașel bucovinean din marginea țării, dar n'am dreptul să proferez în el. Sunt minoritar și trebuie să trec dincolo, în Moldova. De acolo viu”.

Cuvântul fusese rostit. Călătorisem, cu toate hotărârile mele altele dela pornire, sub această zodie politică. Aș fi fost nedrept să-i cer călătorului ceva din înduioșarea mea, înaintea țării, care se arăta nouă după colțuri, se ascuțea într'un țuguu și se întindea leneșă într'o poiană, se scâldea glumeață într'o revărsare de soare și se încrunta cu tunete, pe sub codru. El își avea gândurile lui. Ținea scaun de judecată fără milă. Căuta la toate, aproape bolnav, numai strâmbătatea. Vrea să fie și să rămână minoritar. Nimic n'ar fi fost în stare să-l îmbuneze, necum să-l întoarcă. Iertarea și îngăduința trebuie că le avea și el, dar le îndrepta către alte slăbiciuni, sau către slăbiciunile altora. Fiecare ne împlineam propria lege. Pe când eu însă îl înțelegeam, el nici atât, și mai ales atât nu-și îngăduia. Poate că privin-

du-se ca în stare de apărare, iar fi fost și mai greu. Ajunsesem la Putila.

Lăsăm trăsura. Până la Ceremuș tot să mai fie vreo douăzeci de kilometri. Ziua e frumoasă și, de cât să spargem mereu apa cu roțile și s'o clăbucim cu copitele cailor, mai bine s'o trecem pe punți legănate dintr'un singur buștean sau s'o sărim din piatră în piatră. Drumețului îi șade bine cu drumul.

Dealurile se rotunjesc deoparte și de alta. Locul se lărgește uneori, ca să se strângă aproape în chei mai încolo. Șoseaua sau poteca se zăpăcește și trece de două trei ori gâria, aproape în acelaș loc și parcă fără rost. Apoi toate se aștern depărtărilor, liniștite. Având în față munții, ești pornit să crezi că urci și cobori. Mergi cu apa spre Gura Putilei, care înseamnă vărsare, mergi la vale.

Întâiul sat întâlnit e Torăcenii. Ne iese înainte la răspântie biserica lui, cu aceleași trei turle cunoscute, groase jos ca o amintire de baroc, iar deasupra cu un al doilea turn, înălțat încă și mai mult de o cruce cu vergeaua foarte lungă. Toată greutatea, la care liniile în sine ar îndreptăți să te aștepti, e luată, și clădirea în întregime are nu numai ceva sărbătoresc, ci avântat și senin. De jur împrejur, la gard, e o singură laviță dintr'o blană puternică, apărută de o strașină destul de ieșită. Trebuie să fie frumos, când, de ploae sau cu alt rost, de praznic, zeci și zeci de oameni în strae colorate, tabără și se așează, ca un zid viu, rotund pe dinafara bisericii. Chiar de aici malul cade drept. Suntem pe pintenul înalt al unui cot de râu foarte larg. Pietrele în soare, spălate mereu, par nuferi sau alte flori acutice albe. Inșală.

Șoseaua a fost din nou batjocorită și spartă și, după ce înaintăm pe ea până deasupra surpăturii, ne întoarcem la o podișcă și ne strecurăm, sărind pârleazuri, pe o potecă, prin curtea ierboasă a bisericii. De departe o crezi o zidire trainică de cărămidă sau chiar de piatră și abia acolo bagi de seamă că toată e încheiată din scânduri spoite cu alb. Numai clopotnița așezată afară, cu trei sau patru rânduri de clopote, e de zid. Podoaba, de aceea, rămâne săracă.

Lipsește însăși putința picturii în ulei sau a cioplirii. Monumentul are însă o siluetă sigură și e curat arhitectonic. El izbește și oprește ochiul mult mai tare decât bisericile noastre de sat cu o singură turlă, gheboșită de cupola ei scurtă.

Casele s'au îngrămădit pe malul drept al râului, în umbra altarului. Mai încolo ele se răresc din nou. Iată însă Chisălițenii, pe sub copaci, în alt cot. El s'a adunat în jurul unui Chisăliță și seamănă azi cu un pâlc de păsări albe poposite o clipă, într'un zbor spre Miazăzi. Sclipsesc într'o ascunzătoare de frunze și de unde cântărește. Trebuie să te abați ca să ajungi la ele, și nu te înduri. Ți-e teamă să nu se ridice și să piară pe vale în sus.

Acum șoseaua se statornicește până sub Dihteniț pe malul stâng. Se fac tot mai deși călăreții pe caii lor huțuli. Bărbatul e înainte, cu portul mai mult pestriț. Cojocul de vară, cu chenar de blană neagră flocoasă de jur împrejur și pe după deschizătura mânecilor, pe la subțiori și umeri, s'a păstrat neschimbat și e acelaș și la Huțula care vine pe urmă, în trap, încălecată bărbătește între sacii de fân. Hainele s'au amestecat. Bărbatul se proptește bine în scări de fier cu bocancii de oraș. Femeia n'are scări și bate desertul calului cu opinci, mici și încrețite ca o jucărie. Unul se uită de sub pălăria cu marginea lăsată haiducește, iar însoțitoarea lui, cu ochii făcuți mici, de sub cârpa împletită. Țin hăturile strâns, cu biciul sau bețigașul cu cârjă în aceeaș mână, parcă bidiviii ar sta s'o rupă la fugă, iar stăpânii să se apere la vederea străinilor. Trecătorii pe-aici, alții decât ai locului, sunt foarte rari. Ce-am auzit în Valea Ceremușului e și mai rău. În zece ani, se poate ține condică pe o singură foae, chiar de Bucovinenii cărturari, nu mai vorbesc de Românii Mari, cari s'au rătăcit prin aceste fermecate singurătăți. Țara Huțulilor e ca o cetate cu porțile de perete, care e peretele cerului, și cu zăvoarele căzute, care sunt zăvoarele râurilor și pâraurilor, dar nimeni n'o calcă. Trăește și mai departe ea cu ea.

În Dihteniț stăm în cumpănă. Să ținem Putila până la gură, sau să intrăm în munte, la stânga, pe lângă vâlceaua

de lângă moară sau piuă, și să coborîm în Câmpulungul pe Ceremuș sau Dolhopol al hărților austriace, deadreptul de pe culmi? Vrem să înoptăm însă în Iabłanița, cel din urmă sat din marginile Ceremușului de sus, și ne temem de întârzieri. Dela Gura Putilei poate mai e o bucată de drum în bună stare spre Câmpulung, dar curînd se oprește și el. Despre potecă nu sunt știri și te miri cum s'au jucat cu ea revărsările. Șoseaua a găsit așezare mai potrivită pe malul stîng și a rămas Poloniei. Vai de bieții candidați de alegeri, săracii, cari trebuie să vie odată la patru ani, dela Vijnița, când cu o trăsură zguduită și când să schimbe trăsura cu calul, dacă nu-i sperie șeaua de lemn huțulă! Cîrmim pe vâlcea și începem urcușul aproape drept pe o potecă învîrtită scurt, ca în jurul unui fus de rampă nevăzută.

Dela 500 de metri ne ridicăm într'o jumătate de ceas la 900. Ce zare negândită se deschide, după ce scăpăm de pâlcurile răslețe de copaci și de gardul nelipsit, încrețit ca o armonică cu burdof a crivățului, dela sălașele și poenele huțule! Urcăm mereu.

La Miazănoapte măguri după măguri se înfundă spre îmbucătura Putilei. Ulucul văei se încovoae pe sub ele nesimțit, ca și cum nu le-ar roade de-atâtea mii și mii de ani temelia. Care din vîrfuri va fi Hînsarii și în ce legătură va fi stînd cu ostașii vijelioși ai cronicilor? Harta spune, dar înălțimile ne privesc mute, cu un smoc de coif al luminii pe creștet. Casele vin după noi. Fereala lor de oameni e așa de mare încât cărarea haihue a muntelui nu e trasă prin apropiere. Parcă s'ar scula cineva de-acolo noptea și ar muta-o cât mai în pustiu. Huțulului îi place locul deschis și cerul lângă el. Ingrămădirile de gospodării în sate și cătune par nefirești și prin ordin administrativ. N'am văzut pilde mai caracteristice, mai îndrăznețe și mai veșele ale așezării împrăștiate, decât aici. Până la 1000 și 1200 de metri se întind casele de lemn cu acoperiș ascuțit și cu acelaș gard cotit, ținut la fiecare încheetură de prăjini înalte, două câte două, pe care te-ai aștepta, ca la marginea unei mîndre și închise în sine domnii

țărănești, să se ridice steaguri. Trecem printre ele : câine nu ne latră, oae nu ne behăe. Din iarba mare se desface uneori ,numai dela șolduri, și ne privește nemișcată, o femeie. Soarele e prea tare ca să deosebim dacă e vreo fetișcană crudă, învărtind fără treabă două fire de paiu între degete, sau vreo nevastă care face acolo, la o înălțime unde aiurea nu trăesc decât stânele, cine știe ce treabă a câmpului. Uneori, când nu e prea răsleață, tovarășul meu îi strigă în rutenește niște binețe de drum oarecare. Ea rămâne în acelaș loc, parcă fără trup dela șolduri în jos și ca o zeităte păgână plutitoare peste ierburi, îmbrăcată în cămașa cu râuri și în zăvelca portocalie a muritoarelor huțule. Mă întorc să mă uit de foarte departe, și o văd tot acolo, tremurătoare în dogoarea aerului. Pe-o coastă se deosebește acum bine gospodăria, la fel de tainică, umbrită sub streșini și cu ușa totdeauna de partea cealaltă, a cerului. Pe aici trebuie să mai trăiască zcii vechi de lemn și de foc și să se plimbe, fără să ajungă pământul cu tăpile, dela un fum la altul, când se aprind stelele. Numai pe hărțile parohiilor ne mișcăm pe plaiuri creștine și ortodoxe.

Umblând așa până la amiază, prin mirosul livezilor, iată-ne ca pe o prispă înaltă deasupra Ceremușului ! Râul abia se vede argintind, în jos la o cotitură, cu casele unui sat necunoscut pe margine. Poate că e Stebne, cum îmi spune harta mea austriacă, plină de numiri slave. Câmpulungul trebuie să fie cuibărit mai la stânga nevăzut sub mal. Zarea e forfecată, burdușită și învălurată de mulțimea creștelor și a văilor, pierdute în pulberea vânăta a depărtărilor. Ele nu mai sunt la noi, ci dincolo în Polonia. Cât bate ochiul, numai această singurătate de piatră și de pădure. Pieptul răsuflă larg. Viața nu se mai vede și nu mai pare trebuincioasă. Simți nevoia să alergi, pe potecile împletite și mâncate de scurgerea repede a ploilor, ca s'o întâlnești iară, dedesupt, păcătoasă între colibe sărace, și să te încredințezi că n'a fost retrasă de pe pământ, în răstimp, cât tu te găseai mai aproape de cer decât de el.

Intâia clădire pe care o zărim, în coborișul mai tot atât de răpos ca și urcușul, e biserica. Apoi încep să se aleagă în

preajmă casele cenușii sub șindrila vremuită. Țin cursul râului și al unei vâlcele scurte pe care venim noi. Locul nu mai larg nu e: Un adăpost într'o subțioară a țărmului. De unde „câmpul lung”? Socotind râul ca o punte curgătoare la mijloc și adăugind și cureaua de poiană netedă de cealaltă parte, pe care Polonezii au o școală primară, nenorocită la vedere în vacanța cu uși și ferestre înfundate, tot nu iese ceva potrivit cu numele geografic. E vădit că altceva vrea să zică : o noțiune de drept vechiu, acest câmp lung întâlnit în toate părțile și în toate limbile pământului românesc.

Ne oprim la întâia casă. Pe prispă și în curte stau de vorbă și de lucru patru, cinci femei. Te crezi între Românce din ținutul celuilalt Câmpulung de sub Rarău. Numai când deschizi gura, vezi că te-ai înșelat. Lumea nu știe o boabă românește. Ba face și o față care arată că sunt întâiul Român intrat pe poartă, de când s'a făcut România și mai dinainte. Acul uită să mai găească pânza și fusul nu mai sfârâe. Gazda umple toată ușa joasă a tindei, ca în apărare. Pe urmă, firește, aflu prin tâlmăciu de toată sărăcia și izolarea locurilor, de munca multă, când e și acel prilej de muncă ! și de răsplata puțină. Intru, aplecându-mă, prin întâia încăpere afumată, făcută din butucii netencuiți, cu mici merinde, și în a doua, cu lavița acoperită cu o velință colorată, care mă tem că e și saltea și așternut, cu icoane multe, cu legături de flori uscate la grindă, cu ștergere cursive. Soba e mare, cu prichiciu și cuptor. Vatră sau mai curând uatră, cum zic oamenii locului, e însuș focul, nu chiar bătătura în care ard lemnele și spânzură de lanț ce-unul.

Străbătem satul cu așezări mai mult rare, ne lăsăm în Ceremuș, printre plute priponite în unda repede, descoperim într'un om care citește trântit jos, pe cânărețul bisericii, vorbitor bun, însfârșit ! de românește, facem cunoștința unui flăcău, cu școală secundară din Vijnița și mare dregător la primărie, descosându-ne zâmbitor, bălaiu și albastru, în aceeași limbă, mergem în susul apei. Țăranii la fel întru totul celor de dincolo, coboară la râu pe malul

polonez și agrăesc pe câte un cunoscut dela noi. Toate sunt așa de aproape ! Intr'o colibă numai cu trei pereți se vede focul, se vede și se aude, în altă țară, cum împletește trosnind vreascurile. In Iablanița însă n'am mai ajuns.

Am nimerit în schimb în casa unui preot și am uitat să mai plecăm. Cât am rămas sub acoperișul lui primitor, o noapte sau o săptămână ? Vremea nu e umplută numai de bătaile egale în jurul cadranului, ale limbilor speriate ca niște degete care o drămue, ci de toată viața turnată în ea, Și mult am trăit lângă acea gazdă negândită !

Inchipuți-vă întâiu într'un sat cu totul și cu totul de lemn o casă albă de zid cu stâlpi și fronton la fel, de templu grecesc. Florile se răsfăță pretutindeni și în ele cetățuile bâzâitoare ale stupilor. Pe la ferestrele deschise la drum sună tropotul rar, de pas lung, dus de căpăstru, al cailor huțuli. Cai și oameni nu se văd. Trec pe dincolo de raza luminii care năvălește în noapte. E ca o oaste tainică, venită din munte, și care închide trecătorile.

Pe pereți și prin colțuri stau agățate sau trântite, pânze, zugrăvite, duse la capăt sau lăsate la mijloc. Preotul e pictor, fără școală, dar cu tot focul și silința, care o pot înlocui. Sunt compoziții mari și bucăți mici, peisagii sau figuri, o casă cu țigle roșii, lângă o apă de un albastru clăbucit ca o vâpae de lună și pe care o recunoaștem numai decât, oricât de noi poposiți ne găsim. Din toate însă una aproape mă ingenunche în fața ei. Mi-aduc aminte, fără urmă de literatură, de chiliile de mânăstire florentină ale lui Fra Angelico. E ceva cu totul asemenea, deși mai tăios și mai tare. O Maica Domnului umple un întreg perete. Model a fost o fată din sat. Fața e rotundă, cu ochii ascuțiți de luare aminte dureroasă, care trebuie să asculte dinăuntru groaznica poruncă dumnezeiască a răstignirii viitoare, nasul cărnos și scurt, bărbia ascuțită și copilăroasă. Pe mâna dreaptă duce pruncul. Dela ea până la el, vâlul verde care-i acopere creștetul și gâtul precum și orbitoarele discuri ale cearcănelor suferinței, face legături de borangic și de lumină. De pe umeri cade greu haina monahală, plină însă toată de nu știu ce scânteie, care-i ia din asprime, de pur-

pura căptușelii mânecelor răsfrânte și de albul unui șal ai-
doma unui orar. De unde a găsit preotul măreția și ome-
nia nemeșteșugită a acestei arătări? Dacă ar avea arcul
verzui al lunii noi la picioare ar aduce aminte de Murillo.
Dar nu e nici Spanie, nici Italie și nici Flandră, în îndrăs-
neața încercare. E o Maică a Domnului huțulă.

Intr'un dulap și pe după el sunt toporașe și cârji, cu îm-
brăcăminte de alamă bătută și punctată, ploști, blide, țe-
șături. Preotul e un etnograf. El strânge lucrurile mai
deosebite, de artă și viață populară pentru muzeul etno-
grafic rutean din Cernăuți. Colecția de ouă, lucrată în
puncte și linii sau în motive de flori se deosebește de ale
noastre prin culorile mai tari și mai fierte, roșu stacojiu sau
verde de mușchiu sau galben de nucă. Velințele sunt sau
cu dungii, care iau ochii prin punere alături de nuanțe
foarte deosebite, sau cu mari compoziții florale întunecate
de prea mult negru. Patul, mesele, dulapurile, scaunele
sunt crestate și arse cu figuri huțule într'un stil al locului,
de gazda însăș.

La ospetele noastre nu se pune pe masa încărcată de
toate bunătățile, decât apă. Preotul e un sociolog practic.
El luptă pentru îndreptarea năravurilor și creșterea bunei
stări între niște oameni deprinși de secole să se ruineze e-
roic. În Kaindl și în alți cercetători, cari au scris despre
Huțuli, numărul celor Bucovineni nu trece peste 40.000.
Nu știu pe ce se bizue omul nostru să-i scoată 70.000.
Adună la ei sate din câmp, în care s'au lăsat și munteni,
dar numai cu prea mare bunăvoință ar putea fi socotite?
Pentru că în deobște Huțulii scad. Rămân pe pășunile lor
înalte ca o populație asediată de împrejurări economice
noui, pe care nu le mai înțeleg, și de boli și excese. În fie-
care an îi găsești mai puțini. Preotul s'a hotărît să-și scape
credincioșii în întâiul rând de cârciumă și a început, ca
să dea bună pildă, prin a nu mai bea el. E un om voinic,
bine trăit, fără nimic schimnic în el. În puterea lui e însă
ceva omenos și vesel, departe de îndârjirea programică
germanică a lui Popa Tandă. Oamenii s'au mirat, dar la
urmă l-au înțeles și l-au urmat. Străinii cari făceau negoțul

spirtului, au închis dughenile și au plecat, fără ceartă, deși nu s'ar putea zice că de bunăvoie. Încă odată omul a sfințit locul.

— „Aveam odată la rugăciune sub epitrahil, pe cel mai rău din toți. Ii citeam, Și atunci mi-a venit un gând pe care tot Dumnezeu trebuie să mi-l fi dat. Am strigat la oameni, să alerge să-mi ție cartea, care se îngreunase parcă ar fi avut foile de plumb. Mă aplecam cu ea și o apăsam în capul ingenunchiatului. Cerul îl găsea prea păcătos. De-atunci însă s'a lăsat de patimă. Și pe unul cu binele, pe altul cu răul, rușinând aici și laudând dincolo, din ușa altarului sau dela mine de pe prispă, dintre coloanele capiştei acesteia păgâne, cum vă place să glumiți că mi-e casa, și poate cu dreptate, căci haina mea de om al Domnului nu mă apără totdeauna de păcat, i-am întors. Dar să-i întorci pe Huțuli nu e așa de greu, cât e de greu să-i ții ! Mă dor spetele ca pe vizitii cailor nărăvași. Țiu însă bine !

Uite-aci am cărți marxiste și antimarxiste. Tocmai citesc materialismul istoric al lui Kautsky. Pe la noi bat vânturi care ar putea întoarce capetele oamenilor. Rusia e mai aproape decât credeți. Cu învățătura ei diavolească e chiar în mijlocul nostru. O întâlnesc pe drumuri și o simt uneori cum mă privește cu ochi aprinși din biserică. Vreau să văd ce învață ea ca să pot să lupt. Omul care poartă haina Domnului e dator s'o facă. Nu e astăzi primejdie mai mare ridicată în calea lui decât primejdia Rusiei Noi. Te rog să-mi mai spui pe urmă ce-aș mai putea să citesc. Să fie numai în limba germană, deprinsă dela teologia din Cernăuți, sau într cea rusească. Celelate îmi rămân închise. Cred că în cartea lui Barbusse despre Rusia, pe care mi-o arăți, sunt lucruri vrednice de știut, dar la ce-mi folosesc dacă nu le înțeleg ?

Sunt român, dintr'un sat de lângă Cernăuți. Tata avea tot numele meu, isprăvit în vici. Nepoții, uite-l pe dumnealui și pe dumnealui, așa-ciuc și altfel-ciuc, aduc mai a Ruțeni. Sunt la teologie sau la litere și se au bine cu Românii. Toți suntem creștini și judecați numai după faptele noastre, nu după limba în care-i cerem mila, înaintea scaunului

Celui prea Înalt. Putem fi Ruteni și buni Români, după cum a vrut Dumnezeu să ne așeze aici sau dincolo. Inceputul l-a făcut bietul tata. N'a fost el singurul. Atâția din Rutenii Bucovinei sunt Ruteni ca mine și ca dumneata. Preotul e însă gura ascultată prin care vorbesc enoriașii lui. Eu sunt Huțul azi și în numele lor ies în fiecare zi la altar. Privește-i, pe oamenii aceștia, bărbații cu mustățile galbene și cu cojocul cu floare de crin roșie în spate, de care te-ai mirat atât, și pe femei mai îndărăt, ascunse călugărește în cărpe și marama. La ușă în grindă stau înfipte afară topo-rașele. N'au voie să vie cu găteală de oțel între icoane și candelă. Tac și se uită la mine. Sunt mijlocitorul. Mă ascultă Cineva. Limba lor trebuie să fie limba mea. Suntem închiși în această vale ca într'o teacă în care Dumnezeu a băgat sabie, de când se pomenește, Ceremușul. Nimeni nu vine să ne caute. Ce să umble Români din orașele lor frumoase bucovinene și mai ales cei din țara măreață, pe la niște slabi, săraci și așezați la marginea pământului ca noi? Dumneata văd ai venit. Ai venit târziu, dar, dacă aș aduna lucruri și pentru un muzeu etnografic românesc, te-ași opri ca să i te trimet lui. N'ar fi multe numere la fel". .

În felul acesta, mai glumeț, mai adânc, aflu de traiul oamenilor și de unele zbuciumuri ale Bucovinei. După minoritarul dela intrare, întârziam la acest asimilat, unul dârș și tăios, celălalt zâmbitor și larg, cel dintâi bătându-se pe la porți și stingherind trecerea, cel de-al doilea cu pâinile ospeției pe masă și slăbind, chiar înăuntrul cetății, deosebiri. Noi în amândouă dățile ne uităm, cum se zbate războinicul sau cum pleacă din mijlocul nostru împăciuitorul care ne ajută alunecarea în tabăra de dincolo și găsim că treaba are haz. Nu luăm parte, ci rămânem martori. Parcă nu ne-ar privi. Și peste toată această lume strălucesc în soare turlele și clopotnițele mănăstirilor lui Ștefan-cel-Mare, încete încet. Zidurile au fost ridicate din altă piatră decât cea de azi și mai țin. Preotul știe să-mi povestească de un Huțul chemat din aceste părți, la Putna în margine, ca paznic de însuș Domnul ctitor !

În altă zi am ieșit călări din sat. Noi o luam spre Miazăzi,

pe drumul de creste care să ne scoată la stâna de pe Maximeț, iar preotul spre Gura Putilei la un mort, pentru îngropăciune. Nu putea ajunge la el decât călare, ca arhanghelul !

Ah, de ce nu știți stâna de pe Maximeț, în tăcerea înălțimilor, cu baciul, un băiat de optsprezece ani, care parcă aleargă după propriile opinci ca să ne pregătească pentru doi inși smântână și caș și lapte clocotit cât pentru cincisprezece haiduci hămeșiți ! — „Amu aduc”. — „Dar de unde știi tu românește ?!” — „Merg devale și-am învățat”.

Vorbește într'o moldovenească proaspătă și dulce cum e cașul lui cu smântână. Câinii albi ciobănești trag de lanț să-l rupă dându-se la noi ; norii ies de după culmi, vin, lasă puțină apă și fug, parcă ne caută.

PRIVIND CUM CURGE DUNAREA

Geologii au încercat să lămurească, de ce Dunărea, după ce străbate toată pusta maghiară dela cotul ei cel mare din sus de Budapesta până la vărsarea Dravei, într'o direcție Nord-Sud aproape paralelă cu meridianul, se îndreaptă pe neașteptate spre Răsărit. Nu știu dacă e de vină conformația solului sau împingerea pe care o suferă dela afluenți puternici ca Drava și Sava. Ceeace e caracteristic e însă că exact în aceeași regiune fluviul mai trece printr'o schimbare. Curbelor de nivel ale terenului le corespund parcă și un fel de curbe de nivel sufletesc. Unele îngrămădesc pe o mică suprafață o adevărată rețea de ape mari, Drava, Sava, Morava, Tisa, Timișul, iar celelalte pun față în față, cam pe aceleași locuri, popoarele Europei centrale și popoarele Balcanului și ale Răsăritului. După ce în cursul de sus Dunărea fusese un fluviu german, în cursul de mijloc mai mult un fluviu maghiar cu puțină aderență slovacă, în cursul de jos el ajunge un fluviu sârbo-româno-bulgar.

Dela înfrângerea Ungurilor de Soliman cel Mare la 1526 în mlaștinile dela Mohaci, care astăzi se află pe granița jugoslavă, pământurile acestea până la Budapesta și mai de parte în miezul continentului, au intrat sub stăpânirea turcească. Abia pacea dela Carlovăț le-a liberat, la 1699. A început atunci cunoscuta politică austriacă, dela aceste părți de graniță cu împărăția păgânilor, care a adus tot mai

mulți Sârbi spre Bacica și spre Banat. Novisadul a ajuns o capitală spirituală a acestor Sârbi de Nord. Granițele cele noi s'au întins, ca să-i cuprindă, până în părțile ungurești și au încorporat astfel Statului iugoslav o bună parte din Dunăre, împreună cu gurile tuturor marilor afluenți care converg. Fluviul, care în cursul lui de jos făcea odată hotarul între popoarele băștinașe, a fost trecut, prin revărsarea prisosului etnografic și cultural al unora dintre ele, confințită mai târziu de evoluția politică. Dela Mohaci până la Baziaș Dunărea s'a făcut fluviu sârbesc, așa cum de din sus de Turtucaia până la Vâlcov e fluviu românesc. Altă înclinare a scoarței pământești adună deopotrivă, tocmai la noua cotitură a văii dela Galați, cele mai însemnate ape de pe povârnișul Nordestic al Carpaților, și dă naștere la o nouă apropiere între împrejurările dela intrarea Dunării în ținuturile balcanice și cele dela ieșirea ei din ele.

Românii încep să se întâlnească chiar din aceste părți ale Bacicăi. Ei coborau încoace cu oile din munții de Apus ai Transilvaniei, așa cum coborau ceilalți din Carpații sudici spre bălțile Teleormanului și ale Vlășcăi sau spre pășunile Dobrogei și ale Basarabiei. În Banat au fost, de când se pomenește, locuitori statornici. Politica demografică a pașei din Timișoara sau a împărăției austriace i-a depărtat din unele locuri sau i-a distribuit și împestrit fantezist. Parte din ei au căzut cu Banatul apusean în lotul iugoslav, cu trei centre de organizare bisericească proprie, Vârșețul, lângă hotarul românesc, Panciov, la gura Timișului, și Toracul Mare spre Nord, între Becicherec și Chichinda. Satul românesc cel mai apusean al Banatului se găsește în vederea Belgradului, care se ridică din Dunăre la orizont. Se chiamă Ovcea și trăește tot atât din lucrutul pământului, cât din desfacerea în Capitală, peste apa trecută în bărci, a produselor de gospodărie agricolă și de creșterea vitelor. Digul care se va ridica aici ca să primească linia ferată Belgrad-Panciov, peste podul anume construit în anii din urmă, îi va schimba poate vatra. El va trebui să se mute, împreună cu alte sate vecine sârbești, așezate pe un teren supus inundațiilor, înăuntrul unui adevărat

sistem de diguri. Poate că atunci conviețuirea prea strânsă cu Sârbii îi va preface caracterul pe care până astăzi singurătatea i l-a păstrat. Hotarul etnografic românesc se va retrage mai spre Răsărit și Ovcea își va pierde însemnătatea de post înaintat de astăzi.

Aceasta pe malul stâng al Dunării. Pe malul dimpotrivă, în Serbia veche, Românii încep dela Morava și se înmulțesc mereu cu cât se apropie de regiunile locuite compact de conaționali lor, din Banatul românesc, România veche și județul Vidinului din Bulgaria. Iată ce scrie un cercetător bulgar despre ei. Starea descrisă e destul de nouă, din 1917—1918: „Intinderea populației române începe dela râul Timoc, unde coloniile românești împetrișate cu câteva sate neromânești, stau într’o legătură directă cu populația de acelaș neam din părțile Vidinului, și se continuă în locurile muntoase la Apus de Valea Timocului, în care satele românești se îndesesc, pentruca să se rărească din nou în câmpiile de pe cursul inferior al râurilor Pec, Mlava și Morava. Pe malul drept al acestui din urmă râu încetează întinderea elementului român la Apus. Prin urmare el e mărginit în regiunea dintre râul Morava la Apus, Dunărea la Nord și râul Timoc, sau vechea frontieră bulgaro-sârbă, la Răsărit, ajungând la Sud până la linia muntelui Rătan, linia de despărțire a apelor dintre Târna rece și Moravița, sau mai exact până la o linie în formă de curbă, care începe din vârful Vrâșca Ciuca la frontiera sârbo-bulgară și se încovoae prin muntele Rătan spre gura râului Rovnița și Morava, la orașul Ciupria. Această regiune cuprinde două județe întregi: al Negotinului și al Pojarevațului și plășile nordice ale altor județe : Zăicear și Bolevaț din județul Zăicearului și Paracin, Despotovaț și Sfilainăț, din județul Ciupria” (Romansky).

Mergând mai departe, cu Dunărea la vale, Românii populează toată partea de nord a județului Vidin din Bulgaria, între râul Timoc și orașul Vidin, și se întind cu întreruperi, fie în orașe și sate dunărene destul de însemnate, ca Oreahovo și Codozlu, fie pe râuri în sus, din județul Plevna. Dela satul Turc Șmil începe Dobrogea, cu o popu-

lație astăzi în mare majoritate românească, dar cu destule împeștițări, atât între locuitorii văii Dunării, cât și ai câmpului sau ai țărmlui Mării. Provinciile imperiale de cucerire, fie de origină germanică, fie de origină rusească sau turcească, se deosebesc numaidecât după acest amestec etnografic, realizat artificial, prin colonizare. Am văzut Barnatul, cu sate vecine, unul românesc, unul șvab, altul sârb sau maghiar, slovac, bulgar. Iată Dobrogea, cu așezări românești, turcești, tătărești, bulgărești, rusești, nemțești, italiene. Și dincolo e Basarabia de Sud, cu comune românești, rusești, nemțești, franțuzești. Toate așezate în preajma Dunării, deși drumurile pe care au venit sunt cele de uscat, și nu de apă, iar rosturile li s'au părut celor mai mulți cele de-acasă, fără legătură cu ea, adică mai mult agricole, decât pescărești și marinărești.

Cine străbate, chiar fără să cerceteze antropologic valea Dunării-de-Jos, bagă foarte ușor de seamă că aici a fost o neînteruptă trecere de oameni. Ea nu s'a astâmpărat decât după întocmirea Statelor naționale balcanice. Toate tipurile europene, asiatice și africane cu puțință se întâlnesc, dela Sârbul subțire și iute cu ochi albaștri, cu amestec de sânge adriatic. până la hamalul buzat și cu părul creț, cu părinți îndepărtați egipteni sau berberi, aduși pe-aici de trupele turcești, dela Evreul spaniol, cu fața ovală oacheșă și ochi focoși, venit prin poarta Salonicului, până la Lipoveanul roșcat și bărbos dela gurile Donului, dela Grecul înalt osos și vorbăreț, până la Bulgarul îndesat, voinic și crunt, dela Românul castaniu, cu fața luminoasă și bucuros de oaspeți, până la Armeanul uscat, cu nasul adus și plin de socoteli. Poate că poporul care s'a cheltuit mai mult, trimițând rânduri noi de populație în valea Dunării, și de o parte și de alta, lăsând insule mari de conaționali în alte țări sau pierzând prin desnaționalizare atâtea elemente mlădioase sau mai zburdalnice, au fost Românii. Din această pricină și mai ales cât timp Bulgarii până la 1879 erau rari și răriți, în Nordul țării lor, unde au început să coboare după aceea pe văile râurilor, de pe podișurile și din munții cu populație deasă, muncitoare și mândră, Dunărea apăr-

rea dela Porțile-de-fier, și chiar mai din sus, și până în Deltă, ca un fluviu românesc. Limba românească se înțelege și astăzi, cu toate schimbările, mult mai ușor pe amândouă malurile decât oricare alta. Cei mai isteți pescari, cele mai multe orașe și cele mai bune porturi pe Dunăre, dintre țările mărginașe, sunt ale României. Ea adăpostește pe teritoriul ei și cea mai bătrână Comisie internațională a fluviului, cu rădăcinile în războiul Crimeii și în pacea, care i-a urmat, dela Paris, pentru regularea gurilor, supuse împotmolirii, și pentru ținerea lor deschisă traficului internațional.

Din aluatul acesta omenesc, frământat de mâna istoriei în cursul veacurilor, și din felul de viață deosebit pe care îl duce, au ieșit o ființă și o societate aparte, dunăreană, ușor de recunoscut dacă e pusă alături de populația cealaltă a celor trei țări. Portul s'a simplificat și s'a întunecat, ca să ție la apă, la mersul prin stuf și la vreme rea, afară, cu adăpost deloc sau puțin. Limba a primit tot felul de înrâuriri, cu o mare bogăție de cuvinte, cu etimologiile cele mai neașteptate. Folklorul a dezvoltat mai ales poezia epică, cu treceri de subiecte ușor de recunoscut dintr'o parte în alta. Eroismul îndeletnicirii și al împotrivirii față de natură și de oameni se răsfânge în versul aventuros, cu iubiri repezi și pătimașe și cu ciocniri și lupte și mai repezi și pătimașe. Literatura, care a făcut faima unui scriitor ca Panait Istrati, din mahalaua bățăioasă a Brăilii, se leagă de acest folklor și de acest spirit al lui. Titlul operei de început, cunoscuta Kira Kiralina, e un nume curent în balada populară românească, a Dunării. Oamenii au ceva din neastâmpărul veșnic al apei, din deschiderea de orizont a văii, cu veniri și plecări negândite, din viața ușoară, schimbăcioasă și colorată a luncii. Înaintea ochilor lor se ridică în același timp ruinele de cetăți, cu pietre încă dela Romani și dela Bizantini, sau minaretele subțiri ale celor din urmă stăpânitori politici streini, sau trec vasele repezi, care poartă în toate părțile cele mai noi născociri ale civilizației de astăzi.

Locuitorul dela Dunăre își iubește și așezarea și felul de

traiu, și nu le-ar schimba niciodată de bunăvoie. Știu oameni din baltă cari, trimiși la deal, în podgorie, au fugit de acolo și s'au întors de dorul întinderilor de apă, al plecărilor cu luntrea în zori, al singurătății. Altminteri, legătura lor cu marele fluviu e mai mult elegiacă, așa cum e legătura cu soarta. O cunoscută poezie populară românească începe așa : Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere și fără făgași, Ce trupuri mâncași ! E ca un început mai puțin orchestral, mai mult din vioară și din cobză, cum îl cântă lăutarii călători prin satele și târgurile locului, un început popular de *Oceano nox* al lui Victor Hugo. Copiii au luat Dunărea în descântecul pe care îl spun melcilor, ca să-i facă să iasă din cochilie: Melc, melc codobelc, scoate coarne bourești, Și te du la Dunăre, De bea apă turbure. Cu ajutorul cleioaselor și încetelor gasteropode, numele puternicii ape, care în unele părți sau în unele urechi crude nu este decât o sonoritate minunată și fără înțeles, se plimbă în lungul și în latul țării, cu îndemnul acesta tainic, în stare să ne scoată și pe noi din bârlogul nostru de oameni de uscat și să ne pornească spre Miazăzi : Și te du la Dunăre de bea apă turbure. Numele însuș îl au într'o formă Sârbii și Bulgarii, Dunav, împrumutat dela Goți, și într'altă formă, Români. Un filolog român, mort prea de timpuriu ca să-și poată adânci cercetările, credea că Dunărea e la poporul român de Nord un cuvânt compus, alcătuit din : Duna, termen comun și Albanezilor și Aromânilor, și din: rea. Duna cea rea s'a făcut cu vremea Dunărea, și chiar nearticulat, când s'a pierdut simțul acestei împreunări. Am auzit aceeaș etimologie ciudată dela alt filolog, care nu știa nimic de cel dintâi. Chiar dacă părerea nu s'ar putea sprijini până la urmă, ea nu dă mai puțin măsura legăturii dintre băștinași și apa la care trăesc. Să te faci Dunăre de mânie e o expresie populară, care ar da un temei mai mult acestei etimologii, dacă nu cumva tocmai ea a făcut să se ajungă la etimologie. Sunt cunoscute și versurile marelui Eminescu, prelucrate după izvoarele vechi populare: De e vreme bună, rea, Mie-mi curge Dunărea. E vorba aici de mai mult decât numai de

o rimă bogată, de pătrunderea mărețului fluviu tot pe atât în pământul cât și în sufletul românesc.

Precum acest fluviu, într'adevăr european, pentrucă pornit din Apusul continentului, de lângă limita popoarelor latine, îi străbate întreg mijlocul și se varsă într'o mare răsăriteană, se umflă neconținut de adausul atâtor afluenți din Alpi și din munții Germaniei, din Carpați și din Balcani și ajunge abia în cursul de jos să le cuprindă pe toate; la fel și tot aici răsfrânge și cele două sau trei civilizații ale Europei. Iși stau față în față, pe malul lui, omul elinoroman, omul german și omul slav. Mai mult decât uscatul, care rămâne mărginit și nemișcat, apa aceasta, care rostogolește cu ea atâtea amintiri, vine fără odihnă din izvoare depărtate și se duce cântând către prăpăstiile mărilor, îi leagă. Le dă un suflet. Ascultați cum răsună de ecoul ei limba, folklorul și obiceiurile fiecăruia dintre cele trei rânduri de popoare ! Sub picioarele lor se așterne câte un covor țesut ca o grădină, în Irac sau în Persia. Firul turcesc s'a strecurat și el, ca o legătură cu Asia vecină. Prin Marea Neagră Dunărea e și fluviu asiatic. Pescarii pleacă și astăzi, deschizându-și pânzele bărcilor, de pe coastele Anatoliei către coastele cu chefalii ale Mării, și au plecat și mai mulți în trecut intrând pe guri și răspândind meșteșugul, uneltele și atâtea cuvinte din nomenclatura lor, la popoarele de pe maluri. Colonia cea mai puternică de pescari români de pe Dunăre, dela Turtucaia, a împrumutat mai cu seamă dela ei. Aici e o poartă de popoare și pragul dintre două continente. Numele acestei porți și al acestui prag e Dunărea.

DRUMURI DE PRIMAVARA PE DUNARE

Am trecut de atâtea ori Dunărea ca Schiții pe gheață, cu piciorul ; am fost la pescuit, căutând cârligele sau trăgând la năvoade ; mi-am făcut loc în barcă printre cârdurile de bivoli cari treceau înot, dela mal în vreun ostrov, cu ochii mari firoși deasupra apei; am întovărășit pe toamnă, cu încălțăminte de umezeală, vânători în bălțile ei, pândind trecerile de păsări, din Cazane până în Deltă și din ceairurile Vidinului până în luncile inundabile de la Gostin, dela Flămânda și de la Greaca, de dinaintea îndiguirilor. Dunărea are o lume a ei, în care drumetul găsește mulțumiri fără pereche. Un popor întreg, așezat din vechi vremuri pe ambele ei maluri, ar putea să-și găsească un suflet așa cum și-au găsit locuitorii din preajma altor mari fluvii. Dar nu știu dacă mi-e îngăduit să ne certăm că am cam uitat drumurile și vadurile Dunării, tocmai acum, când pădurile ei, de plop, de arini și de salcie sunt înebunit de cântecul privighetorilor și când apele primăvăratice, crescute din topire de zăpezi și din ploi, se umflă mărețe, umplu toate golurile, se saltă chiar prin locuri oprite spălând aidoma unor jucării truda oamenilor, ca într'o mare serbare a firii deslănțuite.

Dunărea are ceva de arătat în orice vreme, dar cred că niciodată nu e mai frumoasă decât primăvara, pe la sfârșitul lui Maiu și începutul lui Iunie. Căldura se face dulce

fără să fie arșită, revărsările s'au oprit, lăsând numai luminișurile mari de apă, pe care se deschid stelele albe ale nufurilor, păsările cele mai deosebite ca mărime, culoare de pene și cântec se adună din toate părțile cerului și își pregătesc sau își veghează cuiburile, dela aușelul spânzurat într'o pungă pe o cracă înaltă de plop, și până la babița ascunsă într'o pădure de vreascuri, cârduri de pești pornesc pe drumurile lor tainice, urmărite cu grijă de luntrile cătrănite ale pescarilor, și verdeța bolților de copaci e crudă, bine mirositoare și nesfârșită. N'a înviat încă, țăntarul, marele dușman. Este o grădină lungă de mai bine de o mie de kilometri, parcă anume așezată și împodobită pentru om. Dar omul, afară de localnicul, legat prin trebuință de viață și printr'o dragoste aproape bolnavă de aceste locuri, nu se arată, sau nu se arată destul. Turismul românesc de apă abia își deschide ochii.

Trei sunt ținuturile spre care trebuie îndreptate mai cu seamă luarea aminte și mijloacele noastre de organizare: Porțile de Fier și Cazanele; linia Giurgiu-Turtucaia-Oltenița și Delta. Cel dintâi și cel din urmă privesc toată țara și pe străinii deopotrivă, cari doresc s'o cunoască în ceeace are ea mai caracteristic; cel dela mijloc privește mai cu seamă Bucureștii, se găsește la doi pași de el și are tot ce-i trebuie ca să-și facă educația dunăreană care astăzi îi lipsește. Cine are însă de partea lui Bucureștii, are țara întregă. De aci trebuința din ce în ce mai zorită, ca drumurile spre Giurgiu și spre Oltenița să se populeze. Pentru Porțile de Fier și Delta trebuie să se îngrijească puteri mai mari decât cele locale; pentru Giurgiu, Turtucaia și Oltenița sunt datori să poarte grija localnicii.

Lucrurile erau așa de firești încât au luat de la sine a ceastă desvoltare. Turnu-Severin care e, în deosebi, orașul nostru de primăvară, în drumul Austrului dela Adriatică, aducând în adierile lui calde liliac, trandafiri și castani, e gândit să ajungă popasul care să înmănucheze toată drumeția dunăreană dela Soarele-Apune al României.

De aceea, mergând înaintea acestei năzuințe și ușurându-i împlinirea Oficiul Național de Turism a hotărât să

clădească aici un mare hotel. Orașul, atât de înzestrat și care, pe nedrept, până astăzi, a rămas numai o înflorire de case cu grădini pe o terasă, pe dinaintea căreia se trece, cu trenul sau cu vaporul, dar fără oprire și fără mișcare de călători, se va înviora de toată acea lume, venită ca să-și urmărească un întreg plan de excursie; cele mai scurte, chiar la lucrurile fără pereche ale Turnului Severin însuși : colecțiile de viață preistorică romană și bizantină ale Muzeului Porțile de Fier, cu câmpul de săpături plin de arme, de tabere întărite, de turnuri, de bazilice și de terme sau cu însăși țandăra temută de zidărie a unui picior al podului lui Traian; Palatul Cultural ridicat prin îndrăsneala și stăruința într'adevăr oltenească a lui Teodor Costescu și adăpostind Muzeul Istrati, biblioteca Bibicescu, plină de rarități, și una din cele mai falnice săli de teatru din țară, care, însfârșit, la cuvântul Majestății Sale Regelui va fi dusă la capăt; insula plină de flori, cu plopii ca niște minarete verzi și cu minaretele ca niște plopi albi, Ada Kale, adevărată fărâma de insule Borromee, unde să-și petreacă luna de miere între ape și munți căsătorii din Maiu; lucrările podului celui mare care încep și mai târziu podul însuși dintre România și Jugoslavia; iar excursiile mai departe pe coridoarele cotite și înalte ale Cazanelor sau pe valea vijelioasă a Cernei, spre Băile Herculane, pentru automobiliști, și spre plaiurile Mehedinților și spre Godeanu, pentru drumeții cu sacul de cale lungă în spate. Jos, dealungul malului, se găsește șantierul naval, din care a ieșit de curând marele vapor Regele Carol al II, ajuns în susul Dunărei până la Belgrad, deși calcă apa prea mult, și merit, dacă va fi luat pe seama sa de Oficiul Național de Turism, să plimbe mii de călători și să fie o adevărată școală plutitoare de cunoaștere și de iubire a fluviului, între Turnu-Severin și Vâlcov. Orașul cel mai latin, pe care îl avem, cu amintirea vie, din trecutul obârșiiilor a lui Traian, iar din trecutul mai apropiat, a lui Carol I și a noii dinastii, oraș făcut parcă anume ca să primească pe întemeetorii și îndrumătorii de țară, poarta noastră de la Dunăre spre Apus, este vrednic să fie organizat drept cel

mai puternic centru românesc de turism în acele părți. Hotelul este numai un început și un semn ; celelalte trebuie să urmeze.

Pentru Dunărea de Jos Oficiul Național de Turism și-a ales două locuri ca să le gospodărească turistic. Cel dintâi este ca un fel de treaptă de încercare pentru Deltă, iar celălalt se găsește chiar în miezul ei ; Filipoiul și Vâlcovul. Dunărea pe aici nu mai este internațională decât din punctul de vedere al unui drept destul de învechit, dar încolo, ea este românească ,atât pe un mal, cât și pe celălalt. Libertatea noastră de inițiativă și de mișcare este mult mai mare decât pe fluviul, graniță între țări.

Balta Brăilei este ca un fel de repetiție a Deltei, cu orașe și sate mari împrejur, pe care le ispitește în acel colț de natură și de viață primitivă. Nu știu unde pe toată Dunărea, sălcii sunt mai frumoase, cărările de apă mai îmbietoare, lacurile mai populate, de păsări și de pești. Ori pe la ce deschidere în verdeață îți faci o cale cu barca, vezi mirat, de unde te credeai într'o singurătate fără margini, crestele vinete și muncite ale munților Măcinului, ale Turcoaiei sau ale Iacov Dealului, când nu vezi deadreptul legănându-se pe fața apei, ca o vedenie a acestui soare de primăvară, turlele de biserici sclipitoare, turnul mohorât de apă și coșurile cu fum alb ridicat în rotocoale ale Brăilei. Barcagiul își trece odată mâna apăsător peste o jumătate de mustață și din două trei lopătări, te duce iar la desis. Iși dă și el seama că ești pe marginea dintre două lumi, și se afundă bucuros într'a lui.

Acolo, pe un pînten de loc între Gura Filipoiului și brațul Măcinului, numai la vreo cinci kilometri de Brăila, trebuie să se ridice între sălcii un adăpost pentru drumeți. El va fi mai cu seamă o terasă, jumătate liberă și jumătate acoperită de vreme rea, numai cu două trei camere de culcare, și cu o bună bucătărie de zarzavat și de pește. Nu e gândit ca o casă de locuit, fără rost aci, aproape în gura unui mare port, ci ca un loc de odihnă câteva ceasuri între sălcii și între ape. La câteva sute de metri, în jos, se zărește marele gard de oprire a peștelui cu vergile cojite de lemn

puse una lângă alta, ca țevile une orge prin care cântă apa. Va fi ca un post pierdut al primăverii peste care până la ameteală, vor cânta toată ziua cucii și toată noaptea privighetorile. Cărări umede de viitură vor duce la așezările de pescari, cu băeții strânși în jurul ceaunului cu borșul de pește al serii și cu poloagele care încep să se întindă. Nicăeri nu se poate visa mai bine decât la acest foc de cioturi de salcie.

Delta în puterea ei este însă în altă parte, ceva care trebuie căutat cu aceeași mirare ca vărsarea Nilului, a Gangelui sau a lui Missisipi și fără asemănare în Europa. Suntem stăpâni unei frumuseți, de care nu ne putem mândri în deajuns. Ea este astăzi mai mult zăvorâtă, de depărtare, de lipsă de înlesniri, de țăntari. Delta trebuie deschisă pentru băștinași și pentru străini, înlăturând piedicile care se pot înlătura, din cele câte se așează, deacurmezișul. Nu trebuie să ne mai mulțumim numai cu oaspeții iubitori de vânat sau de icre negre, și cu excursioniștii sărbătorești. Delta poate să încapă mult mai multă lume, folosind și ea din bogăția de priveliști, dar folositoare și locuitorilor, prin luarea aminte, însuflețirea de înaintare și banii duși acolo, prin românizarea lor, într'un cuvânt. Ceeace s'a început sau se gândește pentru unul din brațe, al Chilieii, și pentru Vâlcov, în deosebi, alcătuește una din preocupările de căpetenie ale Oficiului Național de Turism. Întâia îmbunătățire trebuie să fie o casă de odihnă, deoarece vapoarele nu pot să aibă niciodată destule cabine de dormit și nici ședere pe loc destul de lungă pentruca drumeții să poată să vie și să plece cu aceeași cursă, și să vadă și tot ceeace este de văzut. Trebuie să-i ispitească nu numai o trecere în fugă prin cherhanale, o suire în clopotnița cu acoperiș verde a bisericii sau o întârziere pe podurile negre și mirosind a pește, cu băeți despuiati cari se aruncă după un pumn de gologani în apă ; ci Jebrienii, plaja dela Vâlcioc și lacul cu chefali dela Sasic, pragul din larg unde Dunărea curge în Mare și se dă lupta aproape piept la piept cu morunul, mânăstirea Sfântul Petru și Pavel din Ostrovul cu gutui și mai cu seamă pădurea subtropicală cu co-

pacii monumentali și liane dela Letea. Pentru brațul Sulina, pe lângă interesul canalului de navigație tăiat în linie dreaptă și întâlnirea la tot pasul cu marile vapoare ale mărilor, iar în lungul malurilor cu bărcile și barcazele de pescari, dar la capăt așteaptă orașelul neastâmpărat și colorat care a dat romanul lui Jean Bart Europolis și mai ales pământul cu pescăruși și cu amintirea templului lui Apollo, insula Șerpilor. Dacă s'ar putea împlini dorința unor localnici inimoși, cari au știut să ridice aici puternice uzine și să împietruiască o șosea, ferită de ape, din oraș pe tot brațul până la unirea cu Sfântul Gheorghe și mai departe, la Tulcea, ca să se înfiripeze o mânăstire cu un arhondaric de oaspeți pe insulă și să se găsească un vapor de legătură, cu zilnice curse, o nouă cale de turism dunărean și maritim, de cea mai mare frumusețe, s'ar deschide. Pentru brațul Sfântul Gheorghe, crezut din greșeală mai puțin atrăgător, rămân lucrările cari sunt o cinste pentru țară și pentru Domnul Grigore Antipa, propunătorul și realizatorul lor, de îmborsărire și de îndulcire cu apă de Dunăre prin mari canale tăiate de mâna omenească, a lacurilor cu pești din a doua Delta. Vapoarele poartă pe aici numai câțiva oaspeți, tehnicieni și cercetători străini, cari vin să admire și să învețe, pe când țara nu cunoaște aceste lecții de iscusință, de energie și de disciplină de muncă românească. Turismul nostru este dator s'o lumineze și să-i înlesnească drumul până acolo.

Am zis că al treilea ținut de turism dunărean este cel cuprins între Giurgiu-Turtucaia și Oltenița. Întâiul lui drept la o luare aminte cu totul deosebită este apropierea de București, vatra cea mai puternică de oameni și de bune gânduri a României. Insușirile fluviului atât dela Apus cât și dela Răsărit se găsesc îmbinate pe această porțiune : curgere în parte între două țări și în parte prin pământ românesc ; senin de ape cu ostroave mari cu păduri și turme, dar și gârle lăturalnice, cu lunci pline de lacuri și cu revărsări pe largime de kilometri ; maluri joase, dar și maluri înalte, priporite și pietroase. Cine vrea să cunoască ce înseamnă primăvara Dunării să alerge până aici fie cu un cuter ușor

dela Canalul Sfântul Gheorghe giurgiuvean până la debar-
caderul dela Turtucaia, cu flota ei de o mie de bărci negre
pescărești, făcând câte un popas la câte o colibă pescă-
rească și pătrunzând cât de puțin în pădure ; sau mai bine
cu o luntre turtucăiană, cu piscul înalt ca o proră de vas vi-
king, în voia vâslei printre stuful de acum un an, ca un pâl-
c de sulite poleite, pe lângă nuferi și mălini înfloriți, ridicând
în dreapta un zbor de stârci albi și întovărașit pe tot drumul
de glasul mierlelor. Este o lume foarte aproape de noi pe
care nu o cunoaștem sau nu o folosim destul ca izvor de
bucurii și de frumusețe. Ea ne așteaptă de multă vreme, de
o mie, de două mii de ani. Să desfacem pânzele și să pornim!

ZIUA APELOR

(Balcic în Iunie).

A vorbi despre apele României și despre tot ceea ce le-
găm noi de ele într'o zi ca aceasta închinată lor, a vorbi
de pe Mare, legănat de un vas de războiu și cu Balcicul la
orizont, înseamnă mai mult decât numai o așezare într'un
cadru potrivit. Este pentru Balcic o răsplată, iar pentru
noi toți un semn.

Iată, am ajuns să avem peste 400 de kilometri de coastă!
Visul strămoșilor, care fie că au plecat ca să înființeze în-
tâile țări românești de pe plaiurile Oltului sau ale Mara-
mureșului, au căutat încă de pe atunci să-și facă drum
până la Dunăre și până la Mare, și s'au întâlnit cu Mircea
cel Bătrân și cu Alexandru cel Bun, visul acesta, bătut ca
de valuri de furtuna secolelor, stă acum aenea înaintea
noastră. În golful, care ne adăpostește, albastru și cald, cu
viță de vie, cu migdali și smochini pe prispele lui argintii,
a aruncat ancora acum mai bine de optzeci de ani, o flotă.
O putem vedea în închipuire, mai ales că desenatori ai
vremii, aflați pe bordul ei, au avut grijă să ne-o păstreze cu
meșteșugite creioane. Vasul amiral este aici, în vecinătatea
noastră. Cântecul apei care bate în pieptul lui de stejar
cătrănit, se aude bine, deși nu este poate decât bătaia unui
val ridicat de o barcă în scoica de oțel a torpilorului nostru

„Năluca”. Mai încolo se înșiră pădurea de catarge și de funii a fregatelor de luptă sau a vaselor de transportat trupe. Este flota războiului Crimeei care plutise până la noi cu alte scopuri, cum credeau, ea și trimițătorii ei de departe, dar venise în adevăr, așa cum s'a putut vedea abia mai târziu, când istoria și-a arătat mai adâncile gânduri, ca să ne aducă Unirea și o singură țară pentru neamul românesc dela 1859. Dacă toate popoarele țin cu tot sufletul, iar, când trebuie, cu dinții, la locurile de unde au plecat sau de unde au plecat destinele lor, noi suntem mișcați că vorbim astăzi din Balcic. despre drumurile noastre de apă, și pentru că vedem înaintea ochilor noștri acest început cu toate pânzele întinse, care ne-aducea încet pe valuri, dela Miazăzi, viitorul.

Balcicul este vrednic însă și pentru o altă pricină, mai pipăită, să facă lauda vieții de apă a României, după ce Murgoci, apropiindu-se din largul mării de aceste locuri în 1913, le-a dat numele de „Coasta de Argint”, care-i venise firesc pe buze la vederea malului sclipitor în Soare : pentru acest dar, bustul lui de bronz va fi așezat în curând aici, pe un loc înalt cu fața spre căile mișcătoare de unde a venit și a văzut; după ce artiștii au descoperit că nicăeri în țară lumina nu este mai darnică și s'au învățat să lucreze pe ulițele și goluri cu neașteptate răspântii de minarete, de mahoane și de mori, așa cum se duceau înaintașii lor în secolul trecut, după o altă faimă, la Barbizon; după ce Regina Maria, ca domnitorii cei vechi, a descălicat aici și dintr'o umbră de plop rotat monumental, aplecat asupra apei, a făcut un palat alb de basme, cu terase, cu grădini de trandafiri și de crini și cu râuri și cascade, cu un paraclis de piatră și de olane adus tocmai din Cipru, ca să ne lege de amintirile elenice și să ne adăpostească pe Maica Domnului dela Mare a lui Demian, și mai ales cu prezența Ei hotărâtoare de fiecare vară: așa cum în jurul Castelului Peleş al Regelui Carol I s'a născut Sinaia, se naște în jurul Castelului Ei un nou Balcic; a sosit acum și timpul unei organizări sistematice administrative. Mai demult, sub Ionel Brătianu, capitala județului fusese mu-

tată, din mijlocul uscatului, aici pe Coasta Mării. Toți prietenii Balcicului îi rămânem recunoscători și credem mereu că a judecat cum nu se poate mai ager. La hotărârea lui va trebui să ne întoarcem, pentru că ea se bizuia pe acest adevăr, care va fi tot mai vădit, că viața județelor dobrogene este strâns legată de apele cele mari ale lor, Dunărea și Marea. Dacă Durostorul își are capitala, adică centrul vieții economice, administrative și culturale, la Siliștra pe fluviu, loc dela Episcopul Goșilor Vulfila și mai dinainte cunoscut ca mare vad de oameni; Tulcea la înfucătura brațelor Deltei, iar Constanța în falnicul nostru port; nimeni n'are să poată împiedica aducerea odată a Capitalei județului Caliacra, aici la porțile Mării. Agerimea și sârguința unui primar, dornic de bune isprăvi, așa cum țara a început să-i aibă mai ales după războiu, a schimbat aproape fața și rosturile Balcicului. De trei ani, tot ce am visat noi de aproape douăzeci și cinci, s'a făcut faptă. Orașul are, numai ca două sau trei în România, un plan de sistematizare, lucrat de un strălucit urbanist, cum este arhitectul Duiliu Marcu; a căpătat un număr foarte mare de case, ceea ce înseamnă un nou cartier și chiar un nou stil; are lumină electrică, niște hale centrale, noi drumuri; Oficiul Național al Turismului a fost convins să ridice chiar în vara aceasta un mare hotel, care va fi și un hotel artistic; dealurile goale încep să se împădurescă; sus în satul Regina Maria, care nu este decât un cartier curat românesc, de o mie de suflete, al Balcicului, lucrează în al doilea an o echipă studentească a Fundației Culturale Principele Carol.

Dar, poate că toate acestea scad, în rândul unor amănunte dela sine înțelese, față de adevărata întreprindere cu care se poate făli Balcicul și care-i dă astăzi un drept să patroneze Ziua Apelor. Întreprinderea alcătuește, în acelaș timp, un drept la mândrie al primarului de care am amintit. Ea este numai a lui, cu atât mai de mirare cu cât fiind un om mai mult de carte, până într'atât că este chiar director de bibliotecă, biblioteca lui Ionel Brătianu, și păstrătorul astfel al cărților și al unor gânduri ale lui,

nimeni nu s'ar fi așteptat să se îndrăgostească de operația curat inginerească a construirii unui port. Pentru că aceasta este întreprinderea. Dela Constanța, singurul nostru port lucrat, nimic asemănător nu s'a mai făcut până la Balcic. Balcicul se pregătește să fie al doilea port la Marea Neagră, nu numai port de frumusețe ca până acum, pentru corăbiile care nu bat apa ale visătorilor, ci port adâncit de călători și de mărfuri, la intrarea aceasta de Miazăzi a țării. Dacă ați putea să vă ridicați ochii ca mine și să vă uitați pe fereastra rotundă dintr'o cabină de oțel a „Nălucii” ați vedea îndreptându-se înapoi ca un braț de piatră care vrea să ne apuce, digul cel mare de apărare de valuri al Balcicului. Vârful lui înaintează cu zgomot de lespezi rostogolite, ca o luptă de fiecare zi cu apa, care ar vrea să-i oprească mersul. Corpul lui, încheiat și zidit până astăzi, este trandafiriu, pentru că este încheiat și zidit din piatră din carierele și canaralele unui oraș de soare. El luminează până târziu în întuneric.

Balcicul dă astăzi tuturor orașelor noastre de apă și o lecție de muncă și de încredere. Să ne aducem aminte de bătrâna și falnica lozincă hanseatică : Navigare necesse vivere non necesse : trebuie neapărat să mergem pe apă, dar nu trebuie neapărat să trăim. Nu ne-am născut Vikingi, dar am umblat după darul Vikingilor, Marea, și datori suntem, ca să-l păstrăm și să fim vrednici de el, să ne facem suflele de Vikingi, cel puțin de Vikingi de astăzi, de navigatori îndrăsneți și întreprinzători.

Vorbind de Românii de apă, nu se poate să nu gândim, în întâiul rând, la plutașii de pe Olt, de pe Bistrița și de pe Ceremuș, la bilarii și lemnarii din toate județele de munte, cari cu țacălia și cu țapina la pândă, se cumpănesc pe spatele buștenilor luați de râurile albe de spume, și la pescarii din bălți, de pe Dunăre și de la Mare, dela cel mai vechi oraș pescăresc al nostru, așezarea Turtucăenilor români, cu această locuință și îndeletnicire, precum și cu biserică și școală în limba lor încă din zilele păcii dela Cuciuc Cainargi și mai dinainte, sau Cainargeaua mică, așa cum e numele de sat umil, astăzi în stăpânirea noastră, din

județul Durostor ; până la vânzătorii de morun din Delta și la întinzătorii de cârlige și de taliane de pe coastele Mării Negre. Ei ne dau nu numai niște sate de oameni iuți și bogăția de hrană a peștelui, a scoicilor și a icrelor, dar și marinarii de pe vasele marinei comerciale și de războiu. Cu ei se face negoțul mării, precum se face tot cu ei apărarea acestei mări și a marilor noastre ape, dela cazanele vijeli-oase Dunărene și până la colinele leneșe și ierboase ale Nistrului. Ziua de astăzi nu este atât a apelor în sine, ca niște formații geologice și geografice, cât a oamenilor de apă din România și a problemelor ei. Ca atare să ne gândim la ei și la tot ce s'ar putea face ca să fie crescuți și întăriți.

De pildă, noi cari avem atâtea școli de meserii, pentru tot felul de trebuințe și de materii prime, unele ale țării, dar altele străine și anevoe aduse din străini, n'avem încă o școală de pescari. Când li s'a vorbit întâia oară cunoscătorilor, ei s'au întors cu mirare la cel care le vorbea, ca și când le-ar fi spus un lucru de necrezut. Se zice că pescuitul, care e o meserie dintre cele mai grele și gingașe, s'ar deprinde singur din tată în fiu. Indeletnicirea a dat chiar naștere la populații anume, dospite în sute și sute de ani, cum este populația pescărească a Rusiei sau a Franței, Olandei și Angliei. Ce să caute școala aici și ce să învețe ea mai mult decât știu oamenii și se învață între ei singuri ? Școala poate să învețe aproape tot. După cum în toate țările, și în țara noastră deopotrivă, la marea criză agricolă s'a răspuns cu o reformă și o răspândire mai mare a învățământului agricol, dacă se poate pentru toți plugarii, același lucru trebuie să se petreacă și cu pescuitul. Una din marile bogății ale lumii ne moare, în mâini, pentru că rămânem, în ce-o privește, la un tradiționalism și un primitivism părăsit la alte indeletniciri. Dacă este o treabă foarte veche, lăsată moștenire din neam în neam, cu toate uneltele și deprinderile tehnice, ca și cu felul de viață propriu, ni se pare că este plugăria. Și nimeni n'ar mai cuteza să stăruie astăzi că plugăria trebuie lăsată să fie deprinsă la coarnele plugului, din tată în fiu, și că o școală de plu-

gărie ar fi o răătăcire, așa cum se mai spune încă pentru pescuit. Urmările se văd : bălțile își pierd peștele și locuitorii de pe margini nu știu de ce să se apuce ca să-l păstreze, pescarii se împuținează, metodele cele noi, piscicultura sau pescuitul în larg, n'are cine să le aplice. Școala de pescari este una din cele mai poruncitoare datorii pe care le avem față de apele românești și niciodată nu se poate găsi un prilej mai potrivit ca s'o cerem cu toată puterea, decât o zi cum este cea de astăzi. Să răspundem crizei din pescărie, cum am răspuns crizei din agricultură: organizând un învățământ pescăresc.

Incepături s'au făcut, dar de experiență temătoare sau de bunăvoință particulară. Mă gândesc la cursurile de construire de bărci și de lucrare de unelte pescărești cu copii de pescari dela Turtucaia și de la Constanța. Ele intrau în cuprinsul cursului supraprimar, care căpăta astfel o culoare locală și o îndrumare răspicat practică, și au dat niște minunate rezultate. Dar curând atelierelor s'au închis, mașinile-unelte și materialul s'au părdut, iar oamenii, meșteri și ucenici, s'au risipit. De vreo patru, cinci ani tot încearcă să se nască o școală de pescărie la Giurgiu. I-am văzut și anul acesta pe cei cincizeci-șaizeci de elevi, îmbrăcați în haine marinărești, cum împleteau de zor în curtea școlii la plase de vâștii și legau la cercuri. Am fost și pe balta lor, unde trebuiau să-și câștige bani de întreținere și să facă ucenicie. Balta este în regiunea îndiguită și nu mai poate fi împropătată cu apă. Barca înaintează cu greu prin plasa cu nuferi înfloriți, prin scaetii de baltă și prin brădișul cotropitor. Peștele se înăbușe și moare. La fel înaintează de greu și-și pierde în drum rosturile, și ideia școlii de pescărie. Trebuie făcut ceva, pentruca să fie scoasă, cu mijloace eroice, din această adormire. Poate că la anul Ziua Apelor va putea să sărbătorească și întâia școală temeinică de pescari, cu casa, corpul didactic, programul, uneltele, bărcile, atelierelor și mai ales cu ucenicii ei luați din toate așezările pescărești de seamă ale țării. Știu că o asemenea școală se pune la cale. Ea ar fi să se ridice la Vâlcov, ca un simbol, la locul unde Marea se unește cu

Dunărea, unde se pot întâlni și crește pescari pentru amândouă felurile de pescărie și unde lupta se dă cu peștele nostru cel mai mare și mai bogat, morunul cu icre negre. La nașterea ei ar fi să ajute Oficiul Național de Turism, care e dator să arate mulților oaspeți din țară și din străinătate, un Vâlcov înzestrat nu numai de natură, ca astăzi, dar înzestrat și de oameni și pentru oameni; Ministerul Muncii, care, oricât ar fi rămas până acum pescarii în afară de câmpul muncii, fără asigurări și altă ocrotire socială, nu poate să nu facă ceva pentru ei, și mai ales pentru ucenicii aceștia noi; Paridul, care are în întâiul rând în seamă grija apelor de pescuit și a pescarilor, și Ministerul Instrucției, care ori decâte ori este vorba de școală, nu se poate să nu fie și el de față. Problema nu se mai poate amâna. Trebuie să avem încredere. Să așteptăm viitoarea Zi a Apelor și bilanțul anului care ne desparte de ea. Lucrul este atât de însemnat încât anul acesta, dacă s'ar împlini într'adevăr nădejtile puse în el, s'ar putea numi anul școlii pescărești.

Altminteri, fapte de bucurie, pentru toți prietenii apelor, sunt destule. Aș îndrăzni să așez, la locul de frunte, schimbarea Bucureștilor într'un oraș de apă. Cine a văzut întinderea, așa putea zice nemăsurată de apă, și care va crește în fiecare an, dintre Băneasa și Herăstrău, întrecerea bărcilor cu vâsle, cu pânze sau cu motor, interesul oamenilor de pe bulevarde pentru acest colț de natură, încotro se îndreaptă în fiecare zi cu sutele și cu miile, îmi va da însă dreptate. Bucureștii hotărăsc în toate treburile. De astăzi sunt încredințat că descoperindu-se el însuși oraș de apă și educându-se ca atare, va judeca și cu altă bunăvoință decât înainte, treburile apei, dela niște regate și întreceri de natație, până la introducerea înotului obligator în școli, ca în țări cu mai multă apă decât noi, cum este Franța, pe care am putea-o imita și în aceasta, dar și ca în altele cu mult mai puțină, cum este Austria, și până la înzestrarea bugetară mai largă a marinei noastre comerciale și de războiu.

Dar să nu uităm, apropiindu-ne de încheere, faptul cel

mare, bucuria populară și noul capitol deschis în istoria marinei noastre viteze ; intrarea chiar pentru această Zi a Apelor în Constanța, a întâiului nostru submarin, plecat din apele italiene și romane, de unde, deși cu altfel de vase de războiu, a străbătut Adriatica, arătându-ne un drum, care trebuie să rămână totdeauna deschis, Traian întemeetorul. Ieri era la Mangalia, pipăind parcă și luând cunoștință treptat de toată coasta românească. „Năluca” noastră l-a văzut și l-a salutat de departe. Cum stă așa în largul porului, pavoazăată toată de nenumărate stegulețe fâlfâite de vânt, parcă își prelungește bucuria de ieri. Ofițerii și oamenii sunt nerăbdători să ridice ancora și să se ducă lângă noul tovarăș de luptă. Balcul delă Ecrene și delă Valea-fără-iarnă până la Tusla și la Capul Caliacra strălucește ca un colan de nestemate. Sau ca un corn ră-sucit de două ori și bătut în pietre scumpe, din care cineva cântă cântecul de slavă al mării românești.

DRUMURI ȘI POPASURI PENTRU O VACANȚĂ DE IARNĂ

Nu este așa de mult de când iarna era la noi anotimpul scitic, troene și de viscole, care închid în casă. Nu numai în basme și în poezia albă de pasteale a lui Alecsandri, dar și în povestirea de trei luni a fiecăruia, din viața zilnică, șederea la gura sobei era o imagine familiară. O plimbare cu sania, în clinchet de zurgălăi, sau alunecarea pe patine nichelate, în țarcul destul de strimt al unui lac, pe care cânta o flașnetă din alte vremuri, este tot ce ne vine, din trecutul de-acum treizeci de ani, ca bucurii de tinerețe ale anotimpului zăpezii. — De-atunci s'a schimbat sau nu s'a schimbat harta Europei, s'au prefăcut sau nu s'au prefăcut concepțiile despre lume, dar viața noastră de iarnă a ajuns cu totul alta. Turismului de vară îi răspunde astăzi un turism de iarnă, aproape mai ispititor decât cel dintâi, pentru că dă și mult mai înviorătoare și concentrate plăceri. Omul-sanie, mersul pe tălpile lungi de lemn, skiul nordic și-a făcut apariția. Munții și văile s'au umplut de făpturi iernatice, mai totdeauna albastre pe alb și în haine, bocanci, tricouri, șaluri și căciuli de lână, aceleași pentru bărbați și femei. Iarna nu mai este anotimpul fără drum. Muntele românesc nu mai este zovărit șase luni din an.

V'aduceți aminte de începutul capitoulului despre anotimpuri din Cartea Munților a Bucurei Dumbravă : „Când

e bine să te duci la munte ? Totdeauna. Nu e anotimp, care ar putea să-ți închidă drumul spre înălțimi. Pentru adevăratul drumeț nu există vremea „rea”, fiindcă el știe să iubească natura sub toate înfățișările ei”. Numai că această natură se ascunde uneori îndărătul unor porți de ghiață și ani întregi n'am știut cum să trecem prin ele. N'am uitat nici astăzi ce fiori mi-au dat întâii skiori văzuți în iarna grea din 1907 între Rășinari și Sibiu. Erau doi soldați alpini austro-ungari, cari treceau ușori și fantomatici prin pădurea încărcată de ceață. Umblasem alături de călugării dela Schitul Ialomiței cu vârzoabele țărănești, dar zborul acesta lin și repede era cu totul altceva. Am avut atunci vedenia munților cucerți de noul mijloc de mers și astăzi visul vechiu s'a împlinit întocmai.

Intre prospectele colorate, care se găesc pe masa mea, cum trebuie să se găsească pe multe din mesele dumneavoastră, este și acela al Muntelui Mic. El ne chiamă dela București, tocmai în părțile Caransebeșului la 1806 metri înălțime, pe cele mai frumoase șei cu zăpadă, și mirarea nu este că ne chiamă, ci că ne ducem. Căci, șase case de adăpost așteaptă acolo pe drumeți, în singurătatea de argint, și drumeții urcă anevoe coastele, care cu skiurile puse, care cu skiurile pe cai, ca să ajungă sus și să se bucure. Câteva sute de skiori pot să rămână pe munte fără nicio grije, nici de acoperiș, nici de mâncare. O adevărată colonie de hoteluri și de adăposturi, ridicate mai mult pentru iarnă, le stau la îndemână chivernisite cu tot ce trebuie. Este poate cea mai luminată dovadă a noiei vieți de iarnă la care ne dedăm. Pe locuri unde, dela Sântă Măria plecărilor cu oile în văi, ale ciobanilor, nici ei, locuitorii lor firești, nu mai puteau fi întâlniți, acum zburdă tinerimea orașelor, veselă și sprintenă pe spetezele întunecate de frasin, de parcă niciodată nu s'ar fi pregătit să facă altceva.

Ținutul către care ne duc vacanțele rămâne însă și iarna, cel care ne chiamă vara, Valea Prahovei. Este vorba de o vale a Prahovei mai întinsă și mai bogată decât cea geografică, Sinaia în întâiul grup, Buștenii cu Poiana Țapului în al doilea, și Predealul, în al treilea, cu trecerile spre

Valea Timișului, în al patrulea grup, și Brașovul, poenele lui, în cel de al cincilea. Nicăeri frumusețea priveliștei și arhitectura sclipitoare a zăpezii nu sunt mai mari și mai felurite, nicăeri putințele de găzduire mai numeroase și mai bune, nicăeri vadul mai bătut. Plângerea obișnuită a stațiunilor noastre de aer și de apă că anotimpul balnear de două sau cel mult trei luni pe vară, nu este îndestulător pentru o politică omenească a prețurilor și a investițiilor de capitaluri, aici nu-și mai are rostul. Valea Prahovei este dela o vreme, și mai ales dela coborîrea din Norvegia și Canada a skiurilor până la noi, valea celor patru anotimpuri. Luați trenul, numai pentru plăcerea ochiului, în orice zi de zăpadă, și în deosebi în ajunul sărbătorilor, spre Sinaia și Brașov, sau, dacă n'aveți răgaz nici pentru atât, duceți-vă în sala de cumpărare a biletelor din Gara de Nord cu puțin înainte de plecarea acestor trenuri, și veți întâlni lumea tânără și veselă a skiorilor și a excursioniștilor iernii, cu îmbrăcămintea care lasă pasul mai ușor, cu uneltele de alunecat pe umăr, și cu râsul maicuseamă pe toate fețele.

Vara nu dă nici pe departe această bucurie a plecării. În frigul ascuțit mersul însuș ajunge o desfătare. Uitați-vă la șirul acesta înaripat, care trece într'un viscol de zăpadă, îndoit puțin înainte, cu cele două bețe cu vârzoabe gata, pe pista cu cotituri și săritori anume pregătite ! Este frumos bobul și goana nebună pe făgașul de ghiață cu maluri înalte; patinatul este mângâios ca un dans într'o sală de bal cu draperii de mătase albă, dar cine ar putea să le pună alături de ski, cu libertatea, cu îndrăsneala și cu inițiativa lui neîngrădită de nimic, nu un sport, precum sunt celelalte, având nevoie de prezența și de aprecierea privitorilor, ci un act de viață săvârșit de unul singur și numai pentru sufletul lui, în singurătatea orbitoare a troenelor, drum de iarnă iute cum e crivățul, turism, și nimic mai mult !

Bucegii și Carpații s'au împodobit de case de munte de jur împrejurul orașelelor și satelor de pe cele două văi unde coboară drumeții. Sunt cel puțin treizeci cu o capacitate

de primire până la 3000 și mai mult de oaspeți, oaspeți cari nu stau liniștiți, că nu de aceea au pornit odihniți de-acasă și încărcăți cu dor de ducă și de umblet, ci roiesc pretutindeni. Poenele și coastele sunt atunci mai vioae și mai populate decât pământurile locuite din vale. Pe poiana dela Stâna Regală, unde astă toamnă, la umbra fagilor roșii, cei din urmă călători ai parcului din Sinaia sau ai bulevardului din Bușteni, ședeau în iarbă, cu grijă pentru hainele lor de oraș, și se uitau pe gânduri peste brazi la piscurile până la care n'aveau niciodată să străbată, acum alunecă skiorii, cad și se ridică. Fac școală. Lume de departe, încotoșmănată bine și ajunsă până aici în blăni și în șoșoni lăcuți, cu automobilele, se bucură de ei ca de un spectacol. Peste valea Peleşului, la 2—300 de metri mai sus, se cuibărește ca un castel medieval din părțile muntoase ale văii Rinului, hotelul de înălțime al Eforiei. El făcea parte din programul de organizare turistică de iarnă a regiunii, dar o soartă rea l-a oprit la jumătate. Este vorba acum să se găsească o formulă de colaborare între Eforie și Oficiul Național de Turism, pentruca această mare și mândră clădire, cea mai înaltă, cea mai cuprinzătoare și modernă pe care o avem, să fie dată întrebuintării. Pe șoseaua bogată în serpentine și tăiată în pieptul muntelui până la ea, se vor mișca automobilele omizi cu multe roți, care să înfrunte povârnișul și zăpada. Sunt și Sinaioți mai îndârjiți, cari vor și cer aici întâiul nostru tren funicular.

La Predeal, cu vederea lui neasemănată, de pe șeaua unde este așezat ca pe o largă prispă, deoparte spre colții Morarului și cununa posomorită a Bucșoiului, iar de cealaltă, spre Piatra Mare și Postovar, cu despicătura adâncă a Timișului la picioare, Societatea Amicii Predealului și Oficiul Național de Turism își dau mâna ca să creeze o căutată stațiune de iarnă. Atunci când hotelul atât de dorit se va putea ridica din fondurile Oficiului, se va căpăta și punctul de reazim cel mai însemnat. Pista de ski de astăzi de mai mulți kilometri, care, pornind dela poalele muntelui Cioplea, urmărește într'un nesfârșit ocol, cele mai meșteșugite diferențe de nivel, se va putea organiza într'o adevărată

pistă europeană, cu un sezon și întreceri pentru întreaga țară și nu numai pentru România. Dacă Predealul este lăudat și iubit pentru aerul lui curat și întăritor de vară, care nu cunoaște umezeala altor stațiuni, Predealul de iarnă are să-i dea zece înainte. De pe acum el și-ar putea lua ca stemă skiul. Pe această unealtă ciudată și exotică are să-i vie mai multă bogăție și dragoste de viață decât pe toate căile dinainte împreună

Păcat că studenții civili ai Onefului n'au să mai fie în-tâlniți anul acesta pe toate coastele care duc la Timiș. Ei făceau mai mult decât însemna numărul lor propriu zis pentru înviorarea regiunii, prin disciplina, școala de ski, tradiția de sport și publicul special pe care îl atrăgeau din București și din alte părți. Mutarea la Borsec, fie și numai pentru o iarnă, va fi simțită ca o pagubă atât de localnici cât și de ei înșiși. Legătura, dela anul viitor, cu fosta Școală Normală, dată Oficiului de Educație a Tineretului Român și trasformată pentru sezon într'un fel de cartier general, sau orice altă deslegare a problemei, în întâiul rând de adăpost, vor fi binevenite dacă vor întoarce Predealului și Văii Timișului pe skiorii lor cei mai dragi. Un cuvânt de îndemn și aproape de dojană am putea rosti, în treacăt, deoarece întârziem tocmai pe aceste locuri, și pentru Asociația Creștină a Tinerilor, care are o așa de minunată casă într'un așa de minunat colț, cum este intrarea văii spre Tamina, și nu s'a gândit încă să le folosească decât pentru tabăra de vară de două luni, uitând cu desăvârșire până astăzi bucuriile zăpezii.

Poiana Brașovului rămâne până acuma cea mai bine organizată stațiune de iarnă românească, datorită nu numai spiritului mai gospodăresc al Ardelenilor, dar și atâtor împrejurări locale deosebit de prielnice. Locul, întâiu, este ideal, atât pentru ski cât și pentru mersul pe zăpadă. Hotelurile, casele de adăpost, restaurantele și cantinele sunt multe și nu scumpe. Drumuri și mijloacele de transport până acolo sunt la îndemâna oricui. Orașul este foarte aproape. Poiana are o căutare, în sfârșit, care nu este de astăzi, de ieri. Șoseaua desăvârșită, lucrată cu prilejul Jam-

borei cercetăsești de astă vară, i-a sporit încă ispita și faima. Automobilele-omizi, cu roți pe lanțuri, care pentru Sinaia sunt numai o dorință, sunt aici de mult o realitate. Casa Touring-Clubului de pe Cristianu-Mare și a Asociației carpatine săsești de lângă ea, de pe Postovaru, înlesnesc oricui o intrare mai adâncă în munte. Cele două antene ale postului de radio-emisiune dela Bod se deosebesc albe în zare, ca niște semnale de circulație deschisă, cât vezi cu ochii, peste culmi și peste șesuri. Pădurile sunt făcute numai din brazi de Crăciun. Intreagă firea stă îmbrăcată în veșmânt de sărbătoare.

Pe oamenii, speriați de mișcare și de încordări, dornici deopotrivă de smulgere dintr'un mediu frământat și de odihnă, trei locuri mai apropiate de București îi îmbie, fiecare cu o făgăduială numai a lui. Cel dintâi e Sinaia. Zăpada, care a acoperit totul, din Vârful cu Dor, Furnica și Piatra Arsă până în Cumpătu și Piscu Căinelui, aduce o liniște necunoscută vara. Casele cu țigle roșii, cu prispe cu flori, cu grădini, cu forfota oamenilor se pierd în albul curat. Semnele care măsoară și fragmentează depărtarea s'au pierdut pentru patru luni. Sportivii și petrecătorii se duc la rosturile lor, fără să turbure, numai ca o ilustrație într'o carte. Plugurile de făcut cărări au tras în toate părțile pârții, pe care-ți dai seama în atâtea dimineți că ești cel dintâi care calci, ca într'o țară nouă. Inlesnirile traiului celui mai năzuros se îmbină cu singurătatea cea mai deplină a zăpezii și a naturii. Țurțuri loviți de soare cântă ca o nesfârșită orgă cu sunete subțiri de cleștaruri.

Al doilea loc este Brașovul. Cetatea din veacul dinaintea ivirii Tătarilor, cu drumul pe sub ziduri, cu biserica ei neagră și cu toată năvala de coșuri de fabrici și de cartiere noi muncitorești, are un alt caracter și o altă chemare. La câțiva pași de inima orașului, încep adevăratele alei de pădure, cu copaci bătrâni, sau urcușurile la munte. Fiecare stradă are aproape altă înfățișare și altă viață. Este un fel de lume în mic, prii care te miști cu o neistovită mirare. Toți trecătorii îți sunt parcă prieteni și până nici prietenii nu stăruie și se topesc în mulțimea celorlalți. Brașovul este

un adevărat oraș de Crăciun, cu cântece de brad din toate ferestrele, cu lumânările aprinse la răspântii și cu perspective medievale de culori tari și de ciucuri și clopoței. Te crezi într'un alai de stea și de vicleim, în care mergi prin zăpadă, privit și privind, fericit de fericirea și de zâmbetul proaspăt al celorlalți.

Singura lipsă pentru oaspeți este un al doilea hotel, în afară de „Coroana”, prea încărcat totdeauna și cu un caracter, care începe să fie prea propriu. Sibiul, în privința aceasta, cu cel puțin două hoteluri mari, vechiul „Împărat al Romanilor” și „Bulevard”, deși cu o populație și cu o circulație de călători mult mai mică, știe să găzduiască mult mai bine. Fie că Astra va izbuti să-și ridice hotelul dorit, fie că Oficiul Național de Turism se va hotărî să sară în ajutor, sau singur, sau în unire cu Astra, ceva însă trebuie făcut. Putem să ne spunem cuvântul și să ne amestecăm fără nici o sfială, pentru că nu e vorba de niște trebuințe ale localnicilor, ci în cea mai mare măsură ale Bucureștenilor drumeți și Brașovul trebuie lămurit și îndrumat ca să le mulțumească.

Cel de al treilea loc de odihnă de vacanță de iarnă al Bucureștiului este Balcicul. Cu toate glumele pe care crivățul le face uneori, cum le-a făcut și anul acesta, dar pentru foarte scurtă vreme, în această firidă românească a migdalilor și a smochinilor, portul nostru cel mai de Miazăzi este localitatea din țară cu cea mai urcată temperatură de iarnă. La doi pași de aci se întinde Valea-fără-Iarnă a ciobanilor ardeleni. Suntem pe Coasta-de-Azur a României. N'are nicio însemnătate că drumul până acolo, prin Dobrogea vântoasă și ninsă, ne aruncă în cel mai aspru Decembrie, pentru că uimirea mării liniștite și a golfului cald al Balcicului este cu atât mai nouă și mai răsplătitoare. Tocmai după un asemenea contrast, cunoscut mai mult din cărți sau din auzite, porniserăm de acasă și acest contrast ne întâmpină în toată puterea lui. Balcicul fierbinte de vară, cu toate culorile tari, albastrul luminos al apei, galbenul prăfuit al malurilor, roșul țiglelor, verdele plopilor, s'a făcut mai verzui și mai auriu. Răcoarea, care numai câte-

odată se face frig, trage liniile mai limpezi și apropie lucrurile, scoțându-le din perspectiva lor nemărginită. Treci pe uliți de colind, fără blănițele și mantalele dinăuntrul țării, prin pacea mării și a trecutului. Balcicul de vară este mai aproape de zei și de veselii lor închinători, dar cel de iarnă este mai lângă om și răspânditor de odihnă și de visare. Când portul va avea legătura lui pe apă cu Constanța, iar hotelul de cel puțin o sută de odăi, ridicat pe marginea mării de Oficiul Național de Turism, va putea găzdui mai multă lume decât se încumetă să-și caute astăzi acolo un adăpost de luni de zăpadă, Balcicul va fi unul din întâile noastre orașe de iarnă.

O AVUȚIE NAȚIONALĂ : TURISMUL ȘI ORGANIZAREA LUI

Cei ce au umblat ei înșiși dela munte până la mare, și au citit ziarele, cu zestrea lor de fapte și de propuneri, vor fi în stare să-și facă o părere despre ceea ce a însemnat pentru țară cel din urmă anotimp turistic.

Iată, deocamdată, câteva cifre. Ele nu privesc decât 49 de stațiuni balneare și climatice din România, adică abia o treime, dar este drept că dintre cele mai căutate. Data până la care au fost culese este numai 1 August, ceea ce ținând seamă de mișcarea foarte mare din această lună și de adausul din Septembrie, nu înseamnă decât o jumătate de vacanță. Cifrele în sine, înșfârșit, sunt totdeauna mai mici decât cele reale, atât pentru că în deobște statistica turiștilor este grea — gândiți-vă numai la cei cari o potrivesc așa încât să nu rămână noaptea într'o stațiune sau la cei veniți ca oaspeți la rude ! — cât și pentru că la noi în deosebi această statistică mai are lipsuri.

Prin urmare în 49 de locuri de băi și de aer dela noi, cam în timp de două luni, dela 1 Iunie până la 1 August anul acesta, au fost 72.175 de oaspeți, dintre cari 67.277 români și 4898 străini. Pentru că n'avem nici o lămurire despre numărul de zile petrecut de fiecare, dacă socotim numai 2000 lei de cheltueli de tot felul, de om, ajungem la o cheltuială totală de 144.350.000. Dacă ne gândim că ea pri-

vește numai jumătate din anotimp și o treime din stațiuni, nimeni n'are să ne învinuiască de o umflare de cifre când vom rotunji la 500.000.000 de lei, sumele de bani puse în mișcare de turismul românesc de vară în 1936. Nu este mult, dar este tot atât de sigur și că nu este tot. Atât cât arată, dă destul ca să-și facă oricine convingerea că turismul românesc nu este numai un prilej de împospătare și un prilej de bucurie de viață, dar că înfățișează și o adevărată a-vuție națională.

Mă opresc din cele 49 de stațiuni; la câteva din ținuturi deosebite ale țării, pentru o înțelegere mai bună a lucrurilor. De pildă, la Slănicul din Moldova au fost în acest răstimp 4.235 de oaspeți români și 12 străini. În tot sezonul de vară de anul trecut românii au numărat 4.188, iar străinii 2. Creșterea e vădită. La Predeal au venit din afară până la August 2.067 de oaspeți români și 18 străini. Anul trecut fuseseră 1.825 români și 16 străini. Sportul e destul de însemnat. Dacă trecem la Mare, Carmen Sylva a adăpostit în cele dintâi două luni ale verii 4.125 de oaspeți români și 1349 străini. În tot 1935 românii fuseseră 3.363 și străinii 1104. Carmen Sylva are de ce să fie mulțumită. La Budachi, pe coasta basarabeană, oaspeții de anul acesta au fost 2878 românii și 56 străinii, față de 2230 români și 45 străini de anul trecut. Budachi înflorește. În Bucovina Vatra-Dornei a atras 3.191 români și 60 de străini, alături de 2972 de români și 58 de străini în celălalt an. Și aici propășire, deși unele stațiuni cu renume vechiu și veche clientelă ajung la o stabilizare firească. În Ardeal, Sovata a adunat 2160 de oaspeți băștinași și 1359 din alte țări. În anul 1935 numărul lor a fost pentru cei dintâi 2099 și pentru cei de al doilea 332. Numărul și al unora și al altora s'a mărit. La Stâna de vale, în părțile Crișului, unde nu e decât brad și liniște, dela 413 oaspeți români și 53 străini, anul trecut, acum au fost 1184 de ai noștri și 67 de peste hotare. Este un adevărat salt. Lumea a știut să prețuiască nu numai buna găzduire, dar toate îmbunătățirile de drum făcute de proprietară ,episcopia română unită din Oradea. În Banat, băile Herculane și-au păstrat faima lor de totdeauna. Ele

stau în fruntea stațiunilor, cu 5655 de vizitatori români și 207 străini, față de 5439 băștinași și 168 din alte țări, câți au venit în 1935.

La o cercetare mai de aproape a statisticei, vedem că din toți oaspeții veniți de peste hotare, mai bine de jumătate se îndreaptă spre Mare. De aceea nu este o întâmplare că pentru întâiul hotel pe care s'a hotărât să-l ridice Oficiul Național de Turism, localitatea aleasă a fost Mamaia. Cu cât capacitatea de primire a orașelor și stațiunilor de pe țărm va fi mai mare și înlesnirile mai bune, cu atât și numărul vizitatorilor străini va crește. România va începe să fie o țară de turism internațional prin coasta ei maritimă. Prin alte părți străinii vin, se uită și trec mai departe ; la Mare se opresc și se întorc. Să organizăm cât mai plăcut pentru ei acest ținut de nisip cald, de undă lină și de zare albastră !

M'am întâmplat la punerea pietrei de temelie a hotelului dela Mamaia. Zidarul îmbrăcat într'o manta de lucru albă, care punea mortarul cu mistria, nu era altul decât Majestatea Sa Regele Carol al II. Președintele Oficiului, în cuvântarea lui, vorbise de simbol. Acesta era simbolul și deasupra lui fâlfâiau steagurile până departe, dela această singurătate de dune și de scaeți, din stâlp în stâlp, până la Cazino, și kilometri dincolo de el, până la Constanța ! Regele țării punea el însuși început clădirii, unde aveau să fie chemați să tragă mai cu seamă străinii. El era gazdă și înțelegea să-și facă datoria întreagă, fiind și cel dintâiu la muncă. Mai ia odată cu mistria și se uită împrejur. Numai lacul departe, surpăturile de nisip cât cuprinde vederea și Marea îndărăt, gătită cu creste subțiri de spumă și învinețită de apropierea orei șase după amiază la 15 August. Până la Iunie viitor locul n'avea să mai semene. De pe o movilă, la o aruncătură de băț, se mișca un steag ciudat, cu coada scurtă, verde cu semilună. Zidarul nu înțelegea ; apoi a zâmbit. Acolo se cuibăriseră tinerii Egipteni veniți la Jamboree și fugiți din Poiana Brașovului de ploaie și de frig. Ședeau pe margine, parcă anume ca niște trimiși ai străinătății, la această solemnitate, făcută puțin și pentru ea. Oa-

menii dintr'o țară de soare, se bucurau de România înso-
rită. Noul hotel începea bine.

Ceeace a fost nou anul acesta în viața turistică a țării a fost apariția în mijlocul ei a organizației de Stat, Oficiul Național al Turismului. Călătorit ca idee pe la câteva De-
partamente, ca și cum ar fi trebuit să-și dea proba de pu-
tere, prin elementul care e caracteristic turismului, mersul,
el s'a așezat acum, prin legea dela 29 Februarie 1936, la Mi-
nisterul de Interne. Poate însă că întâia binefacere a acestei
legi este că ea dă naștere la o instituție aproape de sine stă-
tătoare. Un articol cum este articolul 63 din legea pentru
organizarea turismului, nu se întâlnește prea des în legis-
lația noastră și în birocrația care o aplică, mândră de ceea-
ce a creiat sau i s'a dat în seamă și înțelegând să le păstreze
în forma dintâi, prin orice lupte. Acest articol 63 zice :
„După terminarea lucrărilor pentru desăvârșirea punerii
în aplicare a prezentei legi, Oficiul Național de Turism
va putea, pe baza unui Decret Regal, trece dela Ministerul
de Interne, pe lângă altă Instituție”. Nici unul din Mini-
sterele unde s'au încercat până acum întocmirea unei or-
ganizații publice de turism, nu s'a arătat la fel de înțele-
gător și de larg.

Întâia încercare, dacă nu de legiferare a turismului, dar
de căutare a unei forme preocupării de Stat în acest do-
meniu s'a ivit numai decât după 1921. Propunătorii ve-
neau nu dintre oamenii politici și de legi, ci dintre turiști.
Mai târziu, când s'a legiferat în adevăr, tocmai turiștii,
membri și conducători de societăți puternice și inițiatorii
de ieri, au fost uitați sau chiar învinuiți că se pun deacurme-
zișul nouilor măsuri. Aceasta se vede că e soarta tuturor
premergătorilor ! Fără îndrăsneala și nevinovăția acestora,
de oameni pătrunși de patima lor, ideia ar mai fi așteptat
însă cine știe cât până să-și facă loc printre gravele obiecte
de legiferare.

A fost nevoie de trecerea în știință și în societate a unei
personalități, ca profesorul Emil Racoviță, care pe lângă
înființarea unei ramuri de cercetări, a unei catedre noi și a
unei adevărate școli de tineri învățați, la Universitatea din

Cluj, se apucase să facă tot acolo și o societate de turism, „Frăția munteană”, păstrată până astăzi și foarte activă înăuntrul Touring-Clubului-României, a mai fost nevoie și de prietenia lui cu ministrul de atunci al Muncii, Georgetel Mârzescu, și de înțelegerea acestuia față și de alte probleme decât cele obișnuite, pentruca să se fi putut încheba întâiul serviciu al turismului. Mai târziu, în întâia lege sanitară de după războiu, a apărut și numirea cea nouă, Oficiul Național al Turismului, propus tot de domnul Racoviță împreună cu domnul Mihaıl Haret, ca președinte al Touring-Clubului României. El trecea astfel la Ministerul Sănătății și era legat de administrația stațiunilor balneare ale țării, sub forma unui inspectorat balneo-climatic. Oficiul Național al Turismului a rămas însă nemișcat în articolul lui de lege ca un fluture într'o crisalidă și a așteptat. Părerea veche a legăturii dintre turism și sporturi a ieșit din nou la iveală, când a luat ființă, tot în Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Direcția Educației Poporului. Un Serviciu mai cuprinzător al ei, de educație fizică, îmbrățișa și turismul. Când Direcția Educației Poporului, înființată la începutul lui 1930, a trecut, pe la jumătatea lui 1931, la Ministerul Instrucției, turismul a plecat și el cu ea. Peste doi ani el își găsea pentru întâia oară o ființă de sine stătătoare în Consilieratul Turismului, de rândul acesta pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri și cu o subliniere a trăsăturii lui, de propagandă și de legături internaționale.

Foarte curând însă, și înainte să fi putut arăta câtă viață cuprinde, Consilieratul se desființa. Turismul, ca preocupare de Stat se găsea din nou disponibil și gata de drum, în căutarea unui Minister binevoitor. Acest Minister a fost Ministerul Sănătății, care și-a adus aminte de articolul lui din legea dela 1927 și a pregătit un proiect legând din nou turismul, și de rândul acesta mult mai trainic, de soarta stațiunilor balneare. Dar și instituțiile sunt ca oamenii : după ce le-ai deprins să meargă pe propriile picioare, anevoie să le mai convingi să fie duse sau să ducă în cârcă pe alții. Anul trecut ideia legiferării turismului, fără

alte tovarășii și atârări, biruia. Și-o lua asupra-și Ministerul de Interne și ea ajungea curând la legea dela 29 Februarie 1936. Era întâiul popas pe înălțime, popas meritat după un asemenea drum.

Turiștii privesc înființarea Oficiului Național al Turismului ca o biruință a lor, și îl urmăresc și urmează cu dragoste în începuturile vitejești de activitate. Pentru trei luni de viață legală, cât avea la deschiderea anotimpului turistic de anul acesta, cecece a putut face, atât ca fapte cât și ca directive, îndreptățește cele mai bune nădejdi. Dela început el a înțeles mai cu seamă acest mare lucru că, alături de acțiunea de ajutorare, îndrumare și supraveghere de Stat, trăește și se desvoltă liber acțiunea de creare, a inițiativei particulare. Cuvântul de ordine din întâile zile a fost punerea în aplicare a legeri prin înființarea organelor de lucru în toată țara, Oficiile locale de turism, dar în acelaș timp sprijinirea societăților de turism și a turismului activ. Principiul e cum nu se poate mai sănătos și dela sine înțeles ; dar trebuia găsit și mai ales pus în practică. Celelalte nu vor putea întârzia.

Aceasta ca metodă, care era datoare să descopere și să folosească dela întâii pași toate uneltele de lucru. Ca scopuri, Oficiul, plecând dela adevărul că turismul este o avuție națională, a crezut că în întâiul rând trebuie organizată mișcarea înăuturul țării, pentru băștinași, către locurile de frumusețe și sănătate, și numai după aceea, ca o urmare firească, urzite legăturile mai strânse internaționale. Acțiunea dintâiu a fost una de îmbunătățire și de propagandă la noi și pentru noi, în legătură cu tot ce era vrednic de văzut și de cercetat.

Cred că s'au întrebuintat pentru aceasta vreo 4 milioane de lei, cea mai mare sumă de bani găsită până astăzi în România ca să fie schimbată în bunuri turistice. Jumătate din ea s'a împărțit ca ajutoare, însă totdeauna cu destinație anume, a cărei respectare se va urmări cu grijă, diferitelor Oficii locale. Intre ele se văd și nume cunoscute, Sinaia, Mamaia, Eforie, Balcic, Budachi, Vâlcov, Turnu-Severin, Govora, Malnaș, Tușnad, Păltiniș, dar se întâlnesc și localități mai

umile, până acum lăsate în uitare și în puținătatea lor proprie de mijloace, Amara, Movila Miresei, Domneștii Muscelului, adăposturi de oameni mai înstăriți, dar și locuri pentru ceilalți. Cealaltă jumătate s'a dat societăților de turism. Nu era o formă, mai îndeobște convingătoare, pentru părerea că Oficiul Național al Turismului îmbrățișează deopotrivă în luarea lui aminte atât acțiunea de Stat cât și cea particulară.

Programul de lucru are în vedere toate elementele din care e alcătuit turismul, și toate au fost într'o măsură înviorate. Comitetul de conducere el însuși, prin cei cinci membri ai săi, s'a prefăcut într'o echipă de muncă luându-și fiecare atribuții anume, după pregătire și alegere, unul capitolul drumurilor, altul pe al hotelurilor, al treilea capitolul stărilor sanitare și al stațiunilor de băi, al patrulea capitolul societăților de turism și cel din urmă capitolul publicațiilor și al propagandei. Președintele avea în seamă politica generală a turismului în România și legăturile cu străinătatea.

Șosele de înălțime sau drumuri de munte au ieșit de aci, străzi pietruite și trotoare prin stațiuni prăfoase sau noroite mai înainte, îndreptări și captări de cursuri de apă și de izvoare și desvoltări de stranduri, începuturi de indicații și de semnalizări pe căile mari ale țării, marcări de poteci în ținuturi carpatice. Adăposturi noi au început să se ridice în locuri unde nu erau încă sau de prea mare circulație, hoteluri acolo unde inițiativa locală lipsea cu totul sau nu mai era îndestulătoare, cu ajutorul fondului special strâns de Căile Ferate Române, potrivit însă unui articol din legea pentru organizarea turismului, o statistică și o anchetă care să ducă la publicarea unei călăuze a hotelurilor s'a pus la cale, măsuri de control și de oarecare reglementare a prețurilor au pornit în țară. S'au strâns datele unui prospect general al stațiunilor balneare, s'au făcut îmbunătățiri editare într'un număr destul de mare al lor, s'a sporit printr'o intervenție la timp și care a găsit ascultare, lista localităților cu tarif redus pe căile ferate. S'a legat activitatea Federației Societăților de Turism de activitatea Oficiului, s'au dat ajutoare multor societăți în parte, s'a căutat prin

diferite măsuri să se întărească asociațiile cu membri noi și noi putințe și feluri de lucru, s'a pregătit și s'a încercat conlucrarea cu diferite oficii de călătorie și în întâiul rând cu Oficiul de călătorie al C. F. R. Revista Oficiului, pornită ca un mic buletin, a ajuns o publicație bine scrisă, bogat informată și strălucit ilustrată, ca o adevărată imagine a frumuseților pământului românesc, afișe, prospecte, fotografii și filme, articole în ziare și reviste, și conferințe, vitrine și expoziții au căutat să împlinească aceiaș lucrare, de răspândire și de iubire a valorilor noastre turistice.

În ce privește legăturile internaționale, de n'ar fi decât Expoziția de turism a Micei Înțelegeri, în cadrul lunei Bucureștilor, întâia cu atât de mare orizont și material artistic, și participarea la conferința de turism a Micei Înțelegeri cu întâile hotărâri puse numai decât în practică, amândouă în colaborare cu Ministerul Afacerilor Străine, contactul și călăuzirea grupurilor de turiști străini, căpătarea de înlesniri de viză a pașapoartelor și de călătorie pe căile noastre ferate a oaspeților de peste hotare, pregătirea unei secții anume în Pavilionul României la Expoziția Internațională dela Paris din 1937 și ar fi destul, afară de o întreagă operă de informare și de îndrumare, peste care trec !

Astfel se înfățișează turismul românesc în trăsăturile lui de avuție națională și de începuturi de organizare de Stat. Țara stă înaintea noastră, ca de pe o înălțime de piatră sau de istorie, cu tot ce are ea mai plin de farmec și mai chemător, isprăvi ale unei geografii binecuvântate, văi și podgorii, singurătăți vulturești de munte sau coastă de mare cu foșnitoare valuri, și isprăvi ale sufletului înzestrat și ale muncii unui popor dealungul secolelor, mănăstiri ca bătute cu ciocanul în aur și încrustate cu pietre scumpe colorate, sate și orașe, porturi și obiceiuri. Lădat și sprijinit cu tot sprijinul să fie cine, cu pricepere și iubire, ne deschide și ne ușurează drumul, nouă și oaspeților noștri străini, către toate aceste frumuseți !

ROMÂNII DIN ALTE ȚĂRI

Vorbind despre Români, cari n'au putut să intre nici între hotarele lărgite ale României, mă simt îndemnat să încep, nu cu oameni și cu fapte de azi, ci cu Nicolae Bălcescu și cu scrieri de la 1848. E mai mult decât numai un mijloc să ne întoarcem către izvorul de putere al trecutului: o dovadă de vechimea preocupării între noi și de moștenirea unor îndatoriri. Zarea se va limpezi mai bine pentru înțelegerea stărilor de acum.

În „Amintiri din pribegia după 1848”, scrisorile publicate la 1889 de Ion Ghica, figura care se desprinde mai luminoasă e aceea a lui Nicolae Bălcescu. E întâiul patriot român modern, destul de vijelios ca să-i întrecă și pe cei mai vijelioși contemporani, dar destul de chibzuit ca să fie între ei capul politic. Boiernaș cu rădăcini argeșene, el a tras brazda pe care alt boiernaș de peste apă, muscelean, trebuia s'o ducă mai departe și să așeze temeliiile țării de astăzi. Muntenii se dovedeau astfel, între ceilalți români, poporul politic. De la 1848 încă, ei luaseră hățurile. E caracteristic de pe acum și vădit din aceste „Amintiri” că Moldovenii aproape lipsesc din fierberea ne mai pomenită a acelui an sau se mulțumesc numai cu locurile de al doilea. Ei visau și pregăteau strunele pe care aveau să cânte cele mai adânci versuri și cea mai frumoasă limbă a sufletului românesc. Rosturile se împărțiseră. Iașul lăsase de atunci

pasul Bucureștiului și anul 1859 avea să fie pentru Moldova anul de jertfă de mult pregătită și de neînălțurat

Bălcescu a văzut problema întreagă a Românilor. În multe noi am mai pierdut de la el în înțelegere. În patimă și convingere nici n'a fost ajuns. Iată de pildă latura aromână a preocupărilor lui. E la Paris, în 26 Octombrie 1849; era la puține săptămâni după ce plecase din Câmpeni, de lângă Iancu, și străbătuse ca donițar moț Ardealul și Țara Ungurească printre Cazacii și Șvartghelbii cari-l căutau :

„Eu aveam hotărîrea, viind la Constantinopol, de a mă așeza între Cuțo-vlahi, căci socot de neapărat a dezvolta naționalitatea într'acest avantpost al românismului. De ai putea trimite un om sdravăn acolo, ca să ne facă un raport asupra stării morale și politice a lor, apoi am căuta o școală, și să dăm de lucru la atâția tineri ce mor de foame. Ar trebui ca trimisul tău să se ia acolo bine cu popii și episcopii și să-i (îndemne) a căpăta fonduri pentru deschiderea unei școli”.

Și dovadă că nu era un gând trecător, la 13 Ianuarie 1850 revine asupra lui de la Londra, când aștepta să-i vorbească lordului Palmerston :

„Hotărîrea lui Ionescu e bună, dar ar trebui să nu uiți ce ți-am scris și pe Coțo-vlahi”.

Dar acest program pentru românitatea balcanică și mărturisirea de credință a muntenismului lui activ ? Gândul e măreț și utopic, dar faptele pe care se reazimă aproape adevărate. Cea mai mare parte din locuri o călcase singur. Il izbise ceace scrie, Românii pulverizați în toată Peninsula.

Din visurile lui Bălcescu nu s'a păstrat decât Dobrogea. Românii din lungul Dunării sunt uitați; de cei din Serbia abia se poate vorbi; Macedonenii încep să fie o amintire istorică. Iar vremurile merg din ce în ce mai repede :

„Nația română din toate națiile Orientului are cel mai frumos viitor, este mare, cred mai la zece milioane, este compactă și cuprinde tot ținutul dintre Tisa până la Marea Neagră și din Carpați la Balcani, căci trebuie să știi că în Transilvania afară de vreo 400.000 de secui, sași, ungurii

sunt numai câteva mii și încolo tot români. Asemenea în Banat. Dincoace de Tisa sunt foarte puțini sârbi. În Bulgaria m'a mirat încă foarte mult neîntâlnind din Balcani și până în Dunăre nici un sat bulgăresc, ci numai sate românești. Unde sunt bulgarii ?

„În Bulgaria se află puțini prin orașe și apoi între Vidin și Niș și dincolo de Balcani. Românii se întind în toată Bulgaria proprie și pe tot malul drept al Dunării până la Belgrad. În partea serbică, pe Dunăre, după cum mi s'a spus sunt mai mult de 40.000 de familii române. Bulgaria proprie dar, după locuitorii ei de astăzi este o țară românească; vezi dar că am drept să reculez hotarele patriei noastre până în Balcani. O să moară Boliac de necaz că n'a avut el întâiu această idee. Românismul nu se va putea desvolta și scăpa de atâți vrăjmași ce-l apasă până când ambele principate nu vor fi libere și nu vor organiza puterea lor armată, astfel cum o visam acum vreo cinci ani, și cu care să-și tragă cu sabia hotarele naționale. Puterea publică a unui stat organizat este singura garanție a sa. Dumnezeuul meu politic de mai multă vreme este **puterea**, este **Iehova**, este **Dumnezeul armatelor**. Este de trebuință a populariza între români aceste idei și a întoarce ideea lor națională către armă numai, căci numai cu dânsa se vor mântui și vor fi mari și puternici. Eu simt cu atât mai mult această trebuință, că se află între noi o școală romantică, care disprețuește puterea materială a unui stat și ne vorbește numai de puterea dreptului (vezi de ex. adresa guvernului provizoriu din Iulie anul trecut către Soliman Pașa). Școala romantică în care iau parte atât Ruset și Eliade cât și alții a pierdut revoluția noastră. Știu că și tu ai ideile mele și neștiind ce se va întâmpla cu mine aici, a-și dori să nu le păstrezi pentru tine, ci să cauți a le populariza”.

De atunci, și întrucâtva pe urmele lui Bălcescu, hotarele naționale au fost trase cu sabia, însă pe linia arătată mai dinainte de drept. Ele stau astfel în istorie ca o frumoasă construcție, numai pe alocuri cu mici dări îndărăt, dar de două ori mai puternică, tocmai pentru că ambele principii au lucrat la înălțarea ei. Atât că hotarele țării nu

sunt și hotarele naționale. Destui Români au rămas pe dinafară. Numărul lor nu e știut exact, dar e sigur că trece de un milion. Sunt state în Europa, care au mai puțini locuitori. O nouă Românie s'ar fi putut alcătui cu toată această lume de acelaș sânge, de aceeaș limbă, de aceeaș credință și de acelaș suflet cu noi. Astăzi trebuie s'a urmărim numai cum se scufundă fragment după fragment, în șapte sau opt țări deosebite. Propriile noastre probleme sunt prea grele și grabnice ca să putem întoarce către acești Români toată luarea aminte activă pe care primejdia în care ei se află, din punct de vedere național, ar cere-o.

Românii de peste graniță pot fi împărțiți în două mari grupe : Românii din Peninsula Balcanică și ceilalți. Cele două grupe sunt ca număr aproape egale, dar destul de deosebite ca obârșie și ca stare de drept. Cea dintâiu o alcătuiesc maicuseamă Românii de cari vorbea pentru întâia oară atât de frumos, Bălcescu, dându-le însă numele grecesc de Cuțovlahi, adică români schiopi, datorită poate mersului lor de munteni, cu toată greutatea corpului lăsată pe un picior, la urcat. De la Greci, numirea a ajuns la croniciari și la întâii noștri istorici, Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul, Dimitrie Cantemir, Gheorghe Șincai, unde a găsit-o și Bălcescu. Dintr'o scrisoare de la 24 Ianuarie 1804, adică de acum o sută douăzeci și nouă de ani, a lui Șincai către Engel, pe care o găsesc citată în studiul monumental despre Aromâni, publicat de curând de d-l Th. Capidan, în colecția de Studii și Cercetări a Academiei Române, marele ardelean zice în latineasca lui pietroasă: Gândul meu e să scriu istoria întregului neam românesc, și chiar a Cuțovalahilor, căroră li se zice Țințari, Meum quippe est Annales universae Nationis Valachiae, proinde etiam Kuzzo-Valachorum quos Csentsaros vocant conscribere. Acesta, Țințari, este numele pe care li-l dau Aromânilor în deosebi Sârbii, izbiți de ciripitul pe care îl aduce în limba lor pronunțarea țe și țî a grupului ce, ci.

În aceeaș lucrare, d-l Capidan crede că numărul Aromânilor din întreaga Peninsula Balcanică, ar fi astăzi de 300.000 până la 350.000. Cifra e dată în urma unor cer-

cetări făcute la fața locului, dar nu poate avea o valoare științifică. Altfel ar fi dacă ea s'ar putea scoate din recensământul populației țărilor unde Aromânii locuiesc sau din orice altă catagrafie bisericească și neoficială. Un călător, fie el și om de știință, își poate face foarte greu o părere exactă despre numărul unei populații pe un teritoriu atât de întins, sub atâtea regimuri politice și cu un fel de viață atât de aparte. Distribuția, din acelaș izvor, a acestor Aromâni, ar fi: 150.000 în Grecia; 100.000 în Jugoslavia; 50.000 în Bulgaria și 65.000 în Albania. Ei ar înfățișa în tot cazul starea de astăzi a romanității balcanice câtă s'a mai putut păstra în trecerea secolelor și în marile răsturnări politice din Peninsula ale vremii din urmă. Ar fi vorba de o a doua țară românească, sau mai bine aromânească, pe care ar fi putut-o înființa și au încercat-o în Pind după dărâmarea frontului germano-bulgar, fără legătură de hotare cu țara de la Dunăre. Cercetând însă în realitatea politică de astăzi pe Români din Balcani, îi găsim nu în forma aceasta unitară aromânească, ci în forma mixtă nord și sud dunăreană, într'un număr mult mai mare și supuși ai patru state deosebite, iar, dacă lărgim puțin cadrul până la Români din mica peninsula adriatică Istria, ai cinci state.

Aromâni curați în cuprinsul aceluiaș stat, fără vecinătate cu elemente plecate dintre noi, sunt Români din Grecia și din Albania. Ei nu sunt decât o rămășiță din ce au fost și au însemnat altădată. Dacă pentru Români de la nordul Dunării și pentru toate popoarele creștine ale Peninsulei Balcanice, împărțirea imperiului turcesc a fost o condiție a existenței lor naționale, pentru Aromâni ea a însemnat începutul risipirii. De unde înainte alcătuiau o masă de populație care se putea mișca ușor înăuntrul acelorași hotare, avea și își putea împropăta prin contact direct conștiința unității și nu trebuia să se apere de tendințe de desnaționalizare, totul s'a schimbat după aceea. Ceeace le-a rămas, e armătura unei culturi materiale, care-i deosebește numaidecât de toate celelalte neamuri conlocuitoare, mai fericite din

punct de vedere politic, și amintirea unor începuturi strălucite de cultură spirituală. E destul să amintesc de ceea ce a însemnat orașul Moscopole cu școala lui de cărturari ca Teodor Cavaliotti, cu program grec, și Constantin Ucuta, cu program național. Singura apariție a unei familii de Aromâni din Grecia, din Bulgaria sau din Albania, pe drumurile Cadrilaterului, cu portul măreț de munteni, cu mersul și cuvântul sigure de sine, dă oricui impresia unui popor de mândră tradiție și de veche cultură. Nepotrivirea cu mediul mult mai târgoveț și mai afânat nu trebuie să înșele. Dealtminteri, impresia de la început se face în curând convingere, când după o scurtă conviețuire Aromânii aceștia veniți de departe și stângaci într'o lume nouă, se așează în fruntea celorlalți, prin spirit de întreprindere, prin mai bună stare și prin îndrăsneală de luat pieptiș viața. Ceea ce se întâmplă în mic la noi în regiunile mai mult de emigrare decât de colonizare organizată, ale Dobrogei, s'a întâmplat timp de secole în Peninsula Balcanică.

Starea culturală a Românilor din Grecia este mai bună decât în alte părți. Ei au cele mai multe și înalte școli întreținute de Statul român, școli primare de la Livadz până la Samarina, dar și școală superioară de comerț la Salonic, la Săruna aromânească, și gimnazii de băieți la Grebena și Ianina. Atât la Salonic, dar mai ales la Atena, în Universitate, în Parlament sau în instituțiile economice de Stat sau particulare, Aromânul ajuns profesor universitar, deputat sau bancher, e o apariție aproape curentă. Cetățeni de frunte ai țării lor și câștigați în întregime noui culturi ei nu uită obârșia aromânească, legăturile cu satul de sub munte și cuvintele dialectului matern cu care au plecat de acasă ca să birue în lume. Cunosc membri ai aceleiaș familii, unii porniți spre mieznoapte și ajunși oameni de seamă în România sau Jugoslavia, alții porniți spre miezăzi și intrați în clasa conducătoare grecească. Uneori patrioți înfocați români, sârbi sau greci, e înduioșător când, aduși de întâmplare la un loc, se simt peste orice considerație actuală, una prin conștiința, mai puternică decât orice valuri și îndatoriri, a obârșiei comune aromânești. Ca o re-

cunoaștere a acestei legături ei lasă atunci deoparte limbile de împrumut sârbă, daco-română cultă și greacă și se întorc la vechea limbă a copiilor și a părinților. Ai atunci ca o imagine a Peninsulei Balcanice de comunitate romanică, dar împrăștiată în cele patru vânturi, cu o moștenire politică, România în formele ei de astăzi, și cu o moștenire etnică, acești Aromâni ai tuturor și numai ai lor nu.

Românii din Grecia au avut nespus de suferit de pe urma atât a războiului purtat pe teritoriul lor, cât și a păcii, cu vestitul schimb de populație cu Turcia. Intre cei plecați spre Anatolia, ca Musulmani, s'au găsit și Români megleniți, cari își schimbaseră mai demult legea strămoșească. Cea mai mare nenorocire pentru ei a fost însă așezarea în mare parte în aceste locuri a refugiaților din Asia mică. Infățisarea Macedoniei grecești și a provinciilor din jur, spre Tracia sau spre Tesalia, e astăzi alta decât acum zece ani. Pentru mulți dintre ai noștri s'a pus atunci chestia plecării. Intâii Aromâni, cari ne-au venit, erau din aceste părți și împinși de aceeaș strâmtoare. Cei rămași o duc foarte greu.

Românii din Albania, cari își zic Fărșeroți, după un sat Frășari, apărut și la noi lângă Silistra, în toată curățenia lui sonoră, se pare că sunt pe cale să-și recapete unele drepturi la cultură proprie, prin școală începătoare și prin biserică, pierdute de câțiva ani. Albania e o țară de opt sute de mii de oameni și ar dori să nu-și creieze o chestie minoritară. Românii au trăit în atât de strânse legături cu Albanezii încât frații lor ajunși să-și încropească un Stat propriu, parcă le-ar cere să nu le mai facă și această greutate și să vrea să fie mai departe de alt neam. În vremea din urmă ne-a venit însă vestea, de cinste pentru Albanezi, că se dă din nou voie limbii românești în câteva biserici și școli. Ar fi fost nedrept și ar fi fost și primejdios să fi fost altfel.

În Bulgaria apar atât Românii macedoneni cât și Românii dunăreni. Cei dintâiu sunt în grupuri mai strânse în miazăzi unde s'au pierdut în multe locuri în masa bulgară, și se găsesc risipiți în toată țara. Cei din urmă au

rămas legați de Dunăre și s'au suit cel mult pe unele râuri. Recensământul bulgar nu ne lămurește destul asupra numărului nici al unora, nici al altora. Mulți din Românii macedoneni ai Bulgariei au fost siliți să se expatrieze pentru totdeauna și să se așeze în partea de Românie, unde totul le aducea mai mult aminte de locurile strămoșești. Cei rămași au două școli primare, una la Giurmaia de Sus și alta la Sofia, unde funcționează și un mic gimnaziu; toate însă întreținute de Statul român și cu program școlar din Regat. Tot la Sofia există și o frumoasă biserică, ridicată de colonia macedoneană locală, pe vremuri foarte bogată, cu îndemnul și sprijinul Regelui Carol I, care a rămas totdeauna legat de amintirile războiului neatârării purtat pe pământul Bulgariei. Românii din lungul Dunării sunt mai numeroși în județul Vidinului, în peste 30 de sate fără vreun amestec, și în județul Plevnei, unde înflorește mai ales satul Coslodui, de aproape 6.000 de locuitori, în covârșitoare parte Români, afară de mici colonizări programate în coastă, și unde a coborât depe vaporul Radețki marele poet Botev, plecat tot de la noi, de la Giurgiu, ca să înceapă drumul lui de glorie și de moarte înăuntrul Bulgariei, în ajunul războiului româno-ruso-turc. Românii de aici cari trebuie să se urce, prin urmare fără Macedoneni, la cel puțin 60-70 de mii, au datorită și vecinătății imediate cu România, o conștiință de neam aparte mai vie. Pentru păstrarea ei n'au însă școli în limba românească și bisericile, puține câte le-au rămas din vechi, dau îndărăt prin piedicile care se pun la pătrunderea cărților noastre liturgice și la pregătirea unui personal bisericesc propriu. Tinerii de-acolo cari studiază la noi, nu s'ar putea zice, nici cu cea mai mare bunăvoință, că sunt chiar îmbrățișați la întoarcerea în Bulgaria. Poate că inițiativele din urmă, de apropiere între cele două popoare, român și bulgar, vor duce și la îmbunătățirea vieții culturale a Românilor din Bulgaria. Ea ar fi prin urmările ei de două ori bine întâmpinată, pentru că nu trăesc numai Români în Bulgaria, ci trăiesc și Bulgari în România.

Românii din Jugoslavia se împart în trei cuiburi, cu

soartă și cu înfățișare deosebită. Cei dintâi sunt Români din Macedonia sârbească pe cari d-l Capidan îi socotește la 100.000, iar recensământul sârbesc din 1921, singurul publicat pe naționalități, la 9.056 ! Intre ei este o tradiție de mare mândrie aromânească, întrupată în liceul din Bitolia, prin care au trecut atâția Români cu rosturi însemnate în literatura și viața publică a României contemporane. El a stat deschis ca o făclie de cultură românească aprinsă în Balcani de la 1890 până la 1915. E păcat că cecece s'a născut și a putut înflori sub păgâni a trebuit să se stingă sub creștini și prieteni.

Al doilea cuib e acela al Românilor din Timoc, foarte vechiu, găsit pe aici și descris încă de pe când Austria izbutea prin vitejia lui Eugeniu de Savoia să se apropie de Dunăre, și îmbogățit prin emigrații oltenești în epoca de consolidare a Serbiei și la chemarea Regilor ei. N'au cecece se chiamă drepturi minoritare de școală și biserică și s'au apărat până acum de desnaționalizare mai mult prin izolare. Statistica sârbească îi socotește la 142.773 de suflete, iar oamenii noștri de știință cari au călcat sau au cercetat regiunea, la cel puțin de două ori pe atâta. De multe ori e de așteptat ca declarațiile de naționalitate în asemenea regiuni să fie nesigure și să dea loc la interpretări, care să aducă rezultate de controversă ca acestea. În cazul de față poate că e și ceva în plus.

Al treilea cuib e acela al Românilor din Banatul jugoslav, lăsat Serbiei prin tratatele de pace. Deși conștiința românească e aci vie și împrejurările sunt cunoscute și din alte izvoare, nu s'a putut ajunge la o cifră de populație valabilă pentru ambele părți. Recensământul Statului vecin și aliat arată 72.377 de Români pe când condicile bisericilor noastre vorbesc de aproape 150.000. Din asemenea deosebiri de calcul reiese că în cele din urmă noi știm că avem în Jugoslavia între 400 și 450 de mii de naționali, iar statistica oficială jugoslavă nu cunoaște și n'a descoperit decât 229.398. E, în tot cazul, cel mai mare număr de Români cari trăiesc într'un Stat balcanic. Se înțelege atunci și interesul deosebit pe care li-l arătam. O co-

misie anume discută acum la Belgrad rezolvarea în folosul acestei minorități românești a unor probleme de ordin bisericesc și școlar din Banatul jugoslav, unde biserica funcționează după Statutul șagunian și în atârănarea ierarhică de Sfintele Episcopii ale Caransebeșului și Aradului, dar școala confesională, oprită de Constituția jugoslavă, a dispărut lăsând după ea numai ruina unor catedre, tot mai puține, de limba românească. Dar am văzut că în Jugoslavia, afară de Românii din Banatul jugoslav, mai sunt și alții...

Despre Românii din Istria, așa puțini cum sunt, pentru că nu mai numără nici cele 3.000 de suflete de pe vremea lui Ion Maiorescu, am avut norocul unor studii amănunțite cu cercetări la fața locului de d-l Leca Morariu. Tot d-ș-a a tipărit și întâia carte de cetire fonetică în limba cu sonorități ciudate a acestor frați răsleți. Doi copii învață la Cluj, aduși de alt cercetător al acestor locuri, d-l Sextil Pușcariu, ca să ajungă la întoarcere, unul preot și altul învățător. Doi oameni pentru o întreagă nație strânsă ca între două pietre de moară, de alți prieteni jugoslavi, Croații !

Românii de la miază noapte de această linie sunt Românii rămași Ungariei dealungul întregii granițe, între 50 și 150.000, după cum se socotesc și cei mărturisii ca atari și cei cari încep să se înecă în valurile etnice ungurești ale pusteii; Românii din cele câteva sate ale Cehoslovaciei, rămași aproape dintr'o greșală țării vecine și aliate, cei 11.724 câți îi arată în jurul Apșelor statistica din 1920; și Românii de dincolo de Nistru, cu popasuri până către Caucaz și către ținuturile extrem orientale siberiene, pe cari scriitorii basarabeni cu pregătire și răspundere științifică îi socotesc la 600.000. O confirmare a însemnatului lor număr a fost înființarea acelei Republici moldovenești de peste Nistru, despre care astăzi nu se mai vorbește, dar a avut o activitate agitatorică ajutată și de elementul cultural al publicațiilor, periodice, broșuri, cărți, manuale didactice, și al conferințelor, în săli publice sau la radio. Se pare că postul de la Tiraspol face să se mai audă ca un ecou slăbit al aceluia început eroic, unele conferințe basa-

rabene. Ceeace a fost mai deosebit, dar deopotrivă de zadarnic, s'a arătat încercarea creării unui fel nou de limbă, mai moldovenească decât a noastră, se vede din ce intenții, și care nu putea duce nicăieri.

Aceștia sunt Români din afară de granițele țării, dacă nu amintim pe emigranți și lăsăm deoparte pe Români americani. Există astăzi mai mult de un milion de Români minoritari, pentru cari suntem în drept să așteptăm o legislație de apărare a sufletului lor propriu. România fericită, în formația ei de Stat actual, păstrat din trecut aceste lacrimi. Să n'o uite cei porniți să ne pizmuiască pentru un noroc fără pereche, și să n'o uităm, mai ales, noi !

*Pământ și oameni
din alte părți*

CELE TREI CAPITALE

Numele celor trei orașe ale Răsăritului și Miezului Europei, Belgrad, Praga și București, care nu s'au rostit mai înainte poate niciodată împreună, stau din ce în ce mai des alături. Legături noi s'au făcut între ele, de căi ferate, automobiliste, aeriene sau de căi ale sufletului. Cele trei popoare, care se găsesc îndărătul lor și le dau puterea și frumusețea, vor să le cunoască, fiecare pe al celuilalt, și să le ajute să se ridice, printr'o eroică întrecere. Destul au avut să sufere de strălucirea dela porțile lor, a Vienei, Budapestei și Constantinopolului, care, după ce se împodobiseră în bună parte îngenunchindu-le și storcându-le, la vadurile cele bune, au căzut. Ele ispitesc mereu, însă cu un farmec mai mult arheologic, de mărimi apuse. Voiciunea, creșterea și tinerețea s'au mutat. Nicăeri ele nu se află mai colorat întrupate decât în cele trei Capitale, ale Jugoslaviei, Cehoslovaciei și României.

Cine vrea să simtă întreaga poezie a Belgradului, care nu este numai aceea de vechiu portar al Dunărei, dar și de înoitor în plină fierbere de astăzi, să ia într'o dimineață, când soarele nu s'a desbrăcat încă bine de podoaba de nori, drumul înalt și înverzit al Kalimegdanului. Numele se vede că e turcesc și nu înseamnă decât curtea sau maidanul cetății. Aici ieșea pașa în cântecul meterhanalei, când Turcii mai pândeau țările creștine dela această mar-

gină întărită, și a trăsnet într'o noapte ghiulele tunurilor lui Mackensen. Locul este îmbibat de istorie, cel puțin bimiră, dela Singidunum roman până la visul din zilele noastre, al unui singur slavism sudic.

Undeva, în stânga, se simte mai mult decât se vede, verchiul Belgrad sau orașul cel nou, cu bulevarde, grădini și palate, ieșite din îngrămădirea către Capitala unei mari țări a oamenilor din Serbia păduroasă și munteană și din milioanele și materialele despăgubirilor de războiu nemțești. Dar drept înainte se desfășoară una din cele mai minunate priveliști. De pe acest umăr de piatră, săltat deasupra lunzii cu ape și cu sălcii, iată cele două poduri de pe Sava și Dunăre, plutitoare în ceață, aproape ca o închegare și o vedenie a ei, câmpia până departe în pânza nesfârșită a pusteii și Banatul cu clopotnițe subțiri, legat cu al treilea pod tot așa de monumental, de malul de dincoace. Până acum, adică până la acest pod dela Panciova, Belgradul rămânea la o parte de drumurile noastre. Il putem privi, de-aici de sus, cu trecerea lui de trenuri, de căruțe și de oameni drumeți, ca adevărata legătură cu noi. Parcă toată acea mișcare dintre grinzile de fier se îndreaptă către țara noastră, cu Timișoara la întâiul popas și cu Bucureștiul la capăt. Chiamă.

Calea ne este cu atât mai ușoară cu cât ea este presărată de sate și de așezări românești, care ne-o fac astfel de două ori dragă. Chiar în fața Belgradului, pe locurile scăpate astăzi de inundație prin îndiguirile cerute de drumul de fier cel nou, dintre Tisa și Timiș, stă cocoțată Ovcea, cu femeile ei vesele, cu fuste nenumărate înfoiate, unde am fost acum câțiva ani venind dela Vârșeț și când nu se putea ajunge de ceastălaltă parte decât în luntrea cu laptele, ouăle și puii de găină ai Ovcenilor pentru piața din Belgrad. În Panciova este reședința unui protopop al nostru, care crede că-i mai vrednic pentru el să locuiască la sat, și în capela românească a orașului, înjghebată cu altar și icoană într'o casă oarecare, m'am rugat și eu. Românii pot să pornească în cât de mare număr încoace, până se va clădi podul dela Turnu-Severin, pe care Sârbii înșiși ni-l cereau

acolo încă dela 1898, pentrucă Belgradul îi întâmpină de pe aceste locuri ca un oraș de două ori prieten. Alte drumuri mari se numesc drumuri împărătești sau drumuri ale bogăției, valuri romane sau șosele internaționale; iată aici și un drum al prieteniei.

Meștrovici, marele sculptor dalmat, însărcinat să ne dea și nouă monumentul lui Ionel Brătianu, a ridicat aici coloana cu eroul sârb, care stă avântat în cer și păzește, stăpân peste tot orizontul. Alt monument al lui, vijelios, închinat Franței și aliaților, se găsește în cea mai frumoasă răspântie a grădinii. În oraș, la muzeul de artă modernă, făcut de Prințul Paul, astăzi regent, se văd alte lucrări de acelaș Meștrovici, care dela Regele Petru de marmoră cu șoimul în pumn, dela intrarea în vechiul Dubrovnik, la cealaltă margine de Miazăzi, bătută de valurile Adriaticei, a țării, împodobesc și apără Jugoslavia cu un zid de frumusețe. Belgradul începe și vrea să fie un oraș de artă.

Praga, cu multele ei turnuri, de biserici gotice sau baroce și de palate și cetăți, dela Hradcinul din deal până la Bastionul Pulberii, din fosta împrejmuire de piatră, este un oraș viteaz și măreț. Te-astepti să se lase un pod atârnat, zuruind de lanțuri, peste un șanț plin de apă, și să apară o trupă de coifuri de fier și cu sulite înalte, în seara care se coboară cu fumuri de fabrici, părand fumuri de istorie. Pe podul cu sfinți al lui Carol al IV-lea orice Român cu iubire de trecut, poate să mai vadă, cu o silință de închipuire, trecând cu marele lui armăsar alb pe Mihai Viteazul, înconjurat de cei câțiva viteji cu care străbătuse toată Ungaria, Austria și Boemia, după Mirăslău și bătăliile pierdute în Muntenia, ca să se plângă, de puținul sprijin găsit, Impăratului Rudolf al II-lea.

Amintirea lui Huss, preamărit într'una din cele mai îndrăznețe statui, ne întoarce la vremurile de două ori scumpe, când o ceată de frați, cerând adăpost lui Alexandru cel Bun, după ce fuseseră siliți să plece de-acasă, căpătau voia să se așeze și întemeiau orașul Huși, și apoi, când credința cea nouă, care pusesese foc rugului dela Constanța, că Sfânta Scriptură trebuie citită poporului în limba lui,

ne-a dat întâile texte sfinte românești prin vreo mânăstire din munții Maramureșului. Sunt legături și daruri care nu se uită. Praga, dela răsunetul întâilor noștri pași în ea, ni le aduce aminte.

Dar poate că de nicăeri nu m'a mișcat Praga mai mult decât dela mânăstirea Strahov a monseniorului Zavoral. De-acolo, din înălțime, cu orașul depărtat, ca văzut printr'un ochian, și cu revărsarea de frunziș galben de toamnă, Capitala Cehoslovaciei era într'adevăr de aur, de care vorbesc legendele ei. Biblioteca măreață a Premonstratensilor, cu tot ce a dat mai dornic de viață arta barocă și mai adânc știința călugărească medievală, se găsea alături, deasupra și împrejurul meu, ca un stup dumnezeesc, unde pătrunsesem străin și speriat, dacă n'ași fi avut în față zâmbetul blajin al marelui prieten al Românilor, starețul în alb dela Praga. Nimeni dintre noi nu trebuie să uite acest loc, pentru vederea care i se desfășoară la picioare, dar mai cu seamă pentru inima care bate acolo. Este o inimă, care a trecut de șaptezeci de ani. Trebuie să ne grăbim.

Și iată că deodată, chemată de aceste amintiri, toată Praga, așa cum am văzut-o și răscolit-o de nenumărate ori, încă înainte de războiu și de reînvierea Cehoslovaciei, se înșiră fragment cu fragment : întâiu statuia lui Roland, marile armaș, rețemat în spadă, de lângă pod; cartierul Mala Strana, cu palatele vechi, cu iarba crescută printre lespezi ; palatul strălucitului condotier catolic Wallenstein, cu iesle de marmură pentru câteva sute de cai; bulevardul sfântului Venceslau, închis de terasele Muzeului Național ; Biblioteca nouă municipală cu fața și coloanele ei de travertin; Văltava cu înotători în tricouri colorate; Opera, cu orchestra și baletul ei strălucit; câmpurile de sport; grădinile suitoare de pe malul apei; magazinele cu cele mai frumoase porțelanuri; catedralele înfricoșate, pline de mângâerea porumbeilor; fabricile cu miile de lucrători dela ora prânzului; teatrele de păpuși; alaiurile de socoli, o Pragă de ieri și de mâine, oraș de muncă și de cântec, prin care este înviorător și este bine să rătăcești. Ea este o uriașă poartă

de bronz, cu baso-reliefuri slave, deschisă între două Europe.

Bucureștii sunt, față de celelalte două Capitale prietene, atât de fericit așezate, un oraș de șes, cu flori, cu crânguri și cu privighetori. Cetatea Dâmboviței rămâne, la fel ca în veacul al XVI-lea, când a început să ajungă scaun domnesc, un loc de bucurie și de viață. Afară de câteva biserici mai vechi, tot ce era trecut în el s'a dus, cu farmecul și gustul Românilor de-atunci. N'avem decât să intrăm în palatul dela Mogoșoaia, al lui Constantin Brâncoveanu, cu pridvoarele și scările cioplite ca niște grădini, cu lacul plin de nuferi și cu coșurile înalte de fum venețiene ca niște cuiburi de berze, ca să ne umplem de vis și de păreri de rău. Dar tot ce a fost mai de demult s'a dus, așa cum se trec frunzișul și verdeța veche, ca să le ia locul altele noi. Bucureștii se găsesc și astăzi într'o altă fază, care nu va fi cea din urmă, de mare și de tinerească înoire.

Este ceea ce ne izbește pe noi, și nu se poate să nu izbească și pe străinul oaspe, atunci când trece prin peisagiul și pe lângă omul bucureștean. Orașul înțelege să se arate vrednic de rosturile de Capitală a unei țări mărite, în care atât localnicul, plecat de-atâtea ori dela 800 kilometri depărtare, dela Sighet sau dela Hotin, cât și călătorul de peste hotare vin să întâlnească ceea ce poate să dea și să arate mai bun cel mai numeros neam așezat în valea Dunării. Palate și fabrici ies ca la o poruncă, parcuri și câmpuri de sport acopăr întinderile, muzee își găsesc lăuntrul, străzi și bulevarde se deschid, serbări pun în mișcare oamenii. Bucureștii nu se deosebesc în aceasta de marile orașe care nu se mulțumesc să se păstreze așa cum le-au apucat vremurile, ci vor să-și facă loc și să meargă mai departe. Ceea ce este însă numai al lui rămâne acel zâmbet și rămâne acea îmbrățișare, care împacă pe oricine cu viața și o înfrumusețează. Ele aruncă peste toate ca o lumină, atât colțuri de natură cât și creații urbanistice, prin care trecem și ne simțim altfel decât oriunde aiurea. Este sufletul care nu-i decât al lui, al Bucureștilor.

LOCURI ȘI OAMENI DIN BULGARIA

Românii dintre Vidin și Timoc. — Ar trebui poate să începem ca în basme: a fost odată ca niciodată. Aș vrea să povestesc ceva dinainte de războiu, ca să ajung numai decât la o întâmplare de astăzi.

Eram în 1914 la Constanța, pe zăgazul cel lung de pia-tră, care apără portul de bătaia valurilor. Sufla vântul tare. Lumea se trăsesse în oraș. Și atunci am văzut deodată, ieșind de după un colț, un țaran. Era îmbrăcat în cămașă și în ițari și purta opincile oamenilor de câmpie. Umbla încet și se oprea să se uite, ca omul care se găsea pe acea punte, la mai mult de o mie de metri înăuntru în apă, pen-tru întâia oară. Eram singuri, cu seara care se lăsa, cu flueratul austrului și cu duduitul mării, dar nu-mi venea să-i vorbesc eu întâiu. Nu vream să mă vâr în sufletul lui. Când am ajuns la capăt, acolo unde în fiecare seară lumina din turn arată corăbiilor drumul cel bun, drumețul s'a a-propiat și a început să-mi vorbească el. Plecase de-acasă, dintr'un sat de sub deal, pe banii lui și neîndemnat de ni-meni, ca să vadă Marea. Auzise de ea dela alții și citise prin Alicsândria și alte cărți vechi. Nu-i venise să creadă în-tâiu că România are și ea ceva din apa asta împărătească, întinsă până la marginile pământului. Pornise să se încre-dințeze cu ochii lui. Mă descosea arătându-mi spre Ră-sărit, peste ce țară am da dacă am pluti tot într'acolo zi

și noapte, și spre Miazănoapte la fel, și spre Miazăzi așîș-derea.

Era întâiul țăran pe care îl întâlnisem în România de odinioară, pe alte drumuri decât ale târgului de lângă sat sau ale orașului cu vreun tribunal mai înalt. Ardelenii ne luaseră încă de pe atunci cu mult înainte. Ei îndrăneau, nu numai să pornească spre America sau încoace spre țară, trecând vămile la alte stăpîniri, dar băteau cu piciorul atîția dintre ei pămîntul lor ca să-l cunoască și să-i cunoască oamenii. Cu mintea unui om e deopotrivă ca și cu zarea unui sat: cu cât te urci mai sus, cuprinzi mai mult și lumea ți se arată altfel. A fost o vreme cînd oamenii, fie că erau meseriași, fie că erau învățați, ca să se lumineze, călătoreau. Vedeau alte locuri, alte obiceiuri, alte destoinicii și se întorceau mai știutori decât plecaseră. Școala cărții e bună și trebuie ca început: dar școala vieții e și mai bună, și la ea învățăm cît trăim. Acel Român dela țară, care plecase din satul lui ca să caute Marea, mă mirase atunci; pe urmă, după toate cîte s'au petrecut, mi s'a părut un semn al lucrurilor care se pregăteau. Cu ochiul și gîndul numai al satului, Românii n'ar fi ajuns niciodată să treacă în valuri toate hotarele și să descopere pe ai lor de acelaș graiu, cari-i așteptau și trebuiau să alcătuiască o singură țară. Țăranul meu dela Mare deschisese drumul.

La fel a pornit acum mai bine de șaptezeci de ani un Român bănățean, dintr'un sat numai de Români, cu 7-8.000 de suflete, dar astăzi rămas Sârbilor. Era evlavios și simțea în piept dorul și darul preoției, al îndreptării semenilor în căile Domnului. A pornit dela el de-acasă, din împărăția austro-ungară din acele vremuri, pe Dunăre în jos, pînă în părțile Calafatului. Peste apă, de acest sat de atunci, se ridicau mohorîte zidurile și turnurile cu tunuri și cu steaguri cu semilună, ale Turcilor. A trecut fără teamă în țara păgânului, pentru că auzise că acolo trăesc tot creștini și Români, s'a călugărit și a muncit ani de zile ca să deștepte satele. Uneori i se părea poate, trecînd printre ostașii cu fesuri, că se află, la fel acelor trimeși ai bisericii prin pămînturile chinezești și arăpești, ca să întoarcă pe ne-

credincioși la dreapta credință și să piară în cazne, asemenea mucenicilor. Așa a descoperit, pentru el și pentru noi, pe Români așezați din vremuri uitate în Bulgaria, în pământul dintre orașul Vidin și apa Timocului. Locuiau în aproape patruzeci de sate și ca la vreo 40.000. Câteva din acele sate au fost luate Bulgariei de către Sârbi, cari au arătat acolo unde se făcea împărțirea locurilor și oamenilor după biruința în războiul din urmă, că și la ei și dincoace, la Bulgari, trăesc țărani de acelaș neam și aceiaș limbă. Străinii au înțeles că ar fi și unii și alții Sârbi, și i-au lăsat să-și ia cele șase, șapte sate poftite. Adevărul era că atât de-o parte cât și de alta a apei Timocului până în Dunăre, dincolo la Sârbi și aici la Bulgari, se găsesc Români de-ai noștri. În mare număr ei se trag din părțile Olteniei, de unde au plecat cu grămada pe la 1830, ca să scape de tot felul de apăsări la care-i supunea stăpânirea rusească lăsată asupra țărilor noastre. N-au plecat cumva oameni slabi, sperioși și săraci, ci fruntea cătunelor, sufletele dârze, care în loc să se îndoae, nu șovăiau să pornească, încărcându-și neveste, copii și avut, în căruțe, spre Țara turcească, unde pe atunci, dacă erai creștin, nu te lua la oaste, iar biruri plăteai mai puține decât acasă. Numai cu vreo opt ani înainte se sculară din aceleași locuri, atâția dintre ei, în răscoala Pandurilor, sub steagul lui Tudor Vladimirescu, Domnul Țăranilor, cel îmbrăcat în cămașa morții. De aceea satele românești din județul bulgăresc al Vidinului sunt și astăzi atât de mândre. Duc mai departe dătina strămoșilor.

La acei Români uitați, aflați în alte granițe, au trecut de curând ca să-i cerceteze, o ceată de Români de-ai noștri. În inima lor era acelaș îndemn ca în a țăranului călătorit dela el din sat, înainte de războiu, ca să vadă Marea. Numai că ei nu erau țărani, ci studenți și profesori, cei mai mulți Olteni, ducându-se la alți Olteni.

Când te dai jos din barcă sau din vapor pe malul bulgăresc al Dunării și lași îndărăt Vidinul, care e locuit aproape numai de Bulgari, de Turci și de Evrei, te trezești într'o adevărată țară de țărani, așa cum nu se mai întâl-

nește la noi. Țara aceasta de țărani e o țară românească. Oamenii trăesc în sate. Li se zice și haine-albe, cum e porțul vechiu al Oltenilor, ca să se deosebească de albăstrimea orașului sau de țărani Bulgari de mai la Miazăzi, îmbrăcați în strae întunecate. De aceea, chiar pe câmp, știi dinainte când vezi o turmă de oi, dacă e românească sau bulgărească. A noastră e din oi albe, iar a lor din negre.

Dacă pornești cu căruța prin sate, străbătând un drum rotund de dus și întors, vezi douăzeci de așezări și faci vreo optzeci de kilometri, adică cel puțin două zile. Numai cu autobuzul faci mai puțin, dar nici nu vezi atât. Iată câteva nume de comune, unele mai mici, de câte optsute de capete, dar altele de 5, 6.000 și mai mult.

Când vrei să ieși din Vidin, căruia și azi Românii îi dau numirea veche, Dii, cum îl cunoșteau Domnii noștri de demult, cari-l cucureau pentru scurtă vreme cu sabia, nu uita să ieși pe la Poarta Gunoiiului. Cetatea turcească s'a tot dărăpănat dela 1878, de când au atacat-o Românii și au luat-o Rușii, dar tot și-a mai păstrat ceva din ziduri și mai ales unele porți. De obicei căraușii, când le ceri să te scoată din Vidin, te duc pe Poarta cea mai înflorată, a Stambulului, pe care intrau Șahii și Padișahii. Nu-i lăsa. Cere-le, oricât s'ar împotrivi, să te ducă pe Poarta Gunoiiului. In acele părți, apropiate de Dunăre, pesemne că se deșertau necurățeniile și gunoaele, de unde îi vine și numele. Pe ea nu strălucește mai puțin luna cu raze de piatră deasupra intrării și are pentru noi marele merit că duce în mahalaua românească a Vidinului, Kumbair sau, talmăcind acest cuvânt turcesc în limba noastră, Dealul de nisip. Aici s'au așezat sub streășina cetății păgâne și dincolo de șanțul cu apă care o înconjură, Românii veniți dela sate și oprîți să se mute în oraș, păstrat numai Turcilor. Astăzi Kumbairul și-a pierdut numele și rostul și nu mai e decât o mahala a Vidinului. O biserică își ridică turla albă peste copaci; în ea se cânta încă până mai deunăzi, românește. Dacă vrei s'o iei chiar pe marginea apei, de unde vezi mereu malul românesc mai înalt din față, satele prin care treci se chiamă Șeu și Cutova, pline

de salcâmi, Stanotârn și Coșava sau Gumătarți, cu trestii și păpuriș, Isănul și Florentinul, pe piatră, Satu Nou, cu mulți Bulgari foarte ciudați, și Vârfu, chiar în gura a trei hotare, bulgăresc, românesc și sârbesc, Racovița și Balei pe șerpuiturile râului Timoc, până la Bregova. Aici zidari aromâni veniți din Macedonia au clădit acum vreo optzeci de ani, la 1857, biserica de piatră, care seamănă, și cu zidurile mohorîte, și cu turnul neisprăvit, și cu zidul de împrejmuire, mai mult a cetate decât a loc de închinare, Dacă din Bregova, o tai drept peste plaiu, ca să ajungi iară în Vidin, lași sătucele de pădure Răchitnița și Deleina la dreapta, și te oprești întâiu în Gânzova, cuibărit într'o scufundătură. De-aici, printre Tianuțul, Ciorocălina, Dincovița de-a dreapta, și Ciunguruș, Negovaniț, Halvagii și Kirimbeg, de-a stânga, te cobori prin Inova, Smârdan și Căpitanuț, în oraș la Vidin.

Pe tot acest câmp tăbărau la 1878 trupe de-ale noastre, care se trezeau cu uimire tot între Români. Știm de-atunci, între altele, că regimentul 5 se afla în Căpitanuț și că oamenii fiind lipsiți de clopot, colonelul Iarca, comandantul, le-a adus unul din țară, turnat anume. Pe chenarul dela buză ar trebui să se poată ceti și astăzi, când și cu ce prilej a fost ridicat în clopotnița lui, dar al țăranilor liberi din România, țăranilor români rămași Bulgariei.

Poate pentru întâia oară de-atunci, după cincizeci de ani, s'au mai strâns atâția Români dela noi pe acele locuri și au trecut cântând și râzând prin sate. Studenții și profesorii plecați de aici zilele trecute la Românii dintre Vidin și Timoc legau firul rupt de atâta vreme. Câte un om rășleț, sau cete de doi, trei, au mai ajuns pe-acolo, aproape nebăgați de seamă; dar patruzeci de inși deodată, fie și numai pe o singură zi, într'un zgomot de hăitași de vânătoare, nu. Și ca de hăitașii de vânătoare văzduhul s'a umplut nu de cornuri, ci de glasuri și s'a curățat de vorba străină care-l înecă. Din Kumbair până în Stanotârn și dela Stanotârn la Bregova satele au ieșit în marginea drumului, ori s'au strâns la ospăț, ca să sărbătorească pe drumetșii iubiți, de departe, de unde ele au plecat, în cea mai

mare parte, de o sută de ani. Era ca un mare praznic, pregătit lor de țară, în acest mare an.

Am crezut că numele și rostul acestor țărani trebuie rostit odată tare, în acest al o sutălea an, dela bejenia din-tâiu. Puțini mai știu de ei, și încă mai puțini le știu locul și vechimea. Iată că o mână de Panduri ai lui Tudor au scăpat, prin mutare în altă țară, de orice înrăurire a orașelor noastre și s'au păstrat până astăzi întocmai. Parcă ies din vreme la un cuvânt de vrajă, așa cum arătau atunci. Vin înainte, femeile înalte, în mărimi albe și zăvelci cusute în culori și cu picioarele în papuci, nevestele cu un copil în brațe și cu altul de mână, iar bătrânele cu furca în brâu; vin bărbații cu căciuli în cap, cu zeghea pe umeri și cu ȋtari albi cu găitan negru și deschiși puțin în părți pe opincă. Malurile sunt pline de viță de vie și oamenii ies dintre araci cu căldărușe pline de vin, ca să-ți dea să bei, după ce ȋ-au strigat să oprești caii în șosea. Pe câmp stau coapte holdele de grâu sau fâșie porumbul, în care se pierde cal și călăreț. Căruțele scârțâie spre schele sub povara sacilor de grâne. Jos în luncă pescarii pleacă în zori cu hălăul sau cu plasa la pescuit. Pe înălțimi, pădurenii cu securea pe umăr se înfundă în pădure. Haina lor se face posomorită și privirea mai cruntă. Printre Olteni s'au amestecat aici și Bănățeni coborâți prin Serbia. Pe o palmă de loc, atâția țărani trăesc din atâtea îndeletniciri.

Țara românească se păstrează între ei ca într'o oglindă. Nu ne desparte decât un luciu de apă, și despre noi se vorbește acolo ca în basme. A fost odată ca niciodată... Să le coborîm câteodată basmul pe pământ și să-i căutăm, nu numai ca târgoveții de zilele trecute, dar și ca țăranul acela care pornise să găsească Marea.

Crucea călătore. — Auzisem mai de mult de Samocov, orașelul bulgar de sub Munții Rila, dar nu mă gândeam să-l văd. Prea e la o parte de marile drumuri, fără o cale ferată care să ducă la el și în plină bulgărimă. Il aveam numai în minte, ca un loc de legendă. De câte ori îi spuneam numele, un subiect de baladă își căuta în mine ri-

mele, ca o lovitură de toacă de argint în poarta Apusului. Apoi subiectul de baladă se pierdea încet, ca sunetul de toacă purtat de călugărul ciocănar în altă parte a poienii.

Zilele trecute am poposit însă pe neașteptate în Samocov. Târgulețul pornește dintr'o piață în mai multe părți, ca aerul dintr'o trâmbiță. Casele ies în marginea uliței, iar cu catul al doilea de lemn, se întind până la mijlocul ei. Intr'o curte ascunsă e o biserică veche, și nu prea veche, din veacul al optsprezecelea, cu frumoase tavane de lemn cioplit. În marea răspântie se ridică Citaliștea sau Palatul Cultural, cu o cingătoare de cavaleri de piatră sus, la acoperiș, îmbrăcați în zale și proptiți în paloșe lungi, aidoma Niebelungilor dela Monumentul Luptei Popoarelor din Lipsca, și cu un cârd de vulturi pleșuvi, cu capul în fulgi și întors într'o parte a jale, pe ciubucul și pridvoarele dintre catul întâiu și al doilea. Clădirea adăpostește biblioteca și sala de spectacole a orașelului, dar e în acelaș timp ridicată în amintirea celor căzuți în războaiele din urmă, începând dela 1912. Plăci de marmoră înalte cât zidul și prinse în șurupuri mari de alamă, au pe ele săpate sute de nume. Tineretul trece pe dinaintea lor, cu toată bunăstarea vârstei, ca prin niște răzoare de flori. Numai capul îngreuiat de bărbi al luptătorilor dela streășină se afundă tot mai posomorât între umeri. În mijlocul pieții, care azi e popas de automobile, curg cișmelele de pe vremea Sultanilor, dintr'un chioșc de apă cu acoperiș răsfânt ca o pagodă și cântă acolo, pentru călătorul îngândurat, ca o orhestră a trecutului. Măgari de munte trec legănându-și samarele pline de istorie.

În acest Samocov au fost odată Români, veniți din Macedonia apropiată. Zadarnic am căutat însă urmele limbii și cântecele lor. Ei au fost înecați pentru totdeauna de populația bulgară. Numai un semn a rămas, dar un semn pentru care atâta doream să ajung pe aceste locuri. Sunt câteva case în care călătorește o cruce de aur, frumos bătută din ciocan. Stă câtva timp într'o familie și apoi trece la alta, vecină. Oamenii o țin cu sfințenie la icoane între flori, și când îi vine timpul să plece, o sărută și o dau mai

departe. Ea nu e a vreunuia în parte, ci a tuturor, adică a unei comunități tainice care în unii membri ai ei nici nu mai știe limpede ce vrea să zică, ceea ce nu-i împiedică s'o încredințeze la fel din mână în mână, prin anii și generațiile curgătoare. Dacă și-ar lua cineva osteneala să însemne casele unde crucea intră, ar ajunge foarte ușor să despartă Samocovul aromânesc de celălalt. Crucea a venit cu oamenii cei vechi, Aromâni, făptură de artă și de credință a mâinilor lor, și a rămas ca să-i moștenească și să le păstreze sufletul în foițele înflorite de aur, chiar și după ce ei s'au dus, amestecați cu băștinașii și smulși fără întoarcere de val.

Nu știu câte sunt acele case, o sută sau mai bine. M'ar fi durat să le număr. Am pătruns în câteva ca să descopăr crucea minunată care trage pe aceste locuri și înoindu-l neconținut, hotarul unui neam. Neamul a murit, dar însemnătorul de aur al hotarului se mișcă singur, purtat mereu de puterea, acum fără ființă, dela început. Am vrut să întreb pe vreo femeie, cu fruntea strânsă în legătură neagră. S'a uitat la mine cu o căutătură lungă și tristă și n'a înțeles. Unde, după care fereastră cu perdele trase, poposește acum crucea ? Cine ar putea să mi-o arate ? Samocovul tace, cu ulițele lui țâșnite dintr'o singură piață, ca de sub ciocan. Am să plec și poate nimeni din ai mei n'are să mai calce pe urmele mele și pe ale legendei care m'a adus aici. O însemn repede și cu spaimă, ca să nu se piardă. Crucea s'a ascuns ca de un nevrednic, și n'a vrut să fie văzută în călătoria ei peste veac și peste înțelegerea noastră de lut și de umbră.

Biserica din Boiana. — Eram de curând la Sofia. Vântul rece care ieșea din munți nu lăsa pomii să înflorească. Și atunci, gazdele noastre, ca să ne schimbe gândurile, ne-au luat să ne arate împrejurimile.

Este la vreo șase kilometri de oraș, într'un sătuleț care începe să-și urce și să-și încolăcească ulițele pe înălțimi, o biserică vestită, Boiana. E de dinaintea Bisericii noastre Domnești dela Curtea de Argeș. Picturile ei cele mai fru-

moase sunt dela 1259, de pildă portretul măreț al sevastocratului Caloian și al soției lui, Dessislava, frescă de o frăgezime până astăzi păstrată, împreună cu privirea adâncă și cu ovalul gingaș al uneia din cele mai frumoase femei ale Evului Mediu bulgar. Alte zugrăveli sunt din alte vremuri. Biserica însăș e făcută în trei veacuri deosebite, din trei bucăți care se recunosc ușor. În „Călăuză prin Bulgaria”, Andrei Protici, învățatul director al Muzeului Național din Sofia, care era în acea zi de vânt, cu noi, ca să ne fie de folos, zice : Mi se pare că-l aud vorbind, în fața lespezii de bronz a mormântului reginei Bulgariei, care ținea la acest colț de liniște și de vechime, unde a dorit de aceea să fie astrucată, sub pinii funebri și pe perdeaua tremurătoare de viță sălbatică, de pe pereți.

Zice Andrei Protici în carte, cum zicea atunci din gură, în bulgăreasca lui repede și clipită din ochi : „Biserica Sf. Pantelimon datează din veacurile al XII-lea, al XIII-lea și al XIX-lea. Partea răsăriteană e o biserică centrală din veacul al XII-lea, partea din mijloc, o criptă cu două caturi din veacul al XIII-lea, și cea apuseană, din veacul al XIX-lea. Frescele din 1259 sunt de o mare însemnătate, nu numai pentru pictura bulgară sau ortodoxă, ci în deobște pentru pictura religioasă a veacului al XIII-lea. Ele înfățișează o învoire și o naționalizare îndrăsneată a picturii religioase din Bulgaria prin întrebuintarea de tipuri populare pentru chipurile lui Isus și ale apostolilor în Patimile Mântuitorului și a unui model viu (pictorul însuș) pentru chipurile din sărbători. Autorul a folosit ca modele și portretele Țarului Ion Constantin Asan (Isus Cristos Rege și Isus binecuvântând), al Țarinei Irina (Sfânta Ecaterina), al ctitorului sevastocrat Caloian (figurile de sfinți și marile compoziții). Din punctul de vedere al stilului, frescele bisericii din Boiana desleagă nu numai problemele liniei monumentale, ale modelatului fețelor și figurilor, mai ales prin culoare, și ale reliefului formelor, prin lumină, dar cuprind semne deosebite de baroc, de rococo și de impresionism în pictura religioasă răsăriteană”.

Protici continuă în text, amintind de linia subțire și rece

a portretelor care n'are asemănare decât la Holbein, așa cum a continuat și acolo, cu întreruperi numai pentru tâlmăciu, medicul acela roșcat, vorbind, deși bulgar și expatriat de mulți ani, o românească în totul la fel cu a noastră. Mă gândeam la copiile din Muzeul Național din Sofia, pline de realism și de usturoi lângă fiecare apostol, pe masa rotundă a Cinei celei de Taină, și hotăram să le caut la locul lor. Biserica e îngustă și mai mult lungă, iar ferestrele sunt umbrite de ani, de straturile mai noi așternute deasupra și de apele și săpunurile spălăturilor. Dar ochii ctitorilor de demult urmăresc de pretutindeni, fie din firida proprie, fie din fețele bărboase sau serafice ale sfinților și sfintelor. Se uită cu privirea de-atunci, și împănenirea din ele nu pare decât tremur de lumânări și de aer zguduit de cântări. Printre ascultători se poate să fie și Români, drumeți dela noi sau băștinași depe la 1260, din cei cari au lăsat pe aici nume de sate cum e Verdecap de lângă Banki și teoria, reînviată de Weigand, a plecării spre Miază Noapte din aceste părți a Românilor, ca să întemeze întâiu un popor și apoi o țară în Carpați și pe malul stâng al Dunării. Dacă n'ar fi și umbrele lor amestecate printre noi, n'am putea fi atât de mișcați, străini și departe de vatră, cum suntem.

Dintr'o școală, așezată sub biserică, au ieșit tocmai copiii și în fața noastră, oameni de altă limbă, nu îndrănesc să izbucnească, aidoma crăcilor ținute îndărăt de vânturile încrucișate ale Vitoșei și Starei Planina. Peste noi, într'o crăpătură de munte, curge fără sfârșit o cascadă albă, ca un șipot de cerbi. Acolo se duc elevii mai rășăriți din Sofia, ca la un lăptoc de moară să-și pună spatele în bătaia apei înghețate. Vremurile de odinioară se împletesc în cele de astăzi. Tineretul trece pe deasupra lor, înflorindu-le. Ochii ctitorilor voevodali sclipesc de o lumină fără moarte, și țin ca în ținte de diamant, trecutul.

FOI DE ZIAR ELENIC

Bizantinologii la Atena. — Abia sosisem în Pireu de pe marea păzită de Parnas, de Helicon și de Citeron și poieită de lună, și ne-am gândit că în ajun se deschisese congresul bizantinologilor în aula universității ateniene, unde avem de-ai noștri. In docurile dela dreapta portului stătea înfipt în apă „Regele Carol”. Am luat o barcă și ne-am dus până la el, până la scara lăsată jos bucuroasă de oaspeți și până lângă trupul lui alb de fier. Era de vreme și pe punte nu se zărea decât un subofițer de serviciu. Ne-a vorbit dela locul lui înalt. Plecaseră toți și nu mai aveam ce căuta sus. Lopețile ne-au întors pe loc, într'un fel de tristețe verde, care nu era decât fața apei sfârâmată deodată în unde și spume, și parcă am intrat în singurătatea oceanului.

Pe străzi am găsit ziare și în metropolitanul, care până pe sub străzile Atenei alunecă repede prin nouile cartiere sau printre grădini de zarzavat și abia acolo se bagă sub pământ câteva sute de metri, pentruca partea să dea atunci numele întregului, am citit în clătinările mersului „Le Messenger d'Athènes”. Din el ne vorbea o frază cu întorsături și cadențe cunoscute. Ieri se deschisese congresul și între alți capi de delegație luase cuvântul pentru cea românească D-l N. Iorga. Acest cuvânt l-am păstrat și l-am luat cu mine ca o frunză de laur sădit de noi pe coastele

Greciei. Poate că n'are să apară în altă parte, și ar fi păcat, pentru caracterizarea lapidară a rostului Atenei păgâne și artistice față de Bizanțul creștin și politic, precum și pentru partea de autobiografie, atât de înviorătoare dela o vreme în tot ce spune și scrie marele istoric, împletită pe după locuri și fapte :

„Țara mea depărtată, dar pe care atâta istorie comună, ignorată deschis de ambele părți, o leagă de Grecia nouă — martirii dumnevoastră, cari au îndrăsnit să opună o mică ceată închinată morții, puterilor Sultanului, zac la Drăgășani, al cărui nume a fost dat aci unei străzi, și sunt ispășit s'o spuie că, prin Arghiropolii bunicului meu după mamă și prin Cantacuzinii cu cari sunt înrudit, am eu însuș strămoși printre stăpânitorii Bizanțului — salută a ceastă a treia adunare a cercetătorilor Bizanțului în orașul care ne-a făurit felul de gândire.

S'ar putea crede că, vorbind de Bizanț, care aparține creștinismului, ar fi să se aducă o ocară Pallas Athenei, care a îndurat în Evul Mediu și altele mai rele. Poate pe nedrept, pentru că datorită spiritului Atenei Iisus a ajuns Dumnezeu frumos al oamenilor inteligenți și e simțit și el ca e „estează”. De oarece, dacă Atena e un pământ de arheologie, și încă în ce măsură ! ea ne înfățișează sufletul nostru al tuturor prin forma logică întipărită pentru veșnicie cugetării omenești.

„In acest Bizanț sintetic, aceia cari sunt strămoșii și ai dumnevoastră prin alcătuirea sufletului pe care îl aveți, datorită păstrării limbii, își au partea, și ea e largă. Ei au făcut să pătrundă lumina fără moarte, pe care au împrăștiat-o din plin, în întunecimea umedă a mormintelor dela Ierusalim. Bizantinii se temeau de păgânismul lor, dar erau pătrunși de esența lui morală. Ei crezuseră că poți să iei vasul fără să simți vechea mireazmă, care e veșnică.

„Și, în sfârșit, toți aceia pe cari îi mânăște pieirea turnurilor vechi france, jertfite unui purism care nu mai are trecere, știu că aici au sub picioare un pământ udat de cel mai nobil sânge al acestei cavalerii franceze care a dat lumii un rând de eroi vrednici să fie așezați alături de aceia ai

mitului elenic. Acești rășboinici ai norocului au avut la Bizanț ceasul lor pe care istoria nu poate să-l uite.

„Ne vom inspira de toate acestea în discuțiile, a căror serie țara mea a avut cinstea acum o sută de ani s'o deschidă, moștenitoare cu multe drepturi a imperialismului neo-roman, adică bizantin. Și dorim ca, pe deasupra amintirilor urâte de ieri și a urilor care mocnesc, puțin bizantinism internațional să ajute la apropierea gândurilor pentru care atunci munca noastră și-ar da partea, și încă mare”.

În puținele ceasuri, pe care le mai avem până la plecare, l-am căutat pe rostitorul acestor cuvinte, ca să-i arăt, fie și numai prin apariție bucuria că-l știu acolo, la locul unde, prin el, se vede țara. Stătea, cum îi e obiceiul, singur într'o bancă, venit la timp, adică înaintea celorlalți. Îndărăt, alți Români, ucenici ai aceleiaș științe, își răsfoiau prin comunicare sau ascultau, cu mirări de bunăcuviință, expunerea unui coleg debarcat alături și care își repeta astfel pentru un singur ascultător propria comunicare. Ședința sta să înceapă. Charles Diehl, Zlatarski și alți bizantinologi cunoscuți se apropiau. Nu puteam da, și nici nu puteam cere, decât un rămas bun în fugă. Afară Partenonul ardea în soare, de necrezut, ca o întrupare scurtă amăgitoare, cu rășfângeri de aur și de soartă.

Înțelegeri între popoare. — Oamenii cari s'au întâlnit la Atena, ca să cerceteze cum s'ar putea ajunge la o legătură mai strânsă între popoarele peninsulei balcanice, abia au sosit acasă. Fiecare privește încă odată îndărăt și încearcă să desfacă din înflăcărarea prilejului, totdeauna părănd mai puțin la poruncă, sau din amănuntul ciocnirilor unei conferințe cu puncte de vedere destul de fejurite, partea de înalt și de statornic. Steagurile încetează să fâlfâie și zarea celei mai albastre mări se scufundă, cu ostroavele ei locuite de zei și de zeițe peste care zboară porumbei. Ochiul caută adevărul fără găтели.

O conferință balcanică, de trimeși ai celor șase țări așezate între Dunăre, Carpați și Mediterană, are întâiu folosul ideii în sine, care răsună deodată și începe să umble

prin lume. Propunerea s'a născut la Atena, cu prilejul unei conferințe de pace de anul trecut. Ea avea legătură cu toată acțiunea mai nouă a Societății Națiunilor și cu proiectul Briand, de federalizare a Statelor Europei. Se cerea nici mai mult nici mai puțin decât ca întâiul pas să se încerce tocmai pe acest pământ vulcanic și de către Statele care au fost pricina, sau au avut mai mult de suferit de pe urma războiului. Discuțiile au izbucnit chiar de-a doua zi, în aceeaș clipă pretutindeni. Ele mergeau mai departe sau se opreau dincoace, dar făceau să se nască o preocupare care până atunci lipsise. Țările balcanice, așezate de curând în niște hotare năzuite cu desnădejde mai ales de o sută de ani, se priveau cu neîncrederea și uneori cu dușmănia luptătorilor abia ieșiți din luptă. Prin urmare, se putea vorbi de o apropiere ? Se putea înjgheba un program minim care să facă obiectul unei conferințe comune ? Se putea merge spre niște hotărâri de toți primite și cari să fie ca întâele trepte pe un drum al viitorului ? Ideea aruncată între oameni lucra ca o formulă de cristalizare. Valoarea ei de propagandă își făcea loc cea dintâi, înainte și în afară de orice putință sau început de faptă.

La noi se punea întrebarea, de mult uitată, dacă suntem sau nu o țară balcanică. Un răsunset al acestei îndoeli s'a auzit și dela tribuna Parlamentului din Atena, unde s'au ținut ședințele întâilor șapte zile ale conferinței, dela 5 la 11 Octombrie. Ziua a opta și cea din urmă s'a petrecut pe băncile de piatră ale teatrului dela Delfi, abia desgropat de sub molozul și grohotișul a două mii de ani. Vorbitorul era firește un delegat român, și el se întâmpla să fie din inima Macedoniei, ca o subliniere mai mult și pentru toți ochii a șovăelii noastre îndreptățite. Adunarea a privit întâmpinarea ca o dibăcie sau ca o glumă, dar fără dreptate. Nu căutam nici să ne ținem departe și nici să dăm cuvântului balcanic înțelesul lui de negație. Căutam numai să ne dăm seama dacă mai aveam dreptul să intrăm în el.

Mi se părea că delegația românească trebuia să cuprindă, fie ca mădular obișnuit, fie ca președinte, pe una din cele mai puternice personalități culturale și politice dela noi.

Ea a lipsit cu voință, tocmai ca fiind de părere că România nu e o țară balcanică și n'are ce căuta la o conferință a țărilor din Balcani. Avea sau nu dreptate? Multe se pot aduce aici pentru și multe împotriva. Din punct de vedere curat științific toți ar trebui să fim de-o părere. România e o țară carpatică, așa de covârșitor încât slaba punte balcanică a Dobrogii sau aparițiile rusești de bărăgane și podișuri basarabene nici nu intră în socoteală. Cu Transilvania pătrundem în Europa Centrală și ne schimbăm centrul de greutate al Statului. Dar nu asemenea și alte argumente au vreo noimă, ci puterea care le-a scos din nou la iveală. Mi-aduc aminte că în 1914, numaidecât după războaiele balcanice, d-l Iorga a avut gândul Institutului pentru studiul Europei sud-orientale, pe care l-a și întemeiat împreună cu răposații Murgoci și Pârvan. Institutul lucrează și astăzi, după mai bine de 15 ani și după ce atâtea s'au schimbat în acest colț de lume, ca o dovadă a gândului sănătos așezat la temelie. Ne întinseserăm prea mult, ca o floare dintr'o pivniță la lumină, către Apus și ceea ce ne putea el da. Războaiele balcanice izbucniră lângă noi și în care ne treziserăm amestecați, ne desmeticeau. Institutul era o recunoaștere a adevărului, vechiu și ne-schimbat, că suntem balcanici și nimic din ce e balcanic nu-l putem socoti străin. Aceasta era de mult, în anul care urma păcii dela București. L-am văzut pe d-l Iorga, la Atena, acum, cu prilejul congresului de bizantinologie, înconjurat de strălucirii istorici ai școlii sale, în sala Ionică împodobită cu tablouri de ctitori ai universității din capitala Greciei. Valorile conferinței balcanice se astâmpă-raseră și d-și rămânea peste ele ca una din acele statui de bronz descoperite la vreun cap de insulă Eubee și aruncând trăsnetul în muzeul lui Zappa. Umblam și aici pe urmele lui.

În Bulgaria s'a ridicat altă întrebare, desbătută mai pă-timaș, după jăratecul pe care îl cuprinde și după firea mai aprinsă a oamenilor. Conferința dela Atena avea rostul să caute ceea ce apropie, nu ceea ce desbinase și era în stare să ție departe popoarele din Balcani. Latura aceasta, dure-

roasă, nu există mai puțin decât cealaltă, dar trebuia tocmai de aceea lăsată în umbră. Toți aveau să știe că e acolo, și, dacă aveau să se ferească să se uite, fereala avea să fie cu bună știință și această întâe dată, pentru puțința întâlnirii și stării laolaltă. Programul nu trebuia la început să cuprindă chestia minorităților. Cred că ar fi fost o greșală, cel puțin pentru că ar fi pus o pecete de nesinceritate pe întreaga adunare. Una din cele mai grele nemulțumiri din țările balcanice e adusă tocmai de această înfățișare a chestiei populației. O înlăturare a ei mergea deadreptul împotriva scopului primordial al conferinței. Mersul viu, dar stăpânit și în cele din urmă rodnic al desbaterilor, care au cuprins apoi în toată lărgimea și chestia minorităților, a arătat cât de neîntemeiată fusese temerea și cât de binevenită metoda privirii primejdiei în față. Bulgaria hotărîse de aceea să nu ia parte și până în ajun stăruise în hotărîre. Am vorbit cu delegați ai ei, cari încă de-acasă își dădeau seama cât rău ar fi făcut să se abție, iar acolo se convinseseră, și convingeau și pe cei mai îndărătnici, de temeinicia punctului lor de vedere. Bulgaria, ca țară învinsă și supusă asprimii tratatelor, n'are decât de câștigat din orice discuție, care năzuește, pornind dela ceea ce este, să treacă dincolo.

Dar o conferință balcanică are și alt folos, mai adânc decât acela pe care îl reprezintă ideea în sine ca atare, asemenea unei stele noi pe cer, chemând tainic la ea toate privirile. Ea pune față în față oameni veniți mai de grabă cu neîncredere și în stare de apărare. Și iată că după întâia uimire, urmează a doua ! Legăturile se fac dela sine. Ceea ce părea că desparte pentru totdeauna se dovedește mai puțin o prăpastie, cât un ținut necălcat. Toate se pot discuta deopotrivă și dacă nu toate se pot și împăca, atâtea trec în chiar cursul discuției din lotul negru în cel alb. Dușmănia e făcută de cele mai multe ori din necunoaștere și îndărătnicie în izolare. Un om sau un popor care vine spre altul deschide o poartă pe care se revarsă o lumină de zile mai bune.

Albanezii stau mai la o parte. Se simt într'adevăr trimișii

unei țări mai mici sau se tem și ei de conferință? Sunt între delegați foști miniștri, mari specialiști, cel mai de seamă poet al poporului, părintele Fișta, profesor și călugăr franciscan. Vorbim despre scrisul și școala albaneză și aflăm despre începuturile duioase și îndrăznețe, întâii pași în cultura cărții cu acel întâiu liceu întreg dela Scutari. Ne înțelegem mai puțin în limba franceză și mai mult în cea italiană. La discutarea înființării și alcătuirii Institutului de cooperare balcanică, plin de secții de cercetări, aud însă la urechea mea, cu un glas șoptit și în limba deacasă: „știi un proverb românesc — a cincea roată la căruță. Așa e și Albania în propunerea asta și mă scol și plec”. Părintele Fișta știa românește! Nu era atâta de mirare că din Albania venea cineva care să ne cunoască limba. Scriu acum chiar secretarului Ministerului Instrucției, la Tirana, pentru câteva lămuriri, și-i scriu românește. Poate a stat mai mult în România decât în propria țară de curând liberată și încă mai de curând așternută pe muncă liniștită. E vorba însă de Albanezii din Miazăzi sau centru, pe unde Fărșeroții uneori covârșesc pe localnici și drumurile țării românești erau cunoscute, pe când părintele Fișta e dela Miazănoapte și catolic, lucrat de alte influențe.

Bulgarii sunt încadrați de profesori universitari, cu nume mare, de juriști și de ziariști. Intre ei se deosebesc fețe cunoscute dela întâlniri naționale sau internaționale. Nu lipsește cineva care să știe împrejurările dobrogene, fiind dobrogean el însuș, mutat în țara vecină de răsturnările războiului. Descopere între delegații români colegi de universitate dela București. Vorbim ca doi concetățeni și ca doi drumeți foarte umblați prin anumite părți de țară. Constanța nu mai are nimic ascuns pentru noi, Balciul se arată cu malurile lui deasupra golfului, pline de viță de vie, de migdali și de smochini. Pe unul din aceste maluri vorbitorul meu are o casă, în care am fost de curând și dela care îi aduc vești. E altcineva născut în Basarabia din Bulgaria de-acolo, și e altcineva din județul Vidinului, dintre Românii pe cari îi știe și-i iubește. Vorbim toți românește și ne găsim mai de obicei împreună, atrași de o simțire

care e mai trainică decât înfrățirea trecătoare a unei conferințe. Spre deosebire de alte delegații, delegația bulgară face bloc și se consultă mereu. Când au ceva de zis, și au de multe ori, cuvântul lor cade astfel mai greu și e de aceea mai ascultat. Ceva din închiderea în sine și din hotărârea dârză pe care le-o cunoșteam dinainte, își face loc în fiecare manifestare a lor. Prin multe ne credem aproape și, printr'o singură ieșire în arenă, ne arătăm alții. Când ne întoarcem de-acolo ne zâmbim iară și ne căutăm. Vremurile au lucrat și, peste deosebirile de fire, au tras punțile lor nevăzute și unificatoare.

Jugoslavii sunt aici, profesori, specialiști în economie politică, sociologi, bărbați și femei, Zagreb și Belgrad. Hotărârea lor de colaborare se vede nu numai în participarea vioaie la discuții, dar în numărul mare de referate adus de-acasă. Se înșiră în această privință numaidecât după Greci, gazda noastră și isteții organizatori. Sunt colegii cei mai iuți, mai hotărâți și uneori mai porniți din toți. O flacăra mereu îi umple, care dă adesea pe dinafară și arde. Toți sărim s'o întoarcem îndărăt. În niciunul parcă țara născută din războiu și dornică de o semeță înălțare nu bate ca în ei. Noi suntem mai mult niște oameni, mlădioși și îndatoritori, pe când Sârbii sunt niște crâmpee vii de țară trăind numai prin ea și pentru ea. Când se ridică să vorbească un Jugoslav atenția e alta. Ne simțim mai departe și mai străini de ei decât chiar de Turcii, cu rădăcini în Anatolia, deși la o schimbare de păreri apare că originile țintărești și macedonene ale atâtoro ne fac rude. Această origine, dacă nu e ferită cu grije, e amintită fără nici o înduioșare. Țara a trecut pe deasupra ca un tăvălug de drumuri mari și a bătătorit până la nerecunoaștere această floare fragedă. Jugoslavia se așează prin conștiință patriotică dârjă și necruțătoare în fruntea țărilor din Balcani. Ea nu mai știe să rădă și stă întinsă ca un arc. Mă gândesc la statuile lui Meștrovici, mai ales la una, la monumentul Vlădicii Grigore de Nona dela Split, cel cu împotrivirea față de Roma dela anul 925. Capul e dat îndărăt, cu mitra ascuțită ca un coif de ostaș, de sub care ochii fulgeră.

Mâna care ține cartea, depărtată ca un text de spaimă, e nemăsurat de mare, ca într'o deformare de aparat fotografic. Oasele se fac de fier, vinele fierb umflate. Ți se pare că e o mână care crește mereu și trage tot trupul, scăzându-l și nimicindu-l, în creșterea ei de bronz. Îndărăt e palatul lui Dioclețian și mai îndărăt Marea Adriatică. Vlădica le întoarce spatele și citește. Ce cuvinte de spaimă i se desvăluie și ce-are să se întâmple când va ajunge la capătul foi ?

Turcii sunt deputați, scriitori, ziariști. Turcia nouă parcă și-a făcut și oameni noi. Ankara trebuie să se găsească în fund, cu disciplina și indicațiile urmate cu sfințenie, deși în forme de desăvârșită curtenie, dar Constantinopolul, cu viața bogată și gătită, cu diplomația europeană și preocuparea de artă, precumpănește. Prietenul meu e un beiu, deputat de Stambul, fost în două rânduri Ministru al Instrucției Publice, scriitor. A înființat acum douăzeci de ani mișcarea culturală a Turciei care a înflorit mai cu seamă după războiu. Ea se chiamă Turc-ogeac și într'o traducere cuvânt cu cuvânt nu e altceva decât căminele noastre culturale, răspândite în toată țara ca niște puternice universități populare, cu local propriu, biblioteci, conferințe și alte putințe de activitate. Toate popoarele Balcanului se poartă, față de atâta blândețe mândră și pricepere organizată, cu îndatorirea grăbită a unor egali proaspeți, cari știu să le vorbească stăpânilor de demult. Legăturile sunt de oparte și de alta cu un anumit farmec, asemenea cu ale unor soți despărțiți cari continuă să se întâlnească în lume. Poate că niște străini le văd și le judecă mai bine, observatorii internaționali veniți aci. Noi ne silim; dar fiecare din cele cinci țări sunt în aceeaș stare. Soțul de care ne-am despărțit e Turcia cu fes și cu tuiuri de pe vremuri, și prea suntem parte ca să avem pătrunderea destul de sigură.

Grecii sunt nenumărați din toate straturile. Ca parcurile dela marginea orașelor care se pierd în pădure, delegații lor intră și se confundă în mulțimea intelectualilor, cari urmăresc, fie cu titlu fie fără, debaterile conferinței. Rar am văzut niște oameni mai isteți și mai mășurați, prin im-

punere, în focul celor mai primejdioase ciccniri, decât a-
cești cunoscuți noui. Când totul părea scăpat din mâini,
o intervenție liniștită și foarte calculată a lor, punea lu-
crurile la loc. De câteva ori am rămas cu sufletul la gură,
în mijlocul unei greutăți din cele multe, izbuclnute pe negân-
dite, și atunci o argumentare, în care intra ceva din deș-
teptăciunea scilpitoare și din dialectica de ameteală a
Atenei vechi, lăsa inima să bată iară în măsura obișnuită.
Altminteri, oameni politici și universitari, economiști și
gazetari, se amestecau în toate discuțiile cu o neașteptată
răvnă și pricepere, o stăpâneau adeseori și o îmbogățeau
și o luminau totdeauna. Spiritul lor era deosebit de al
nostru, nu mai ușor și nici mai repede, dar mai subțire și
mai repezit, cu o ascuțime ca a munților țării, piatră goală
și dințată, și cu o știință a trecerilor, de val moale peste
un țarm șlefuit. Intre cei mai sârguincioși delegați se gă-
seau și Români macedoneni, cari vorbeau dialectul, dar
se înțelegeau destul de bine și în graiul din țară. Profesori
dela universitatea din Salonic sau dela Atena, deputați din
Cameră, nu mai puțin de unsprezece, oameni alții, mai ră-
săriți și mai mărunți, învățători și negustori, erau de-ai
noștri și se înțelegeau cu noi, cu sufletul și cu limba, tot
așa cum ne înțelegeam împreună Românii cei veniți de
departe.

Dar conferința balcanică e însemnată mai ales prin ca-
drul în care ne-a pus și prin hotărârile pe care ne-a îndem-
nat să le luăm. Pallas Athene, zeița cu coif și cu sulită, și
Apollo delficul, cele două fântâni de înțelepciune, ne în-
tovărășeau nevăzuți pașii ca într'o rapsodie de poem o-
meric. Despre ele trebuie vorbit însă aparte.

Costis Palamas. — Atena veche e un oraș care se as-
cunde. Sfărâmături din ea sunt prin toate muzeele Europei.
Mi-aduc aminte mai cu seamă de coloana Erecteionului, a-
șezată în picioare, în toată înălțimea ei, într'o sală dela
British Museum. Nici întreg frontonul Partenonului de a-
lături, cu zeii și zeițele lui Fidias, nu m'a cutremurat atât.
I-am căutat locul acum, pe Acropole, la colțul din mar-

ginea către Licabet. Subțirele templu ședea, în răsfrângerile unui cer prăpăstios de seară, cu o luptă de giganți în zare, parcă adus dintr'un umăr. Din coardele lirei lui de piatră dela intrare, această coardă lipsea pentru totdeauna. Numai urma cuiului care o ținea se mai cunoaște ca un mic aghiazmatar de lacrimi. De partea cealaltă, cele șase fete ale lui Erecteu, cariatidele, privesc nepăsătoare, cu fața la Partenon, trecerea secolilor. Vântul lor le-a smuls câte un braț sau le-a tocit prin rochie sfârcul sânilor sau vârful nasurilor. Ele nu se clatină și foișorul, pe care îl poartă pe creștete, deopotrivă. Clopotul care ne scoate de pe muntele sfânt, poticnindu-ne pe întuneric de stânci, trebuie să facă loc altei lumi. E lumea cariatidelor, veche de douămii cincisute de ani. Vine, dupăce zăvoarele se trag și paznici stau de veghe pe-afară, ca să le ție de urât, lor, care cu o credință femeiască mai presus de orice pildă, n'au vrut să se desfacă din legătura dela început.

Dece mă gândeam la o asemenea coloană, mutată dela locul ei, înaintea celui mai mare poet al Greciei de azi, Costis Palamas? Iată-l în acest jeț, într'o odaie de lucru, din care cărțile așezate pe rafturi până la tavan, îngrămădite prin colțuri sau aruncate pe biurou, pe scaune sau pe podele, aproape ne dau afară. E mic și liniștit, un bătrânel trecut de șaptezeci de ani, după informația atâtor biografii. Il privesc speriat puțin. Il căutasem, întrebând sergenții de stradă și văcsuitorii de ghete, ferindu-mă de tramvae sau de automobile la trecerea drumurilor, râzând de încurcătura tovarășului meu, atenian de baștină care-și uitase deodată Atena, până la această casă cu scară dreaptă de piatră din Asclepiou No. 3, dindărătul Universității. Nimic tainic: de unde fiorul? Omul se strânge poate în jeț, ca orice bătrân, și pare mai mic. Să fie însă numai atât? Adineauri, când venea spre mine, era înalt și aerian, întrecându-mă cu mult. Ochii mă priveau sclipitori, de sub o frunte umbrită de tot părul, abia încărunțit. Mă uit jos, dupăce se așază și așteaptă să-i spun cine și ce m'a adus, parcă aș putea să văd unde i-au intrat, ca niște rădăcini, înălțimea și sprinteneala. Sprâncenele, groase nespuse, se

lasă pe ochi, ca pleoapele de vultur. Sunt ochii închiși de-
desupt sau mă privesc, prin această perdea, dinadins lă-
sata? Alături, în picioare, îl întovărășește, ca un glas în-
trupat, fata lui, care trebuie să aibă vârsta Antigonei și are
sigur părul ei galben, lipit la tâmple și cârlionțat peste
urechi, privirea albastră netedă și pasul lin, dar hotărât.
Vorbesc, aplecat puțin, ca și cum simt nevoia să mă fac
auzit, către acest om închis, și pe neașteptate răspunsul vine
de deasupra mea, dela gura atentă a fiicei.

Poetul vrea să știe care e starea literaturii românești de
astăzi, dacă povestirea sau versul sunt mai iubite, câteva
nume de scriitori și de opere. Aflu câte ceva despre gân-
durile de-acum și despre unele cărți scrise mai de mult, dar
care-i sunt mai dragi. I-ar plăcea să fie tradus în româ-
nește, împreună cu alți scriitori greci, și i-ar plăcea tot a-
tâta să vadă scriitori români traduși în grecește. Făgă-
duște să se așeze, cel puțin pe timpul cât e nevoie de o
inițiativă necontestată, în fruntea unei organizări, care să
poată duce la un schimb de legături.

Vorbesc, lăscult, mă ridic la glasul întrupat, cu trăsă-
turi de Antigona, dar Erecteionul, cu stâlpul lipsă, mă ur-
mărește mereu. E o înrudire care-mi scapă și după care nu
cutez să mă afund. Palamas se scoală din nou, neașteptat
de înalt, și mă duce până la ușă, cu ochii acoperiți de în-
spăimântătoarele sprâncene negre. Spun în minte, ca un
descântec, versuri de el, ca să mă apar :

O mie de călătorii, toate fără pereche, pline de minuni

Mi-au desvelit lumea și natura uriașă cu genuni.

Iar eu ce sunt ? un fir de iarbă înfipt în țărână,

Mic atât încât coasa a trecut și el a putut să rămână.

Planuri de federalizare balcanică. — Planuri de federa-
lizare au apărut de mult și în toate țările Peninsulei. Le-au
avut și oameni politici români, încă din zilele romantis-
mului nostru politic. Nu de un istoric al lor e vorba. De
altminteri, față de schimbările aduse cu el de războiu,
între ce a fost și ce este prăpastia e mai adesea fără punți.

Depărtările nu sunt în materie, ci în duh. Cum să poți sări peste acestea ?

Vechile planuri de federalizare se nășteau printr'o constrângere din afară. Țările din Balcani, abia scoase de sub acelaș jug, se vedeau primejduite de altele. Fiecare în parte își dădea seama că e o pradă ușoară; scăparea nu putea veni decât dintr'o apropiere. In unele cazuri ea a luat chiar forma unei propuneri de uniune personală, adusă de acelaș suveran unic pe două tronuri. Se visa realizarea unei unități politice, a cărei formulă rămânea să se caute, anume ca să se creeze un tot în mijlocul celor trei imperii așezate pe margine și cu tendințe sau tradiții de cucerire.

Astăzi împrejurările sunt altele. Pe deoparte, cele trei imperii au dispărut: Austro-Ungaria s'a împărțit între diferitele naționalități, Rusia s'a sovietizat și e deocamdată scoasă din comunitatea statelor europene, Turcia e o republică mai mult asiatică. Primejdiile nu mai pândesc la vreuna din laturile triumphiului balcanic. Ele s'au mutat înăuntru. In două rânduri, în mai puțin de douăzeci de ani toate țările de-aici, afară de Albania, s'au bătut între ele cu toată patima distrugerii. Rănilile sunt încă mari și sângerânde. Pe de altă parte, în urmele călcate de Societatea Națiunilor, Franța a scos chemarea unei uniuni europene. Gândul era aproape ca întâia încercare să se facă în Balcani. Trebuința ei nu mai venea de afară. Toate cele șase țări s'au ridicat atente. Desbinările erau mari și uneori de neîmpăcat. Războiul le pricinuisse sau le adâncise, războiul loviturilor armate sau al loviturilor diplomatice. Poate că venise în sfârșit rândul păcii prin bună învoială, pentru o deslegare. Putințele ei s'au cercetat în întâia conferință balcanică dela Atena.

Capitala Greciei a dat acestei întâe conferințe măreția cadrului și oamenii ei isteți. Era ca o întoarcere pentru toți la izvoare. Cultura elenă și ateniană ne stăpânește încă. Oricât s'ar închide cineva în cămări ferite sau în păreri strimte, amintirea Partenonului plutește peste tot și lumea veche în ruinele ei sfinte, e pretutindeni. De-aici a vorbit Pericle, pe acolo a trecut Socrate, iată teatrul unde s'a jucat

Eschil, Areopagul, unde Praxitel ca să scape pe Frine a desvelit-o deodată în fața judecătorilor. Niciun oraș din Peninsula nu era mai potrivit să vorbească în numele unei unități cu putință, decât orașul care a realizat-o pe vremuri pe cea spirituală. La anul, conferința se va aduna la Constantinopol, orașul care a realizat-o mai ales pe cea politică, pentru că pe cea creștină ortodoxă a împărtășit-o și cu altele, iar dela o vreme, dela pângărirea Sfintei Sofii, a pierdut-o. Cine nu simte însă că domnia Atenei e mai bună, mai adâncă și mai primită ? Că de-aici trebuia început ?

Aș vrea să atrag de-acum luarea aminte asupra unei slăbiciuni a întărei conferințe, care e însă și cea mai mare tărie a ei. Punctul de vedere politic mă tem că în cele din urmă va fi mai puternic și va birui ; să ne oprim la stările de astăzi, cât mai avem răgazul. Simt că de pe acum ele ne fug pe dinaintea ochilor.

Conferința interbalcanică s'a ținut cu participarea a tot felul de asociații culturale, economice, tehnice, dar nu a guvernelor. Acestea au trimis numai câte un observator, care n'a luat cuvântul ca atare, deși avea dreptul prin regulament. Eu cel puțin, care n'am rămas încătușat numai în comisia pentru apropierea intelectuală, nu i-am auzit. Iată, s'a zis, slăbiciunea, și ea trebuie cât mai curând înlăturată. Să vedem dacă e așa, sau, cel puțin, dacă nu există și alt punct de vedere.

Marile probleme politice de astăzi sunt tot pe atât o preocupare a guvernelor, privite ca niște organe tehnice de deslegare a lor, pe cât sunt o preocupare a opiniei publice, care înțelege după războiu să pună ea în mișcare, așa cum i se pare, acele organe. De-aici, chiar dacă nu participarea totdeauna la adunările care hotărăsc în acele mari probleme politice, a opiniei publice, deadreptul, dar partea tot mai însemnată făcută propagandei și presei, care nu e în ultimă analiză, decât o participare indirectă. Indirectă, dar hotărâtoare.

Atunci când a fost vorba de proiectul unei uniuni europene, Franța a luat întâia cale, adresându-se guvernelor și

cerând prioritate punctului de vedere politic. Răspunsul celor mai multe guverne a venit și întâia adunare la Geneva, care se arată a trebui să mai fie urmată de atâtea altele, a avut loc. Pentru ideea, mai mult decât propunerea unei apropieri a Statelor balcanice, s'a luat cealaltă cale. Se va putea zice că dintr'o pricină de tactică și de oportunitate, care poate foarte ușor cădea, sau a și căzut după întâia conferință: teama sau că guvernele nu vor primi asemenea sarcină, sau că dela început conferința va da greș și că va strica mai mult decât va îndrepta legăturile, de bine, de rău existente între guvernele diferitelor State balcanice. Întâiul rost al conferinței, în afară de împlinirea unor ordine de zi, culmea cu prăpăstii numai de câțiva ochi văzută și urmărită tot timpul cu spaimă cât conferința a făcut drumul până la ea, era dovada posibilității ei materiale. Se credea că e nevoie acolo de un Iason care să fie în stare să înhame la aceeaș osie lei și tauri sau tauri scui-pând foc pe nări și cu copite de aramă. Posibilitatea materială a adunării unei conferințe cu delegații din toate statele, cari să discute programul unei apropieri reciproce, a fost dovedită. Guvernele pot să treacă, din ascunzișul lor pe întâiul plan și să ia frânele în mâini cu răspundere. Este un punct de vedere, și el începe să-și facă drum. Poate că în curând îl vom vedea realizat. Să rămânem deocamdată aproape de celălalt.

În problema unei uniuni balcanice diferitele asociații de specialitate sau personalități științifice și culturale n'au numai valoarea unor organe de experți, la care și așa guvernele pot, oricând ar fi nevoie, să se adreseze. Ele reprezintă opinia publică organizată. Ideea unei apropieri balcanice oricât de veche ar fi, în marginile vieții politice de altă dată, are nevoie în întâiul rând de popularizare în toate cercurile. Lumea trebuie s'o descopere și să se împriete-nească cu ea, auzind și cetind, în presă, în studii sau în conferințe, care îi sunt elementele și perspectivele. O acțiune de realizare imediată, începută și menținută în cabinetele oficialității, e mai în primejdie să se fărâme decât în oricare parte a Europei. Lucrările de pregătire nu există

și Statele balcanice n'au deprinderea și încrederea conlucrărilor diplomatice, decât foarte palid, de a doua mână, prin Societatea Națiunilor. Ocolirea guvernelor de către întâia conferință balcanică alcătuește astfel puterea ei. Drumul e organic și de aceea de încredere. Că atâtea din moțiuni nu s'ar putea realiza decât printr'o acceptare și acțiune de guvern aceasta e altceva. Deocamdată realizarea în sine e mai puțin însemnată, decât pregătirea ei morală. Organizarea după criteriile în ființă, a întâei conferințe inter-balcanice, era însă cum nu se poate mai nimerită tocmai pentru ajungerea acestei pregătiri morale. În Grecia sarcina ei și-a luat-o „Societatea greacă a prietenilor păcii”, iar în România, partea de alcătuire a delegației și de participare efectivă, Institutul Social Român.

Pentru cercetarea tuturor puțințelor de apropiere, conferința a lucrat în șase comisii, care arată prin câmpul de competență scopurile urmărite, oricât de întâmplător s'ar fi făcut clasificarea, ca să se poată da fiecărei țări reprezentate satisfacție prezidării câte unei comisii: o comisie de organizare, una de apropiere politică, una economică, una de comunicații, alta de politică socială și cea din urmă de apropiere intelectuală.

Discuțiile și moțiunile la care s'a ajuns în cele cinci comisii dintâi sunt dintre cele mai însemnate. Iată de pildă în ce aureolă ni se arată toată conferința cu ajutorul numai al rezoluției în legătură cu înființarea unei uniuni balcanice. Sunt printre formulele de diplomație curentă, cu trâmbițe subțiri și line de îngeri ai păcii plutitori deasupra.

„Întâia conferință balcanică, ținând seamă de hotărîrea celui de al 27-lea congres al păcii, care a dovedit că pentru întărirea păcii, pentru sprijinirea Societății Națiunilor, pentru înaintarea intereselor civilizatoare și economice ale popoarelor balcanice, uniunea lor se impune în mod absolut ;

Tălmăcind dorințele acestor popoare și ținând socoteală de voința lor să-și menție ființa națională și neatârnamarea politică;

Incuviințează călduros ideea Uniunii balcanice, mulțu-

mită căreia se vor pune temelii sigure ale propășirii popoarelor din Balcani;

Declară că Uniunea lor trebuie să aibă caracterul unei grupări de naționalități neatârnate, să nu aducă vătămare suveranității Statelor participante, să nu năzuiască la înăbușirea entităților etnice existente, ci numai să întărească pacea dintre ele și, printr'un contact liber și mai strâns, printr'o înțelegere directă și o colaborare mai sistematică să înmulțească elementele comune de civilizație și să-și armonizeze puterile spre binele tuturor, fără deosebite; ba mai mult, să se constituie în cadrul și în spiritul Societății Națiunilor;

Pentru izbândirea acestui scop măreț, atât de binefăcător popoarelor balcanice, ea face apel la aceste popoare și în deosebi la conducătorii lor, să dea uitării neînțelegerile trecute și să lucreze sistematic, însuflându-se din simțiri umanitare și de solidaritate, pentru Uniune, care va alcătui un popas de seamă în istoria lor și locul de plecare a unei stări cu totul noi în Balcani, semn bun pentru viitor;

Consiliul conferinței este însărcinat să trimeată tuturor delegațiilor naționale un chestionar privitor la forma a-nume și la amănuntele organizării uniunii balcanice, pof-tindu-le să dea răspunsul înaintea întrunirii celei de-a doua conferințe balcanice”.

E ca un fel de pisanie pusă pe clădire. Oricine va intra în Uniunea balcanică, atunci când se va face, va citi-o, oricât de lungă și de neplăcută rămâne ea, cu tot fiorul.

Voiu aminti numai în treacăt hotărârile luate de comisii. Iată pe acelea în legătură cu înțelegerea politică balcanică și pactele de neagresiune, cu problema unificării treptate a dreptului țărilor balcanice și cu trebuința unui tratat multilateral în materie de extrădare și de asistență judiciară. Sunt toate lucrări ale comisiei politice, unde au clocit cele mai repezi lupte. Iată hotărârile comisiei economice în legătură cu faptul unității geografice a Peninsulei, care duce și la o unitate pentru organizarea economică a ei, atitudinea față de criza agricolă a unor țări de plugari, înfiin-

țarea unui Institut Central de Studii și de informații economice din Oficii naționale cu acest obiect, înlăturarea piedicilor comerțului, nomenclatură vamală, clasare tarifară a mărfurilor, ajutorare a cooperației, uniune monetară, colaborare a așezămintelor de credit. Sunt toate lucrări ale comisiei politice, dela care s'a așteptat atât de mult. Dacă politicul și economicul sunt astăzi singurele categorii care au drept la existență și lumea nu e decât o întrecere de precumpănire între amândouă, obiectul conferinței, cel de mare interes, s'ar găsi sleit în ele. Nu e însă deloc așa. Chiar lăsând deoparte chestiile de comunicații, transport pe mare și pe uscat între țările balcanice, poduri peste fluviu sau legături de telegraf, telefon și de aviație, ca făcând parte propriu zis din preocupările economice ; sau lăsând deoparte și chestiile sociale, îmbunătățirea comună a orelor și a împrejurărilor muncii, a asigurărilor, convențiilor, liberei circulații, ca făcând parte din preocupările politice; și tot de-acolo, chestia organizării viitoarelor conferințe balcanice și a statutului lor; rămân curate și aparte, problemele de apropiere și de colaborare intelectuală între țările și popoarele din Balcani.

Întâia condiție a unei înțelegeri este cunoașterea; cea mai tare cheazășie a înțelegerii însfârșit făptuite, legăturile sufletești. La unele și la altele nu se poate ajunge decât pe căile activității intelectuale. Cercetarea datelor politice și economice nu e decât o intrare în tehnică, de covârșitoare însemnătate, nici vorbă, dar în al doilea rând. Pentru descoperirea acestui suflet comun și pentru pătrunderea până la el, profesori, scriitori, ziařiști, cu știință de acasă sau cu adevăruri scăpărate din ciocnirea discuției, cu orizontul dela Ankara sau dela Scutari, dela Atena sau dela București, dela Belgrad sau dela Sofia, mai încețoșat decât celelalte, s'au străduit în comisia intelectuală. S'a vorbit despre spiritul cărților școlare și despre noul învățământ al istoriei, despre schimbul de profesori și elevi, despre traduceri de literatură, jucări de piese de teatru pe scenele diferitelor țări, conferențieri deoparte și de alta, expoziții de pictură, turneuri orchestrale și echipe atletice. S'au dat lupte aprige

în jurul înființării unui Institut de cooperare balcanică. S'a ajuns la o moțiune deosebită pentru presă. De altminteri asociația presei balcanice s'a și constituit și întâia ei adunare se ține la Sofia, la 1 Decembrie. E singura încheiere a conferinței, care a și început să lucreze. E destul de caracteristic că ea se întâlnește în domeniul conlucrării intelectuale.

Conferința și-a avut apoteoza între ruinele fără moarte dela Delfi. Acolo a fost găsit singurul text de muzică al celor vechi, imnul lui Apollo. Am stat mult timp înaintea plăcii de piatră în care e săpat. Aud încă peste tot lucrul nostru, notele lui înalte.

INTRE CONTINENTE

Cele două Turcii. — Incercările de modernizare a Turciei sunt destul de vechi. Cea dintâi care a îndrăsnit o rupere cu trecutul a fost aceea a Comitetului pentru uniune și progres. Șeful Statului Major a lui Mahmud Șefket Pașa, când acesta a pornit în capul oștirilor macedonene la 1907 spre Constantinopol, era un ofițer foarte tânăr, de douăzeci și opt de ani, membru asiduu al lojilor de Juni Turci, Mustafa Kemal. Nimeni nu știa atunci, și mai puțin decât oricine el, pe ce drum intrase. Toți ceilalți nu erau decât o gardă a lui, care a mers cincisprezece ani neîntrerupt, prin cele mai minunate întâmplări, până a ajuns pe înălțimile dela Ankara. Era drumul care despărțea cele două Turcii. Turcia nouă nu putea veni din stăpânirile ei europene, cu formule din această Europă și mai mult pentru ea. Ultimul act de romantism al împărăției bătrâne de cincisute de ani și-a creiat și eroul, frumos, viteaz, nesocotit, pierit într'un epizod mărunț de războiu, ca alt Carol al XII-lea neîncoronat, Enver bei. Regimul cel nou, care e revoluționar și laic, a dărâmat toate misticismele și a pus în loc altul necunoscut înainte: misticismul obârșiei și așezării anatoliene. Semnul lui vădit este mutarea capitalei dela Stambulul împărătesc, acea chee a lumii de toți râvnită timp de secole, în orașelul sărac de podiș asiatic dela Ankara. Eroul acestui început de epocă istorică e un om

hotărît și cumpănit, ostaș mare și legiuitor îndrăzneț, după trebuință, dictatorul realist, cum i s'a zis, Mustafa Kemal, întemeietorul și întâiul președinte al Republicii turcești. Dela eroul în sine, în care eroismul e scop, tip Carol al XII-lea, s'a trecut la eroul cu socoteală, în care eroismul e mijloc, tip mai mult Napoleon întâiu.

Dar nu pentru asemenea caracterizări, și nici ca să înșir titluri, de legi sau date economice, care se pot găsi de oricine în publicații de specialitate, m'am hotărît să spun câteva cuvinte despre cele două Turcii. Despre o țară nouă sunt mai prețioase impresiile călătorilor. Faptele nu s'au așezat încă destul și n'au trecut prin proba de foc a timpului ca să poată fi judecate obiectiv. Totul e în prefacere. Drumețul care trece cu ochiul neastâmpărat și scotocitor, prinde mai lesne și fără teamă ceea ce e caracteristic. De aceea volumele de impresii de călătorie au fost cele dintâi care ne-au vorbit, de pildă despre Rusia sovietică și alcătuesc încă isvorul de informație cel mai căutat despre starea de moment a unei colectivități sau unui pământ. Asemenea impresii de drum voiu încerca să dau, menite să pună în lumină obiectul acestei comunicări.

În vechiul serai din Stambul, în pridvorul de marmură al unuia din pavilioane se găsesc niște discuri mari, cred că patru, prinse sus ca să poată fi văzute de toți ochii. Pe ele sunt însemnate circular toți stăpânitorii Turciei, dela începutul depărtat până la cel din urmă Sultan. Scrisul e de aur pe albastru tare, în tainice și frumoase litere arabe. Nicăeri n'am simțit mai viu că istoria s'a oprit în loc și că Turcia de odinioară nu mai e. Ea a intrat în muzeu și călăuza noastră universitară ne-o arată cu aceeași liniște arheologică, pe care o are pentru tot ce vine din trecut. Jumătate din cel de-al patrulea disc a rămas nescris. E ca o parte din cer din care au căzut stelele. Nu republica laică are să le mai așeze la loc.

Palatul dela Yildik Kiosk, înconjurat de două rânduri de ziduri și ridicat pe o înălțime, la o parte de viața mare a orașului, aduce numai decât aminte de ziditor, care a fost Abdul Hamid, sultanul roșu. Faima acestui palat a ajuns

de mult și la noi. Sala de festivități, așternută cu unul din cele mai mari covoare din lume, a fost cred, făcută cu rostul unei săli de teatru pentru Împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei, cu prilejul călătoriei lui răsăritene. Sub noul regim palatul fusese concesionat unei întreprinderi italiene de jocuri de noroc, și se bagă de seamă în unele stricăciuni. Astăzi este din nou la dispoziția autorităților. În el s'a ținut a doua conferință interbalcanică. La întâia ședință a luat parte și primul ministru al Turciei, Ismet pașa. Călca pentru întâia oară în acest faimos palat, de care îl ținuse până atunci departe tocmai origina lui despotică. Nu-mi venea să-mi cred urechilor, dar nici n'aveam de ce să mă îndoiesc de adevărul spuselor strălucitului om de Stat.

Aceasta o leg de un alt episod, povestit la întoarcerea prin Sofia, de un scriitor cunoscut localnic. Venise acum de curând în Capitala Bulgariei un grup de ziaști turci. Presa, aproape necunoscută în vechea Turcie, e astăzi una din marile puteri ale țării. Printre acești oameni ai condeiului erau personalități de întâia mână, firește partizani ai noiei așezări. Turcia nouă e prea prinsă la treabă ca să îngăduie criticismul vreunei opoziții. După ce a vorbit despre câte se pot vorbi într'o atât de vioae tovărășie, scriitorul meu a amintit și de mareața moschee din Șumla, care nu poate să stea alături decât de moscheea lui Selim dela Adrianopol, cum se ruinează încet și ar trebui făcut ceva de Turcii de-acasă pentru scăparea ei. Prea târziu și-a dat seama cât de nepotrivită fusese vorba începută. Toți au fost de părere că trebuie lăsată să cadă, pentrucă vine dintr'o vreme, care nu e vrednică să fie păstrată în nicio înfățișare a ei.

Stambulul e plin de acea vreme. Coama de pământ de deasupra Mării dinspre Miazăzi începe cu bolțile odihnite ale Sfintei Sofii, stărue pe loc, ascuțit, cu minaretele moscheei lui Ahmet și se avântă spre marmurele de mare preț ale casei sfinte a lui Soliman cel Drept și Măreț, care trebuia să întrecă isprava arhitectonică a ghiaurului de Justinian. Trecusem într'o după amiază luminoasă prin toate.

Vedenia oamenilor de altă dată începând dela anul cincisute și până în zilele mai apropiate, plutea peste locuri. Intra în suflete. Atunci caravana noastră de automobile s'a îndreptat către turnul lui Baiazid și către fostul palat al Ministerului de războiu schimbat în Universitate. În piața nesfârșită, pardosită cu plăci mari de piatră, ne așteptau două aripi de studenți cercetași așezați în semilună. În locul stelei dintre coarnele ei, un stegar cu un steag bogat în care intra vântul, privea drept înaintea lui. La apropierea noastră trompetele au fost duse la gură și un cântec tânăr, înalt, nestăpânit, ne-a însoțit pașii. Garda aceasta de onoare era îmbrăcată în uniforme cu cămăși și cravate colorate ale armatei de pace a lui Baden Powell, dar îndărătul ei și pe scări și în săli, forfoteau în haine de stradă și în rochi de studiu, sutele și miile de studenți și de studente ale Stambulului. Iată Turcia nouă cu cei mai însuflețiți partizani ai Gaziului și ai programului lui de reforme! Au început vânând fesurile pe străzile orașului și dau acum echipele de legiuitori și de specialiști cari gândesc și realizează schimbările. Niciodată n'am văzut mai limpede puse în față Turcia bătrână cu amintiri de Turcia tânără, nerăbdătoare și clocotind de viață.

Această Turcie a cutezat să-și dea și un alt alfabet. Ceeace însemna fesul pentru îmbrăcăminte însemna alfabetul pentru gândire. Am vorbit cu vicepreședintele comisiei numite de capul Statului pentru cercetarea problemei și propunerea înlocuirii. Dupăce au isprăvit lucrarea s'au înfățișat foarte mulțumiți lui Mustafa Kemal. Acesta i-a ascultat privindu-i străbătător cu ochii albaștri, luminoși ca niște ochi nordici. I-a ascultat până la urmă cât i-au expus principiile și apoi modalitățile de aplicare. Apoi a întins mâna după hârtiile cu text, le-a rupt și le-a dat drumul pe jos. Comisia era de părere că noul alfabet trebuia să fie introdus treptat în timp de zece ani. Alfabetul avea să fie introdus în șase luni. Timp de nouă ani și jumătate s'ar fi făcut tot felul de încercări și s'ar fi combătut tot felul de împotriviri. Tot numai în ultimele șase luni s'ar fi săvârșit munca cea mai multă. Cel mai bun lucru era atunci

să se mute cele șase luni dela urmă în față și să se facă în ele repede și deplin, ceea ce altfel s'ar fi hotărît peste un răstimp atât de lung — Hotărîrea lui Mustafa Kemal s'a urmat întocmai și după șase luni Turcia avea un scris nou, toată presa și întreaga literatură în alfabetul schimbat.

Cred că fostul vicepreședinte, ca un prea însuflețit și convins părtaș al Gaziului, s'a supus cu bucurie poruncii. Dar n'am vrut să-l întreb cum se face că el însuș scrie încă în frumoasa caligrafie arabă plină de curbe și de puncte, ca niște ochi cari privesc din toate rândurile foii? Mă uitam la el fără să mă vadă, de-afară de pe punte, pe geamul unei cabine de vapor, cum umplea foaie după foaie cu acest scris minunat și oprit. Nu cumva și fesul mai e întrebuințat în odaia de culcare? Când am intrat în Turcia, am văzut pe o câmpie goală o turmă cu un cioban măreț. Ciobanul era ceva mai departe de calea ferată, dar purta fes. Când am întrebat la Stambul, mi s'a răspuns că pe la sate oamenii nu l-au aruncat și, când ies la câmp și știu că nu-i poate vedea nimeni, îl mai poartă. Duiosă stăruință în ce-a fost! Scrisul arab al vicepreședintelui comisiei pentru schimbarea alfabetului face parte din aceeaș categorie de fapte. Pentru stârpirea fesului a trebuit să se taie capete. Bine că nu s'a hotărît să se taie degete și pentru scrierea mai departe cu litere arabe!

După reforma alfabetului se urmărește mai adânc reforma limbii. O comisie lucrează la un fel de dicționar general, în care trebuie să intre numai cuvintele turcești și de o întrebuințare obișnuită. Tot ce-a adus legătura prea strânsă cu literatura și cultura arabă și persană trebuie lăsat deoparte. Întâile volume sunt gata de tipar. Metoda urmată a fost destul de simplă. În tot cazul comisiei i s'a părut practică. Au luat dicționarul Larousse cu cele câteva mii de cuvinte ale lui, au împărțit toate noțiunile după categorii și le-au distribuit la un șir de specialiști, în mare parte universitari, ca să traducă, să prelucreze și astfel să fixeze limba, prea curgătoare și bogată. În alfabetul nou s'au tipărit până acum vreo mie de volume și altele mai vechi se retipăresc în această haină grafică schimbată. În

limba cea nouă o întregă literatură, de bărbați și femei, se desvoltă plină de culoare sau de probleme. Tipografia de Stat scoate niște lucrări, care sunt cea mai bună dovadă de credința în binefacerile culturii a noului regim.

Scrisul și limba veche erau o piedică pentru răspândirea învățării în popor. Cei mai înaintați și învățiați înoinitori de acum cred că, într'o lună, cu înlesnirile de astăzi, oricine are să fie în stare să învețe carte. Școala primară a răsărit ca din pământ. Au câteva mii, aproape zece mii de învățatori, și lucrează, cu un program de rândul acesta de zece ani, pentru pregătirea a încă douăzeci de mii. În așteptarea acelei școale peste tot răspândită, se gândesc să folosească unele mijloace sovietice de accelerare. Redau o convorbire de tren dela Haidar Pașa, dela coasta europeană, la Ankara. Drumul e de paisprezece, cincisprezece ceasuri, cu destule frumuseți, mare închisă de munți, văi păduroase și înalte, orașe spânzurate pe coaste, singurătăți catifelate de priveliști din lună. Trec trenuri încărcate de cercetași voinici, foarte bine echipați. Acolo în fund, în miezul podișului, se ridică lampioane și steaguri pentru sărbătorirea celei de-a noua întoarceri a zilei când s'a proclamat republica turcească. A doua zi seara aveam să văd, ca și cum ar fi fost scris pe cer, un nouă uriaș făcut din lămpi roșii pe zidul cetății de pe Akropolea Ankarei, sus la orizont. Vorba tovarășului meu de drum parcă povestește, într'o călătorie spre țara celor o mie și una de nopți, de pământuri ale tehnicii sociale și industriale ultramoderne. E plin de foc și de încredere.

Turcia, țară nouă, ieșită din revoluție și vecină cu Rusia sovietică nici nu vrea și nici nu poate să se apere de orice înrâurire a metodelor de lucru comuniste. Unele, mai potrivite cu împrejurările de-aici, sunt împrumutate și experimentate fără nicio stare la gânduri. Există un anteproiect înaintat Marii Adunări Naționale, prin care se organizează educația poporului după asemenea criterii. Numărul analfabeților în Turcia e foarte mare. Se vor organiza pentru ei acele trenuri-școală, cu conferențieri și afișe ilustrate, cu litere mari, pe care le știm dela Ruși. Se

vor face toate jertfele pentru educația sanitară, pregătirea mamei, apărarea copilului și combaterea boalelor. Cazar-mele vor avea o secție foarte dezvoltată pentru școala și petrecerea soldatului. Ascult și, ca într'un film în care se suprapun două episoade, înecându-se și ieșind unul din altul, văd stâlpii roșii atât de asemenea ridicați deoparte și de alta a bulevardelor pentru primirea comisarului dela afacerile străine ale Rusiei. Pe un steag e semiluna cu lu-ceafărul în mijloc și pe celălalt secera încrucișată cu cio-canul. În legăturile trenului și în piroteala priveliștilor tot altele, semiluna capătă mâner și se face seceră, iar lucea-fărul crește și ia formă de ciocan. La o bătae de vânt se-cera se strânge în cutele steagului și nu mai e decât o semi-lună mai vânoasă, iar fierul ciocanului se micșorează și strălucește ca stea. Rusia e iară sub învazia tătară, și Turcia în îmbrățișarea ursului nordic.

Oprim la Eskișehir. Iată carele vechi asiriene, cunoscute dela Egipteni, dela Greci, dela Etrusci și dela Romani! N'au decât două roți, pline, fără spițe și obezi. Aripile ajung aproape pământul cu partea dindărăt și se urcă sus peste bivoliu trăgători, cu partea dinainte. Sunt acoperite cu cerți negre de cânepă, care par piei. Oamenii au șalvari, brâu lat și cealmale pestrițe. E aici o Asie puțin schim-bată, de două sau de trei mii de ani. Carele fac împreună cu oamenii grup neregulat și apar pe marginea cerului, în nemișcarea lor, care arată atentă și e numai nepăsătoare, ca o friză de templu. Turcii dela noi din Cadrilater așezați în regiune își duc viața destul de greu și visează deacasă. Unii ar vrea să se întoarcă. Dar alături sunt așezăminte ridicate de curând. Un institut special de selecția semin-țelor a fost înființat în oraș. Sate model s'au înjghebat pe-aproape. Fabrici noi și turnuri de apă, care sunt o biruință a ingineriei moderne, nu numai ca realizare tehnică, dar și ca arhitectură, se arată la tot pasul. Suntem la o încrucișare de cale ferată. 2000 de kilometri s'au construit și s'au dat în exploatare și alte două mii sunt în lucru, prin munți cu tuneluri spre toate porturile celor două mări. În toate părțile se muncește. Mă uit și mă gândesc la casa de pe

deal a Gaziului, la 5 kilometri de Ankara, care e și ea în mijlocul unei mari ferme. Acolo pe unul din pereți e un portret al Stăpânului, singurul din toată locuința. Mustafa Kemal e pe capra unei secerători americane, conducând singur prin grâul cu spice înalte cât omul și așezându-l pale, pale la pământ. Lam văzut în multe alte părți, ca șef de stat, general, de bronz, de marmură sau în ulei, dar nicăeri ca în acea înfățișare liberă, de fermier american, el nu mi-a apărut mai simbolic. Nicăeri, cele două Turcii nu erau mai prezente și mai depărtate, pentru totdeauna, una de alta. Cea de-a doua e așa de puțin cunoscută încât am putut să aud pe unul din tovarășii mei de călătorie, a cărui naționalitate prefer s'o trec sub tăcere, că-l bate gândul să facă drumul până la Ankara cu vaporul. Aceasta numai pentru că Mustafa Kemal urma să ne primească în Marmara Kiosk, așezat însă la aproape o mie de metri deasupra Mării. Acolo am auzit, în schimb, spunând fără nici-o fanfaroandă, pe Ismet Pașa, că nu există greutate pentru care guvernul turc să n'aibă soluție !

Iată semnul după care se poate recunoaște Turcia nouă și tot ce-i aparține, ori în ce instituție sau formulă politică ar fi încă amestecate: optimismul zâmbitor, activ, sigur de sine.

O nouă Filarmonică. — Cine se duce în inima Asiei Mici, la Ankara, vede multe de care se minunează. Pământul a fost frământat de istorie timp de secole, ca un aluat darnic. Orașul e ca un gorgan desgropat, dela cetatea cu metereze din vârf, zidită de două mii cincisute de ani, până la gara dela poale. Rânduri de oameni și de civilizații fierb alături. Pe deasupra lor se aud note de orchestră. E filarmonica Președintelui Republicii, care n'a crezut că e de ajuns dacă trage în acest colț de podiș ars de soare sau biciuit de crivăț, bulevarde și parcuri, sau dacă înalță lângă moschei mici și cocioabe, palate și monumente, sau dacă sădește în mijlocul pustiului ferme cu cele mai înaintate culturi. Poate că nu e decât firesc să-l întâlnim, până și în statui, îmbrăcat în haine negre de seară: Mustafa

Kemal e omul nou al altei țări și cap de republică. Dar iată-l pe o secerătoare, între valuri de spice, cu mâna pe volan, ducând ca un inginer agricol soarta noiei Turcii. Așa se arată pe unul din pereții casei lui de țară, fără nimic soldățesc și biruitor, acest Napoleon al Asiei, castaniu și cu ochi albaștri, ca și celălalt, și tot ca el, mare comandant și reformator la treizeci și cinci de ani. Seara, când vrea să se odihnească sau are oaspeți, chiamă orchestra.

Am ascultat această orchestră într'o seară de Octombrie, cu vânt din munți cari trecea peste stele ca peste jăratec, însuflețindu-le. De pe pridvorul sălii de concert, zarea avea glas, cu toate punctele cardinale amestecate de întuneric. Sala de concert însăș era acel Ogeag turc, dorit încă din București, unul din căminele culturale înființate de Habdulah Subhi Bey, ca președinte mulți ani al acestei mișcări de învoire a Turciei, și astăzi ministru al Gaziului la București.

Programul făgăduia a opta simfonie și Dansul Salomeei de Glazunov, preludiul lui Lohengrin și concertul cu solo de vioară de Max Bruch. Profesorul Zeki Bey avea să conducă.

Trecusem numai cu două zile înainte prin Aya Sofia, cu bolțile ei de marmoră bizantină. Intr'un perete se mai vedea urma mâinii rezemată de un Mahomet Cuceritorul călare: într'altul, e acea gaură închenărată cu aur, în care cine își strecoară mâna, i se împlinește orice dorință. M'am oprit fără să mă îndemn să-mi strecor și eu mâna înăuntru. Văzusem pe rând moschea cu porțelan albastru a lui Ahmet sau moschea măreață a lui Soliman, cu muzeul de alături care aduce aminte, cu mica lui curte cu avuzuri și chiparoși ,de mânăstirile franciscane; văzusem Seraiul cu pavilioanele lui dantelate și cu toată arta de aur și de pietre scumpe arabă și persană, caftane și turbane cu surgiucuri, arcuri și fluere. Acum ascultam din fotoliul catifelat instrumentele de coarde și alămurile unei orchestre moderne și compozitori dela Bayreuth sau Viena, pe o scenă a Ankarei. Era aproape prea mult. Gorganul desgropat era ca o piramidă a istoriei, pe care forfoteau, puse

alături, toate tipurile, cu oameni și civilizații din toată lumea.

Când întorceam capul ca să mă dumiresc, dela acești orhestranți în frac, turci până la unul, întâlnim sus la balconul central, privirea lungă și atentă a lui Mustafa Kemal. El urmărea execuția cu aceiași ochi albaștri și cu aceeaș încordare, cu care își pornise cu zece ani în urmă oștile eliberării. Sala asculta în acelaș timp de doi șefi de orhestră, simțea acest adevăr și se înfiora.

A fost cel mai zguduitor concert pe care l-am auzit vreodată. Când am ieșit, puțin amețit, vântul se oprise. Stele sclipeau din cele șase mii de diamante, pe care sunt în stare să le numere telescoapele, pe cerul nostru nordic. Melodiile continuau.

Muzică răsăriteană. — Ne adunaserăm câțiva cunoscuți, într'una din serile trecute, la o masă de despărțire. Printre noi se afla un oaspe de pe Bosfor, care dusesse pe umeri o bună parte din greutatea conferinței balcanice, de astă toamnă. Ne aduceam aminte. Parcă scurta lui trecere pela noi n'avea decât rostul să facă iară aevea zilele fără asemănare. Când deschideam ferestruica micii ospătării de margine de București și dam la o parte perdeaua, o semilună adamantină se legăna în cerul vânat. Totul era ca atunci.

Oaspele nostru era un membru al Marii Adunări Naționale dela Ankara și un artist al condeiului. Dacă n'ar fi fost călător, ar fi ținut o conferință despre literatura modernă turcească, pentru care îl poftise mai de mult în România, Uniunea intelectuală română. Conferința vom auzi-o fără îndoială cu alt prilej. Eu păstrez în amintire numai caracterizarea poeziei mai vechi, pe care ne-o făcea tot așa ca acum, la o masă, însă în trenul dintre capitala asiatică a Turciei și coasta europeană. Această poezie se împarte în două grupe deosebite. În cea dintâi poezii aseamănă pe femei numai cu flori; e o adevărată întrecere persană și arabă de apropiere cu toată grădina. În a doua grupă poezii nu aseamănă pe femei decât cu poame; stro-

fele sunt livezi coapte, pline de ispită. Vorbitorul ne spunea versuri cu flori de cireș sau cu piersici catifelate, sonore și tainice, și ni le traducea. Prin fața geamurilor alergau îndărăt peisagii de podișuri arse, sau de strâmtori verzi, sau de golfuri cu pânze albe. Erau ca o ilustrare de miniaturi colorate, schimbătoare ca și subiectele și timpurile din care meșterul nostru își alegea lecția de literatură.

Din seara de acum câteva zile nu vreau să povestesc decât două fapte. Ele se revarsă peste orizontul unei simple adunări prietenești și se cuvine să fie păstrate și dincolo.

Oaspele mai fusese odată în România, la 1913. Bucureștiul era al doilea oraș din lume, pe care îl cunoștea după Constantinopol. Cu ce cuvinte aprinse de îndrăgostit oriental, vorbea despre el, acum, la aproape douăzeci de ani de-atunci ! I se păruse un loc al libertății și al vieții așa cum numai o visa și vrednică să fie trăită. Umbla prin grădinile lui, prin casele care i se deschiseseră, cu necunoscuți, cu prieteni proaspeți sau singur, și se întreba de ce acasă nu se putea să-l aștepte o lume și împrejurări la fel. Mă gândeam că noi nu-l vedem destul, dar că Bucureștiul nostru trebuie să aibă această trăsătură, dacă ea izbește atât de puternic pe un străin și se păstrează în el atâta de trainic.

Străinul acesta oprea din când în când pe lăutarul, care ne cânta, și spunea întors către noi, cu fața plină de lumină : „e un cântec din 1913 !” Și uneori îl ducea el mai departe, cu o memorie melodică explicabilă numai printr’o adevărată iubire. După alt cântec, mai legănat și mai plângător, el închidea ochii și ne cânta o arie populară anatoliană, cu totul asemănătoare. Cântecul nostru vechiu nu era decât o manea călătorită peste Dunăre în trecutul fără țărâși de oprire. Intre noi era și un român macedonean; la fiecare cântec al lui, cu „gioni” și cu „mușată”, oaspele cânta un viers propriu, din al cărui izvor se hrănise celălalt. Asia cu minarete și cu chemările lungi către Răsărit era printre noi.

Ascultam mișcat. Sunt legături uitate care apar deodată.

O conferință a mării. — În cele două conferințe balcanice ținute până acum, la Atena și la Istanbul, pentru apropierea țărilor Peninsulei, Marea a fost mereu prezentă. Ea nu putea fi uitată. Locurile și oamenii de aici au mai fost în multe rânduri uniți, fie de Bizanț, fie de Turci. Unirea cea mai veche a înfăptuit-o însă tot Marea. Pontul acela care purta navele cu vâsle ale Elenilor până unde se băteau munții în capete, sfâșia vulturul lui Zevs din ficiații lui Prometeu, păzea balaurul lăna de aur sau veneau din năuntru țării Sciții pe cai mici și zbârliți până la schelele apei ca să vândă și să cumpere. Aceasta cel puțin pe latura răsăriteană a Peninsulei. Dincolo, în părțile Itacei lui Ulise și până pe coastele Ilirilor și Dalmaților, Elenii erau la ei acasă. Marea a fost într'adevăr ca o zare de civilizație de jur împrejurul acestor pământuri, pline de munți, de păduri, de smâncuri și de grozave legende. Ea e chemată să le mai apropie odată.

Dintre cele șase comisii în care lucrează membrii conferinței, e una cu deosebire atrăgătoare: aceea a comunicațiilor. Ea își va adăuga pe viitor și specialiștii pentru problemele legăturilor pe apă. Deocamdată s'a amintit, mai mult în formă de deziderat, de organizarea prin serviciile de Stat sau de companii particulare, a unor curse regulate între porturile diferitelor țări. Eu mă gândeam la greutatea astăzi a unei călătorii pe apă dela Brăila la Constanța, sau deadreptul la neputința ei între Constanța și Mangalia sau Balcic și mi-era aproape teamă să nu se discute cumva problema cea mare și să se ajungă la cine știe ce încheeri îndrăznețe. Țară cu peste 400 kilometri de coastă, noi n'am făcut decât prea puțin pentru înviorarea ei. Constanța e un dar al Regelui Carol I, ca o urmare a așezării noastre temeinice în Dobrogea. Peste cincizeci de ani au trecut de-atunci fără o nouă faptă, de aceeaș putere, care să dovedească înțelegerea noastră pentru Mare.

Din mijlocul comisiei de comunicații a ieșit încă de anul trecut o Federație turistică balcanică. Ea a început să lucreze foarte vioiu. Trei ani reședința și președintele i le dă Istanbulul. Reșid Savfet Bey a fost o alegere cu noroc.

Cine l-a cunoscut, ca mine, atât în discuția ședințelor cât și în adunările intime, a rămas cu amintirea unui om îndrăgostit de rostul care i s'a încredințat, hotărît să facă neapărat ceva, oricare ar fi greutățile, și de-o curtenie zâmbitoare într'adevăr rară. E drept că activitatea Federației și a președintelui ei se îndreaptă numai spre drumurile de uscat, și în deosebi spre cele de automobil.

Ea însă nu privește mai puțin și interesele românești du-nărene și maritime. Iată cum.

Reșid Savfet Bey a făcut de curând o călătorie în Europa, cu popas în multe țări, ca să îplinească una din dorințele Federației. Trebuie să se urmărească adică înființarea unui birou de călătorie și de propagandă, care să atragă pe drumeții lumii și prin părțile noastre. Nu e locul aci să arăt nici constatări, nici propuneri de realizare. E destul dacă voiu spune că un biouou propriu n'ar fi potrivit, pentrucă ar costa prea mult și n'ar avea niciodată puterea de contact și de înrăurire, pe care o are o instituție ca Wagons Lits sau Cook. In cele din urmă se va căuta o colaborare cu ele. Organizarea aceasta turistică înglobează în complexul ei atât peninsula continentală cât și peninsula maritimă. Una din cele dintâi chestiuni ridicate a fost, de pildă, aceea a podului peste Dunăre, a celor două poduri, unul spre Jugoslavia și al doilea spre Bulgaria. Amândouă trebuie să plece dela noi și să ne lege cu Adriatica și cu Bosforul și Arhipelagul.

Dunărea capătă, aș putea zice, zilele acestea un nou pod. E podul dela Panciova, care unește Belgradul și Serbia veche de Banatul sârbesc. O nouă legătură mult mai dreaptă se deschide și pentru România, fie pe la Timișoara fie pela Reșița, atunci când ne vom hotărî să străpungem munții dintre valea Cernei și valea Timișului și dintre valea Bărzavei, ca să ajungem mai repede, și mai sigur, la marile uzine și topitorii de fier.

Dar podul dela Panciova are pentru noi și însemnătatea unei lecții. Ne-am desvâțat de lucrările puternice, care birue natura, dau încredere în propriile puteri și înmulțesc avuția poporului. La noi podul peste Dunăre dela

Fetești la Cernavodă e de poveste și, ca și versul poetului, parcă ar fi dela o mie patrusute. Parcă ne ferim să-i dăm tovarăș, ca să nu-i stricăm singurătatea lui simbolică. Sârbii au acum trei poduri mărețe mai în acelaș loc. Cel din urmă, care a fost ridicat de Germani din despăgubirile de războiu, ar fi costat 330 de milioane de dinari sau un miliard de lei. Mai trebuie să se întărească malul de dincoace și să se zidească un dig, pentru că tot teritoriul e inundabil, și trenurile vor putea trece încă odată fluviul, care nouă ne face, pentru o ispravă asemănătoare, atâta spaimă. Nu știu ce se va alege de proiectatul pod la Giurgiu, pentru care ar pune bani, pe lângă noi, și Bulgarii și Polonezii, dar stăruim să cred că suntem datori să legăm neapărat malurile românești ale Dunării undeva în dreptul Cadrilaterului. Acest pământ prețios, care ne dă încă o bucată de Dunăre și de țarm de Mare, rămâne și mai departe izolat de marile centre de viață românească. Până când nu-l vom introduce în alt sistem de circulație, dela Răsărit la Apus, decât cel de azi, dela Miazăzi la Miazănoapte, nu-l vom avea într'adevăr. Oltenița și Turtucaia fac aproape un singur port al județului Ilfov și al Bucureștiului și țin ca de un mâner cele două județe cu care România s'a sporit în 1913. Aici trebuie aruncat podul cel nou, atât pentru cale ferată cât și pentru automobile și călători cu piciorul, cu rosturi interne și nu internaționale, dar putându-le foarte bine mulțumi și pe acestea printr'o legătură spre Rusciuc. Pilda Sârbilor dela Panciova nu trebuie pierdută.

Altminsteri, conferința s'a desvoltat cu știință într'un cadru de apă. Drumul spre Yldiz Kiosk, unde se țineau ședințele, ducea pe marginea celei mai albastre mări din lume, cu vedenia Asiei în față și a turnului lui Leandru, înotătorul fără moarte al antichității. Câte odată un vas alb înainta încet prin mijloc, venind din Miazănoapte și, cu toată depărtarea, deosebeam culorile pavilionului român, și, după siluetă, pe „Principesa Maria” sau „Regele Carol”. Altădată, în sânul de Bosfor de sub noi, bubuia tunul dela vase cenușii de războiu îmbrăcate în semnale de toate felurile, și știam că alte distrugătoare au sosit

pentru flota turcească și sunt primite cu alaiu. Mîntea și brațul Turciei s'au retras la Ankara, pe podișul păzit de plugarii și de ciobanii credincioși, dar grija mării rămîne o grijă de zi și de noapte. În golful lung de zeci și de zeci de kilometri al Mării de Marmara dela Ismid e vorba să se așeze cea mai largă și mai bine apărată bază navală a Răsăritului.

Trei mari plimbări s'au făcut, ca întregire a conferinței: una a dus în miezul Asiei Mici, la noua capitală, unde apare în trăsături tari noua Turcie, dar celelalte două au fost expediții maritime. Cea dintâi a trecut pe lângă întreg malul european, cu cheurile, verdeța și turnurile vechi ale Therapiei. Ne-am oprit, într'o răbufnătură de vînt de Sud care ridica valuri, la marginea cu nesfârșit orizont a Mării Negre. Caicuri mari de pescari, cu pîndarul așezat sus pe crucea unei prăjini, s'au apropiat de noi și s'au prins c'o svărlitură de cange, numai atît cât să arunce pe punte, repede și pe neașteptate, într'o acostare ca de pirăți, zeci și zeci de scrumbii albastre. Era darul lor, aceluia vapor al păcii venit pînă între plasele și cârligele meseriei de larg și de primejdii. Intoarcerea s'a făcut pe țarmul asiatic și cu popasul de basm din o mie și una de nopți dela Baylerbey, palatul de marmoră și de decor arab al Impărătesei Eugenia. Cea de-a doua plimbare ne-a dus în insulele Prin-kipo, cu amintirile pentru noi ale lui Ion Ghica, iar pentru toți ale așezării lui Troțki. Am văzut în marginea șoselei, care face înconjurul insulei celei mari, vila lui arsă, cu o coloană turtită ionică rămasă. O gură rea de grec din Istanbul, pe care îl avem în brișca noastră cu coviltir, pretindea că vestitul refugiat sau exilat sovietic și-ar fi dat singur foc la casă, numai ca să poată încasa uriașa sumă cu care își asigurase manuscrisele. Timeo Danaos... Yachting Clubul turc ne-a dat acolo o gustare și un apus de soare neuitat. Președintele și membrii împărțeau pe la mese din panere împletite și întinse ca niște tăvi, celor vreo două sute de oaspeți, flori, flori, flori. Buchețelul meu alb l-am adus cu mine. În el văd mereu Marea de-atunci și zâmbetul oamenilor cari mi l-au dat. Se aprind luminile

pe apă. Constantinopolul ne chiamă. Farul mișcător din provă luminează calea și prinde câteodată în fâșia albă de văpae, ca un precipitat care se topește din nou în neguri și e parcă numai o amăgire că l-am ocolit, câte un barcăz cu pânza pe o parte, umflată. Sunt drumeții tainici ai nopții, spre țarmii cei de mult ai miturilor. Toate stau ascunse în buchețelul alb căpătat atunci, din care ies și în care intră la un suspin.

Am vorbit acolo și în alte părți pentru o conlucrare cu oamenii dela noi legați de viața de apă. Și am întâmpinat cea mai mare bunăvoință. Intâile lucruri mici au și fost propuse. Ne trebuie niște pueți de pini și de chiparoși, aproape aclimatizați, pentru pripoarele și firidele Balcicului. Dacă ar prinde, ar fi ca o continuare a peisagiilor dela Eyub și dela Therapia. Vrem niște planuri ale porturilor turcești din Marea Neagră pentru Secția cu asemenea cuprins a plănuitului muzeu al Ligii Navale Române. Dorim o excursie pe un vapor a Yachting Clubului constantinopolitan la Constanța, ca să întoarcem buchețelele de flori cu ispite de Răsărit, care ne urmăresc. Ne trebuie, vrem, dorim... Marea Neagră se poleește la soare și așteaptă cargetele care s'o umple de viață și de belșug.

DRUMURI POLONEZE

După ce am intrat în Polonia prin toate hotarele și am întârziat în atâtea orașe, înainte de liberare și mai apoi, rămâiu la părerea că tot Cracovia e locul de unde țara și oamenii pot fi mai bine înțeleși, turnul de unde se poate vedea mai adânc în pământul și în sufletul polonez. Așezarea însăși și urmele ei vădite, în monumente și obiceiuri, îndreptățesc o asemenea părere. Cea mai veche istorie a acestor slavi, cari duc până și în numele lor amintirea câmpiei, s'a petrecut aci ; pe-aproape, spre Apus, ținutul cărbunelui și al furnalelor de fabrici de tot felul, metalurgie și țesături, Katowice și Lodz, iar spre miazăzi țuguele de piatră goale, acoperite pe fața de miazănoapte de zăpadă și în Iulie, ale Tatrei poloneze; undeva la orizontul lui se întâlneau cele trei hotare, austriac, prusian și rus, care țineau neconținut vie, sub ochii acestui oraș rămas încă multă vreme liber, nemaiauzita nedreptate a istoriei. Nicăeri nu s'a lucrat cu mai mult foc la corectarea acestei nedreptăți decât la Cracovia. În palatele și bisericile ei stăpânea un spirit, care a umplut pe legionari și pe Pilsudski și s'a revărsat apoi nestăvilind peste întreaga Polonie, ca într'un stol de heruvimi.

Iată unul din palate, sus pe măgură, îmbrățișat de o parte de Vistula care-l răsfrânge întreg și-l plimbă pe loc în undele ei călătoare. Vase mici albe, cu abur și pânze, sau

plute coborâte din munte trec prin clopotnițele cu acoperișuri baroce sau ies de sub streșini prin ferestrele gotice. Apa se joacă și amestecă amintirea cu zilele de astăzi și cu dorința năvalnică de mărire a tinerimii poloneze. Tocmai dincolo, la celălalt capăt al acestui fluviu, aproape de Gdansk, portul liber al Germanilor, ea a ridicat numai în câțiva ani, într'un cot stănut al Balticei, noul port Gdynia. Cași Italia fascistă, Polonia se reazămă pe tinerete și în toate faptele ei se simt neastâmpărul și zvâcnirea sângelui nou.

Țara e îmbibată și ea de un cunoscut mesianism slav. Părerea despre putreziciunea lumii apusene și despre înoria care va ieși din Răsărit, și anume din acest răsărit, de pe Vistula, nu e o raritate. Dar în ea se dă de gol mai mult încrederea în sine a tineretei scăpată din lanțuri, decât vre-o îngâmfare ezoterică slavofilă, de pecete mai curând rusă, ortodoxă și dostoevșchiană. Dacă s'ar scutura de penele lui de stemă, vulturul alb al Poloniei, și le-ar pierde ca o zădarnică podoabă heraldică, în locul lui ar rămâne un tânăr gol cu brațele ridicate în soare. Acesta e semnul în care vrea să învingă Polonia reîntregită.

Palatul e un castel, început din zilele întâilor regi ai țării și mărit și înfrumusețat în stilul Renașterii sub Sigismund I, numai decât după moartea lui Ștefan cel Mare al Moldovei. Pe tot acest arc al Carpaților, dela Ceremuș la Pocuția și Colomea până la Cracovia, gândul la vovezii de demult și la învățații boeri dela Suceava și dela Iași urmărește pe drumețul român. Atâtea din marile clădiri, din cadrul puterii regești și catolice, păstrate până astăzi și care ne uimesc și ne pleacă genunchiul în fața unei culturi cunoscute mai mult din carte, trăiau aproape ne-schimbate în veacul al cincisprezecelea și al șaisprezecelea. Porniți după negocieri politice la curtea regilor sau după învățătură la universitatea din preajma lor, cu ce ochi le vor fi privit ai noștri toate, sosiți într'o bună zi aici călări, în mijlocul vâlvei târgului cu lănceri, și cu ce hotărâri în piept pentru acasă, le vor fi părăsit? Catedrala din curtea castelului Wawel covârșește și acum. N'am mai simțit a-

ceiași fiori dela abația dela Melk, de deasupra Dunării, din sus de Viena, locul de obârșie dinaintea anului o mie, al Babenbergilor austriaci și al întâilor suverani ai acestei mărci de Răsărit, înfiptă și crescută ca un bastion în calea păgânătății. Dela altar ușa se vede îndărăt mică și, deschisă cum stă în pulberea albastră a luminii și a fluviului, pare o pânză fermecată pe care se vor proiecta pe rând cele mai frumoase episoade ale istoriei. Dar numai câte un călugăr negru sparge pămînișul de soare și calcă rar coborînd dintr'un cer al altarului, păzit de pâlcul în zbor al îngerilor de aur baroci. Aceasta la Melk. La Wawel locul e mai puțin liber. Lăuntrul, înalt nesfârșit gotic, e tăiat în două de racla de argint cu moaștele sfântului Stanislau, sfântul de hram al Poloniei, ucis de regele Boleslav încă din 1079. Baldachinul de aur îl umbrește cu lumina lui galbenă, într'o așezare ciudată de pe capac, mitră și coroană și cruci, arătând umilirea puterii pămîntești înaintea puterii de sus, întrupată în biserică. Cum vor fi intrat printre acești pereți de pădure, boerii moldoveni învățați cu bisericuțele lor, mai mult ca să încapă Domnul cu Doamna și câțiva curteni, un paraclis de curte horbotat pe-afară cu piatră sau cu fresce strălucitoare? Vor fi simțit numai sila dreptcredinciosului, rămas cu sufletul închis, în asemenea clădiri uriașe papistășești, mai mult dela diavolul decât dela Dumnezeu? Cum cuteza mica Moldovă, după ce capii ei vedeau toate acestea, să facă războiu, și de atâtea ori să-l câștige, măreței Poloniei? Șaizeci de sfinți, de regi, de episcopi și de mari magnați sunt îngropați în acest Panteon al Poloniei și îl țin pe umerii lor de os și de slavă fără moarte. Aici e Ion al treilea Sobieski, despresurătorul Vienii și regele Plăeșilor dela Neamțu ai lui Costache Negruzzi, aici Tadeu Kosciusko, cel din urmă Polonez dinaintea împărțirii Poloniei așezat de țarul Alexandru I în cripta Regilor, aici prințul Poniatowski, generalul lui Napoleon, înecat în retragerea dela bătălia popoarelor dela Lipsca din 1813, aici poeziile Slovacchi și Mickiewicz. Cine putea crede înainte de 1918 că Polonia e moartă, când ea avea Wawelul și toți

acești morți mari cari o păzeau și așteptau ? Morții au fost mai tari, și ei o păzesc și așteaptă încă.

Palatul propriu zis de-alături a ieșit încet, prin lucrări de restaurare începute dinaintea războiului, din ruina și uitarea lui. Sălile mărețe cu cele 150 de gobelinuri flamande, țesute la Bruxelles între 1553 și 1564, ca dar de nuntă al regelui Sigismund August miresei lui Caterina de Austria, își prăbușiseră podoabele sau fuseseră împărțite prin pereți noi în cămăruțe de posturi de gardă; pridvoarele curții interioare, cea mai mare în stil Renaștere care se cunoștea, fuseseră zidite și ciudatele arcade în trei caturi, cu stâlpi dubli la cele de sus, se pierduseră în zidărie. Din minunatele fresce abia s'au putut curăța câteva, foarte decolorate, de jur împrejur pe peretele de sub streșina monumentală. Toată zugrăveala cealaltă, care era așa de deasă încât merge vorba că nu puteai să pui un deget pe ceva alb, s'a risipit pentru totdeauna. Abia dacă se mai ghicește pe rotunjimea stâlpilor că odată ei au fost colorați. Dar în schimb, ce încăpere e aici, pe pardoseala de piatră ! Câteva mii de curteni puteau să se adune și să se miște în voe, priviți dela ferestre și dela pridvoarele de sus de ochii regești. Cei vreo mie de spectatori ai teatrului liber instalat aici, cari ascultau piesa lui Kochanowski într'o seară de Iunie din anul patrucentenarului poetului, nu umpleau decât o parte a nesfârșitei pieți. Piesa învia ca pe vremuri, în anul 1576, când s'a jucat întâia oară lângă Varșovia, într'o zi de iarnă aspră. Fusese poruncită scriitorului de cel mai învățat și mai puternic om al Poloniei de atunci, cancelarul și marele hatman, făcătorul de regi, Jan Zamoyski. Mai târziu el trebuia să coboare în Moldova ca să așeze pe Movilești și să înfrângă, în expediția lui valahă, pe Mihai Viteazul. Din nou se străvede, ca în filigrană, prin istoria poloneză, istoria noastră. Ianuarie 1578! Pe când „Soli” aceștia „greci la Troia” își declamau plângerile în mijlocul corului de fete, iar Casandra urla despletită și trebuia să fie purtată pe brațe, pe dinaintea castelanelor și a reginei înfiorate, Mihnea Turcitul, în Muntenia, își vedea de viața lui necăjită între boerii ne-

siguri, iar Ion Potcoavă își vărsa sângele de mâna călăului într'o piață din Liov, sub oblăduirea aceluiș strălucit cancelar și mare hatman, doctor jurist dela universitățile între toate vestite ale Parisului, Strassburgului și Padovei. Cea-sornicul bătea rar, sus în turn, orele unui timp fără ani și se amesteca în tiradele monologate ale lui Priam sau ale Helenei. Câte un aeroplan, cu cele trei lumini de noapte aprinse, tăia anacronic cerul și își risipea uruiala motorului spre lunca Vistulei. Odată cu noi, poate atâția oameni ai trecutului, ridicau neînțelegători capetele și așteptau să se piardă sgomotul acesta fără noimă.

Las deoparte alte colțuri ale Cracoviei, deopotrivă de evocatoare. Las cetatea cu zidul, porțile și cele trei turnuri păstrate. Ce trebuie să fi fost toate cele patruzeci, dacă singur acest fragment cutremură atât? Numai fortăreața rotundă, cu turnulețe și creste maure, Barbacane, din fața cetății, se păstrează nesticată, așa cum a clădit-o pe aceste locuri înrâurirea din timpuri uitate, a Cruciatelor. Las târgul, cu forfotitoarea hală a pânzarilor, cu viața mai mult de bazar oriental jos, care dă o icoană a negustoriei de ordinioară cu carele ei ferecate și cu drumurile spre Mare și spre Bizanț, care au creat sau au îmbogățit Principatele românești, și cu muzeul național de deasupra, plin de pânzele uriașe ale lui Matejko și între ele și de o lucrare argintie a pictorului cunoscut și la noi din pânzele dela castelul Peleş, Ajdukiewicz. Las biserica din vecinătate a Sfintei Maria, cu cel mai mare triptic de sculptură în lemn din lume, al lui Wit Stwosz, mort undeva prin Germania pe la sfârșitul secolului al cincisprezecelea, cu dumnezeieștii ochi cari au cioplit această viață sfântă, creștini și orbi, pentru că ar fi semnat fals o poliță. Pe peretele din stânga un alaiu de îngeri desenat în culori deschise cerești de Matejko întinde ca niște eșarfe sub bolțile gotice și peste tragicele sculpuri în lemn, ale artistului medieval, nu se știe de unde poposit în acest oraș regesc polon.

Trebuie în schimb să întârziem o clipă la biblioteca Jagellonilor, nu pentru că are peste un milion de volume, 3260 de atlase și manuscrise rare, un manuscris al lui Plato

din secolul al nouălea ; nu pentru că reprezintă propriu zis vechea universitate, cea înființată de Cazimir cel Mare în 1364 ; nu pentru că are o curte interioară gotică, o minune, cu arcade, balcoane cioplite, chenare cu turnulețe de uși și de ferestre, scările de piatră care duc la amvoane în zid, fără nimic împrejur, de ameteală ; nu pentru că adăpostește statuia lui Copernic în mijloc, al cărui astrolab se păstrează în colecția colegiului cu arătarea, înainte de 1492, în locul Americii a unui uscat necunoscut : Terra incognita, și despre care studenții, colegii lui de aici, spuneau că desleagă totul : solvit totum. Nu pentru fiecare din aceste daruri în parte, ci pentru toate la un loc. În fața Cracoviei regale a vremilor de mărire, iată, cu aceeași grije întemeiată, și pe cealaltă, Cracovia universitară științifică și artistică. Ce pierdea cealaltă, apăra și păstra aceasta. Și iară mă bate gândul că prin aceste locuri, călcând pe lespezile sonore cu cismele lui fieruite, la fel cu mine astăzi, a trecut și a visat acum două sute cincizeci și mai bine de ani, cronicarul filozof, Miron Costin. Nu știu dacă urma lui până aci s'a descoperit, dar ea mi se pare neîndoioasă și prezentă.

O asemenea Polonie, adâncă și bogată, deșteaptă în mine cu monumentele și cu viața ei de astăzi, Cracovia. Dar, am ales acest loc vrăjit mai mult pentru ușurința cercetării: atâtea mai sunt care ar trebui străbătute pentru o imagine întreagă. Au dreptul să oprească la ele !

Amintesc între ele pe două, foarte deosebite. Unul e la aproape 350 de km. departe, spre Miazănoapte : Varșovia, capitala, orașul cu palate, cu poduri și cu parcuri. Viața cea nouă fierbe în el și se adună din ce în ce mai mult din toate părțile pământului polonez și nu numai ale pământului polonez. Vorbeam cu un mare iubitor de muzică din Varșovia, prin casa căruia au trecut și se păstrează amintirea lui Enescu, Georgescu, Nona Ottescu, despre fenomenul Românilor artiști, poeți, actori, muzicanți trăitori la Paris. Omul nu înțelegea. Cum se putea ca toți acești oameni înzestrați să caute străinătatea și să rămână ai ei ? În Polonia, după liberare, au venit toți Polonezii cari în-

semnau ceva, din toate cele cinci continente, ca să se pue în serviciul patriei. Toți sunt în țară, în cele mai înalte locuri, afară de câțiva, mai ciudați și neputându-se cu niciun chip adapta mediului, cutare chimist întors în Germania sau profesor rămas în Anglia.

Al doilea loc trebuind neapărat amintit e la vreo 150 de km. de Cracovia, spre Miazăzi. E vorba de orașelul Zakopane, lângă Tatra, așezat și desvoltat în mijlocul celei mai mândre populații de munteni pe care o are Polonia, Goralii. I-am văzut pe Dunaiet, în bărcile lor dintr'un singur trunchiu scobit, legate câte patru la un loc, într'un fel de alunecare primejdioasă pe apă ca pe o Bistriță cu Toance, și i-am văzut în vestitele jocuri, cu toporașele, aruncate jos și iară luate, într'o horă de haiducie și de viață din plin. Hainele lor atât de asemănătoare cu ale țăranilor noștri dela munte, casele de lemn, lucrul mâinilor, cântecetele, au dat naștere unui stil național foarte iubit. Cercetători de filologie și de istorie, dela noi sau localnici, au găsit între ei răsunete românești, din vechia civilizație ciobănească a Românilor pătrunsă până în Sudeți și la Moravi. Atâția din acești Gorali sunt oameni dela noi, dela 1200 și 1500, pierduți în apele slave. Le-au rămas cuvinte ca vatră, urdă, strungă, sălaș, chiag, turmă, fluer. La o mie de kilometri de țară, pe locuri unde admirația și munca pentru parcurile naționale, crează o nouă natură și o altă viață, suntem ca între ai noștri și în bătaia tuturor fiorilor.

Aceasta e o Polonie numai din fugă, plină de deschideri neașteptate sau de firide cu comori. Ea ne e însă aproape și ca atare trebuie să ne deprindem s'o privim și s'o vedem.

PRIMĂVARĂ NORDICĂ

Marea Nordului fusese rea. Vapoarele plecate dela Anvers înaintaseră anevoe împotriva vântului care sufla drept în piept — și erau vase grele oceanice ! Vaporașul dela Newcastle la Bergen, lovit toată vremea în coastă, se mișcase mai mult în loc și-și îmbolnăvisese toți călătorii. În Marea daneză, vasul de poștă dela Hamburg, după ce străbătuse canalul Kiel, intrase între insule în căutarea Köbenhavn, pe o zi cețoasă și rece. Dela Sassnitz la Trälleborg, Marea Baltică ne legănase vânăta, cu izbituri de talazuri. Oton Zupancici, urcat în aeroplan la Viena, venise prin ploae și grindină. Parcă trebuia să dea o luptă toți, stârnită în aer și pe apă de vechile zeități scandinave, ca să ajungă în Oslo, într'o zi de Iunie, cântăreți de câteva continente. Miss Dorothea Mackellar pornise de mai bine de-o lună de-acasă, șubredă și albastră, din Sydney al Australiei.

Dar dela locul întâlnirii puțini lipseau. Lipsea Bojer, romancierul, care atâta stăruise anul trecut la Bruxelles, ca să ne aibă. Zăcea doborât de o aprindere de plămâni, la doi pași de noi. Lipsea Galsworthy, care se întorsese din drum, din Germania. O telegramă de boală a soției, îl chemase acasă. În schimb fețe noi înviorau adunarea. Uite capul pletos și uite mădularele de mitologie germanică, ale lui Theodor Däubler. Când se mișcă el, parcă se întâmplă mutări din loc în toată sala. Un secretar, bălaiu și sub-

țire, atent de după ochelari, îl însoțește pretutindeni. El vorbea de odăița florentină, cu fereastra sub streășina lată a Renașterii, cu porumbei albi și cu vedenia măgurilor cu campanile de chiparoși și cu campanile de piatră, unde transcrie manuscrise de ale maestrului. Acesta, însuș, întrebat de amintirile studiilor grecești, făcute ani la Atena, între ruinele fără moarte, și apoi prin insule și pe sub Olimp, povestea de origina triestină, de legăturile pe care le avea la Liubliana, de șederea la Paris, ca o adevărată întrupare de fiziologie și de cultură, trirasistă, a Europei. Uite alături, mic, fin și alb, ca un contrast voit, pe Carles Riba, scriitorul și omul de știință catalan. El se strecoară și zâmbește. E din oamenii cari vorbesc prin simplă apariția lor și cu cari duci dialoguri sufletești fără cuvinte. După ce au trecut, ești mai odihnit și plin de propriile răspunsuri, ca un tufiș de liliac de mireazma lui. Stări pe care le lasă după ele mai de obicei femeile, când sunt candido și fără zguduirii sensuale în jur, ca niște figuri preraphaelite sau ca o statuie greacă. Riba e un mediteranean îndrăgostit de Barcelona unde e profesor auxiliar la Universitate, dar îndrăgostit și de Acropole, pe care o cercetează des. Conduce secția greacă a Fundației Bernat Metge, care la expoziția cărții catalane dela Madrid, de anul trecut, a stârnit admirația și pisma Spaniolilor. Riba era însoțit de alți doi conaționali, poeți și esești, născuți tot după 1893 ca și el, și tot ca el îndârjiți luptători pentru drepturile la viață proprie a Cataloniei. Spania și Primo de Ribera sunt pentru ei pânza roșie plimbată pe dinaintea taurului în arenă. Trec, tineri toți, cu flacăra din ochi, cu mișcările iuți și cu limba dulce, atât de asemănătoare cu a noastră, care stârnesc o bunăvoință caldă și liniștită, ca un subiect desvoltat și coborât în lume, de metopă clasică ateniană. Nimeni nu poate vedea în ei niște revoluționari și dărâmători de State. Spun așa de frumos versurile și sunt așa de bine crescuți și de parizian îmbrăcați ! Uite pe Julius Germanus, profesorul orientalist dela Universitatea din Budapesta, care luase anul acesta locul contesei dramaturge Teleki, și cu zâmbetul lui roșcat și împăciuitor căuta să slăbească

supărările de trombon naționalist, ale celui de-al doilea scriitor ungar dintre noi, doctorul Anton Rado. Ca să-mi facă plăcere vorbea de chestia optanților, cum în Ungaria publicul era prin urmare tendențios informat, când i se spunea că pământul expropriat dela magnați se împărțea numai Românilor, și se scăpa, pesemne din obișnuință, să ceară lămuriri despre „Transilvania de sub ocupație”. La îndreptarea mea, care fără să vrea se făcea ascuțită, cunosătorul de limbi arabe și mic-asiatice, dădea îndărăt cu zâmbetul și mai trandafiriu, pe când, pentru mine, conțesa dramaturgă în călătorie de propagandă națională, își arăta alături de el, gura cam trecută, cu buzele roșii prea răsfrânte de ani, dar cel puțin cu argumentul deadreptul. Uite-l pe Felix Salten, hotărât să ducă pe toți scriitorii anul viitor la Viena și începând din ziua întâi: convorbirile de culise ; pe puternicul Ferdinand Goetel, care, deși de obârșie germană, se uită la toată această societate învechită, de țări în decadentă, cu încrederea în sine de învoire mesianică panslavă, a Polonezului de astăzi; pe Iosif Opatovsky lângă el, prognat violent și cu fruntea fugătoare de necrezut, ca o mască de luare în râs, a scriitorilor în idiș, cu organizația la Vilna; pe Ivan Șișmanov, cu lungă lui redingotă, mereu vânturată de neastâmpărul curios și adânc omenesc al purtătorului, care nu lasă pe nimeni neîntrebat și nescotocit ; Pe Martin Andersen Nexö, danezul așezat în Germania, cu toată înfățișarea rotundă, plină de viață, tunătoare și filogermană, până la punerea în încurcătură a colegilor germani de baștină înșiși, care mi-aduce așa de bine aminte de anii mei de studenție și de profesorul Roethe dela Berlin. Uite, din cunoscuți, pe Jules Romains, politicos și precis; pe Benjamin Crémieux, vorbăreț și vesel, care istorisește despre minunile parcului Tivoli, o grădină aproape obișnuită cu „distracții americane” și altele, de lângă stația centrală de tren a capitalei daneze, și unde a trebuit să văd, atunci când nu m'ași fi gândit niciodată în București, pe inginerul Zechini aruncat din tun într'o plasă la cincizeci de metri; uite pe Svend Borberg, cu soția lui diafană, ca un Hamlet uitător de răsbunare, însurat cu

Ofelia și scriind piese de teatru; uite pe toți Englezii și Olandezii, pe Arne Kildal, gazda, și pe ajutoarele lui, Barbara Ring, ascunzându-și foarte bine anii, și pe Frits von der Lippe, îndatoritor și spelb ca un german crescut în nisipurile pomeraniene.

Alcătuiau toți la un loc, al șaselea Congres al Clubului internațional al poezilor, eseistilor și nuveliștilor (P. E. N.), deschis într-o zi de Iunie însorită, la Oslo.

Douăzeci și trei de țări și o sută de oaspeți erau de față. Ședințele puteau să înceapă !

„Centrul norvegian simte o adâncă recunoștință pentru hotărîrea ca acest congres să se ție în țara noastră. Luăm aceasta ca un semn de prietenie și de bunăvoință și ca o dovadă de recunoaștere a părții date de noi literaturii și cuvântului scris. O mai luăm și ca o prețuire a interesului arătat de Norvegia mișcării pornite de cluburile P. E. N. spre înjghebarea unei mai strânse conlucrări între popoare în silințele și năzuințele literare și culturale.

„Norvegia e încredințată că o conlucrare internațională în acest înțeles e de cea mai mare însemnătate, și încă de o însemnătate care anevoe ar putea fi depășită. Toți recunoaștem faptul că scriitorii lumii înrăuresc prin cărți, reviste și gazete un mai mare număr de oameni decât orice altă breaslă. Urmează dela sine ca scriitorii dintr-o țară să caute să cunoască și să înțeleagă, să respecte și să simpatizeze pe scriitorii din celelalte țări, scopurile și idealurile lor, speranțele și dorurile, precum și umila încordare către o împărtășire la îmbunătățirea lumii”.

Peste patru, peste cinci rânduri de bănci circulare din aula Universității din Oslo, se revărsau, în engleza cântătoare a lui Arne Kildal, cuvintele acestea de bunăvenire, care încercau și o formulare de crez. Ascultătorii aplecau o ureche puțin distrată. Se auzea apoi ceva despre o mai bună înțelegere și prietenie între popoare, despre o întindere a literaturii celei bune și despre sărirea tot mai ușoară, prin scrisul înalt, a hotarelor. Gândul acesta, de care nu mai putem scăpa, politic prin excelență și copil șubred lăsat de războiu fără părinți și fără altă avere decât o ramură de

măslin în mână, ne urmărea și la Oslo. Se pare că a nu face politică e cea mai grea dintre politici, precum cel mai crâncen dintre războaie, e războiul împotriva războiului. Mi-aduc aminte de o șoaptă a lui Duhamel, întors către mine în mijlocul unei ședințe de anul trecut dela Bruxelles: „Crezi dumneata că facem altceva decât politică aici?” Incerc și acum să mi-o lămuresc și nu văd altă lămurire decât aceasta, care nu se potrivește poate tocmai cu ce voia să zică scriitorul francez abia întors atunci dintr’o călătorie rusească. Ne-am adunat și noi într’un colț, ca paznici și cântăreți, șubredului copil al păcii. Suntem aripa, de purtători de condeiu, cum e o aripă de purtători de suliți a pacifismului universal. Am face o treabă de zăgaz, anonimi în noapte și fără eroism. Dacă nu ne-am lăsa înlocuitori și n’am alerga, în răstimpuri, pe toate căile pământului, îndrăgostiți de alte gânduri, înaripate și întęitoare, ca să ascultăm de legea creației din noi! Pacea e ca sănătatea: o stare care face totul cu puțință, chiar și boala, dar pe care nu trebuie s’o simți, s’o trâmbițezi și mai cu seamă s’o îngrijești de dimineața până seara. Atunci ea nu mai e decât un nume, iar pasul în starea opusă ei, a și fost făcut.

Ordinea de zi s’a desfăcut în trei grupe, cu o limbă tot alta, a celor mai răspândite literaturi, cu discuții și rezultate deosebite și aproape cu alt spirit, după limba care prezida. La început a fost engleza, când s’a hotărît că pot să facă parte din P. E. N. Club și femeile, deși nimeni nu înțelegea de ce se aduce o problemă de mult deslegată. Intemeetora înșăș a Asociației a fost o femeie, și ceace e mai ciudat, care lua parte ca vicepreședintă a ședinței, la discuție și la vot. Sala era pe jumătate plină de scriitoare membre, și scriitoare membre se găseau destule între delegații oficiali; Africa, Australia, Austria, Belgia, Finlanda, Scoția vorbeau prin femei. Marele vinovat nici nu era măcar de față. Se pare că el se chiamă Spania, unde scriitorii au vrut să rămână în societate masculină și au respins încercările de transgresiune ale celuilalt sex. De altminteri, cele mai însemnate țări latine nici nu apar decât prin a-

semenea încurcături indirecte și în lipsă, la congresele internaționale ale Clubului. Prezența copilului gol, cu creanga de măslin în mână, le supără. Guverne autoritare cu prea mult catolicism mediteranean în metodă, sperie participările. Spania, pe deasupra, probabil că nu vrea să dea ochi cu Catalonia, pusă aici pe picior de egalitate. Italia tace, cu toți Alpii ridicați zid la mijloc. Portugalia de-leagă vreun membru al corpului diplomatic. Stăruința lui în câte o chestie imposibilă, cum a fost la Oslo aceea care ar fi dus la atârănarea de Stat a Clubului, printr'o cerere de recunoaștere de funcționare, a dat mare bătae de cap tuturor președinților de ședință. Trebuia găsită, în fața rămânerii pe poziție, morțișe și aproape hazlii, a propunătorului, o formulă de amânare a acestui nou cutremur dela Lisabona, pentru ca nicio parte să nu iasă zadarnic jicnită. O vizită la Rege, în palatul alb cu foarte puține aurării, a încheiat ca un imn scoțian, cu fluere și tobe și cu desvelire de sub draperii a coroanei, ciclul britanic.

În ciclul german, care i-a urmat, cu președinte Däubler și biou german, s'au rezolvit unele puncte teoretice sau de regulament. Discuția a ieșit pe-alocuri din albie și a încurcat pentru scurtă vreme configurația ordinii de zi. S'a ridicat, pentru a nu știu câtea oară și s'a lăsat în seama unei comisii, chestia votului pe centre sau pe națiuni. Ea privește mai ales Anglia. Dacă centrele de limbă engleză, african, australian, canadian și scoțian, ar avea drept de vot aparte, e de prevăzut că ele s'ar solidariza cu Anglia, care ar exercita astfel o adevărată dictatură asupra adunărilor. Anglia a tăcut, celelalte centre care se găseau în situația să fi trimisi delegați fără drept de vot, au protestat, dar deocamdată s'a respectat vechea procedură, și literatura de limba engleză n'a putut să hotărască decât cu un glas. E glasul însă care se aude. Ciudat e că de obicei celelalte țări se întâlnesc și aici grupate, după simpatii de sânge sau de politică, și tocmai Anglia stă între ele izolată, izolată tot splendid, pentru că spiritul ei, mai cumpătat și mai realist, răzbește. Țările slave pășesc totdeauna împreună, din datorie dela sine înțeleasă. Voturile Poloniei,

Cehoslovaciei, Jugoslaviei și Bulgariei rămân mănunchiu, oricare ar fi chestia. Am avut discuții, în timpul cărora abia îmi stăpâneam râsul pe obraz, ca să-i dau drumul în argumentare, cu trimișii tuturor celor patru literaturi, când credeam că trebuie să fiu public de altă părere decât a lor. România e socotită ca făcând parte din grupul slav sau îndatorată să-i stea alături, cel puțin ca mădular al Miciei Înțelegeri. Copilul gol cu ramura de măslin în mână se alegea o clipă din aburii abstracției, rupea melancolic peste noi câteva frunze din ramura lui, care se roteau veștejindu-se și veștejind aerul. Țările germanice lucrează la fel. Anglia se uită, iar Franța trece dintr'un grup în altul, zâmbind și ducând cu ea cele câteva țări care o iubesc. În acelaș ciclu s'a primit, cu destul de slabă majoritate, propunerea poloneză ca Liga Națiunilor să fie rugată să înființeze un premiu pentru autorul celei mai de seamă opere a anului, care pe lângă însușirile artistice deosebite, să întrupeze și ideile scumpe tuturor popoarelor: credința în om, adâncimea moralei și a cunoașterii, precum și năzuința de răspândire a bunei stări obștești. Mi s'a părut că o societate de scriitori nu putea da ea singură sarcina de judecător al celei mai bune lucrări literare unui organ cu desăvârșire ne pregătit și care ar fi trebuit s'o încredințeze la rândul altcuiva: Comisiei internaționale de cooperare intelectuală, unde între întâii judecători s'ar fi întâlnit tot membri ai Clubului; aceasta ca principiu și în al doilea rând, ca procedare, că o asemenea propunere, înainte să fie votată, ar fi fost potrivit să fie adusă la cunoștința celui interesat. Primea sau nu? O respingere publică ar fi fost penibilă și unei părți și celeilalte, celei dintâi fără nici o vină. Francezii credeau că Liga sau Comisia, totdeauna în lipsă de fonduri, n'aveau să găsească niciodată banii ceruți de acest nou premiu Nobel. Polonezii sunt însă oameni stăruitori și vorbeau nemțește.

Ciclul francez a desbătut marea problemă a traducerilor privite ca o unealtă de cunoaștere peste deosebirile de limbă, ca un schimb de frumuseți între popoare și ca un spor de capacitate al fiecărui scriitor în parte. Spiritul logic

și practic al Francezilor a ținut discuția în margini de realitate. Incheierea la care s'a ajuns a fost destul de rotundă și de arătoasă, deși n'a deslegat nimic, ci a intrat numai pe drumul deslegării. Congresul a hotărît să se lărgească începutul de acest an al conlucrării cu Institutul de cooperare intelectuală. I se va cere să centralizeze și să facă publice toate informațiile în legătură cu schimburile literare internaționale, care îi vor fi puse la îndemână de centrele naționale ale Cluburilor P. E. N., și în deosebi despre operele în curs de traducere și despre specialitatea traducătorilor ; să înjghebeze în fiecare an o bibliografie a traducerilor apărute, cel puțin în limbile de mare răspândire, și pe cât cu puțință s'o aducă la cunoștință ; să centralizeze și să facă publice recomandările de opere potrivite să fie traduse, care îi vor fi transmise de diferitele centre ale Cluburilor P. E. N. ; să servească de organ de transmitere a dezideratelor Federalei Cluburilor P. E. N., care privesc diferitele țări, pe lângă Comisia de cooperare intelectuală a Societății Națiunilor.

S'a mai hotărît tot în acest ciclu ca un scriitor străin și cu locuința în altă țară să nu poată fi numit membru al unui centru, membru obișnuit, firește, și nu membru de onoare; ca buletinul Clubului, care iese acum la Paris, să fie îmbunătățit; ca să se facă o carte de membru. O moțiune a Ungariei, nevinovată în formă, până într'atât că delegații celorlalte țări, nepreveniți, nu pricepeau cum mai poate stârni o discuție, a stârnit cu toate acestea o discuție. Într'un ton plângător, veșnicul nostru coleg, d-nul dr. Anton Rado, cerea ca operele spiritului, de factură literară sau științifică, să nu mai fie oprite la granițele unor anumite țări. Noi simțeam, trimișii literaturilor din Statele așa zise successorale, că nu era vorba nici de republicile din America centrală, de Japonia sau de Colonia Capului, ci de Ungaria milenară, schimbată deodată printr'o ironie a istoriei în cea mai lirică apărătoare a dreptului minorităților, și de țările noastre așezate în granițele ei. Din nou au început să cadă frunze veștede din ramura, tot mai goală a copilului gol din abstracția păcii, prezent deasupra

noastră ca într'un vitraliu tăiat din pietre scumpe și legat cu sârmulițe de soare. Jugoslavul era un Sloven, mai nesimțitor la aceste atacuri piezișe, Croatul era un eseist atașat de presă dela Stockholm, așa că mi-a rămas mie să mă lupt cu termenii prea drastici ai moțiunii, până la o pilire a lor, fără nici o primejdie. Intre altele a trebuit să amintesc de legea bibliotecilor comunale cehoslovace, pe care o studiasem doi ani la fața locului, cu cărțile bibliotecilor din satele maghiare, numai în limba populației, fără un singur exemplar în limba Statului, alese de o comisie din care făceau parte și scriitori maghiari din Slovacia și care cărți în mii și mii de exemplare se cumpărau dela Budapesta; să amintesc, și cu toată lauda, de literatura ardeleană maghiară în plină înflorire, cu producție neîmpiedicată locală; și să amintesc apoi de unele răsboaie vamale, cu toate acestea, chiar împotriva Bibliei, care în locul cuvântului dumnezeesc încercau să treacă în România, prin substituire de foi, îndemnuri iredentiste. Vorbeam, și simțeam pe frunte aceeaș cădere înceată, de frunzulițe ofilite. Ciudat era pentru mine că președintele care îmi dăduse cuvântul și mă asculta, zâmbindu-mi parcă din ochii foarte albaștri, era Jules Romains. Trecuseră numai câteva luni de când îi trimisesem o scrisoare deschisă, tot despre propaganda cu orice preț maghiară, la alt congres al Clubului. Știam acum că o citise și vorbiserăm despre unele propoziții ale ei. Veșnicul domn dr. Anton Rado ședea între noi, nemșcat în vechea atitudine.

Peste toate aceste ciocniri și altele, ca și peste zarea serină a problemelor celor adevărate, s'au ridicat, trosnind în scânteii rășinoase, flăcările păgâne de bucurie ale focului aprins în marginea Mării, lângă vechile urme de viață scandinavă din muzeul dela Bigdö. De pe terasa bogătașului, armator de vapoare ca toți bogătașii Norvegiei, care dăduse în cinstea noastră serbarea de noapte într'un fund de parc, priveam dârdâind vâlvătaia de jos, dintre pini. Trecuse de mult de miezul nopții, și întuneric nu era decât puțin, în apă și pe marginile de piatră. Aerul s'a păstrat luminos, catifelat și rece, fără nicio așteptare, necunoscător

de urmarea zilelor. Acea izbucnire împletită de flăcări, cu siluete negre prin ele, o văd și acum, ca un semnal dela marginea trecutului și a basmului. Mi-e frică să intru, ca să n'o pierd din ochi pentru totdeauna. Dârdâiu înaintea ei, în noaptea fără întuneric, de primăvară de Iunie norvegiană.

Dela Holmenkollen se vede în fund întregul Oslo și fiordul cu insule și vase nemișcate. Acum câtva timp ședeam acolo sus, la o masă a restaurantului din verdeață, trei oameni veniți de foarte departe. Unul era un prieten din Liubliana, pe care nu-l mai spun pe nume, pentru că aceste îndurerate rânduri nu trebuie să cuprindă decât unul singur, altul eram eu, iar celălalt era atunci și nu mai este astăzi, profesorul și scriitorul Ivan Șișmanov. Vorba despre țările noastre se împletea cu Marea aspră a Vikingilor și cu granitul veșnic. Incepeam să facem parte din peisaj. Nu bănuiam că unul din noi, cel mai vioiu și mai dornic de toată această lume, avea să închidă ochii păstrând-o pentru totdeauna sub pleoape.

Ne găseam acolo, delegați în repaus ai congresului, în seara care-și prelungea lumina. Pe sub noi vâjâia scurt și tăcea înghițit de o cotitură, câte un automobil pornit pe serpentină în căutarea de singurătate. Avuseserăm frământarea ședințelor, cu propuneri și proteste. Ascultaserăm pe Ibsen, în Strigoii lui, neașteptat de concentrați în mediul curat norvegian. Rătăciserăm prin cimitirul cel mare din miezul orașului, ca să vedem piatra roșie lipită de pământ, cu un steag, tot din daltă, peste ea și cu uriașul plop plin de vânt, dela capul lui Björnson. Stătuserăm de vorbă cu Regele, în palatul înconjurat de liliac înflorit ca de niște vetre de foc albastru ale primăverii. Ne opriserăm înaintea luntrei din veacul al nouălea, desgropată din pământ, ca și cum tot pământul acesta ar pluti pe nevăzute corăbii în spre cine știe ce alt soare. Și acum ne odihneam în fața largului orizont.

Pofteam pe profesorul Șișmanov la conferințele Universității de vară dela Balcic. Avea să vorbească franțuzește pentru noi și bulgărește pentru publicul bulgar. El

știa de altminteri destul de bine românește. Câte odată uităm amândoi franțuzeasca și nemțeasca în care ne înțelegem ca să spunem ceva în românește. Deși născut acum șaiszeci și cinci de ani la Șiștov, se trăgea din Vidin, își aducea aminte de o bunică româncă și era rudă, prin familia Șișman dela noi, cu ministrul Angelescu. Mărturisea că împământenise în Bulgaria, ca ministru al învățământului, multe înoini din școala românească de pe vremea lui Harret, când făcuse dincoace de Dunăre o călătorie oficială de studii și de triumf, și-mi spunea de bustul de bronz al lui Brătianu bătrânul, care-i împodobește masa de lucru, a lui și a multor intelectuali bulgari de aceeaș vârstă. Din multe asociații în care era membru, nu mai lucra acum decât pentru Paneuropa și pentru P. E. N. Club. Catedra lui de literatură, la umbra căreia creștea și se învolbura tineretul altei generații, îl umplea de duiosie. Imi vorbea și de o căsuță de țară, unde abia aștepta să ajungă, după ce ar fi făcut examenele anume amânate din pricina acestei călătorii nordice. Râdeam împreună de piedicile pe cari varmeșii sârbi le pun mai ales Bulgarilor la trecerea graniței, și cum scăpase de curând numai arătând decorația Sfântului Sava, luată de acasă și cu acest gând, că la necaz putea servi acolo de iarbă a fiarelor. Puneam la cale în acelaș timp culegerea din prozatorii bulgari contemporani în românește, vizite ale scriitorilor bulgari, la București, și ale scriitorilor români, la Sofia. Eram pe locul unde iarna trec, vâjâind, într'un viscol de zăpadă, skiorii din toate țările sosiți la marile matchuri internaționale.

Plănuiam, priveam, râdeam, și nu vedeam că un mare skior alb, care n'avea nevoie de nicio pârție ca să alunece, se avânta aerian spre colțul nostru liniștit. El a trecut printre noi, acoperind pe cel mai vioiu și mai însetat de câte ispite de viață ne împresurau. Când ne-am trezit din vântul rece făcut de trecerea lui, nu rămăsese decât doi, fulgerați de năpraznica pierdere. Una din luminile, de care cu atâta îndreptățire Bulgaria se simțea mândră, se stinsese. Un prieten, găsit la o răspântie cu o inimă de aur în mână, se scufundase deodată în mijlocul fiordurilor.

*Arta cărții
și arte plastice*

MONITORUL OFICIAL

Joi, în 8 Decembrie 1832, ieșea la București întâiul număr dintr'o publicație cum nu cunoscuseră încă Români. Ea apare de atunci fără întrerupere și e astfel cea mai veche tipăritură periodică pe care o avem. Se chema „Buletin”, cu subtitlu: „Gazetă administrativă”, și e părintele Monitorului Oficial. Țara Românească, sau Rumânească, așa cum își zice în acei zori de viață publică modernă, se înzestra și cu acest semn de nouă organizare de Stat. „Insemnare a călătoriei mele”, cu drumurile în Europa ale luminatului boier Dinicu Golescu, e abia din 1826. Mergeam repede.

Se cuvine să ne oprim înaintea acestei gazete, cu prilejul împlinirii celor o sută de ani, pentru că ea începe și oglindește cele mai bogat capitol al istoriei tiparului românesc și pentru că nu cunoașem alt loc unde toate faptele și toți oamenii cari au împodobit secolul cel fără asemănare, să poată fi întâlniți împreună ca sub o boltă de aur. „Monitorul Oficial” e, publicistic, un așezământ de cultură, iar, cetățenește, un izvor de încredere.

Trebuința de comunicare directă cu publicul a autorităților descoperise și la noi acest mijloc, al tiparului, încă de la sfârșitul veacului al optsprezecelea; întâia formă a fost aceea a Proclamației, lipită pe toate zidurile, de un comandant militar în trecere. O armată de ocupație și un

regim de administrație militară aveau nevoie de mai mult. Legătura între puterea publică și populație urma să fie nu numai deadreptul și deodată, dar și statornică. De-aci „Buletin, gazetă administrativă”, la sfârșitul anului 1832, în București, pentru Muntenia, și „Buletin, foaie oficială”, la 22 Iunie 1833, în Iași, pentru Moldova. Se afla atunci printre noi Excelența Sa Prezidentul Plenipotent al Divanurilor, Generalul Aghiotant, conte Pavel Dimitrievici Kiselev. Prin Organicescul Regulament se încerca să se dea o altă așezare țărilor românești.

Când s'au încuviințat, în 1829, „Curierul românesc” lui Eliad și „Albina Românească” lui Asachi, ele au fost privite ca niște organe care aveau să mulțumească acest fel de trebuințe. Cele patru pagini de text chirilic aduceau mai-cuseamă Înștiințările dinăuntru și Înștiințările din afară, în care intra foarte mult material oficial. Gazeta administrativă n'a fost decât o desprindere, ca un fel de supliment oficial ajuns de sine stătător, din cele două dintâi reviste românești. Până într'atât însă ele căpătaseră acest caracter, încât o vreme, chiar când, ușurate de o asemenea povară, parcă ar fi trebuit să se ridice pentru totdeauna în ținuturile senine literare, continuă să publice comunicări din cancelarii.

La 16 Noembrie 1832 Sfatul administrativ extraordinar al Țării Românești ia această hotărîre. O redau chiar în fraza plină de mădulare socotite, cu amintiri de stil clasic, pe care au redactat-o caligrafii celei mai de seamă dregătorii a țării : „Astăzi la 16 ale lunii lui Noembrie anul 1832 în adunarea Sfatului administrativ extraordinar luîndu-să în băgare de seamă trebuința ce este de a să întocmi un buletin pe seama Statului, prin care să să publicuiască de două ori pe săptămână în câte-o coală toate cele din partea oblăduirii acestui Prințpat, puneri la cale, măsuri, orânduiri în slujbe, hotărîri de judecăți și porunci ce vor ieși dela fieșcare ramură de dregătorie care trebuesc a fi știute de obște, precum și legiuirile ce să va face ca după acele să se povățuiască fieșcare, s'au hotărît ca acest buletin să se pue în lucrare și să se tipărească pă seama Sta-

tului trei sute trupuri, pentru care să se plătească tipogra-
fiei câte doi și jumătate galbeni pentru fiecare trup, răs-
punzându-se acești bani din suma de lei douăzeci și patru
mii ce prin organicescul Regulament la tabla cheltuelilor
a slujbelor publice însemnată cu litera A. sânt hotărâți pă
tot anul pentru cheltuiala unui asemenea buletin". Re-
dactor al Buletinului a fost numit Eliad, care era și re-
dactorul Curierului. Ambele foi semănau dealtminteri întru
totul la înfățișare și se tipăreau în aceeaș tipografie.

Numărul întâiu a ieșit în frunte cu acest „Program” :
„După punerea la cale a Guvernului s'a hotărît să se în-
tocmească un Buletin al Statului sau Foaia oficială, care
puindu-se în lucrare să dă în cunoștință obștei că a început
a se tipări.

Această foaie va ieși odată pe săptămână Joia, după for-
matul ce să vede, până la sfârșitul anului acestuia; iar pe
anul viitor după trebuință se vor da și de două ori.

Ea se va împărți în două părți de căpetenie: Partea ad-
ministrativă și cea judecătorească.

Partea administrativă va coprinde puneri la cale ale Gu-
vernului, măsuri, legiuiri, orânduiri în slujbă și înălțări,
răsplătiri și pedepse.

Iar cea judecătorească: întăriri de judecăți, mezaturi și
secfestruri.

Pe fieștecare Expediție pe la toți slujbașii se va trimite
câte un exemplar spre a lua cunoștință de toate punerile
la cale ale Guvernului și măsurile ce se vor lua, și după
care va și fieștecare a se regula.

Câți din particulari vor dori a se prenumăra la această
foae se va adresa la redacția Curierului rumânesc. Prețul
prenumărației pe un an va fi patru împărătești (galbeni ?
nota red.). (I. Eliad, Redactorul Buletinului Statului)".

Eliad a îndeplinit acest rost până i s'a încheiat concesi-
a, în 1847; la câțva timp după aceea, în numărul de la 15 Iu-
nie 1848, fostul redactor și tipograf apărea pe aceleași
pagini, între membrii Guvernului Provizoriu și vorbind în
numele poporului român, cu lozinca revoluționară : Drept-
tate și frăție. Cel care supraveghiase tipărirea atâtor legiuiri

și măsuri ale altora fusese ales de soartă să dea el acum legiuiri și să ia măsuri de obște. În Aprilie 1872, Buletinul, schimbat în Monitorul Oficiale al României, publica deschiderea unui credit de 2.500 lei pentru înmormântarea lui Eliade Rădulescu. Un strălucit capitol al istoriei culturii românești se închisese.

La început tirajul Buletinului era destul de mic, 400 de exemplare, care se împărțiau fără plată diferitelor birouri. Nici prin cuprins, nici prin desfacere el nu trecea de marginile serviciilor administrative. Numai stilizarea isteată, a unei știri întâmplătoare, vreun cutremur sau vreun foc, dădea la iveală deodată existența în vecinătate a condeiului născocitor al marelui scriitor. Abia de la 1853 tirajul se urcă, fără altă trecere, la 4.000 de exemplare, și arată interesul și amestecul publicului în viața de Stat. Se pregăteau vremurile întrebării țării pentru Divanurile ad-hoc și pentru cea dintâi unire. Cifra aceasta capătă o nouă însemnătate dacă punem alături tirajul de astăzi, care este de 9.000, după ce ajunsese la maximum de 14.000 în 1928.

În numărul 2 din anul întâiu se văd ce anume autorități primiau Buletinul și în acelaș timp care era înfățișarea administrativă a Țării Românești de acum o sută de ani. Se trimeteau :

„3 Ecsemplare sau foi la Dvornicia cea mare a pricinilor dinlăuntru.

3 La Visterie.

2 La Secretarul Statului.

15 La Dejurstva Miliției Pământenești.

20 La Logofeția cea mare a dreptății spre a se împărți la divanurile și tribunalurile din București, și la cele din Craiova.

6 La Logofeția cea mare a pricinilor bisericesti spre a se împărți și la Eforiile caselor făcătoare de bine.

5 La Sf. Mitropolie.

6 La trei Episcopii câte două de fiecare.

6 La Agie spre a se împărți și la Comisiile plășilor.

6 La Dvornicia Temnițelor spre a se împărți și la subț ocârmuitorii săi.

15 La Comitetul Carantinelor, spre a se trimită la toată carantina câte una.

1 La Dvornicia de poliție.

90 La toate ocârmuirile de județe socotindu-se câte cinci de fieștecare ocârmuire; spre a se opri una la ocârmuire și celelalte patru a se da la Tribunal, la Sfatul Orășenesc, la Poliț-maister, și la Protopop.

95 La toți sub ocârmuitorii duprin plăși, care se vor trimită iarăși la ocârmuirea fieștecărui județ, dela care sub ocârmuitori vor avea drept să le ceară, însă”.

Iată și județele de la 1832, cu însemnătatea lor, cel puțin din punctul de vedere al comunicărilor de caracter administrativ :

„7 La Slam-râmnic;	7 Dâmbovița;
2 La Brăila ;	5 Muscel;
4 Buzău;	7 Argeș;
4 Ialomița;	5 Romanați;
5 Ilfov;	7 Dolj
4 Viașca,	7 Mehedinți;
5 Teleorman	9 Gorji;
4 Olt;	7 Vâlcea;
5 Săcueni;	4 Prahova”.

Numele publicației oficiale a suferit foarte multe schimbări. A fost la început: „Buletin, gazetă oficială”. E, din Ianuarie 1847 : „Buletin ofițial al Prințipatului Țării românești”. Sapte luni din 1848 își zice: Foae ofițială pentru secfestre și licitații”. Din Februarie 1853 se face : „Buletinul Oficial”. E ca o apropiere încetă de titulatura de astăzi, înrăurită, atunci când a apărut întâiu de modèle franceze. In Ianuarie 1859 iese la iveală : „Monitorul Oficial a Țerei Românești”, cu acordul ciudat moldovenesc. Unirea celor două țări, în loc să aducă o liniștire în căutarea de nume tot mai fericite, aduce o și mai grăbită pornire de schimbare. Unele din schimbări înseamnă a dare îndărăt.

În Ianuarie 1860 frontispiciul Monitorului poartă acest text : „Principatele-Unite-Monitorul, diaru oficial alu Țerei Românesci”. „Al” apare în sfârșit acordat cum trebuie, dar cu un u scurt, care e hazliu. Din Maiu 1861 cade cuvântul „diaru”, înlocuit de „jurnalul” și din Decembrie acelaș an sunt lăsate afară cuvintele „alu Țerei Românesci”. Se pregătea titlul : „Monitorulu, jurnalul oficialu alu Principatelor Unite”, cu această cascadă de u scurt, pus unde trebuie și unde nu trebuie, dela 9 Februarie 1862. Dela 31 Martie acelaș an înceta „Monitorul oficial al Moldovei”, care mersese mai sigur spre calificarea cea dreaptă. Din 1863 „Principatele Unite” din subtitlu sunt și „Române”. În Ianuarie 1866 ni se dă: „Monitorul, jurnalul oficial al României”. Peste doi ani cuvântul „jurnal” se face din nou „diariu”. La 10 August 1869 iată-l în sfârșit, într’o formă sunând astăzi puțin caragialesc: „Monitorul oficiale. România”. Dacă publicația împlinește o sută de ani, în care timp a ieșit fără nici o întrerupere propriu zisă, numele ei n’are decât 63. Atât de anevoie i-a fost să se curețe de șgură și să se nască !

Între 1832 și 1860 Monitorul a apărut de cele mai multe ori în două numere pe săptămână de câte patru pagini, într’un format mai mult mic, de revistă (27×20 cm); a apărut și de trei și de patru ori. De la 2 Ianuarie 1860 el a ieșit în fiecare zi, sporit și cu suplimente. De pildă, „Protocoalele ședințelor Adunării Legislative a Țerei Românesci” de la 1860 până la 1865, și mai ales „Desbaterile Camerei Deputaților” și „Desbaterile Senatului României”, numai decât după 1864. Ceva din această împărțire se păstrează și astăzi, când „Monitorul Oficial” are obișnuit trei părți, întâia cu publicații de interes general, într’un tiraj de peste 9.000 de exemplare, a doua cu publicații de interes limitat, într’un tiraj de peste 3.000 de exemplare, și a treia, vechea parte a Desbaterilor Parlamentare, într’un tiraj de vreo 1.200 de exemplare. Ea alcătuește, pe lângă documentarea de fapte, cea mai bogată colecție românească de oratorie parlamentară și politică. Cei mai buni meșteșugari ai cuvântului românesc pot fi oricând găsiți

acolo, împreună cu împrejurarea care i-a stârnit. Istoria celor șaptezeci de ani din urmă de viață publică se înșiră înaintea noastră prin oamenii reprezentativi și cu un material direct, fremătând de bune intenții sau de patimi vijelioase. Monitorul e, în acest înțeles, un izvor unic și niște anale, la care orice cercetător va găsi răspuns pentru atâtea fenomene ale vremii.

Scrierea chirilică a întâilor ani aduce o altă limbă administrativă și cancelarială, în care se întâlnește, cu mici schimbări, factura biurocratică de astăzi. Nouile așezăminte cereau noi forme și o altă rostire. Condeii se poticnește de multe ori, îmbină vorbe vechi în hotărâri și legiuiri înaintate, se pierde în întorsături stângace, prin care expresia proprie nu-și poate face loc, dar de la număr la număr și de la an la an, noțiuni neașteptate sunt puse în circulație și tiparele cele noi se închiagă. Suntem la izvoarele administrației și biurocrației românești moderne. Nicăeri nu putem fi mai bine față la nașterea și creșterea lor. „Curierul românesc” ne poate lămuri mai ușor despre luptele și biruințele limbii literare, vorbită în saloane și pusă în scrisul frumos. „Buletinul” ne ajută să vedem dincoace, în graiul, mai făcut și mai abstract, diplomatic, ministerial și judecătoresc. Printr'unul se rostește societatea, veșnic tânără și răscolitoare, pe când prin celălalt, Statul, fără vârstă și fără patimă. Iată care e glasul Statului român de la 1832 și numaidecât după aceea, în diferite ramuri de preocupări.

Generalul acesta abia trecut de patruzeci de ani lucra repede și adânc. De n'ar fi decât centenarele, pe care le sărbătorim mereu de un an încoace, și ar fi îndeajuns dovadă. Nu ne place însă totdeauna să-l mai amintim pe Kiselev. N'avem dreptate. El stă la începuturile vieții noastre de Stat, cu fața lui serioasă umbrită de ochelari cu ulube date după urechi, ca un gospodar cuminte, plin de înțelegere și de hotărâre. Mai ieri s'au împlinit o sută de ani de când Brăila, pierzându-și zidurile de cetate și vămile de raia, s'a schimbat într'un oraș cu străzile trase cu linia, cum i le știm, și despre care localnicii credeau că generalul

a pus să dea cu tunul și, pe unde a mers ghiuleaua, a făcut strada. Centenarul Brăilei e un centenar al lui Kiselev. Astă primăvară au fost mari serbări în amintirea a o sută de ani de când ființează Eforia Spitalelor Civile, cu moșiile, spitalele și idealul ei de iubire de oameni. Centenarul Eforiei Spitalelor e un centenar al lui Kiselev. Tot anul acesta s'a împlinit o sută de ani de când oștirea românească a fost, după o lungă odihnă, din nou înființată și țara a început să se simtă apărată și mai aproape de marile ei destine. Centenarul oștirii românești e un centenar al lui Kiselev. Ne pregătim să ridicăm steaguri în orașul trandafirilor, Turnu Severin, pentru că s'au făcut o sută de ani de când, la un alt capăt al Dunării românești, se zidea aici un nou oraș de apă, cu o așezare înaltă, deasupra podului lui Traian, și cu aceleași străzi lineare. Centenarul Severinului e un centenar al lui Kiselev. Aș putea să urmez la fel încă mult. Mă opresc să dau acele probe de limbă de legi și de preocupări variate ale țării. Întâii doi, trei ani ai „Buletinului” aduc din belșug și eroic toate pietrele de temelie ale noului Stat. Nici un domeniu nu rămâne fără legiferare. Totul e în construcție. Ai impresia aceasta, și acum, la o sută de ani, răsfoind foile „Buletinului” cu scriitura lui de buchi. Unde se arată generalul :

„Sâmbătă la 25 Mart încheindu-se seria obișnuitei obștești adunări ce s'a început anul trecut 1832 mădularele sale într'o glăsuire au făcut următoarea adresă către Ec. S. D. Prezidentul Plenipotent.

„Inalt Ecselenții Sale D. deplin împuternicitul Prezident al Divanurilor Prințipaturilor Moldavii și Valahii, General Adiotant, General Leutenant și a feluri de ordine cavalier Pavel Dimitrievici Kiselev.

Domnule General,

„Obșteasca adunare asupra închiderii ei dorește a arăta de iznoavă Ecselenții Voastre plecata ei recunoștință ce întradins o simte despre fericita stare a țării, pre care mai presus de toată nădejdea au dobândit-o”.

Poate că e cam răsucit, ca formă, și cam umilît, ca ati-

tudine, dar ca act public e de o mare frumusețe, mai ales pentru noi, cu vorbele lui de demult ca niște pafale cu pietre scumpe legând trecutul de viitor. Generalul stă înaintea boerilor, fără să zâmbească, și ascultă. Face parte din programul de guvernământ.

Urmăriți acelaș amestec de vechiu și nou în această minunată pagină de :

„Regulament al Școalelor publice din Prințipatul Țării Românești. Introducere.

Buna creștere este cea mai dintâiu trebuință a unui neam, ea e temelul și chezășia pentru paza tuturilor așezământurilor obștești.

Lucrarea ce buna creștere face pentru întemeerea fericirii fieșcăruia om în parte și a tuturilor oamenilor de obște, este foarte mare și netăgăduită, de aceea meșteșugul de a împodobi pe om cu bune obiceiuri a fost în toată vremea cea mai mare îngrijire a legiuitorilor celor mai luminați, și o adâncă gândire pentru cei mai învățați filozofi.

Datoria unei oblăduiri este a înlesni tinerimii mijloacele trebuincioase pentru ca să-și desvolteze puterile înțeleghătoare și morala, și a le da o povățuire cuviincioasă pe calea vieții în Societate, căci dacă bunăcreșterea va rămânea neglijată la o vârstă când oamenii își fac cele dintâi obiceiuri de care se simt în toată viața, cele mai bune firești aplecări vor rămânea într'o stare de amortire, sau se vor strica de tot, atunci buna creștere lipsind se va pierde și binele ce ar putea izvorî dintr'aceste firești aplecări, nu numai pentru fieșcare în parte, ci și pentru toată șoțietatea...

Paragraf 2. Școalele începătoare vor cuprinde patru ramuri deosebite adică :

- 1-ia Școale începătoare ;
- 2-lea Umanioare;
- 3-lea Invățături complementare;
- 4-lea Cursuri speciale.

Paragraf 2. Școalele începătoare vor cuprinde patru clasuri de un an fieșcare.

Paragraf 3. In clasul întâiu copiii vor începe a învăța să citească și să scrie după metoda lancastrian...

Pentru scriere școlarul va începe a face slove pe nisip, pe urmă se va deprinde pe piatră și apoi pe hârtie”.

În puține cuvinte, pline de greutatea pe care i-o dădea lui Petrache Poenaru o adevărată credință sfântă în învățatură, se străvede toată viața școlii de atunci, de la cugetătorul grav și puțin pedant până la învățăcelul aplecat peste tabla lui cu nisip, în care vecinul suflă pe furiș, strică slovele și-i umple gura deschisă și ochii de praf.

Iată apoi întâile urme ale Depozitului nostru legal în „Măsuri pentru cenzură”, tipărite în nr. 47 de la 15 Octombrie 1833 :

„Art. 7. Editorul, autorul și tipograful sunt datori a depune la secretariatul Statului un exemplar din cartea ce se va tipări, cinci la biblioteca națională de la Sfântul Sava din București și două la biblioteca școlii din Craiova”.

Era o răspundere solidară a celor trei făuritori ai cărții, mai întreagă decât astăzi, dar nu putem ști dacă și mai cu bune urmări.

În 1835 Reșid Bei, ambasadorul turc din Franța, în trecere spre Paris se oprește la București, unde e primit cu mare pompă. Cu acest prilej apare pentru întâia oară în „Buletin” teatrul vremii :

„Duminică seara s'a dat teatru unde s'a reprezentat de către școlarii școlii filarmonice un fragment din opera Semiramida și Prețioasele, comedie dela Molier, la care In. S. prea Înălțatul Domn a binevoit a fi de față unde a fost poftit și Ec. Sa Reșit Bei, în loja I. Sale”.

Dar să ne întoarcem, la despărțirea de aceste texte bătrâne, spre Generalul Kiselev și să-i citim cele din urmă rânduri dintr'un „Ofiț” trimis de la Iași, în 27 Decembrie 1832, Eforiei Spitalelor Civile de la noi. Din celelalte se descoperea o minte ; din acesta se vede și o inimă :

„... Eforia după acestea dă nădejde că după câțiva ani în Spitalurile Bucureștilor dinpreună cu ale județelor va putea să se așeze aproape cu 300 paturi. Acest număr nu mi se pare destul; mă socotesc însă că până atunci Guvernul va avea mijlocul de a-l mai adăuga. Cu mare mulțumire văz simțimenturile cele lăudate care au însuflat Eforiei idea de

o subscripție spre folosul spitalurilor Colții și Filantropiei; doresc a vedea pusă în lucrare această idee; și drept datorie a mea voi socoti a mă înscrie ca subscriber”.

Cu această gură de demult Monitorul ne vorbește și ține foile lui la îndemână pentru atâtea alte minunate lucruri tot de atunci. Nu sunt numai știri moarte oficiale și înșirare de legi obosite ,ci izbucnire de încredere tânără și o năvală de încercări pentru întâia oară făcute. Centenarul Monitorului Oficial e însă și el un centenar al lui Kiselev. Când în 1843, pe vremea lui Gheorghe Bibescu, țara a vrut să-i mulțumească și a strâns bani pentru o statuie, el, gospodarul, iubitor al locurilor unde săvârșise bune isprăvi, a cerut ca banii să se întrebuițeze mai bine pentru vreo cișmea sau vreun pod. Și atunci, din cei 50.000 de lei ai subscripției publice, s'a făcut șoseaua Kiselev. Culeg știrea și această întrecere pentru o faptă bună, tot din „Buletin”. La 1846 găesc la mezaturi încă ceva : „Pentru Grădina Publică de la șoseaua Kiselev este trebuință a se face patru putini de lemn de ștejar și cu cercuri de fier, spre înlesnirea udatului grădinii”. Numele lui Kiselev începea să se acopere de flori. Alea aceasta de verdeață, al cărei nume, aproape într'o sută de ani de sălbatice schimbări și de atâtea pricini ca să ștergem urmele conviețuirii primejdioase cu Rușii, nu s'a gândit încă nimeni să-l înlocuiască, e și ea un monument, mai dăinuiitor, deși mereu înnoit, decât oricare altul.

Monitorul Oficial nu se poate înțelege însă fără o altă instituție, care îl întregește. Ne-am deprins să le întâlnim unite și nu se poate să vorbim de unul și să nu spunem nimic de cealaltă. Mă gândesc la Imprimeria Statului. Pentru atâția din Bucureșteni, cari se simțiau, ca mine, atrași de tipograficescul meșteșug și se abăteau prin partea din bulevardul Elisabeta unde seara, din gura Cișmigiului, se vedeau prin peretele de sticlă luminat al atelierelor toate mașinele la lucru, Imprimeria a însemnat totdeauna chiar mai mult decât Monitorul. Astăzi casa s'a schimbat și farmecul s'a dus.

Acum treizeci, patruzeci de ani, clădirea aceea cu brâuri

roșii de cărămidă și cu brâuri galbene de tencuială stătea singură și văzută din toate părțile. Deadreapta se deosebea bine biserica Sfântul Ilie Gorgani, așezată pe înălțimea ei ca o Mitropolie sau ca un Mihai Vodă în miniatură. Părea numai o podoabă a Imprimeriei Statului ca o stemă a Bucureștiului sau a Țării Românești crestată într'un cap de coală. De partea ceastălaltă, spre Eforie, era un singur maidan până în Dâmboviță, pe care se ridicau însă corcurile panoramelor și bărcile și călușeii copilăriei noastre. Pe delături și peste drum, până spre Sărindar, se întindeau anticarii, cu cărțile lor la vedere, pe unde ne învățaserăm să întârziem. În spate erau alte câmpuri și în față Cișmiugiul, cu gardul de fier acoperit de calendare și de istorii de haiduci. Iar la mijloc, măreață, casa cea tainică, de unde pândeam cum la anumite ceasuri ieșeau oameni în ceată și băieți cari rămăneau cu noi la bărci. Știam că sunt tipografi, că fac tot felul de cărți și o mare sfială ne cuprindea. Eram încredințați că ei lucraseră tot ce ne înconjura, tot acel cartier de anticari și de clopotari de vremea veche, boccegii ai trecutului, pieriți odată cu el. Ce trecere putea să aibă Monitorul Oficial, depărtat și abstract, față de Imprimeria atât de prezentă și de activă ?

Imprimeria Statului s'a mutat în această clădire, care de doi ani s'a prefăcut aproape cu totul, în 1887, după plimbări prin foarte multe adăposturi nepotrivite. Stătuse câtva timp în palatul Domniței Bibescu, unde ajunsese după ce se dărâmasse Hanul Șerban-Vodă, ca să se ridice Banca Națională, și plecase rând pe rând aici dela tarapana și la tarapana dela Academie, adică dintr'o aripă a palatului Universității. Ce fusese înainte e istorie, istorie a Bucureștiului și istorie a vechii culturi românești a tiparului. Imprimeria Statului e din 1863 și, ca s'o alcătuiască, s'au vărsat în ea Tipografia Mitropoliei sau Nifon Mitropolitul, Tipografia Sfântu Sava, Tipografia Comisiei Centrale din Focșani și altele. Până și o mașină a Mănăstirii Neamțu ajunsese aici. Era ca un fel de unire a tot ceea ce răspândise în scris până atunci gândul nostru, ca să-l facă să străbată mai departe și mai puternic în țara unită. Mai înainte,

timp de 30 de ani, Monitorul Oficial se tipărise când în tipografia, îndreptată încă dela început spre litera latină, a lui Eliad, când în tipografia chirilică, tradiționalistă și mai ales negustorească a lui Carcalechi. Acum el se rotunja într'un așezământ de sine stătător.

Am văzut tipărituri din trecut ale Imprimeriei Statului, făcute de aceiași oameni și de aceleași teascuri, cari trimeau zilnic țării știrile oficiale ale Monitorului, împletite uneori cu dări de seamă literare și cu polemici chiar de idei sau cu o literatură pentru sate. Foaiă sătească, de după 1860, contopită cu Monitorul, nu era altceva decât o „Albină”, cu un P. S. Aurelian în frunte, adesea întru nimic mai prejos decât cealaltă, de după aproape o jumătate de secol. Dar iată, în afară de reviste și magazine istorice ale timpului, care n'ar fi găsit alt editor și nici puțință să apară și să înrăurească, atâtea lucrări, ca marile dicționare, folosite și de noi astăzi, cel român-francez al lui Frédéric Damé, cel englez-român al lui Lolliot, cel român-german al lui Tiktin, toate din inițiativa lui Take Ionescu, sau publicații grele de chirilică, un fel de răspuns la activitatea din întâia jumătate a secolului, Tetraevanghelul găsit la Londra și tipărit aici ca să fie o ediție critică, dar părăsit poate din pricina războiului de editor, Moses Gaster, și rămas numai text, fără comentarii. Și suntem martori de la 1930 încoace, de când Cultura Națională a ajuns o secție a Imprimeriei Statului, ca o a doua creștere după a doua unire, corespunzătoare celei de pe la 1860 după întâia unire, la cele mai frumoase tipărituri, prin literă, prin gust și prin cuprins, ale artei grafice românești.

Astăzi, ca atunci, Imprimeria Statului e nu numai cea mai puternică, din punct de vedere tehnic, dar și cea mai luminoasă, din punct de vedere artistic, tipografie pe care o are țara. Ea se întoarce, cu noi rosturi, la strălucirea de odinioară. Un program măreț o așteaptă. Vaza Monitorului Oficial și a Imprimeriei Statului nu sunt în scădere. Amintirea întemeetorului și brazda de lumină trasă eroic

de el îndeamnă la fapte asemenea. Publicația noastră oficială și întreprinderile alipite ei nu trebuie să uite că au avut din ziua întâia și încă cincisprezece ani în frunte, cu toată dragostea lui de țară, de bună limbă și de literatură legată de năzuințele timpului, pe Eliad.

CÂND SCRITORII AU ȘAIZECI DE ANI

Multă vreme am crezut că Maiorescu avea ochii albaștri.

Era între 1905 și 1910, când aveam grijă, înainte să intru în sala IV sau XVIII a Universității, să-mi ascund șapca mea de liceu sub manta, care-mi acoperea și tresele de aur și de argint ale uniformei militarizate, sau când, după curs, băteam străzile cu pomi și stele groase de chiciură ca să-mi astâmpăr fierberea gândurilor. Faima lui Maiorescu și a lui Iorga pătrundea până în clasele noastre de program analitic. Seara ne strecuram, puțin amețiți, prin coridoarele cu studenți zgomotoși. Ce ochi deschideam, din banca cea mai înaltă a amfiteatrului, când Maiorescu își începea jocul lui de sprâncene și de degete, scoțând cea mai gândită frază a veacului ca un giuvaer, cu sclipiri iubite de femei dintr'un galantar, sau când furtunosul profesor, pe care istoria medievală nu-l mai încăpea în matca ei, rostogolind papi, împărați și noi continente, chema înaintea tinereței noastre aiurite de spectacol, pe întâii țărani împușcați de răscoale ! Nu mai erau niște simple lecții asemenea prelegeri și, după ele, uitai cursul următor sau casa, te despărțeai cât mai repede de prieteni, dacă aveai, și te îfundai în noaptea de iarnă sau de primăvară, singur cu ce duceai, ca un fur de fiori, cu tine.

La una din aceste prelegeri, nu-mi mai aduc aminte dacă era de logică sau de istoria filozofiei, Maiorescu a amintit,

cu opririle și sublinierile lui, de o comparație din nuvela unui scriitor. Comparația se desfășura în fața noastră, în părțile ei, cu pregătirea materialului incolor înaintând neștiut spre clipa aceea de scăpărare a apropierei neașteptate. Dela ea tot gândul îndărăt se lumina, iar mintea pornea mai departe, pe firul povestirii, odihnită și fermecată. „Cu cât te uitai mai spre dreapta marea se făcea mai albastră, știi, cum e peruzeaua”. Cum e peruzeaua: bine și frumos. Ca o piatră oarecare, pe care nu toți am văzut-o, dar ne-o închipuim, din noutatea sonorității și din această marginare alături de nesfârșirea orizontului apei, într'un fragment de cristal strălucitor. O putea găsi și altcineva. Suntem gata să trecem, abia uimiți peste ea. Dar, nu, scriitorul nu se mulțumește cu această întâie marginare, ci stăruie, se apropie, ne pune marea sub ochi, la un deget: „A ! uite așa. Și arăta un inel cu o peruzeă mare cumpărat din Viena tocmai în amintirea albastrului mării”.

Peruzeaua aceea a trecut prin sală și, când s'a oprit în aer urmărită de sute de priviri, s'a aprins deodată și s'a prăfuit în scântei albastre. Multă vreme de-atunci am crezut că Maiorescu avea ochii albaștri. Scriitorul era un obișnuit al Junimei, iar nuvela, Pană Trăsnea Sfântul.

Ceeace ne-a legat numai decât de Brătescu-Voinești au fost duioșia și dragostea lui de trecut; aveam în sfârșit un scriitor al bunătății și al amintirii.

Era, pe urmă, tânăr ca noi. Ii dădeam firește, vârsta bucaților, care ne încântaseră. „Pană Trăsnea Sfântul”, „Două surori” și mai toate schițele lui apăruseră în „Convorbiri literare” când scriitorul abia împlinea douăzeci și cinci de ani. Ce ne păsa nouă că aceasta se întâmplase în 1893 ? Că eroi mai bolovănoși, ieșiți din brazdă sau din istorie năvăliseră în câmpul literaturii ? Protestarea poate fi fățișă și revoluționară, dar poate fi și cu ochiuri, prin punere alături de alte stări sau de înfrângeri sub răutatea vremii. Calea a doua era a lui Brătescu-Voinești și mulți umblam pe ea. Nu ieșiserăm din micul romantism. Ne mai plăcea să plângem, cu toate că în ascuns.

Scriitorul încercase în același timp versurile și povestirea.

Dar pe când în povestire a fost el dela început, versurile îi sunt pline de șovăială. Cele mai multe din cele nouăsprezece bucăți sunt eminesciene :

Iar prin tufișul de răchită
Și pe sub crăci de liliaci
Se scurge gârla liniștită
Cântându-și doina ei de veci.

Poezia, un sonet, e din 1892 și intitulată „Unei domnișoare”.

Dar alteori, ca în „Răzbunare”, câștigă strofa lui Coșbuc :

Era o zi cum astăzi nu-s,
În vremea ce de mult s'a dus
(Și pentru ce se duse oare ?
Ia doar așa, să 'mbătrânim
Și ca s'avem ce să dorim !)
Era o zi de sărbătoare.

Dragostea de cei mici, fiorul pentru lucrurile trecute și slăbiciunea muzicii, care-i umplu întreaga operă, se întâlnesc în „Târziu” :

Orașul doarme de demult și-atât de-adâncă
A nopții liniște domnește 'n preajma mea
Că mi-ar părea c'ar face zgomot cât o stâncă
Orice grăunte, cât de mic, care-ar cădea.
Și-acum când mintea-i cu hotarele deschise
Imi zboară gândul cu-o iuțelă de nespus
Și-mi pierd simțirea, adâncindu-mă în vise
De lucruri dragi ce-au fost odată și s'au dus.
Dar de odată mă trezește-un cântec drag.
E-un organist ce umblă'n ulițe pribeag
Ducându-și orga 'mbătrânită ca și dânsul.
Și bine știu că orga-i veche discordată,
Dar are-un farmec mult duios de astă dată
Și nu știu cum, dar cum l-aud, m'apucă plânsul.

Sonetul, ca și celelalte bucăți de proză sau de versuri de până acum, e semnat I. Brătescu. La câteva pagini după el, în „Convorbiri literare” dela 1893, e tipărită marea nuvelă „Pană Trăsnea Sfântul”, cea mai puternică realizare a scrii-

torului în această întâe perioadă. Abia sub ea numele apare așa cum ne-a rămas și îl iubim: Ion Al. Brătescu-Voinești. Era ca o luare în stăpânire și o intrare, cu adevărata față, în literatură.

A venit după aceea studiul lui H. Sanielevici în 1902. La retipărirea lui în „Studii critice”, la Casa Școalelor, după douăzeci și cinci de ani, autorul pune această: „Notă. — Recitind acest mic studiu critic scris la 1902, el îmi apare ca o pălărie frumoasă, dar prea largă pentru capul d-lui Brătescu-Voinești. Nu face nimic... Dacă nu-i vine d-lui, o să-i vie altui scriitor...” Criticul era în căutarea scriitorului clasic român, tăiat după Goethe, „clasicul clasicilor”; aventura îl pândește pe el și nu pe nuvelist, care a rămas egal cu sine însuși. E marea lui putere și tocmai de aceea, în ochii celor cari au vrut să-l lovească, marea vină. H. Sanielevici plecând dela Brătescu-Voinești și mereu pe aceeași linie, a ajuns la Panait Istrati! Armătura științifică și scoabele de calificative în care a încercat să-l fixeze, au fost proporționale cu numărul anilor trecuți și nu cu siguranța de sine însuși a criticului, rămasă neschimbată. Așteptăm, dacă lui îi va mai fi dat s'o scrie și nouă s'o citim, nota dela sfârșitul unei retipăriri de după alți douăzeci și cinci de ani. Pălăria se va dovedi tot așa de largă și pentru scriitorul jos-dunărean de limbă franceză și va porni să colinde după alte capete. Numai Korolenko mi-aduc aminte că a rătăcit, pe vremuri, tot când eram adolescenți, prin toate prăvăliile de pălării din București fără să fie în stare să-și găsească una potrivită capului. Pentru că pălăria aceasta, de felul celor confecționate de critica normativă, nu este de purtare, ci de agățat afară la firmă, pentru ispita drumetilor. Brătescu-Voinești n'are de ce să se rușineze că nu i-a venit. Ce se făcea veacul, dacă-l vedea depărtându-se de istoria literaturii sub o asemenea podoabă megalitică!

Veacul intrupat atunci, în tinereții de cinsprezece până la douăzeci de ani, vârsta marei crize, era în toate de-o părere cu criticul și asculta din pagină, dogmatizate, ecoul propriilor credințe. El a fost martor, fără să se mire, drumului de triumf dela „Viața românească”, entusiasmului

stârnit de „Lumea Dreptății” și de „Niculăiță Minciună”. Schițele dintâi ieșiseră în aceleași numere de revistă cu „Viața la țară”; cele din urmă se înșirau, fără să pălească, lângă Sadoveanu, Galaction. Caragiale trăia încă. În această strălucită academie de prozatori, despărțită de tot ce-a fost înainte și de ceace se încheagă azi, după noi formule, Brătescu-Voinești se păstrează ce-a făgăduit din întâia zi, într’o tovărășie din cele mai felurite ca fire, scop și stil. E scriitorul de citire neîntreruptă, intrat cu scrisul anecdotă și lumea prinsă în el, fără sbucium și fără bătrânețe, în literatură. Focul albastru al peruzelei licărește în mijloc, răsfrângere a unei întregi societăți, odihnitor. Imprejur sunt alte pietre, mai neliniștite sau mai adânci. Ochiul, după ce le îmbrățișază, într’o beție de lumini, pe toate, se oprește cu drag la acest colț al sufletului.

Uităm de obicei, sub porunca acestei impresii unitare, că Brătescu-Voinești a lucrat pe mai multe laturi, dela cele curat subiective, ale catrenului liric, până la cele mai desfăcute, prin tehnică și cuprins, de personalitate, ale teatrului. În această schimbare de genuri nu se putea ca și factura să nu difere. Bucuriile diferențierii, mari deopotrivă pentru cititor și scriitor, nu lipsesc. Numai marginile, puse dela început, n’au fost depășite, de înfrânare realistă pe un fir de compătimire, făcută pe din două din milă și din umor. Artistul și omul, plecați împreună, nu s’au despărțit niciodată.

Nu e caracteristic destul că Brătescu-Voinești a început la douăzeci și trei de ani cu scrisorile publicate în „Convorbiri Literare”. Arta lui se arată de intimitate și de convorbire. Plăcerea cea mai mare din viața trăită, să mi se dea voe mie, drumețului, s’o prețuiesc aparte, e o plăcere de singurătate : pescuitul. Cea mai nouă publicată scriere a lui, e tot o scrisoare, către Mihail Sadoveanu, plină de izvoare de păstrăvi, de undițe și de plase mici, curgând și întinse toate, către moartea unui prieten necunoscut din altă țară. Intr’o întâmplare, într’un nume sau într’un calificativ — îmi vine în minte și titlul singurei bucăți de teatru, atât de voineștian: Sorana ! — răsună acelaș acord

minor de violoncel al mâhnirii și al fatalității, care însoțește toată opera lui Brătescu-Voinești. Celelalte două iubiri ale lui sunt tot patimi de singurătate și mai toți eroii le cunosc: muzica și florile.

Dar din această literatură de amintire, țesută cu spovedanii și aproape toată petrecându-se în aceeași ramă de istorie și de viață veche a Târgoviștei, burătatea îndrăznește să se organizeze aproape în sistem. Meditația nu e străină scriitorului. Ea caută îndărătul faptelor resortul ascuns. O înclinare proprie sau câștigată, dacă nu doar întărită în mediul criticist al Junimei, desface cu grijă mașinăria de ceasornic a vieții. Nu știe sau nu vrea să stăruie, ca de teama unei stricări de cumpănă, dar e mereu la lucru. Iată o și într'o strofă din întâia tinerete.

Nu vezi cât ești de mic și de plăpând
Și mintea 'n mărginita ei oglindă
Nu știi că e făcută rînd pe rînd,
Doar petice de lume să cuprindă.

Micul tratat filozofic al bunătații se cheamă „In slujba păcii” și a ieșit din spaima morală în fața războiului. Întrebarea vie pentru orice om de gândire sau de condeiu, de amestec sau de ședere deoparte în mijlocul vâltorilor istorice, îl frământă dela început. Personagiile de aici sunt poate aceleași care trebuiau să dea romanul pierdut și nereluat. Amândouă se poate să fie numai cele două suflete din acelaș piept, de care amintește cu un suspin Goethe. E sigur că autorul cu preocupările lui e mereu prezent. Se poate apoi ca punctul de plecare chiar al politicii care nu aduce nici un folos omenirii și ține în loc orice progres, să nu se poată susține decât pasional sau în legătură cu anume aspecte locale. Dar setea de mai bine, de înlăturarea cruzimii și de creșterea iubirii în lume, nu umple mai puțin de freamăt fiecare pagină a cărții. Increderea în puterile zămisli-toare ale artei și științei nu strigă mai slab la toate cele patru zări ale luării aminte. Iată ce rânduri arată fără-rostul părăsirii unei meniri de creator pentru îndeletnicirile politice. Și să nu se uite că scriitorul însuș a fost deputat în 1907 și că frecventează, pe când scrie, clubul unui mare

partid politic: „Inchipuește-ți un muzicant, compozitor sau executant de seamă care, încredințat de efectele educative ale muzicii, într'o bună zi ar zice: vreau să lucrez pentru propășirea muzicii, și în vederea atingerii acestui scop ar înceta de a mai cânta sau de a mai compune și s'ar duce să se bage lucrător într'o fabrică de sacâz, să toarne sacâz în cutioare. Nu râde și crede-mă, că partea de contribuție a oamenilor politici de toate zilele la înfăptuirea progresului e tot atât de secundară, cât e pentru propășirea muzicii partea lucrătorului care toarnă sacâz în cutioare”.

Dar acest crez ? „Intr'o singură formulă, progresul omernirii constă în realizarea unui minus de durere, unui minus de egoism și unui plus de putere de cunoaștere și de conștiință”.

Dar aceste mărturisiri îndrăznețe și într'un regim de stare de asediu fără îndoială subversive: e vorba de amintiri dela mobilizarea din 1913 ? „Iată în curtea cazarmii oamenii alergați din toate unghiurile țării, veniți nu de bunăvoia lor, nici mânați de ură, nici de dorința de a pune capăt unei suferinți obștești, ci aduși cu amenințare de aspre pedepse în caz de nesupunere, înscrise din vreme în codul justiției militare, ca să meargă să ucidă alți oameni, pe cari nu-i cunoșteau. Iată cum îi înflăcărează șefii, cum le toarnă în suflet otrava urei împotriva unor oameni, contra cărora n'aveau până în ajun niciun fel de resentiment” ?

Dar acest pastel, tot de-acolo, la sfârșitul unei cercetări a izvoarelor dragostei de viață ? „In văzduhul vioriu sclipeau fire de funigei, soarele îmbrăca firea într'o lumină caldă și dulce ca o mângâiere ; din vale, ca sunetul a mii de clopoței de argint, venea ciripitul rândunicilor, adunate pe vârful treștiilor, să ție sfat despre o lungă călătorie ce se apropia ; din depărtare se auzea glasul duios al clopotului unei biserici. Sute de nuanțe se amestecau în vestmântul de toamnă al codrului, de pe dealurile ce închideau zarea și îndărătul cărora dormea coama munților albaștrii cu crestele încununate de atâta zăpadă”.

Scriitorul e azi de șaiszeci de ani, dar cine ar putea zice că a îmbătrânit ? „In slujba păcii” e tot un schimb de

scrisori, de demult și provinciale, cu „iubite nene Mache”, iar ideologia e aceeași până la amănunt cu țesătura patetică-satirică, din întâia schiță, „Inspecție”, semnată în 1893, I. A. Brătescu ! Galbenul acesta cu zimții întregi, deși pajura e mai de mult, sună pe lespede plin și valoros.

Mi-aduc aminte încă, ce spaimă am simțit când am văzut că Maiorescu n'avea ochi albaștri. Era la examenul de logică. Bătrânul avea obiceiul să așeze în întâia bancă seria care era de întreat, iar el se muta cu scaunul, de partea cealaltă, jos în sală, rând pe rând pe dinaintea fiecărui student, până-i isprăvea. Eram al patrulea și așteptam, fără să mă uit, pe profesorul care se apropia. Un zgomot de scaun, altul și altul; la întrebări și răspunsuri nu luam aminte. Ajunsese la mine ! Ce va fi crezut bătrânul de spaima care nu se poate să nu mi se fi răsfrânt în față ? Ochii lui erau căprui, dar de-o nuanță mai concentrată și aprinsă, cu ceva cărămiziu și roșu, poate datorită streșinii albe a sprâncenelor. Unde era peruzeaua din Pană Trăsnă Sfântul, pe care mă pregătisem s'o privesc în sfârșit numai pentru mine ? Adevărul era celălalt și mă sfredlelea dela un pas cu încordare și cu jocuri de crețuri de frunte, de jos în sus. Dar până astăzi, când mă gândesc la Maiorescu, îl văd pe cel vechiu, al iluziei, așa cum l-a zugrăvit o clipă Brătescu-Voinești, din pensula cu vopseli de apă, a unei comparații : cu ochii albaștri.

CÂND FILOZOFII IMPLINESC ȘAIZECI DE ANI.

Vestita strofă a lui Goethe despre personalitate trebuie să fie pe undeva prin Divanul lui apuseano-răsăritean, ca un rubin, meșteșugit șlefuit, într'un ghiordan. Mi-aduc aminte, dintr'o proprie încercare de traducere, numai de cele două versuri din urmă: Toate le poți pierde'n lume, Dacă te păstrezi ce ești, sau: Numai să rămâi ce ești. Știu că m'a izbit totdeauna, că aceste cuvinte de încheiere, cum sunt învățăturile înțelepciunii, nu le-a spus vreun alt personaj masculin și meditativ din grădina persano-germană de poezii, ci anume Suleica. Trebuie să fie în aceasta și un adevăr mai adânc. Descoperirea și prețuirea a ceea ce e mai propriu și prin urmare mai statornic într'o ființă, e o lucrare de iubire. Analiza atâtor manifestări explosive, care alcătuiesc viața cuiva și încântă, una mai mult decât alta, pe contemporani și pe urmași, poate să urmărească valorile obiective, înglobate și pierdute cu timpul în corpul, mereu în creștere, al unei științe, dar poate să urmărească și pe agentul creator însuș, mai multiform și inegal, rămas fără asemănare cu altul, pe om în apariția lui de o singură dată. Incerc și eu astăzi să spui ceva despre personalitatea culturală a d-lui Rădulescu-Motru, oaspe pierdut la un adevărat ospăț platonician de sărbătorire. Indrăsneala e mare, dar e vorba de o lucrare de iubire și ei i se iartă. Iubirii și greșelile îi stau

bine, pentru că nu sunt decât silințe ca să-și iasă din sine și să înțeleagă.

Am avut prilejul să cunosc pe d-l Rădulescu-Motru în multe înfățișări, deadreptul în operele sale și prin alții. În tîia mea mișcare a fost o mișcare de mirare, și ea se întoarce oridecâteori mă apropii de om. A fost, când l-am ascultat, acum douăzeci și cinci de ani, ca profesor, figură aparte între ceilalți împărțitori de filozofie, Maiorescu, Coco Demetrescu, Negulescu. S'a păstrat când norocul a vrut să lucrăm, aproape ca niște tovarăși de redacție, el înțeleptul, venit de departe și încărcat de roadă, iar eu, învățăcelul, neastâmpărat și iconoclast, la „Idea Europeană”. Am simțit aceeaș mirare când l-am urmărit ca om politic sau când am străbătut împreună, într'o trăsură legănată, drumul plin de toamnă de pe valea Motrului, cu locurile părintești de unde-i vin ciorchinii cei buni ai propriilor podgorii, jumătate din nume, toată ființa trupească și atîta din cea sufletească, Dacă aș putea să explic această mirare aș înțelege și aș face înțeleasă fără nicio greutate personalitatea culturală a d-lui Rădulescu-Motru. Chiar prin aceasta însă aș goni-o pentru totdeauna din mine. Am să încerc, de aceea, un lucru mai mic și printr'o metodă deprinsă de la fostul meu profesor, el obiect și subiect în acelaș timp; am să încerc să descriu acea mirare.

Lipsa de mirare, care e așa de aproape de atitudinea în lume a filozofului, consfințită de cunoscutul proverb latin, înseamnă o potrivire întreagă între cauză și efect, liniștea înaintea unor fenomene prevăzute. Nepotrivirea între ceea ce așteptai și ceea ce te întâmpină, dă naștere la o stare, care e chiar mirarea în căutarea de temeuri și de deslegări. Ea ține mereu trează luarea aminte, o împinge la cercetare și e ca o tinerețe neobosită a spiritului. Mi s'a părut din întâia zi de când l-am cunoscut, însușirea de căpetenie a d-lui Rădulescu-Motru ca om de cultură. E cea mai izbitoare trăsătură a omului de gândire și de faptă, care trece prin lume ca un învățător. Ca să mă fac înțeles mai bine, am să mă opresc la o anumită împrejurare.

D-l Rădulescu-Motru e băiatul diacului Radu, secretar și

om de încredere al lui Eufrosin Poteca. Nimeni nu știe să povestească mai adânc despre acest întâiu kantian al nostru, călugăr cu tainică putere asupra oamenilor, fire hotărâtă și dreaptă, gânditor de sine stătător și îndrăzneț. Mi-aduc aminte că numai din niște fărâme de vorbe auzite de la el am înjghebat povestirea mea din Starețul gândului. În ea, atât profesorul de odinioară cât și profesorul de astăzi, și mai ales ținutul de unde ne-au venit amândoi, sunt încondeiați cu toată dragostea pe care le-o port. N'am spus încă la nimeni cine sunt, pe nume, eroii ei :

„Călătoream într'o trăsură de țară pe o șosea dreaptă și abia jilăvită. Era între două ploi, asupra culesului viilor, pe o vale de râu poleită și caldă, pe urme de panduri și mari egumeni.

Trecutul ne fura. El ne ducea pe roțile lui fără zgomot, șinuite cu amintiri.

Unul din noi venea de acolo. Anii și legătura cu locurile ni-l făceau de două ori scump. Nu era numai o gazdă binevoitoare, ci cu vorbele lui care înviau vremurile, cu lespedea frunții prăvălită peste doi ochi de cărbune, și un sol și călăuz de umbră. Printre toate aceste porumburi suind cu pământufuri de scamă și mântăluțe de mătase culmile, printre podgoriile coapte, de care e greu și dulce văzduhul, conacele vechi cu pridvoare albe arcuite, pânzele de păduri, resfirările de gârle, prin decorul acesta neschimbat, el era viața mereu alta, dintr'o mare clipă dusă, singurul purtător de aduceri aminte de atunci. Ducea o lume, și o lume se putea surpa, fără întoarcere, cu el.

Pe drumul călcat de noi trecuse vijelios, după ce întărise Strehaia, Domnul Tudor.

Altă mânăstire, cu zidurile ei tăcute, ghintuite, îl aștepta pe o măgură, la unghiul unde valea aceasta se îmbină cu a Jiului. Mai târziu, dar nu așa de târziu ca liniștea arhondaricului, deschis către pâlâiala dintâi a luceafărului, și adâncile bolți să fi uitat cu totul răsunetul glasului de țărăran ridicat până la înălțimile de amețală ale stăpânitorului de oameni și îndreptătorului de stihii, un călugăr venit de departe într'un poștalion de surghiun, poposea în această

singurătate. El venea de departe, din acele laturi ale țării gândului, pe unde ai noștri nu fuseseră niciodată. Rosturile lumești, din orașul de pe Dâmboviță, încărcat pe acele timpuri de a doua zi de Eterie, ca o Gomoră, de uneltiri și stricăciune, nu-l încātușeau. Avea liniștea ermetică a inițiatului pornit în Europa după cunoștințe și înapoiat sub nevăzuta cunună mistică, așșderea lui Saul, ieșit din cort după măgărițele lui tată-său și gășind regatul lui Iuda”.

Cred că, deși mort cu zece ani înainte să se nască profesorul de filozofie de astăzi, Eufrosin Poteca a hotărât, de dincolo de viață, îndreptările lui spirituale. Diacul Radu a fost întâiul lui elev, pătruns și ducând mai departe felul de gândire și de purtare, al sfântului alături de care trăise. Ca orice părinte, a vrut ca măcar într'unul copii să pună ceeace avea mai bun și să desăvârșească lumina pe care numai o întrezărise. Copilul Rădulescu-Motru a trăit cei mai fragezi ani, aceia în cari întipărirea sunt mai adânci, într'o casă unde amintirea și cultul lui Eufrosin Poteca erau valori vii și poruncitoare. Intâile cărți citite erau din aceeaș bibliotecă, nespus de prețioasă, rămasă de la el, cu nume de mari gânditori germani, francezi, englezi și italieni, pe tocul aurit al volumelor. Bucura Dumbravă, care-l studiasse pentru romanul ei pierdut în manuscris pe vremea ocupației germane, îl credea un teozof, afiliat unor cercuri de inițiați din Apus. Știu că numai numele lui, ca o formulă taoistă și el singur simbol și început de nouă filozofie, „Poteca”, m'a ispitit și pe mine mulți ani. Mă apucasem chiar să caut elementele unei monografii. A fost o personalitate prea covârșitoare ca să nu zgudue sensibilitatea deosebită, crescută în umbra amintirii lui, a lui Rădulescu-Motru. Aș îndrăsni să-l cred părintele lui sufletesc.

Am dat de trei prilejuri de uimire, numai în legătură cu acest gând al meu. Ele sculptau însă într'o lumină de adevăr, și nu într'una închipuită, personalitatea lui Rădulescu-Motru.

Atunci mi s'a arătat întâiu, când l'am căutat acasă, dornic să-l descos, ca un filozof de țară. Cugetătorul însuși nu putea fi înțeles decât în această lume primitivă, în care se

încadra toată documentarea strânsă în universitatea și bibliotecile din București ca și în strălucitele așezăminte de cultură ale Apusului. Cărțile grele semnate cu numele lui, în care ea se închegase într'un sistem propriu, nu apăreau aci decât ca o podoabă pusă pe urmă. Omul de învățatură era cel pe care îl știam și la care ne așteptam din tot ce știam despre el ; omul de cultură era mai ascuns și mai neprevăzut. Între țărani subțiri și desghețați ai acestui miez de Oltenie, el era un asemenea țaran, gândind cu mintea lor și plin de nedumeririle și de deslegările lor în fața vieții. Fără să mai fie de mult un om al brazdei, el trăia până într'atât de traiul lor încât înțelegea și ierta, sau și mai mult, întemeia, lipsa de tragere de inimă între ei pentru scris și citit. Lam auzit spunând că, pe când în toate săpăturile preistorice de sub picioarele celorlalte popoare, s'au desgropat dovezi despre semne menite să păstreze amintirea unor fapte, prin urmare dovezi ale întâiului scris, singur la poporul român ele n'au fost descoperite. E ca o osândă de veci pe care filozoful o aduce și un fel de consacrare in aeternum a analfabetismului, cel puțin rural, al Românilor adevărați. Cred că această părere se găsește și tipărită într'o conferință ținută la Institutul Social Român. Fără să fie un om al credinței, s'a oprit mereu înaintea bisericii ca o legătură a țaranului cu viața și o poartă pe care se poate ajunge la el. Fără să fie un locuitor de țară, cu tot conacul și moșioara dela Butoiești, nu numai că are toți fiorii întoarcerii la izvoarele puterii de câte ori pornește la drum într'acolo, dar este întru toate un gospodar muncit de starea vremii, de prețul produselor, de rânduiala muncilor și de viața de economie completă a satului. Nu este vorba aci de vreun junimism de împrumut sau de rezultatul unor teoretizări lucide, ci de o chemare a pământului și de niște legături păstrate neslăbite, în ciuda anilor de studiu și a deceniilor de orașenizare. Era întâia nepotrivire între ceea ce așteptam și ceea ce mă întâmpina, și întâia uimire.

Atât din cunoașterea deadreptul a oamenilor din diferite părți ale țării românești cât și din cercetarea documentelor

de tot felul despre ei, știam că Muntenii sunt mai puși pe faptă, Ardelenii pe muncă, Moldovenii pe visare, Oltenii pe vorbă. Dacă trebuia ca neamul românesc să facă un filozof, el nu putea să ne vie decât din Moldova. Cronicarii cugetători, ca Miron Costin, tăiaseră pârție, oamenii aproape de profesie, ca Vasile Conta, deschiseseră pe neașteptate orizonturi, și o întreagă ideologie populară nu mai îngăduia să fie altfel. Oltenia e țara oamenilor, cari, pornind chiar de la făptura fizică, sprintenă, frumoasă, tânără fără bătrânețe, sunt hotărâți să trăiască numai în viața aceasta, închinători și înfrumusețatori ai clipei. Basmul și cântecul lor bătrânesc sunt scurte, de observație ascuțită și fără culoare. Poezia lirică, aceea care întârzie în destăinuire, în proprie analiză și în descriere, aproape nu există. Abia câte o pădure de troițe, așezate multe la rând și cu brațe prăpăstioase, cum nu se întâlnesc nicăieri în altă parte între Români, dau ca o bănuială repede de fulger a unui drum în suflete, părginit cu vremea, către întrebările înfricoșate despre cealaltă viață. Incolo Olteanul trece și astăzi prin lume, ca haiducul din cântecele lui, singur pe cal, cântând din frunză și fără să se gândească la ziua de mâine. Și iată că tocmai din această parte de țară se desface și vine către noi, cu fruntea îngreuiată de cugetare, cel mai mare filozof Român al vremii, filozoful ca atare și în sine, nu numai prin dogmă, dar prin înțelegere a vieții. A fost pentru mine a doua nepotrivire și mirare. Nu mă gândesc la oamenii cari prin studiu și apoi prin împrejurări de ierarhie socială ajung deținători și de atâtea ori ilustratori de înalte rosturi în învățământ. Nu e vorba de un filozof de catedră, de cari avem mulți, la patru universități și în mai multe societăți sau cercuri filozofice, și în cazul căroră ar fi fără noimă să se mai caute legi de origine geografică. Rădulescu-Motru se desfăcea chiar pe acest fond oltenesc, și prin contrast, ca o minte pentru care lumea văzută și nevăzută sunt un prilej de întrebări. Ca printr'o lege a firii lui, mai puternică decât legea pământului care îl născuse, el înoina și

aci și silea Oltenia lui dragă să dea în el anume un filozof și nu altceva neamului românesc.

A treia nepotrivire și mirare, numai în acea singură confruntare a filozofului cu mediul primordial, mi s'a dat la iveală chiar în legătura dintre părintele lui sufletesc și el. Mă gândesc la Eufrosin Poteca. Am mers cu d-l Rădulescu Motru la mormântul de sub zidul de Miazăzi al mânăstirii, unde cântă încă versurile lui Ion Heliade Rădulescu săpate în piatră. Alături sunt chiliile și sălile ruinate în care a trăit, a meditat și a frământat oameni odinioară, tainicul egumen. La fel de ruinată e și amintirea lui. Cărțile i s'au risipit, acuma, de curând. Carnetul, în care își făcea însemnările zilnice și s'au păstrat atâtea trăsături ciudate și îndrăznețe, a ajuns în mâinile unui preot istoric, împiedicat însă de haina și de darul lui să împărtășească o experiență nerespectuoasă totdeauna față de canoane și de rânduelile cinului. A ajuns acuma, de curând. Si unele și altele, au fost în paza și în stăpânirea moștenitorului direct al lui Eufrosin Poteca. Dar d-l Rădulescu-Motru vorbește, aș putea să zic, oltenește și la fel, cu aceeaș duioșie nevăzută și înfrânată, de „ăl bătrân”, adică tatăl de carne, ca și de Poteca, adică tatăl sufletesc. Eu mă așteptam, nevinovat și năvalnic, la trebuința unui studiu al personalității, la ostenelele fixării unui moment din istoria începuturilor filozofiei românești, înflorită tot aci, dintr'un vrej din altă parte, pe pământ oltenesc, la pregătirea unei monografii, care să fie și o mărturisire de credință. Filozoful e însă altfel. El nu vrea să facă din niște stări de suflet și fiori cari îi aparțin, prilej de teoretizări, date apoi tuturor. El e puțin ca stejarii din valea Motrului, cari se înalță negri dintre frunzele căzute și le lasă vântului sau poeziilor trecători, ca să dea numai din sine, altele la anul.

Așa se arată, cel puțin în ce mă privește, personalitatea culturală a d-lui Rădulescu-Motru. Imbogățită nespus, în cursul atâtor ani, de cunoștințe de viață și de cunoștințe de carte, ea își merge drumul sub ochii noștri mirați, cu tinerețea și neașteptatul, de care m'am ostenit, poate cu mijloace prea ocolite, să dau o părere. În adânc se simte aceeaș cunoș-

tință încordată ca într'un turn de unde se vede totul, dar în acelaș timp, fiecare cu rosturile adevărate și fără surprinderi. Noi, cari i-am trăit alături și ne putem bucura de aceste bunuri, îi întregim personalitatea și suntem asemenea atmosferei care prinde și dă făptură razelor unui astru. Poate că alții îl vor vedea altfel, dar noi l-am simțit și l-am trăit așa. Nouă nimeni nu ni-l poate lua sau schimba.

CASTELUL CU POEȚI

Am fost de curând într'un castel pe Mureș, clădit lângă drumul roman al văii și poate pe temelii din acelaș timp, ale strămoșilor. În Evul Mediu, cam odată cu Cetatea Neamțului de dincolo de munte, din Moldova, aceiași meșteri, Cavalerii Teutoni, l-au ridicat aici ca un meterez de apărare împotriva păgânilor stepei. Vremurile mai noi i-au adus schimbări. Jumătate din el e încă jupuit și pe dinăuntru gol și cum a fost lăsat de ani și de revoluții, iar jumătate a suferit o restaurație de gust clasic de pela jumătatea secolului trecut. O curte interioară cu ganguri boltite, dar și cu coloane aplicate aparente întâmpină pe drumet, geamlăcuri de patru părți, cu trofee de vânătoare pe pereți și cu stâlpi politici și culturali ai vechei Ungurii, de-atâtea ori rude cu castelanii, și mai ales odăi și săli, sufragerii și salonașe, biblioteci și încăperi de locuit, cu cel din urmă confort al civilizației. E acum, la începutul lui August, locul de adunare a scriitorilor unguri din Transilvania, membri ai societății Helicon. Mă găsesc printre ei, alături de cunoscuți mai vechi sau de doamne și domni pe cari cu acest prilej îi întâlnesc întâiu, și mă las cu drag în voia stării de bună înțelegere, de preocupări subțiri și de desfacere de lume, a tuturor.

Această desfacere de lume e numai vremelnică. Lumea, scriitorii o au mereu prezentă în dările de seamă des-

pre ce-au putut realiza în anul dintre cea din urmă întâlnire și aceasta, în acelaș loc, și mai ales în planurile de viitor. E întâia parte a ordinii lor de zi, Societatea Helicon adună în cuprinsul statutului ei aproape șaizeci de oameni ai condeiului, de vederi estetice destul de felurite, pentru ajutarea scrisului și a celor cari îl practică. O revistă cu acelaș nume, lunară, arată păreri și popularizează creații, și o întreprindere de editură proprie publică lucrările membrilor sau ale altor scriitori unguri din Transilvania cari trimit manuscrisele. Ies în felul acesta până la două volume pe lună, într'un tiraj de cel puțin o mie de exemplare, desfăcute dinainte prin subscriere. Asociației de editură îi corespunde un fel de asociație a cititorilor, care-i asigură în cea mai mare parte existența, materială și spirituală. Atât cuprinsul cât și forma grafică a tipăriturilor Heliconului se deosebesc printr'un gust sigur. Cine a avut în mână numai unul din cele mai noi volume, traducerea cu desene de Demian a Mioriței și a altor bucăți din poezia noastră populară, de Emerik Kádár, decorat de curând mai ales pentru aceasta cu Meritul Cultural, îmi dă numaidecât dreptate. Volumașul despre satul Călățele al lui Koș, cu desene în culori de mâna acestui înzestrat arhitect și artist în multe ramuri, între care trebue așezată și aceea a bunătății de inimă, e încă o dovadă. Iată, din lucrările gazdei, tânărul baron Ianoș Kemény, din neamul cronicarului care a scris despre Mihai Viteazul, volumul în care zugrăvește starea de spirit a Ungurului dela țară din Transilvania după război, năucit de tot felul de gânduri și de îndeletniciri orășenești, până să descopere în cele din urmă din nou drumul îndărăt spre brazdă. Tiparul e aerisit și din când în când un desen din câteva linii de cărbune acopere o pagină întregă, vedenie neașteptată și deadreptul spre lumea aevea. Il răsfoesc rezemat de biblioteca plină de volume frumos legate, fie copii de cronici din vremea bătrână, fie publicații ale Heliconului, pe când la masa din mijloc joacă ping-pong o tânără care s'a descălțat de pantofi ca să se miște mai ușor în ciorapii ei de mătase, și un scriitor care n'are ochi decât pentru mingea minusculă a bietului tennis de interior.

În călăuza României, abia apărută și pe care am adus-o cu mine ca s'o arăt colegilor unguri, „Reiseführer durch Rumänien”, de Alexandru Cicio Pop și Zoltán Németh, găsim la pagina 400 următorul pasaj, pe care îl citim împreună, în cadrul de-acolo și aproape cu toți cei amintiți, dar și cu mulți alții lăsați de o parte : După Deda, valea Mureșului se lărgeste și râul, șoseaua și calea ferată apucă spre Miazăzi. Drumul merge pe lângă cetatea cunoscută din cântece populare „Leánykavár” (Cetatea fetelor) și pe lângă minunatul castel al baronului Ianoș Kemény, cu cele cinci turnuri caracteristice.

În acest castel s'a ținut în 1926 o adunare de tineri scriitori unguri ardeleni, care a dus la înființarea societății și revistei literare „Erdélyi Helikon”.

În jurul revistei se grupează următorii scriitori reprezentativi: autorul prea de timpuriu mort, al romanului „Mănăstirea neagră”, Aladár Kuncz, contele Nicolae Bánffy, poetul Ludovic Aprily, Ianoș Bartalis, un poet al sufletului popular săcuiesc, romancierul Ernő Ligeti, baronul Ianoș Kemény, Géza Tábery, Maria Berde, Remény, Tamásy Rodeon, Marcovici, autorul romanului „Garnizoana siberiană”, care a câștigat cu el o faimă universală, dramaturgul Alexandru Hunyadi, publicistul Emeric Kádár și alții”.

După Cetatea Fetelor sosiseră chiar cu două zile înaintea niște turiști internaționali, cari căutau, cu Călăuza în mână, ruina cu nume atât de tainic. Ea nu e decât o datină, de fior și de cântec popular, și n'a lăsat nici un colț de cărămidă în urmă. Călăuza trebuie îndreptată. În schimb, sunt personajii noi și atracții cari ei i-au scăpat. Poeții dela Helicon își țin ședințele de obicei pe mai multe bănci din parc. De o parte se întind fostele șanțuri ale castelului, astăzi îmbrăcate cu iarbă, iar dincolo se prăbușește râpa spre Mureș, care cotește marelui dedesupt pe după pintenul de deal înalt de o sută de metri. Stejari uriași multicentenari aruncă umbră. Dela un loc Parcul se oprește pe nebăgate de seamă și începe codrul. Aleile în loc să mai fie măturate sunt acoperite de frunze. Desișul începe să

aibă o viață a lui, nevăzută, care se poate să fie pas ferit de fiare. De-acolo a ieșit la una din ședințe un cerb înrămurat și s'a oprit în așteptare, la zece pași de bănci. S'a făcut în cinstea lui o pauză de nemișcare și de tăcere de un minut, după care cerbul a rupt-o fără pricină la fugă, iar discuția s'a reluat. Intre scriitori sunt și vânători, cari pleacă înainte de zori cu pușca. Mirarea, jertfa și eroismul au fost de două ori mai mari, dar adunările Heliconului s'au îmbogățit cu un episod de baladă. În fiecare an participanții la adunare vor întoarce capul fără voe după oaspele de odinioară. Vorba lozincii dela poartă, păstrată până astăzi în literele ei romane de piatră: Fata inveniunt viam. Ursita găsește drumul, îl găsește în cele din urmă sau îl găsește singură. Cum l-am găsit și aici, la Cetatea Neamțului de pe Mureș.

Am căutat în aceste zile de început de August, în care cădea Schimbarea la față, și căi de colaborare între cele două literaturi, rămase poate prea mult fără să vrea să știe una de alta. Aici poate că în mai mare vină decât scriitorii unguri ardeleni suntem noi. Am amintit de Kádár și de minunatele lui traduceri din poezia populară românească. La Miorița, pe care-l apropia în deosebi nu numai fama ei, dar și acel tainic cioban Ungurean, poate din Țara Bârsei, a lucrat zece ani. Mi-o spunea, pe când stăteam cu coatele pe parapetul punții dela marea intrare a castelului Kemény, îndărătul celor doi lei de piatră heraldici și supt grinzile rămase sus în zid, fără lanțurile care lăsau pe vremuri podul peste șanțuri. Veneau până la noi svonuri din trecut, cari erau și de ciocniri între popoare pe această vale atât de umblată, dar și de tălângi de oi și de viață mărunță țărănească. Le ascultam pe gânduri și unul și altul. Dar acelaș Kádár a tradus Scrisoarea pierdută a lui Caragiale, Meșterul Manole al lui Goga, Prometeul lui Victor Eftimiu, Molima lui Ion Marin Sadoveanu, precum și din Ion Minulescu și Valjean. Noi, afară de lucruri prea mărunte, n'am românizat decât pe cei câțiva scriitori unguri ardeleni din Antologia lui Ioan Lupu, pe care mi se pare că eu am adus-o la „Cartea Vremii”, Elek Benedek, Maria Berde, Dominic Gyallay, Ilie Kaczér, Ernest Ligeti, Daniel Nagy,

Iosif Nyirö, Dominic Sipos și Geza Tabéry. Tot de Géza Tabéry a apărut o năvelă, poate întâia de un scriitor ungur ardelean în românește, în Almanahul prozei, scos de „Idea Europeană” prin 1923. Pe lângă bucăți caracteristice din literatura noastră, fusesem de părere să dăm atunci câte ceva din literaturile ardelene. Cu acest prilej am descoperit pe Cisek și am alergat până la Oradea, unde locuiește și scrie Geza Tabéry, ca să-l cunosc și să-i cer voia să traduc. Iar acum de curând a apărut în „Boabe de Grâu” măestrită traducere a Săliștencelor de Coloman Mikszath, ardelenizat cel puțin prin subiect. Mă legasem mai demult față de traducător, Avram Todor, împins de aceeaș convingere a datoriei cunoașterii literaturii concetățenilor de altă limbă, și mi-a părut bine să-i pot face un loc în revista pe care o redactez cu un program atât cultural cât și literar tocmai într'un asemenea spirit. Mi se pare că e aproape tot ce s'a făcut, pentrucă nu pot să mă gândesc la traducerile, mai ales de piese de teatru de succes, din literatura maghiară propriu zisă, care nu intră aci.

Cred că e mai mult apropiat decât depărtat timpul când organizarea bibliotecilor populare pentru toată țara va stârni o mai mare și regulată cerere de cărți și va duce la un program general de tipărituri.. Astăzi înzestrarea cu cărți românești din toate domeniile a unei biblioteci pentru toți e o grea problemă. Las de o parte lipsa lucrărilor în legătură cu științele pure sau aplicate sau de cunoștințe generale, care, prin prea mica desfacere, n'au ispitit editurile. N'avem însă decât producții întâmplătoare din marile literaturi ale lumii, din clasici și din moderni. Toate aceste goluri trebuie umplute. O lege a bibliotecilor, care ar crea debușuri sigure și fondurile corespunzătoare, ar deslega dintr'odată problema. Va trebui să urmărim atunci în două direcții în acelaș timp înzestrarea cu traduceri a țării : cu traduceri în românește a ceea ce e caracteristic în toate literaturile și în scrisul popoarelor conlocuitoare, pentru bibliotecile noastre; și cu traduceri în limbile mai ales germană și maghiară din literatura română, pentru bibliotecile lor. În bibliotecile populare cehoslovace pentru

minorități, de pildă, nu se cumpără cărți decât în limba a celei minorități, dar în schimb între ele se găsesc obligatoriu creațiile de seamă ale literaturii cehoslovace în traducere. E în tot cazul mult mai cuminte decât dacă s'ar impune cărți în limba Statului, pentru că impunerea poate merge până la cumpărare, dar nu se poate întinde până la citire; pe când altminteri, curiozitatea firească sau, la bibliotecile mici, neputința înoirii la nesfârșit, pune vrând, nevrând o asemenea traducere chiar în mâna celui mai refractar.

Felul acesta, sigur și automat, de scurgere a cărții, nu e însă totdeauna și cel mai bun. Crearea cărții atât ideal cât și tehnic, iese într'o mare măsură dintr'un anumit entusiasm. Desfacerea prin biblioteci mai curând îl slăbește, de vreme ce n'are ce face cu el. Propaganda prin recenzii, prin expoziții, prin zile ale cărții, își păstrează, chiar într'o țară cu o bună lege a bibliotecilor publice, toate drepturile. Cu atât mai mult într'una ca a noastră. Am vorbit cu scriitori dela Helicon și despre acest loc dureros din cultura părților de lume răsăritene, pe care le locuim. Trebuințele culturale nu sunt la noi, ca aiurea, trecute în obișnuință și orice șovăială în starea economică sau politică le face să scadă catastrofal. În alte țări, cu toată criza, bibliotecile, teatrele, cinematografele, concertele și-au păstrat în bună parte, și în totul cazul într'un mult mai însemnat procent decât la noi, publicul. Fiecare simte, ca o durere abținerea dela o manifestare de artă, și mai mult decât o durere, care ar rămâne intimă, ca o decădere și ca o declasare, care apare astfel tuturor ochilor. Trebuie să reluăm acea Zi a Cărții, pe care am încercat-o în anul întâiu de activitate a direcției Educației Poporului. Ar fi bine ca atât editorii și librarii, cât și scriitorii și Statul să-și dea mâna pentru izbutirea ei. Atunci să-și cumpere bibliotecile cărțile lor, să se facă vitrine speciale, să se înjghebeze care alegorice, să pornească autocamionete cu librării ambulante la țară, să se întocmească o expoziție națională, să se ție conferințe, să se facă lecturi și să se dea autografe de autori. Ziua Cărții s'ar putea uni cu o zi a bibliotecii, care nu e decât cartea strânsă, orga-

nizată și pusă la îndemâna tuturor. Cred că în Maiu viitor visul acesta al nostru, și al oricărui iubitor de carte, se va împlini.

Toate gândurile noastre aveau ceva larg, împrumutat cadrului în care ne mișcam. Eram la atâta înălțime peste satele dimprejur, chiar peste satul unde în ziua din urmă era să fiu martor în sala școlii primare la o șezătoare în limba ungară ținută de scriitori țăranilor unguri de-acolo, încât acea desfacere de lume, despre care am amintit la început, se făcea dela sine, deși toate cele puse la cale n'auveau în vedere decât pe ea și ne pregăteau pentru întoarcerea în mijlocul ei. Departe în zare se vedea albastru și turtit Muntele Scaunul lui Dumnezeu. Printre culmi mai apropiate se recunoștea drumul ca prin chei, cu pipăeli spre o deschizătură și cu ocoluri al Mureșului. Eram chiar deasupra plaiurilor unde se întâlnesc încă odată cele trei popoare ale Ardealului. Valul mare al Românilor cu tivul unguesc și săcuesc mureșan și cu grămăjoarele mai împrăstiate ale Sașilor bistrițeni, pământ de margine, de grăniceri, de vitejie și de folklor și arte populare. Baronul Kemény îmi spunea, cu dovezi în sprijin, cum tocmai această apropiere și împrumutare de motive a dus la creații cu totul caracteristice și de o înaltă valoare obiectivă. Țesăturile femești, de pildă, și cromatica lor.

Heliconul e un munte singuratic, iubit de muze, dar dă izvoare pentru mulțimile însetate din vale. Invinuirea că ar fi cam strimt, izolat și aristocratic poate să se rezeme pe alte temeuri, potrivite cu altă luare în seamă. Eu l-am văzut în culorile lui de sărbătoare, plin de cântece și de ascultători.

GLASUL DE PE MUNTE. (de vorbă cu Regina Maria)

La toate ferestrele Palatului Cotroceni e toamnă. A-leile încărcate altădată de flori s'au închis în sine. Pergolele, de pe care se cățarau vrejuri, stau goale, cu stâlpii și grinzile lor ca niște gratii. Numai dincolo de ele, Bucureștiul cu mânăstiri din alte secole, gătește zarea, subțire și argintat, ca o evocare. De aici se vede, cum vine până la porțile parcului și pătrunde și înăuntru cu biserica lui Șerban Cantacuzino, domnul tălmăcirii Bibliei și al vulturilor cu două capete, cari ne-au umplut istoria.

Regina Maria intră încet, cașicum s'ar teme să nu răscolească fâșâit de frunze sub pași, în sala lungă albă, cu stâlpi, arcuri și pleoape de trapeză și cu toamna la toate ferestrele. Ne-ascundem aproape într'un colț, îngrămădit de jețuri și de pereți mișcători de mătase. Intâile foi din romanul Ei „Glasul de pe munte”, editat de Ciornei, au început să iasă din mașini și autoarea încoronată binevoiește să ne povestească ceva despre duhul care a îndemnat-o să scrie, despre eroii cărții, despre gândurile de noi opere. Ascultăm pe regina literată, cum se destăinuie cu un eroism zâmbitor, și o undă caldă de omenie ne acopere. Farmecul citirii a și început, cu paginile încă nescrise, păzite de ochii aceia albaștri căutători, cari de patruzeci de ani pun senin peste plaiurile noastre.

— „Cum am început să scriu? Am avut întotdeauna o închipuire foarte vie. Locurile și întâmplările despre care vorbesc, îmi apar limpezi, în culoarea și trăsăturile lor amănunțite. Sunt ceea ce psihologia numește un tip vizual. Dar nu mă gândeam că am să ajung să scriu. Întâiul îndemn mi-a venit dela copiii mei. Le povesteam, poveștile mamei lor sau lucruri din viață. Ei se mirau totdeauna de puterea cu care zugrăveam priveliști sau oameni și îmi ziceau că e păcat să las să se piardă toată această lume reînviată. Imi puneau aproape condeiul în mână. Am ascultat de copii... Pe urmă a venit și Carmen Sylva. Scrisesem întâia mea carte, „Crinul Vieții”. A citit-o. Mi-a spus că am talent și că trebuie să merg mai departe. Ii datorez foarte mult că nu m'am oprit. Mi-am ales atunci, ca parte a Mea în literatură, poveștile și legendele. Dela ele începusem și voim să le fiu credincioasă. Dacă voiu mai avea prilejul, voiu spune și altă pricină, pentru care am rămas la acest gen.

Mai târziu a izbucnit războiul. Din Anglia mi s'a cerut ceva, care să vorbească despre noi și să ne facă cunoscuți și iubiți. Am scris și am trimis „Țara Mea”, care a avut o strălucită primire. Când eram în Moldova, Dl. Iorga a tradus-o și a stăruit să urmez. Am scris astfel al doilea volum, „Țara pe care o iubesc”, apărut în mai multe limbi. Pentru legătura de-adreptul dela suflet, cu poporul Meu și cu voinicii de pe front, am povestit, în zilele negre care se lăsaseră peste noi, „Gânduri și icoane din Războiul”, tipărite în ziarele duse în întâia linie. Mi se părea că într'adevăr Mă amestec între oameni și că le vorbesc mângâindu-i, cu vești din țara frumuseții. Scrisul era pentru Mine cea mai bună cale, și o cred încă. Atâția se întreabă : — O Regină, de ce să scrie? Regina să domnească! Inșă Regina are un suflet și vrea să se împartă, iar în el găsește acest dar, găsește și poarta celorlalte inimi. Cine ar putea fi destul de păgân să nu o înțeleagă sau, înțelegând-o, să vrea să o împiedice? Am scris tot pe acea vreme „Visătorul de vise”, „Regina cea Rea”.

Cum anume scriu? Întâiu văd o figură sau o întâmplare. In jurul acestei vedenii se așează povestirea. Când

mă apuc să scriu, nu știu mai mult și mă las dusă. Cum sunt însă o fire filozofică, ideea vine. Scriu mai departe și, iată, morala a intrat în povestire. Subiectul rămâne cu înfățișarea de poveste minunată, pe care o avea în întâia zi și la întâia închegare, dar dedesubt își trăește viața pe alt plan, acest oaspe necunoscut atunci, din care sunt făcute luminile stelelor și menirea magilor. În orice carte a Mea trebuie căutate ambele aceste lumi.

Cine ar crede acum, că tot gustul Meu merge către romanul de atmosferă și de mare stil personal, cu eroi de scenariu de operă și că n'am nici o tragere de inimă pentru romanul de analiză și de documentare omenească, s'ar înșela. Lectura Mea e făcută mai cu seamă din cealaltă literatură și visez o cercetare a omului, a societăților și a puterilor din ele, dar deasupra lor, pe care nu Mi-e îngăduit s'o încep. Mă simt în stare s'o fac. Din pragul vieții însă, care Mă chiamă, trebuie, ca artistă, să Mă întorc în legendă. E lumea care li se lasă Reginelor când scriu, un gherghef cu flori frumoase de mătase, peste care toți se apleacă și caută să descopere, fără să mai poată, sub degetele istețe ale cusătoarei, modelele din grădină.

Documente dau și astăzi, dar documente de amintire. În cartea cea nouă la care scriu, și Mi-e mai dragă dintre toate, am ajuns tocmai la încoronarea Impăraților Rusiei. Când cei doi oameni, cari s'au dovedit pe urmă că nu erau cei așteptați de popor, au răsărit înaintea lui, încununați și în mantii poleite, numai scăpărări de pietre scumpe și luciri calde de aur, toți au căzut în genunchi. Erau niște idoli frumoși și scumpi. Ii văd încă, în piața cea mare din Moscova, cu turlile de biserici și cu crestele roșii de ziduri de cetate, jumătate bizantine, jumătate asiatice. Acolo se găsește azi racla lui Lenin și poporul se oprește înaintea altui Idol, care nu e nici el cel așteptat. Basedowski, a cărui carte abia a ieșit, a văzut în schimb la Paris pe omorîtorul de căpetenie al familiei Țarilor și cronică lui de sânge pusă alături de cronică albastră a Romanovilor dă fragmente ca de film grozav al istoriei. De o parte sunt idoli, pe trepte sus, nemișcați, ca să fie văzuți de departe, și o în-

treagă piață în genunchi închinându-li-se, iar de alta, un beciu plin de sânge în care se căsăpesc, se taie mâini și se mai lovesc zadarnic morții, femei și copii împărătești, aceeași idoli și aceiași închinători de ieri.

Să împărtășesc ceva despre cartea Mea, care are să se tipărească peste puțin și în traducere românească? Am scris „Glasul de pe Munte” înainte de războiu. A apărut întâiu în America după războiu și apoi într’o traducere într’adevăr strălucită, în Germania. Cine vrea să înțeleagă de unde vine tonul poveștii, de unde vin arătări ca ale bătrânei Volona și toate vorbele adânci, cu tendință spre forma scurtă și închisă a maximei, trebuie să-și aducă aminte că sunt protestantă. Noi, protestanții, citim foarte mult Biblia, care este cartea noastră de toate zilele. De aceea în cărțile Mele e multă Biblie, mult din spiritul și încă mai mult din stilul și atmosfera ei. „Glasul de pe Munte” aduce chiar în titlu ceva din această înrâurire. Vântul Bibliei sună prin pagini.

Am vrut să descriu acolo conflictul dintre femei și iubire. Am văzut pe femeia singurătății, pe eroina Mea, pe Glava, care vrea să iubească și cred că iubește pe Goromo, un tânăr ales, dar schilod. Ea n’are numai puterea frumuseții, ci are, lângă el, și puterea tainică de vindecare și mângâere. Toată valea urcă la ea în munte, și toate suferințele vieții, și pentru toți Glava are leacuri, rănilor cărnii, și împăcare, rănilor sufletului. Iubirea nu este însă milă și femeia nu poate nici să o trezească, nici să o ție cu voință. Goromo vede, înțelege și se resemnează. Intr’o zi iubirea adevărată vine și pentru Glava, și în ziua aceea toate legăturile vechi cad, cad printr’un proces natural, pe care nici femeia, nici nimeni altul nu-l pot opri sau schimba. În aceeaș clipă însă puterea ei de vindecare încetează.

Am început să scriu și „Glasul de pe Munte” în felul Meu, Vedeam pe eroi și vedeam cadrul, real și aproape, ca o lume în care Mă mișcam. Forma a venit singură în cursul povestirii. Viața care se îngrămădise și stătea, ca după stăvilire, îndărătul eroilor și conflictului, a pornit și a umplut totul. Cred că, din această pricină, Glava și-a

pierdut până la urmă locul minunat, de întâiu erou, pe care a trebuit să-l lase lui Goromo. Pe sub țesătura de viață și de natură de deasupra, au început să curgă în adânc ideile și simbolurile. Goromo este puterea spirituală, iar Glava, un clocot de puteri naturale care, pe măsură ce pierde legătura cu iubirea desinteresată, pierde și atributele ei suprafirești.

Întâia idee, pe care se zidește povestirea, este aceasta, că iubirea poruncește și nu lasă să i se poruncească ; cel care iubește n'are nici o vină, și nici nu i se poate face vre-una, că se descopere într'o bună zi altul, cu simțirile îndreptate într'altă parte. A doua idee este că iubirea fără egoism, nu pentru sine și nu pentru simțuri, are puteri pe care cealaltă nu le cunoaște și, când vrea să le mânuiască, îi scapă ; iubirea se retrage și arde în cercul ei strîmt, sub acoperământ, pierdută pentru obște. A treia idee este mai gea și mai ascunsă, că Dumnezeu e prea mare, măsurat cu măsurile noastre omenesti, și de aceea nici o mirare și nici dreptul la revoltă că își împarte neegal darurile.

Ce cred despre mijloacele mari de propagandă pentru pătrunderea unei cărți noi în public, pe care încep să le întrebuițeze și editorii români, într'o adevărată întrecere ? Cred că s'a făcut prea puțin până acum la noi și mă bucur că lucrurile se schimbă. Publicul așteaptă să fie câștigat. E vina noastră, dacă nu vrem sau nu putem să o facem. Scriitorul scrie și adună în paginile lui iluzii și mângâieri. E păcat ca ele să nu ajungă la cei, și la toți cei pentru cari au fost visate și de atâtea ori în durere zămislite. După cum este o artă a scrisului, care ne aparține nouă, scriitorilor, și trebuie să dea sub degetele noastre înfrigurate cât mai mult, ca dela o zdrobire de struguri mistici, este și o tehnică a răspândirii scrisului, care trebuie să-și creieze specialiști și să pue pe toate buzele vinul acesta de împărtașanie cu trupul Domnului.

Ce părere am despre literatura românească de astăzi ? Mi-aduc aminte de criticile pe cari le citeam în reviste englezești. Criticii englezi credeau că literatura românească se dedă mai mult povestirii scurte, — din pricina împrejură-

rilor istorice și sociale ale societății și ale scriitorului. Marea compoziție cere o închipuire de dimensi și o stăruință în timp. Ei bănuiau că ne lipsesc și așteptau să ne menținem în aceeaș artă de miniatură, în care s'a ajuns la realizări prețioase. Știu, și ca Președintă a Comitetului Românesc al premiului „Femina”, că lucrurile s'au schimbat. Citesc mult din literatura cea mai nouă și pot să-mi dau seama de evoluție, care e de forme, dar e și de esență. Imi place mult literatura aceasta românească, în care știu câteva opere de viață primitivă și puternică”.

Simțiam toți că era încheierea, această laudă a scrisului nostru.

Ca secretar al comitetului „Femina” știam cât de hotărâte și de documentate păreri își face Regina Maria, cu cartea în mână, despre cele din urmă produse ale editurii românești. Pereții mișcători de mătase s'au cutremurat puțin. Castelana cu privirea dreaptă și căutătoare, deasupra gurii cu zâmbet, se ridicase. Micul nostru colț, făcut cu jețuri, s'a revărsat în sala lungă albă, cu stâlpi și arcuri de trapeză de mânăstire. Ne depărtăm, plini de răsunetul vorbelor regești, de două ori mai mulți. Soarele își făcuse loc prin ferestrele pline de toamnă și ne întovărășise pe fiecare cu câte o umbră scurtă de amiază de Noemvrie, clătinată pe lespezi și peste chilimuri, către ieșire.

P. E. N. CLUBUL ROMÂN

Anul când începe să se vorbească la noi de PENClub este 1923. Nici în străinătatea de unde ne venea, numele acesta, atât de englezesc, de asociație internațională de scriitori, nu era mult mai vechiu. El apăruse numai decât după războiu, ca un manifest. Fie că e poet, eseist sau novelist, omul de condeiu mișcă lumea. Dacă scriitorii cei mai de seamă ai fiecărui popor, în loc să răscolească patimile, s'ar lega să pună în lumină ceea ce apropie pe oameni, ei ar alcătui cea mai strălucită armată a păcii. Prin așezarea împreună a inițialelor celor trei categorii de scriitori amintiți se căpătase cuvântul PEN, care în englezește înseamnă pană sau condeiu. Prin strângerea în jurul unei mese, la o cină, a câtorva reprezentanți ai breslei cu acest program, PENClubul se născuse. Dela o formație tipic londoneză, având ca părinte pe scriitoarea plină de voie bună, Dawson Scott, el trebuia să iasă din insula cea mândră și să cucerească lumea. Englezii sunt deprinși cu micile înjghebări, aproape familiale la început, din care mai târziu au scos regulile de viață sau imperii. După zece ani de lucru sub președinția lui John Galsworthy PENClubul pătrunsesse în 43 de țări. Intre ele se număra și România.

Cel dintâi scriitor român care a aflat de PENClub și a făcut parte din el a fost Marcu Beza. El era menit să fie părintele spiritual, un fel de Dawson Scott mai stăpâ-

nită și mai stilizată, al secției române. Cred că prin 1923, la îndemnul lui, putuseră să apară la Stratford-pe-Avon, la o adunare anuală a Societății în preajma lui Shakespeare, d-nii I. Al. Brătescu-Voinești și M. Antoniadă. Era ca un fel de întâe luare de legătură, după care trebuia să urmeze în țară organizarea. Prin Noemvrie acelaș an, Marcu Beza se găsea în București și, între altele, alergând din om în om, izbutea să înjghebeze acea întâie ședință a PENClubului român, căreia până astăzi n'a mai putut să-i stea o a doua, la fel de măreață alături.

Știu că în „Idea Europeană” de pe vremuri a trebuit să îmbrac un stil de mare sărbătoare ca să nimeresc tonul și speranțele serii din sala trandafirie a Hotelului Bulevard și s'o pot schița în câteva rânduri. Mai bine decât mine, Victor Ion Popa putuse să prindă, pe sub masă, ca să nu rănească, te miri cum, gravitatea atâtor oaspeți, cel puțin chipurile mai apropiate de el. Unele din acestea au plecat dintre noi. Ar fi păcat să se uite acelea al lui Vasile Pârvan, pentru care viața, tragică, și elevii lui, adorați, au răspândit cu predilecție masca atentă și întinsă înainte ca și cum ar asculta glasuri numai de el deosebite. Buzele parcă șoptesc și ele, ca și cum ar repeta neauzit, pentru sine, ca să nu le piardă mai târziu, destăinuirile a-celor glasuri. Victor Ion Popa n'a mers așa de departe. El avea în față, plin de veselie, făcând glume și primind împunsături, pe un Vasile Pârvan mai vremelnic, dar chiar prin aceasta mai viu și mai bine cunoscut. Iată-l cu exactitatea pe care n'o păstrează nicio fotografie și mai ales nicio prelucrare plastică, a părului asvârlit la întâmplare în căldura mesei, cu tonsura monahală și cu ceafa și urechea lui de țaran moldovean. Sunt atât de veridice și astăzi, încât dau fiori, ca o prezență. Și iată-l, cu sprâncenele viforoase, cu nasul și cu buzele hilare, așa cum l-au cunoscut atâția, înainte să-l întunece boala sau sarcinile tot mai numeroase și înalte, naționale și internaționale.

Marcu Beza făcuse însă greșeala de perspectivă, care lui, macedoneanului trimis de Titu Maiorescu de ani de zile la Londra, i se poate ierta, că văzuse în Vasile Pârvan un

secretar, la ordinele unui președinte. Îl înșelase poate calitatea lui de Secretar general al Academiei Române, unde se socotea însă urmașul hotărît să-l întrecă, al lui Mitiță Sturdza, care fusese mai tare decât toți președinții. Președinte al secției românești trebuia să fie Brătescu-Voinești, scriitorul bunătății ! Cât a trăit el, Vasile Pârvan a înțeles să lucreze singur. Nenorocul lui a fost că și-a luat ca ajutor de secretar, întâiu pe Dragoș Protopopescu, celălalt scriitor român care fusese împreună cu Beza membru al PEN-Clubului dela Londra, dar chiar pe acea vreme îndepărtat de București prin numirea la catedra dela Universitatea din Cernăuți, sau prin călătorii de studii în Anglia, și apoi ca un înlocuitor al acestuia, până s'ar fi putut întoarce la datorie, pe mine. După dispariția neașteptată a lui Pârvan, comitetul, alcătuit din președințele, uitat, și din secretarul, locțiitor de zile rele, s'a trezit cu puterea pe brațe și a păstrat-o în aceeaș formație, necontestată sau neluată poate destul în seamă, până în alegerile din 1932. E vorba, firește, de alegerile de comitet ale PENClubului. Trecuseră cinci ani de interimat. Ședința din Noemvrie 1923 arătase altfel și făgăduise altceva.

„Între pereți și stâlpi de marmură s'au adunat întâia oară membrii centrului român al clubului PEN, la o masă care trebuie să aibă totdeauna ca arhetip Ospățul lui Plato cu ghirlandele de trandafiri ale gândirii. Erau scriitori bătrâni și scriitori tineri, scriitori vechi și scriitori noi, Poeți, Eseiști și Nuveliști, după litera statutelor, și era, mai prețios decât atât, după adevărul acela că o sumă, atunci când e vorba de oameni, e mai mult decât punerea la olaltă a unităților alcătuitoare, și un fragment de atmosferă încă necunoscută.

Se întâlneau scriitori români, dintre cari mulți altminteri și-ar fi rămas ca mai înainte străini sau s'ar fi ocolit, fără alt scop decât al acestei întâlniri. Nu-i stârnise un interes de breaslă nici nu se sărbătorea vreunul din ei. Nu se pregătiseră nici discursuri sau toasturi de-acasă. Discurs și toast erau chiar oprite. Cei mai mulți nu știau cine-i chemase și de ce veniseră. Dar un orânduitor era și nici sâr-

bătoritul nu lipsea. Se simțea chiar prin răceala dela început între grupele în picioare și răslețe, vorbind încet, dinaintea recilor oglinzi. A răsărit și când frânele au scăpat deodată pentru o clipă din mâinile criticii și telegarii priemejdiei au trecut cu copitele lor de tuciu peste creștete. Orânduitorul și sărbătoritul se afla de față numai în duh. El era ideea că toți purtătorii de condeiu cu năzuință de artă sunt legați între ei prin aceleași ținte, dorite și urmărite mai presus de orice ispite și piedici, și că această comunitate, ca să fie activă, trebuie să ajungă prin punere în contact la simțul propriei solidarități.

Scriitorul nu creiază pentru artă decât în singurătatea personalității lui. Inchis acolo, el își ascultă propriile legi și li se supune. Orice înrăurire de afară primește numai decât tratamentul șoricelului strecurat pe urdiniș în cetatea cu chiliuțe de aur a stupului. Numai undele vagi, aerul plin de muzica mirosurilor grădinii, intră și ies nevăzute. Prin ele lucrătorii se mișcă și prin ele trăesc, fără să-și dea seama, aplecați pe un lucru care nu se poate naște decât din credința că e unic, fără pereche îndărăt și într'un singur exemplar peste secole. Nimic mai individual decât scriitorul.

Dar această creație se alcătuește din elemente care sunt rupte din lumea înconjurătoare. Ea o răsfrânge și nu poate fi auzită decât în ecourile pentru care acea lume a pregătit urechea. Când creația e o mare depășire a clipei, trebuie organul mai ascuțit al criticii de rasă sau e nevoie de o trecere de vreme până la un răstimp cu sunete asemănătoare, pentru ca să fie în sfârșit înțeleasă. Și aceasta ca direcție de venire! Dar, după ce a fost încheată, ca direcție de pornire? O asemenea concentrare a epocii în trăsăturile fundamentale, în care epoca haotică și abia conștientă de puterile ei, se regăsește uimită și-și descopere uneori firul roșu, rămâne, chiar după trecerea acelei epoci, ca niște stâlpi înfipti din loc în loc, tumuli și ghergani de îndreptare, cu tot secolul îngropat în ele între scule scumpe și arătând mereu urmașilor căile gândului. Nimic mai social decât scriitorul”.

În întâia lui vreme PENClubul român s'a mulțumit cu o existență oficială, ca o recunoaștere a principiului de temelie al Asociației și ca o puțință de păstrat legături cu ea. Întâia adunare de alcătuire, la care luaseră parte atâția scriitori, mai târziu pierduți în mare număr pe drum, n'a fost urmată, în cei vreo doi ani și jumătate cât a mai trăit după aceea Pârvan, decât de încă o adunare, aceasta de caracter festiv. Era în zilele întâiului congres de bizantinologie ținut la București. Intre oaspeți se afla și marele savant catalan, Puig y Catafalch. Spre uimirea colegilor români, dintre cari unul, N. Iorga, fusese proclamat membru de onoare al secției dela Londra, odată cu câte un reprezentat al scrisului fiecărei țări culte și probabil la arătarea lui Marcu Beza, dar n'a știut niciodată precis despre ce e vorba, iar al doilea, Pârvan, era un fel de președinte al centrului român, fără să-l prețuiască destul, ei au descoperit, nu știu prin ce întâmplare, că veselul și verdele bătrân făcea parte din secția catalană a PENClubului. Învățat cu tradiția Asociației, el a arătat poate dorința să-și cunoască și colegii literari români la o cină împreună. În felul acesta, a doua adunare a PENClubului român o mulțumim Cataloniei depărtate, despre care puțini credeau atunci că va fi în stare să ajungă vreodată o țară. Ea izbutea deocamdată un lucru mai greu și care putea să-i dea încredere pentru sarcina, dovedită mai ușoară, de mai târziu : să strângă din nou pe PENClubuștii români, cari tocmai bine începuseră să-și uite de ei.

Masa a fost dintre cele mai calde, dar nu mulți își pot aduce aminte de ea. Pârvan nu era, în deobște, un prieten al numărului, chiar când el era alcătuit din scriitori, iar atunci, în deosebi, înțelegea să-l înconjure pe Puig y Catafalch într'o atmosferă, ca să amintesc de numele Asociației, mai mult eseistă decât poetică și novelistă. Aceasta se petrecea pe la mijlocul lui Aprilie 1924.

Participarea centrului român la adunările anuale, care se țin tot în altă țară, de unde vine o invitație a centrului local, și au un caracter de adevărate congrese internaționale, se făcea regulat. Biuroul nu știa însă totdeauna nici

cine-l reprezintă nici cu ce mandat pleacă. Chemările și ordinea de zi din străinătate n'ajungeau la adresă decât după ce nu mai erau actuale. Aceasta n'a împiedicat să fim foarte bine înfățișați și, firește, uneori să creem și situații hazlii, pe care aveam grija să le cunoaștem numai noi. Așa s'a întâmplat, de pildă, delegației alcătuită din doi mari scriitori ai noștri, care, pe de o parte, din întârzierea pusă în înzestrarea cu mijloace trebuitoare, și apoi din lipsă de informație, a ajuns la Berlin tocmai după ce congresul se încheiase și congresiștii plecaseră într'o excursie de a cărei urmă nu s'a mai putut da.

De altminteri, PENClubul însuși își căuta pe acea vreme formele de organizare. Surprins de o biruință prea repede, el se trezise răsbît în câteva continente, împodobit numai cu un crez ideologic într'o singură propoziție, ca un Apollo cu o ramură de măslin în mână. Incepea să se simtă nevoie de mai mult. Dovadă ceea ce găsesc în aceeaș „Idee Europeană” din Iulie 1924, unde îmi împlineam, cel puțin în forma unor notițe informative, sarcina pe care o aveam și mai mult n'o aveam, de ajutor de secretar, dacă Pârvan era secretar al PENClubului român.

„Pe la jumătatea lunii florilor s'au adunat la Washington scriitorii din toate țările, membri ai Clubului internațional PEN. Sol al țării și literaturii noastre pornise într'acolo încă dela 3 Mai, prietenul și colaboratorul nostru, Marcu Beza. Starea leului împiedica și alte plecări.

Primirea a fost vrednică de gazdă și vrednică și de gândul care strângea la un loc atâta floare a minții. Scriitorii apăreau, lumii și lor, ca o putere. Ei veneau ca să se cunoască și să se apropie și, prin aceasta, să ducă la o cunoaștere și la o apropiere între ele a țărilor care-i trimisese. Scutieri ai idealului, se întâlneau pentru o pace, mai adâncă decât cea a tratatelor.

Printre hotărârile luate au fost :

1. Formarea unui comitet central internațional la Londra în care să fie reprezentate toate națiunile unde s'au întemeiat PENCluburi și

2. Trimiterea la Londra de către fiecare secție de ra-

poarte despre activitate și redactarea din aceste rapoarte a unei dări de seamă anuale.

La strălucita cină dela Hotelul Pennsylvania chiar și bucatele au manifestat pentru o înfrățire a celor mai deosebite popoare. Cantalupul frapat cu care s'a început masa era Old England, supa mexicană, țelina belgiană, ridichile germane, măslinile spaniole, peștele american, cartofii, fiște, cehoslovaci, sosul la sparanghel olandez, friptura franceză. Nu lipseau nici bucătăria daneză și nici cea italiană, cu toate că literatura nu venise. Cu ce se putea încheia mai bine acest ospăț decât cu Café Roumanie, care era probabil cafea turcească ?

D-l Marcu Beza, care nu s'a cinstit numai pe sine, dar și țara și breasla, prin chipul cum a știut să ne înfățișeze și să se facă prețuit la această adunare internațională a scriitorilor, a ținut cu acest prilej frumoasa cuvântare de mai jos :

E o plăcere osebită pentru mine a vă saluta în astă seară din partea scriitorilor români, cari dintru început au îmbrățișat din toată inima ideea lui PENClub, având în frunte pe însăși Regina lor ca prezidentă de onoare. România e la o mare distanță și puțin cunoscută d-voastre; dar literatura stă deasupra oricăror mărginiri de loc și de timp. Ba, cu cât o literatură e mai distinct națională prin depărtare, cu atât mai interesantă devine, completând într'un fel concepția noastră asupra umanității. Vă amintiți în Pantagruel al lui Rabelais, acea carte caracteristică pentru larg vederea Renașterii, cum călătorii spre templul lui Bambuc ating în sfârșit mult căutatul oraș și cum marea preoteasă le dă să bea vin, care, fiind din aceeaș fântână, pare totuș fiecăruia dintr'înșii cu totul deosebit. De mi s'ar făgădui să folosesc aci o comparație din lumea oprită a băurturii, aș zice că literatura este ca vinul din templul lui Bambuc. Are în fiecare țară aroma ei proprie, pe care suntem încântați s'o gustăm”.

Cuvântarea a mers mai departe, dar ea a fost o slabă răsplată, ca și călătoria peste Ocean în Berengaria, cel mai frumos transatlantic al șantierelor engleze, ca și toată a-

mețea Lumii Noui, pentru că Beza avea să piardă mai mult, lipsind tocmai pe acea vreme din Londra. Atunci, în Mai 1924, în capitala Angliei fără ploi ca niciodată, afară de ziua Derbyului dela Epsom, când a turnat cu găleata, a fost cel mai frumos episod din viața aceasta de zece ani a PENClubului român. Mă întâmplasem acolo pentru mai mult timp, dus de alte treburi. Cred că era de față și Dragoș Protopopescu. Ar fi fost păcat să lipsească un martor, pentru că m'ăș fi sfiit, fără el, să spun tot adevărul, de teamă să nu pară mai mult decât a fost acest adevăr. În acel timp au venit la Londra, în întâia lor călătorie prin Europa de după războiu, Suveranii României, iar Regina Maria a fost sărbătorită ca Președinte de onoare a PENClubului român într'una din cele mai strălucite ședințe pe care și le-a putut visa vreodată centrul englez. De nu i-am fi dat decât puțința și măgulirea acestei ședințe, și toată existența noastră ca secție aparte, fără nicio altă faptă, ar fi fost cu prisos îndreptățită.

Erau față vreo 250 de scriitori în soarele unei amiezi primăvăratice, care te făcea să crezi dindărătul geamurilor Londra năvălită de stoluri de porumbei albi. La o masă pătrată, la capătul meselor lungi, crini mulți, crini puternici, ca o vedenie de Kew Garden, umpleau vasele. Spre un loc de-acolo însoțea pe Regină, cu o pălărie mare albă ca un fond pentru obraz, John Galsworthy și o curte de câțiva mari scriitori, cari aveau să se așeze la masa pătrată. Intre ei se afla și oaspele obișnuit al zilei, Carol Ciapek. Președinta noastră de onoare își mai aducea aminte acum câteva săptămâni, când i-am amintit de ziua dela Londra, de englezeasca lui tăioasă și de privirea albastră îndrășneată, pe care o plimba peste acea lume ascuțită, în cuvântarea de răspuns la salutul lui Galsworthy. Numele îl uitase. Ar trebui refăcută poate acea clipă, cu Regina prezidând o masă a PENClubului român și cu un oaspe de departe la dreapta ei, care ar aștepta, de grija răspunsului, cuvântul citit al vreunui membru din comitet. Norocul lui ar fi numai că nici Președintei de onoare nu-i plac discursurile, și lucrul se știe.

Alți Români, primiți ca oaspeți de onoare și directori de ziare la Londra, au fost d-nii N. Lupu și Stelian Popescu.

Incepând chiar din 1927, PENClubul român intră într'un nou fel de viață, cu manifestări poate mai puțin mărețe, dar cu forme obișnuite celorlalți membri din alte țări ai Federației și copiate după ele. Penclubiștii români au aflat treptat că se pot aduna la o masă camaraderească odată pe lună. Numărul celor prezenți nu era totdeauna mare, dacă nu se ivea vreun prilej neașteptat, ca o vizită de scriitor străin, o discutare de problemă internă sau ceva care putea să semene cu o alegere de comitet. Propriu zis comitetul în toți acești cinci ani a fost alcătuit numai din președinte și din secretar și a avut caracterul interimar de care am amintit. Se poate spune că nimeni nu l-a ales, ci a fost găsit, cum s'a găsit și el, fără să-și mai dea seama în ce fel și de când, în cele două locuri de răspundere.

PENClubul român a putut în acelaș timp să primească mai mulți oaspeți și să facă legături și chiar programe de lucru comun cu alte PENCluburi. Scriitori francezi mai cu seamă, Maurois, Maurice Bedel, Colette, Géraldy, Duhamel, scriitori italieni, Marinetti, Agnoletti, scriitori și artiști germani, Däubler, Ponten, Roda-Roda, Thea Maria Lenz, scriitori polonezi, Jellenta, scriitori englezi, Baerlein, scriitori bulgari, Balabanov, Costov și alții au apărut în cursul anilor, chiar în mai multe rânduri la întrunirile PENClubului român sau la membrii Comitetului și au învățat să ne cunoască la noi acasă. Scriitori români au călătorit în străinătate anume ca să viziteze și alte PENCluburi și au fost întotdeauna bine primiți. În Bulgaria s'au pus chiar începuturile unei colaborări, prin traduceri și schimburi intelectuale, care au dat câteva roade neașteptate. S'a mijlocit, la Atena, într'o întâlnire cu marele poet Kostis Palamas și după discuții cu alți scriitori mai tineri, pentru înființarea, astăzi faptă, a unui PENClub elen. S'a luat parte la comemorarea unor scriitori internaționali, cum a fost aceea a împlinirii de 50 de ani a scriitorului de idiş din Polonia, Şalom Asch.

Dar cea mai mișcătoare serbare din acest timp a fost

poate proclamarea de membru de onoare al PEN Clubului român, singurul pe care îl avem, a abatelui Metodi Zavoral. Această proclamare o făcea însuși Ministrul Cultelor și Artelor, d-l Alexandru Lapedatu, la o cină anume întocmită, într'o seară de Mai 1928. Starețul alb, cu inel albastru de episcop catolic, e nu numai cel mai mare orator bisericesc al țării lui, dar și un scriitor foarte citit.

„Povestea, care-l leagă de noi a abatelui Zavoral, o cunosc astăzi și copiii. În timpul războiului, sălile sihăstriei lui de deasupra orașului Praga, se schimbaseră într'o casă samariteană care adăpostea răniți. Printre ei se nimeriseră destui români transilvăneni. Ca să-i mângâie sufletește starețul le-a învățat limba și a descoperit astfel România. Prin rugăciunile lui, în afară de socoteala oamenilor și de vitejia vitejilor, au putut să se întoarcă din trecut în puternice forme de Stat Cehoslovacia și să iasă mărită țara pe care începuse s'o iubească. Lângă scaunul bătut în pietre scumpe al lui Dumnezeu am putut ajunge și prin el. Acestea au fost începuturile de sânge ale legăturii noastre.

După ce timpurile s'au așezat, abatele dela Strahov a înființat o societate ceho-română, al cărei președinte este încă. Ce vizite și studii de cunoaștere a făcut ea cu putință, în câte fapte de apropiere între cele două țări, unele mai zgomotoase și de toți cunoscute, dar altele pentru totdeauna rămase într'o voită umbră creștinească, s'a găsit în cei mai bine de zece ani amestecată, nu vreau să înșir aci. Știu că smerenia înaltă a monahului ar fi îndurerată și că m'ar căuta cu privirea în mulțimea închinătorilor, ca să mă certe. Ele sunt mai multe decât ne închipuim și nu e nici una care să nu fi pus ceva la mai bunul nostru nume în lume și la o mai sănătoasă încredere în sine și în puterile cele fără vestejire ale poporului.

Călcând pe urmele lui Iarnik, Metodi Zavoral a ajuns la noi prin Transilvania și prin folklor. Limba lui însăși are ceva din asprimea de scoarță sau de icoană a Bibliei și din tinerețea isteață și crudă a unei șezători de țară. Între noi, la București sau în Iași, cu vorba noastră iute și neologistă, abatele ascultă, zâmbește și tace. I-am fost călăuză

și știu. Dar l-am văzut și la Blaj, în sala de mâncare a mitropoliei unite, cu mitropolitul român de față, el însuși un baciș măreț de suflete, și cu toți canonicii și prelații întâmplați acolo, ca să-i facă o curte de învățați și de smeriți întru Domnul. Era altul. Se simțea la larg. Spusa lui se împletea cu a lor, fără nicio silință. Parcă vlăstăriseră pe aceeaș tulpină. Nici biblioteca barocă din mănăstirea de departe, nici Maica Domnului cu mantie albastră, de Dürer, din Pinacotecă, nici întreaga tradiție romană, atât de viu la el acasă și înconjurându-l cu un chenar străin, nu se mai simțeau dincoace. Sub hainele de înalți prelați și prin rama de aur a bisericii catolice, țărani ardeleni și țăranul ceh se simțeau aproape”.

Participările prin delegați împuterniciți în regulă, la adunările anuale, au dus, în afară de foloasele prezenței și ale legăturilor individuale, la o colaborare efectivă. Existența PENClubului român a putut fi urmărită în publicațiile internaționale ale asociației și în dările de seamă ale congreselor ei. În câteva rânduri, cuvântul lui ducând la alcătuirea unui quorum necesar, a putut fi hotărîtor. Textul moțiunii dela Budapesta, hotărîtor pentru activitatea și îndreptările viitoare ale PENClubului, în ultima lui formă, mult slăbită, se datorește intervenției noastre, la care s’au alipit numaidecât Italia, Elveția, Suedia. În chestiunea încuviințării de funcționare a unei subsecții a scriitorilor de limbă ungară din România, în cuprinsul PENClubului român, două congrese au stăruiț și în cele din urmă a intervenit însuși John Galsworthy, ca să dăm această pildă a înțelegerii spiritului în care a fost gândit PEN Clubul și să servim o lecție altora mai puțin largi. Incercarea noastră, de înjghebare a unei colecții de traduceri din literaturile mai ales ale popoarelor vecine, a stărniț, cum era firesc, un deosebit interes și o prietenească pismă. E de altminteri singura experiență făcută și întâia ieșire în domeniul practic din propunerile și discuțiile pline de perspective și de bunăvoință ale adunărilor generale, dar care n’au izbutit să treacă din ideal în real. Cel mai tipic fapt în această privință rămâne Premiul literar al PENClubului, care trebuia

să fie începutul și semnul unei conlucrări internaționale, nu numai cu elemente ideologice. Lucrarea premiată nu urma să aibă o răsplată în bani, ci să găsească porți deschise prin traduceri în toate țările care au o secție a PENClubului și, prin imitație, și mai departe. Numărul romanelor și nuvelor trimise spre cercetare n'a trecut niciodată peste șapte. Intreprinderea a căzut din multe pricini, dar în deosebi din lipsa de interes a marilor literaturi, care își găsesc, și fără o asemenea recomandare, calea lor largă în lume. Inlesnirea privea în cea mai mare parte literaturile cu o limbă de rază restrânsă. Apoi, poate că și condițiile de prezentare erau destul, dacă nu de grele, de incomode. Lucrarea trebuia să fie nu numai inedită, și să aștepte o hotărâre a juriului care s'a amânat trei ani, până a fost lăsată în lumea bunelor gânduri neîmplinite, dar să fie într'o traducere franceză, scrisă la mașină în cel puțin 50 de exemplare și într'o formă fără greș, gata de tipar, care să nu-i știrbească valoarea din limba originală. Limba franceză ea însăși, pe care noi pe continent suntem, printr'o veche tradiție, deprinși s'o privim ca limbă universală, rămânea închisă cel puțin pentru jumătate din secții. Premiul literar al PENClubului a căzut și lucrările înaintate au fost, cu arătare de părere de rău, întoarse autorilor.

PENClubul român începe tot de atunci să aibă o cronică, pe care oricine o poate găsi răsfoind revistele vremii și mai ales „Gândirea” și „Boabe de grâu”. În fiecare an el e întâlnit tot în altă țară din Europa. Incheierile și aspectele congreselor anuale au fost popularizate, prin comunicări publice, prin scris și prin radio. Uneori a fost nevoie și de scrisori deschise, ca aceea către Jules Romains. Asociația, care era la început numai o ciudățenie, prindea o închegare proprie și își câștiga un rost, în care oamenii de bună credință tot mai mulți, se obișnuiau treptat să creadă. În 1927 delegația noastră la Bruxelles era alcătuită din Nichifor Crainic, Marcu Beza, venit de peste mare. Se mai găsea de față, Panait Istrati, mai mult ca scriitor francez și legat de literatura Franței, și se mai găsea locțiitorul de secretar, care era mai dinainte în capitala

Belgiei, adus de alte însărcinări, mai puțin literare. În 1928 delegația română, alcătuită de rândul acesta numai dintr'un membru, acel locțiitor, lua drumul de miazănoapte al capitalei Norvegiei.

Iată în „Gândirea” din Octomvrie 1928, ca un fel de punere în scenă și prezentare a unui congres de acestea anume, care seamănă în linii mari cu toate celelalte, o schiță a zilei întâia dela Oslo. Poate că e mai bine ca PEN-Clubul să vorbească el singur, spunându-și mica poveste așa cum și-a schițat-o în cursul anilor, decât să fie făcut din nou, bucată cu bucată, de mâini străine.

„Marea Nordului fusese rea. Vapoarele plecate dela Anvers înaintaseră anevoie împotriva vântului care le sufla drept în piept — și erau vase grele oceanice! Vaporașul dela Newcastle la Bergen, lovit toată vremea în coastă, se mișcase mai mult în loc și-și îmbolnăvisese toți călătorii. În marea daneză, vasul de poștă dela Hamburg, după ce străbătuse canalul Kiel, intrase între insule în căutarea Kjōbenhavei pe o zi cețoasă și rece. Dela Sassnitz la Trälleborg, Marea Baltică ne legănase vântată, cu izbituri de talazuri. Oton Zupancici, urcat în aeroplan la Viena, venise prin ploaie și grindină. Parcă trebuiau să dea o luptă toți, stârniți în aer și pe apă de vechile zeități scandinave, ca să ajungă în Oslo, într'o zi de Iunie, cântăreți de câteva continente. Miss Dorothea Mackellar pornise de mai bine de o lună de acasă, șubredă și albastră, din Sidney al Australiei.

Dar dela locul întâlnirii puțini lipseau. Lipsea Bojer, romancierul, care atâta stăruise anul trecut la Bruxelles, ca să ne aibă. Zăcea doborât de o aprindere de plămâni, la doi pași de noi. Lipsea Galsworthy, care se întorsese din drum, din Germania. O telegramă de boală a soției îl chemase acasă. În schimb fețe noi înviorau adunarea. Uite capul pletos și uite mădulele de mitologie germanică, ale lui Theodor Däubler. Când se mișcă el, parcă se întâmplă mutări din loc în toată sala. Un secretar, bălău și subțire, atent de după ochelari, îl însoțește pretutindeni. El vorbea de odăița florentină, cu fereastra sub streșina lată a Re-

nașterii, cu porumbeii albi și cu vedenia măgurilor cu campanile de chiparoși și cu campanile de piatră, unde transcrie manuscrise de ale maestrului. Acesta, însuși, întrebat de amintirile studiilor grecești, făcute ani la Atena, între ruinele fără moarte, și apoi prin insule și pe sub Olimp, povestea de origina triestină, de legăturile pe care le avea la Liubliana, de șederea la Paris, ca o adevărată întrupare de fiziologie și de cultură trirasistă, a Europei. Uite alături, mic, fin și alb, ca un contrast voit, pe Carles Riba, scriitorul și omul de știință catalan. El se strecoară și zâmbeste. E din oamenii cari vorbesc prin simplă apariția lor și cu cari duci dialogurile sufletești fără cuvinte. După ce au trecut, ești odihnit și plin de propriile răspunsuri, ca un tufiș de liliac de mireasma lui. Stări pe care le lasă după ele mai de obicei femeile, când sunt candido și fără zguduiri sensuale în jur, ca niște figuri prerafaelite sau ca o statuie greacă. Riba e un mediteranean îndrăgostit de Barcelona, unde e profesor auxiliar la universitate, dar îndrăgostit și de Acropole, pe care o cercetează des. Conduce secția greacă a Fundației Bernat Metge, care la expoziția cărții catalane dela Madrid, de anul trecut, a stârnit admirația și pisma Spaniolilor. Riba era însoțit de alți doi conaționali, poeți și esești, născuți tot după 1893 ca și el, și tot ca el îndârjiți luptători pentru drepturile la viață proprie a Cataloniei. Spania și Primo de Ribera sunt pentru ei pânza roșie plimbată pe dinaintea taurului în arenă. Trec, tineri toți, cu flacăra din ochi, cu mișcările iuți și cu limba dulce, atât de asemănătoare cu a noastră, care stârnesc o bunăvoință caldă și liniștită, ca un subiect desvoltat și coborât în lume, de metopă clasică ateniană. Nimeni nu poate vedea în ei niște revoluționari și dărâmături de State. Spun așa de frumos versurile și sunt așa de bine crescuți și de parizian îmbrăcați ! Uite pe Julius Germanus, profesorul orientalist dela Universitatea din Budapesta, care luase anul acesta locul contesei dramaturge Teleki, și cu zâmbetul lui roșcat și împăciuitor căuta să slăbească supărările de trombon naționalist ale celui de-al doilea scriitor ungar dintre noi, doctorul Anton Rado. Ca să-mi facă plăcere vorbea de

chestia optanților, cum în Ungaria prin urmare publicul era tendențios informat, când i se spunea că pământul expropriat dela magnați se împărțea numai Românilor, și se scăpa, pe semne din obișnuință, să ceară lămuriri despre „Transilvania de sub ocupație” La îndreptarea mea, care fără să vrea se făcea ascuțită, cunoscătorul de limbi arabe și mic-asiatice dădea îndărăt cu zâmbetul și mai trandafiriu, pe când, pentru mine, contesa dramaturgă în călătorie de propagandă națională își arăta alături de el gura cam trecută, cu buzele roșii prea rășfrânte de ani, dar cel puțin cu argumentul de-a-dreptul. Uite-l pe Felix Salten, hotărât să ducă pe toți scriitorii anul viitor la Viena și începând din ziua întâia convorbirile de culise; pe puternicul Ferdinand Goettel, care, deși de obârșie germană, se uită la toată această societate învechită, de țări în decadentă, cu încrederea în sine de învoire mesianică panslavă a Polonezului de astăzi; pe Iosif Opatovsky lângă el, prognat violent și cu fruntea fugătoare de necrezut, ca o mască de luare în răs, a scriitorilor în idiș, cu organizația la Vilna; pe Ivan Șișmanov, cu lungă lui redingotă, mereu vânturată de neastâmpărul curios și adânc omenesc al purtătorului, care nu lasă pe nimeni neîntrebat și nescotocit; pe Martin Andersen Nexö, danezul așezat în Germania, cu toată înfățișarea rotundă, plină de viață, tunătoare și filogermană, până la punerea în încurcătură a colegilor germani de baștină înșiși, care mi-aduce aminte așa de bine de anii mei de studenție și de profesorul Roethe dela Berlin. Uite, din cunoscuți, pe Jules Romains, politicoș și precis; pe Benjamin Crémieux, vorbăreț și vesel, care istorisește despre minunile parcului Tivoli, o grădină aproape obișnuită cu „distracții americane” și altele, de lângă stația centrală de tren a capitalei daneze, și unde a trebuit să văd, atunci când nu m’ăș fi gândit niciodată la București, pe inginerul Zechini aruncat din tun într’o plasă la cincizeci de metri; uite pe Sven Borberg, cu soția lui diafană, ca un Hamlet uitător de răsbunare, însurat cu Ofelia și scriind piese de teatru; uite pe toți Englezii și Olandezii, pe Arne Kildal, gazda și pe ajutoarele lui, Barbra Ring, ascunzându-și foarte bine anii, și

pe Fritz von der Lippe, îndatoritor și spelb ca un german crescut în nisipurile pomeraniene.

Alcătuiiau toți la un loc al șaselea congres al Clubului internațional al poezilor, eseistilor și nuveliștilor (PEN), deschis într'o zi de Iunie însorită la Oslo.

Douăzeci și trei de țări și o sută de oaspeți erau de față. Ședințele puteau să înceapă !”.

Iar cronică știe să povestească mai departe, alte și alte întâmplări.

În 1929 PENClubul se aduna la Viena. Din partea României luau parte Nichifor Crainic și locțiitorul de secretar. Pentru că se găseau de față Emil Riegler, care se nimerise în capitala Austriei ca să-și întrească lucrarea lui de doctorat muzicolog și descoperise delegația românească, precum și soțiile celor doi scriitori, ședințele PENClubului puteau număra nu mai puțin decât cinci Români. Faima împărătescului oraș a ispitit între zidurile lui lume și probleme. Atât că vechea ospetie vieneză și frumusețe a locurilor au avut grijă să nu lase prea mare răgaz lucrului. Cei mai activi membri s'au dovedit și de rândul acesta Francezii. Pe lângă nelipsiții Jules Romain și Benjamin Crémieux, a apărut Julien Benda, filozoful eseist de la Nouvelle Revue Française, care a prezidat una din adunări. Propuneri, moțiuni, discursuri, intervenție pentru așezarea din nou în șea a unei discuții care alunecase, glume, avânt, curtenie și uneori mână tare, toate erau puse, cu voe bună și luare aminte, la îndemâna liniștitului John Galsworthy, ca să ție în fâgașul cel bun atâtea ființe aprinse și gata să se ciocnească. Meritele centrului francez pentru ceea ce PENClubul a izbutit să ajungă ar fi vrednice de cea mai caldă prețuire, dacă n'ar fi tot el care a adus cu sine obiceiul de-acasă al punctelor de vedere politice și al principiilor doctrinare cu valoare în sine. Mă tem că bună parte din zbuciumul de astăzi al PENClubului față de biruința în atâtea țări a curenților dictatoriale de dreapta se datorește acestei înrâuriri franceze. Mi-aduc aminte că la Bruxelles, când protestam în plină ședință, nu mai știu cu ce prilej, că a discuta mai departe cum se discuta, însemna să facem

politică, Georges Duhamel, care ședea pe scaunul din fața mea, s'a întors către mine, cu privirea lui spirituală de sub ochelarii puși pe după ureche, și mi-a zis mirat într'adevăr: „Crezi că facem altceva aici decât politică?” O politică a drepturilor omului și a libertății oricărei păreri rostite artistic, dar nu mai puțin o politică și care a dus la conflicte atât cu lumea de afară cât și în sânul însuș al asociației. Francezii au fost în această privință neînduplecați. Am impresia că liniștea nu se va putea întoarce decât atunci când puterea lor va fi înlocuită sau slăbită. Pentruca PENClubul să nu sufere, va trebui să se găsească altcineva cu aceeaș râvnă pentru idee, simț al organizației și știință a conducerii din umbră, pe care le exercită până astăzi scriitorii francezi. Lucrul e din cale afară de greu și PENClubul va merge mai departe, încă multă vreme, pe acelaș drum semănat de primejdii.

În 1930 PENClubul poposea la Varșovia. Centrul românesc era înfățișat de Jean Bart și de locțiitorul de secretar. Radu Dragnea, care se afla în acel timp în capitala Poloniei ca atașat de presă, a însoțit pretutindeni pe delegații români și lucrările congresului, crescând astfel reprezentanța noastră cu încă un membru. Ședințele au fost instructive și strălucite. Cadrul lor s'a păstrat măreț, atât când a fost vorba de discuții, cât și când a fost vorba de festivități. Planul zilelor și împlinirea lui au fost uimitoare și fără greș. În câte o zi puteam să vedem Casa ovreiască din Varșovia, unde ne primea, ca o elegiacă, dar îmbietoare gazdă, însuș Șalom Asch, cu o întreagă expoziție în jurul nostru, de cărți, reviste și grafice, a literaturii de idiș. Descopeream acolo lucrări și autori dela noi, pe cari nu-i cunoșteam de-acasă. Evreii polonezi puteau să arate această informație bogată, pentrucă au un centru al lor, la Vilna. Câte un mare liric locuia în fața Bucovinei noastre, într'o fermă pe dealurile Ceremușului de pe malul stâng, și voia să știe tot felul de amănunte despre scriitorii și viața românească, de care se simțea foarte aproape. El și alții se legau maicuseamă de delegația românească, pe care o urmăreau și călăuzeau în toate părțile, în propriile taine și în tainele

țării slave din câmpiile Vistulei. Nisipurile pe-aici sunt ținute în loc de plantații nesfârșite de pini, care aduc aminte de celelalte plantații de pini, ale Hohenzollernilor, din întinderile de depozite glaciare ale Prusiei. Viața oamenilor, primejduită și ea, încă din zilele șleahței, să fie ridicată și purtată din loc în loc de vânturile istoriei, a trebuit să fie prinsă, deopotrivă, de așezăminte, ca biserica latină, sau de idealuri, ca panslavismul, care, după ce a apus, cel puțin deocamdată, ca panrusism, își mișcă astăzi pendulul de aur între Varșovia și Praga. Pe o piață de-aici Mickievici de marmură așteaptă mereu, chiar și după ce unitatea Poloniei e un fapt împlinit. În câte o altă zi eram prin Cracovia, cu palatele și școlile ei de demult, pe unde ne pierdeam căutând urme de ale Moldovenilor învățați din veacul al XVII-lea. Pe lespezile curții închise între clădiri a bibliotecii jagelone auzeam pași cunoscuți; la reprezentăția sub cerul plin de stele, din tinda cea mare a Palatului Regal, a unei piese din zilele Moviștilor, ni se părea că nu suntem singuri și că boieri din cronici ascultă lângă noi.

În 1931 PENClubul, chemat în Olanda, apărea la Amsterdam. Datorită împrejurărilor din țară, unde era de puțină vreme Prim Ministru un membru de onoare al PENClubului englez, pentru întâia oară după atâția ani centrul român nu-și putea trimite un reprezentant. Noroc numai că el avea un membru al său la Haga, pe Ștefan Nenițescu, atașat de presă, care a primit însărcinarea să ia în numele nostru parte la adunarea generală. Lucrarea ei de căpetenie a fost o moțiune destul de buclucașe, dacă nu începutul, cel puțin vestitorul necazurilor de mai târziu. PENClubul înțelegea să facă răspunzătoare guvernele pentru orice om prigonit sau întemnițat pentru ideile lui. Moțiunea trebuia să găsească, prin membrii PENClubului, cea mai mare publicitate. Când m'am dus la Prim Ministru ca să-i cer părerea, atât ca om de Stat cu puterea în mână cât și ca membru de onoare al Asociației noastre, am fost zeflemisit și împiedicat să împlinesc porunca Londrei. Aceasta nu mai era o inițiativă de ordin literar, ci deadreptul o acțiune politică în care PENClubul n'avea nici dreptul

nici pregătirea să se amestece. Niciodată nu m'am bucurat mai mult că nu mi-am făcut datoria. Eram și eu de aceeaș părere. Scriitorii francezi, doctrinari ai libertății și ai Revoluției, pe cari îi vedeam îndărătul moțiunii, împinseseră iară lucrurile prea departe. Tragedia pentru noi, tragedie amestecată ca în antichitate cu antracte de comedie, era alta. Și, când zic: noi, mă gândesc nu numai la Români. În cazul celor mai multe centre, dacă nu există o atârnare față de guverne, există însă o destul de strânsă legătură de colaborare. În unele țări PENClubul seamănă aidoma cu o simplă secție a unui serviciu de propagandă în străinătate. Centrul primește o subvenție, delegația la adunarea generală se face în acea țară, după încuviințarea prealabilă a guvernului, acesta ia asupra lui organizarea și mai cu seamă finanțarea. În asemenea împrejurări i-ar fi stat bine PENClubului național să se ridice într'o bună zi ca judecător al propriului guvern ! Dar mai era ceva, mai adânc. În țările din centrul și din răsăritul Europei, PENClubul, atât prin membrii cât și prin activitatea lui, nu mai arată de fel ca o mișcare de stânga. Un patriotism sigur de sine și care poartă pe umerii lui, fără să-i simtă greutatea, mantia cu stele a celor mai înaintate cuceriri sociale și politice, umple asociația cu spiritul lui și-i duce pașii. Declarațiile de internaționalism cu orice preț sunt întâmpinate cu neîncredere și nu sunt puse în aplicare decât într'o oarecare măsură. De aici și primejdia de rupere în două a PENClubului, furat prea mult de controversele politice ale timpului și încercând să ridice un steag pe care cei mai mulți din comunitate nu-l mai pot recunoaște ca fiind al lor.

În 1932 PENClubul ajungea în sfârșit, după ce atâta se ferise, la Budapesta. Noi, Românii, și împreună cu noi și alții, nu fuseserăm prietenii acestei idei, din temere tocmai pentru ideile cele mai dragi ale PENClubului. În nici o țară naționalismul nu e astăzi mai vulcanic și toată viața publică organizată ca un protest împotriva unei așa zise nedreptăți, a istoriei. În ce privește în deosebi pe Români, Iugoslavi, Austrieci și Italiani, ne puteam găsi în starea să fim prinși în valurile acestui protest. Au fost clipe când ne-am

îndoit dacă lucrul nu s'a întâmplat: înaintea Ungariei milenare făcute din flori în grădina unei stații balneare de pe lacul Balaton, a plimbării oficiale prin piața provinciilor înstrăinate, sau a cuvântului lui Jules Romains dela masa primăriei Budapesta. În al doilea rând, scriitorii unguri înșiși se găseau desbinați într'un grup foarte aproape de principiile politice ale Ungariei de astăzi, care organiza congresul PENClubului, și altul, mult mai aproape de principiile PENClubului însuș și exclus dela program. PENClubul s'a găsit în împrejurarea, destul de neplăcută, să fie găzduit și sărbătorit de cel dintâi și să ia contact mai mult clandestin, ca să n'aducă jicnire gazdei, cu cel de-al doilea, cum a fost vizita la scriitorul ostracizat Hatvany. Centrul român era înfățișat de Victor Eftimiu și de locuitorul de secretar.

„Scriitorii din toată lumea, cari s'au adunat la Budapesta pentru o săptămână de cunoaștere și de lucru n'au uitat să pună în ordinea de zi a congresului lor problema păcii. Ea avea această formulare : În ce fel membrii PENClubului pot servi cauza păcii în afară de orice politică, și urma să fie organizată de delegația germană ca o serie de comunicări și de discuții. În ziua hotărîtă s'a constatat că delegația germană făcuse mai mult decât i se ceruse, dar nu ce i se ceruse, și marea ședință n'a mai putut să se ție. Aceasta n'a împiedicat apariția părerilor în materie și de-atâtea ori ciocnirea lor de fulger. Pacea se pare că nu poate fi discutată niciodată în liniște, nici chiar între pacifiști.

O adunare internațională de scriitori nici nu se poate închipui fără această preocupare, ca de altminteri, orice adunare la fel, de orice breaslă. Pacea începe să fie ca oceanul, mijlocul de legătură între cele mai depărtate popoare și o stare firească intercontinentală. Să o primim ca atare și să ne încredințăm ei. Să înțelegem în același spirit, mai larg, și luptele care se dau pentru ajungerea până acolo, la orizontul oricărei finiști, cu mirajul unei lumi noi mai bune și plutirea fără piedică sub constelațiile, aproape să le apuci cu mâna, ale tuturor idealurilor. Suntem doar mai în domeniul oamenilor de închipuire decât oriunde aiurea. Ori-

cui pe pământ i s'ar putea închide, cu lanțuri de datini și de imperative, un fragment de lume, dar nu lor. M'am trezit de aceea luând parte și eu la discuție și ajutând-o, cât mă iertau puterile, să înainteze, cu toate că aș fi vrut-o lăsată în seama altor cercuri și prilejuri...

Când este vorba de atitudinea PENClubului față de problema păcii, am avut impresia chiar la Budapesta că s'ar putea strânge elementele unui adevărat istoric al ei. La început când a fost numai cuvântul dela Londra, se urmărea crearea de legături între scriitorii tuturor țărilor, cunoașterea lor personală prin schimb de vizite, puțința discutării împeună în fiecare an a unor probleme generale. Mișcarea, din jurul unor mese cu sticlărie, tacâmuri și șervete de o strălucire anglo-saxonă la un restaurant londonez, s'a revărsat însă în lumea largă și a prins mai mult poate decât orice așteptări. I se adăuga astfel conștiința unei mai mari puteri și freamătul, mai greu de înfrânat, al ideologiilor continentale. PENClubul încăpea încet pe planul înclinat al acțiunii. Ceeace se înțelegea dela sine înainte, că organizația, în ultimă analiză, lucrează pentru pace și că punerea la un loc a scriitorilor de diferite naționalități înseamnă cel puțin o manifestare a unei dorințe și puțințe de apropiere între națiuni, căuta o formulare precisă. Ea era încă destul de generală și putea întruni, cum a întrunit, toate voturile. S'a auzit întâia oară la Haga și și-a găsit loc în statutul Federației Internaționale a PENCluburilor, cu următoarele trei puncte :

1. Literatura, dacă știe de națiuni, nu știe de hotare, și schimburile literare trebuie să rămână tot timpul neatârnat de accidente de viață politice a popoarelor.

2. Membrii PENCluburilor cred că, în orice împrejurări și cu deosebire în timp de războiu, respectul operelor de artă, avut obștesc al omenirii, trebuie să fie menținut mai presus de patimile naționale și politice.

3. Membrii PENCluburilor își vor folosi tot timpul înrâurirea, care ar putea decurge din persoana și scrierile lor, în sprijinul bunei înțelegeri și al respectului reciproc între popoare.

La Budapesta s'a încercat un pas mai departe. El a întâmpinat împotriviri și n'a putut fi făcut decât cu unele amendamente de îngrădire. A fost ca un semnal, cel dintâi, că nu trebuie să se treacă peste anumite margini...

Pasul acesta mai departe era o moțiune prin care se hotăra să se protesteze pe lângă acele guverne, care ar pune piedici libertății de păreri a scriitorilor. Am crezut că oricât se vorbea de limpede despre punctul de vedere literar și nu politic, nu era mai puțin o alunecare într'un domeniu, care poate fi tot atât de respectabil, dar criteriile și luptătorii sunt alții. Principiul în sine e un bun câștigat încă de Revoluția franceză, nu numai pentru scriitori, ci pentru orice cetățean al lumii, dar transformarea lui într'o metodă de acțiune a PENClubului mi se părea tot pe atât de primejdioasă, pe cât nerodnică... În cele din urmă a trebuit să se dea întâmpinărilor noastre o formă, care să intre în textul primit cu unanimitate. Protestul se face de comitetul executiv, dar numai la cererea unui PENClub prin comitetul lui și cu valabilitate numai pentru țara de origine a acestuia. Principiul înaintașilor și al activiștilor era scăpat. Imprejurările în care el se putea aplica îi luau însă orice primejdie de surpriză locală sau de manifestare de solidarizare universală pentru cazuri și interese care de obicei nu se cunosc decât de prea puțini. Scriitorii din PENClub rămâneau aceiași prieteni ai păcii și apărători ai celor nedreptățiți, dar fără să se transforme într'o simplă secție a vreunei Ligi a drepturilor omului și fără să lase nimănui, nici celor mai prepuelnici, impresia că servesc vederile, chiar numai prin găsiere pe aceeaș cale, ale unor direcții spirituale extreme".

Adunarea generală din anul următor dela Ragusa, în 1933 și se pare că și aceea de anul acesta, dela Edinburg, n'au mai putut scăpa de urmările stăruiii în acest fâgaș. Fumul dela focul care a ars cărțile neplăcute noului regim german, a împăenjenit toți ochii și a înecat toate piepturile. Exodul scriitorilor urmăriți de rasiști și aflarea unora dintre ei la adunările PENClubului, ca membri ai lui, au desăvârșit învâlmășeala. Scriitorii s'au găsit rupți în tabere și

ședințele aproape nu s'au mai putut ține. La Ragusa, delegația română a fost cea mai bogată pe care am avut-o vreodată : Victor Eftimiu, ca nou ales președinte, Ion Sângiorgiu, ca secretar, Liviu Rebreanu, Corneliu Moldovanu, Ion Pillat, fostul locțiitor de secretar, la care dacă se adaugă și soțiile unor membri, ele însele artiste, dramatice sau plastice, numărul Românilor prezenți s'a ridicat la zece. La Edinburg nu s'au putut duce decât Victor Eftimiu și Leopold Stern. În răstimp însă împrejurările se schimbaseră, nu numai în lăuntrul PENClubului internațional, dar și în acela al PENClubului român. Se alesese în sfârșit un comitet. Se înjghebaseră întâile statute scrise. Se deschiseseră porțile unui mai mare număr de membri. Pentru noua istorie trebuie și un alt cronicar. Eu mă mulțumesc numai cu câteva cuvinte de încheiere.

Viața PENClubului român s'a îmbogățit prin înființarea unei subsecții a scriitorilor unguri din Transilvania la Cluj. Pusă mai de mult la cale, amânată și reluată în lupta punctelor de vedere deosebite, cum se simte și din articolul lui Nichifor Crainic în „Gândirea”, „PENClubul românesc” din Septembrie 1927, ea s'a încheiat curând după congresul dela Budapesta, unde a apărut și președintele ei de mai târziu, contele Nicolae Bánffy. Întâiul pas în activitate a fost o serie de conferințe despre legăturile dintre scrisul și scriitorii români și unguri, care însemnau și un punct de program. PENClubul are rostul, între propriile hotare, să facă în folosul conlocuitorilor, când ei sunt de altă limbă și cultură, ceea ce urmărește să ajungă în lumea fără hotare a scriitorilor de pretutindeni. Subsecția unguerească dela Cluj e întâia formă de colaborare, sinceră și efectivă, între scriitorii români și unguri. De n'ar fi realizat decât acest lucru și PENClubul și-ar fi îndreptățit existența printre noi. Mă bucur că vechea conducere a PENClubului român a putut să treacă noului comitet delegată această problemă, destul de controversată, descărându-l de orice răspundere și îngăduindu-i, în schimb, să aibă toate foloasele unei viitoare împreună activități.

Ceea ce s'a putut câștiga în țară, între locuitorii de dife-

rite naționalități, s'a căutat să se ajungă tot prin PENClub, între noi și literaturile vecine. Aș îndrăzni chiar să spun că puținul făcut până astăzi, în această ramură, se poate așeza între cele mai originale și mai pline de perspectivă dintre îndeletnicirile „cursului vechiu” al PENClubului român. Literatura bulgară modernă ne era cu totul necunoscută ; nu se mai poate zice acelaș lucru de când a apărut, prin grija PENClubului, „Nopti la hanul din Antimovo”, volumul de puternică observație dobrogeană al lui Iordan Iovcov, Sadoveanul bulgar. La fel și cu literatura modernă grecească ; iată însă în românește „Stânca Roșie”, romanul de tinerețe și de scripire de mare elenică al lui Gregorios Xenopoulos. Deopotrivă, cu literatura modernă ungară din Transilvania ; romanul, care se găsește sub tipar, al lui Iosif Nyirő, săcuiul plin de un tragic talent, „In jugul Domnului”, ne va spăla de această ocară. De asemenea cu literaturile sârbă, cehă, poloneză ; opere reprezentative vor apărea și din ele la timp. E poate cea mai frumoasă sarcină lăsată literaturii : să deschidă o poartă către sufletul altor popoare. Până acum porțile noastre către sufletul popoarelor vecine au rămas zăvorâte. PENClubul român a cutezat să strice rugina și să tragă puțin zăvorul. Cei de dincolo au făcut ochi mari de uimire și de bucurie.

Cei zece ani de viață ai PENClubului, pe care am încercat să-i schițez aci, mai ales în resfrângerea lor românească, și-au avut însă o încheere dureroasă. Președintele lui, marele romancier englez, John Galsworthy, a murit pe neașteptate. Schimbarea președintelui român a corespuns și cu schimbarea președintelui internațional. Wells e un scriitor de dimensi, dar l-am văzut prezidând și nu m'a ajutat prin nimic să uit pe Galsworthy. Să mi se dea voie să sfârșesc prin acest slab plâns de clopote. Anii nu sunt decât niște țesătoare, la mii de războaie, ale amintirii.

„Iată că se apropie opt ani de când l-am cunoscut pe scriitorul englez John Galsworthy. Nu cetisem încă nimic din el și nu mi-l închipuiam în niciun fel. Eram în întâiele mele zile londoneze, niște strălucite zile de Maiu, cu adevărate păduri de bujori înfloriți în toate colorile, în Kew

Garden. Flămânzeam de viață engleză și o căutam în toate părțile. Și într'una din seri Beza m'a dus la o cină a PEN-Clubului.

Când am ajuns, într'o sală lungă de restaurant la etaj, grupuri, grupuri stăteau de vorbă, creșteau și se desfăceau. Într'un colț al mesei plină de cristaluri se frământa un domn îmbrăcat în haine de seară fără greș, spunând ceva, când la dreapta, când la stânga, răgușit, mai mult scurt, cu ochii albaștri, cu mustața de un galben copt bătând în roșu. — „Wells!” îmi șoptește însoțitorul meu. În mijlocul sălii, sub unul din marile candelabre ca sub un duș de lumină, se așezase un adevărat uriaș. Vecinii îl ascultau și izbucneau în răs cu explozii. Numai el vorbea mai departe liniștit, fără să ia parte, ca o recitare. Din când în când își potrivea ochelarii sau mișca un picior adăpostit într'o lărgime de pantalon că ar fi încăput în el Cromwell întreg, așa cum se vedea lângă Westminster Abbey, cu pălăria cu margini mari și cu pintenii lungi cu tot. „Ches-terton!” mă lămurește aceeaș călăuză. Și am trecut așa cău-tând pe gazda acelei seri, ca să-i fiu înfățișat, pe dinaintea întregii literaturi engleze contemporane, adesea cu figuri pe care le cunoșteam din fotografii sau din cărți, dar de multe ori și cu nume pe care nu le auzisem niciodată. Gazda acelei seri era John Galsworthy.

După aceea l-am văzut atât la Londra cât și aproape în fiecare an tot în alt oraș al Europei, la Bruxelles sau la Budapesta, la Varșovia sau la Viena. M'am deprins cu apariția lui înaltă și dreaptă, cu vorba cumpătată și împăciuitoare. L-am cetit. În seara întâia știa de o revistă la care scriam, cu un orizont larg, „Idea Europeană”. Mai târziu putuserăm să vorbim și de alte lucruri românești. Se informa, după Budapesta, unde congresul PENClubu-rilor a fost pus la atât de grea încercare și bunul președinte trebuia să ni se arate pentru cea din urmă oară, se informa când vor putea scriitorii din toată lumea să se adune la București? Scriitorii din toate țările pământului se vor pu-tea strânge în capitala României, mai curând sau mai târ-

ziu, dar fără el. John Galsworthy ne-a părăsit pe neașteptate, cu tâmilele abia încununat de Premiul Nobel.

Nu știu dacă trecuseră două săptămâni de când îmi răspunsese mulțumind la telegrama mea de felicitare. Mă gândisem chiar la întreprinderea de spaimă a unei „Forsythe Saga” în românește, romanul cuprinzător cât o lume, a parte, dâră și biruitoare, societatea de mijloc engleză, cu atâtea rădăcini în viață. Cred că am stat de vorbă și cu omul dela noi, care trebuia să se încingă la munca cea grea. Veți zice că astăzi cu atât mai mult trebuie să stăruim, pentru amintirea bătrânului prieten plecat pentru totdeauna dintre noi. Dar unde mai e dorința ca să-i facem o bucurie, gândul că întâiul volum avea să încapă în mâinile lui, amestecul lui viu în toată această punere la cale și împlinire treptată a ei, care, fără el, își pierde orice reacție? Răsfoiesc numărul din Februarie al revistei PENClubului englez, „P. E. N. News”. Două pagini sunt acoperite de telegramele de părere de rău, așezate cinstit după alfabet. Intre Polonia și Spania o întâlnesc și pe a României, și îmi recunosc textul trimes cu durere adevărată, într’o dimineață cu fulgi mari, cari începeau să aștearnă ca un giulgiu de uitare. O viață frumoasă și mândră se oprise în loc. Resorturile ei plesniseră deodată.

John Galsworthy s’a născut, cred la 1867 și a învățat la Oxford ca să fie avocat. A desbrăcat însă curând toga, de dragul călătoriilor și al literaturii. Intr’un drum într’adevăr englez, între Adelaida și Africa de Sud, a întâlnit pe Conrad, care, dacă nu i-a dat un model literar, pe care l-a avut mai mult în Turgheniev și în Maupassant, i-a dat un îndemn la scris și o prietenie până la moarte, cel mai Englez dintre Englezi și acest polon britanizat. Romanul care îl descopere ca scriitor, după multe dibuiri, sub pseudonim, „Proprietarul” (Man of Property), e din 1906. Era întâiul din seria fericită „Forsythe Saga”. Pe cel din urmă „Deșertul înflorit”, îl dăduse la tipar cu puțin înainte de moarte. Ziua de 31 Ianuarie 1933 a pus capăt unei strălucite cariere literare.

Galsworthy era de mulți ani președinte al P. E. N. Clu-

bului dela Londra și ca atare, președintele Federației PEN-Cluburilor din toată lumea. Greu ne putem închipui, toți câți l-am văzut la lucru, asociația aceasta de scriitori, fără omul de o vază recunoscută, cu un cumpăt fără pereche și pătruns de însemnătatea celor puse la cale. Nelipsit la ședințe sau la plimbările de cunoaștere, prin țara care ne poftise, el se pricepea ca nimeni altul și fără să se scoată în vedere, să spună cuvântul potrivit la locul potrivit, sau să dea cel mai frumos element de decor, fie la o recepție de rege, fie la o serbare populară. Il văd încă, privind cu un ochiu destul de îndepărtat valurile unei ședințe contradictorii, stăpân pe sine și hotărât să nu se amestece decât în ultimul moment. Atunci citea o lămurire sau o declarație cu fraze gândite, printre care scăpa grăunțe de umor. Zâmbeau chiar și cei mai îndârjiți și împăcau sau amâneau ciocnirile cu un an, pentru alt colț al Europei. Adunarea scăpase însă, fără zguduire, de vreo retragere sau dizolvare zgomotoasă.

Primise premiul Nobel, dar boala care-l slăbise, nu l-a mai iertat să se ducă în Decembrie la Stockholm. Ceeace a mai putut face a fost ca, din toate coroanele suedeze primite, să alcătuiască un fond ale cărui venituri să treacă P. E. N. Clubului. E vorba de vreo 250 de lire sterline anual. Oricât de însemnată ar fi suma, ceeace trage mai mult în cumpănă e darul acesta total. Poate că legăturile făcute prin PENClub și-au avut și ele partea în repedeia răspândire pe tot pământul a operei lui Galsworthy și el n'a vrut să se lase îndatorat nici după moarte. Gândul a fost însă bun și mare. Numele lui în primejdie să pălească treptat, s'a aprins deodată și rămâne. Președintele nu mai e, dar continuă.

Comisia de cooperare intelectuală între popoare și-a pierdut pe unul din membrii subcomisiei pentru literatură. Ea îl va înlocui. Dar ce ne vom face noi, cari nu vom putea uita, când nu vom mai descoperi pe nicăeri făptura, cu care ne deprinseserăm și care ne dădea încredere? Mi-e frică de întâia întâlnire, fără el. Pământul fostei republici a Ra-

gusei îl aștepta și îl așteptam și noi, iar John Galsworthy de-acolo de unde e, nu mai poate mulțumi nici portul cu ziduri de cetate medievală și nici mulțimea solilor de artă alergați din toate unghiurile ca să-l înconjure din nou, cu acelaș inel multicolor al lui Saturn”.

SCRIITORI DE LÂNGĂ NOI

Când te apropii de Sofia în Decembrie, cum m'am apropiat eu, crezi întâiu că intri într'o stațiune de sporturi de iarnă. Munții se ridică la toate zările, albi. Trenul trece printre ziduri de zăpadă. Orașul e așezat la mai bine de 500 de metri. Deoparte Balcanul, Stara Planina, se duce până în fund, cu tot felul de mușuroaie și de văi, iar de dincolo îi vine în întâmpinare ca o singură muche, cu câte un gheb posomorît, Vitoșa.

Pe urmă vezi că nu e chiar așa, sau nu e numai atât.

Întâiul scriitor bulgar pe care l'am întâlnit a fost Iordan Iovcov. Avusesem o zi, aproape două trăite după gândul meu. Vream să mă feresc de cunoscuți, ca să descopăr locurile și ceea ce căutam, fără călăuză. Incepusem. Ce uimiri proaspete, întâia folosire stângace a limbii, biserica Sfânta Nedelia, ridicată ca un vis bizantin de cupole, stâlpi și o nișe mici chiar pe locul vechei catedrale, sfărâmată acum câțiva ani de bombe, amintirile dintr'o vară pe care le regăseam !

Iovcov ședea la o masă rotundă într'o cafenea, Royal, care e mai mult Küblerul de pe vremuri al Bucureștiului, decât Capșa de astăzi, un loc de întâlnire după ora cinci a scriitorilor și ziariștilor. Ședea trist și absent. Am intrat fără voe în tristețea și absența lui, și uit de cruzime pentru cât mi-a dat în schimb.

Am vorbit numai despre Sadoveanu. Cred că el e cel mai bun cunscător și cel mai cald prieten de peste hotare al povestitorului moldovean. Lângă el îl simți o mândrie a noastră și ți-e rușine de șovăelile de-acasă. Eu sunt un prea statornic îndrăgostit, și de aceea chițibușar cititor al lui, ca să fi putut fi încurcat de întrebările lui Iovcov, dar m'aș fi temut pentru altul. Nu era vorba numai de o prețuire pe deasupra sau largă ci de amintirea unei bucăți oarecare, poate dintr'un volum de tinerețe, și de analiza ei, sau de luminarea unui amănunt duios.

— Știi, cutare trecere !

— Cum răsare luna peste vale, în cealaltă povestire.

— Fata dela han ! E minunat lucru că volumul în care scriitorul bulgar, după părerea a lor lui, s'a realizat mai deplin, sunt acele „Seri în hanul din Antimov”, luat din lumea dobrogeană și apărut în acelaș an și mai cu acelaș cuprins ca și „Hanul Ancuței”, în care deopotrivă Sadoveanu e mai Sadoveanu decât oriunde. Judecați de părerea de rău a lui Iovcov, care tocmai acest îmbălsămat mă-nunchiu de istorii de pe valea veche a Siretului, nu l-a avut. Mă bucur însă de bucuria lui, știind că poate chiar acum îl citește.

Iovcov e astăzi de vreo cincizeci de ani și a venit, când era numai de cinci, din satul balcanic al Kotelului, cu cio-bani și oameni dârji, în părțile Dobrogei Noui. A fost prin multe locuri de-acolo învățator, și mă tem că ceva din durerile de azi trebuie să i se tragă din îndurările de-atunci. Și-aduce aminte și povestește, simplu cum e și scrisul lui, și de aceea atât de adânc, de multe întâmplări de graniță, de granița dintre cele două Dobrogi de până la 1913. Ofițeri, mici negustori, oaspeți veniți de dincoace dela București și despre cari se afla numai decât dincolo, Caraomerul, cu verdeța lui mai vie și cu căsuțele cu roșu, pe care i le știm, un fel de metropolă a bărăganului dintre Dunăre și Mare și prilej de vis pentru un mic învățator bulgar ascuns după un tufiș al marginii lui de-atunci de țară, toate tremurau în vorbele puține ale tovarășului neașteptat. Știa pe acea vreme foarte slab românește. Are să scrie poate în-

tâmplarea fetei, trecută dela postul de vamă român, cei câțiva pași până în Bulgaria, cu care tinerețea lui, uimită de atâta frumusețe și stăpânire de sine bucureștene, ar fi vrut să schimbe vorbe cu un înțeles mai adânc. A descoperit prea târziu că tâlmaciul pe care și-l alesese, un ciorbagiu de șaptezeci de ani, furat de acelaș fior, în loc să-i spue de el, îi spunea de sine, și făcea să petreacă o urechiușe ștrengară de niște cuvinte fără dinți, în loc s'o facă să se oprească la suspinul cel de demult al unei inimi primăvăratică. S'au dus astăzi toate. Iovcov e de cincizeci de ani și povestește într'o cafenea întâmplări de care nu se mai sfiște și care sunt ca poamele neculese și uitate într'un pom. Mai târziu a stat ani de zile la București, într'o însărcinare la legația bulgară. Acum vorbește în limba noastră destul de bine și știe să spue de frumusețile parcului Carol și ale altor grădini dela noi. Are rude și pământuri în Dobrogea. Se gândește să vie pentru puțin timp la ele. Mi se pare un pic al nostru.

A doua zi am cunoscut pe alt scriitor bulgar, pe care eram dornic să-l văd. Era singurul, împreună cu Vasov, citit de mine în traduceri germane încă dinainte de războiu. Mi se pare că trebuie să fie un patriarh cu o barbă spulberată, de sfânt bizantin venit pe la Ohrida întâilor capi de biserică bulgari, cu glasul rar și de tunet. Erau de vină anii și întâmplările așezate ca niște nămeți între acest odinioară de poveste, care e vremea universitară din preajma lui 1914, și zilele cu desăvârșire schimbate de acum. Când prietenul lui cel mai bun și marele meu portar cu chei de argint în lumea bulgară, Alexandru Balabanov, l-a oprit în stradă și mi l-a pus în față: — Elin Pelin ! m'am prins încercând să mă uit împrejur, ca să-l descopăr. Nu era însă nimic de făcut; acesta era și nu altul, un om aproape de vârsta noastră, a generației care a trecut de patruzeci de ani, roșcovan și aspru la față, cu câte un zâmbet încurcat în mustața tunsă, ca o farfurie tare de țară, cu o pasăre și o floare albă în smalțul strălucitor. Ne-am dus ca să mai sfātuim, în casa caricaturistului Bojinov, casă bulgară cum era să mai văd la pictorii Denev și Tanev, la poeta Dora Gabe. Popor de

țărani, trăit mereu în realitățile de port și de suflet ale satului, suntem, și noi și ei, mai de grabă porniți să nu le vedem. Omul descopere întâiu lumea de afară și abia la urmă pe a lui. „Cunoaște-te pe tine însuți” și bețiile introspecției vin abia la un sfârșit de cultură. Costov, autorul dramatic și directorul muzeului etnografic, îmi spunea, lucră pe care nu-l cred întemeiat, că desenul cusăturilor noastre, mai puțin îmbâcsit și țipător, s'ar datora mișcării începute de Carmen Sylva încă de-acum șaiszeci de ani pentru îngrijirea artei populare. Treceam pe dinaintea vitrinelor cu țărani parcă dela noi, și pe dinaintea Macedonencelor în flăcări de purpură și de aur, între care trebuie să se păstreze în traducere țărănească strălucirea de haine a curții bizantine, pe lângă uneltele vieții zilnice dela țară, cu atâtea numiri întru totul la fel cu ale noastre, și vorbeam în răgazul pe gânduri al popasurilor. O mișcare asemănătoare a început la Bulgari numai de scurt timp. Scriitorii întâiu, și artiștii mai de curând, pun în circulație nu numai pitorescul, dar și starea de suflet și de cultură a vieții primitive sătești.

La Bojinov se oprește uneori și Regele, ca să trăiască în acest mediu bulgar, câteva clipe, din care iese o nouă inițiativă sau cel puțin o schiță de portret. Noi nu ne duseserăm decât pentru o ceașcă de ceaiu, într'o după amiază de iarnă cu întuneric timpuriu, dar farmecul lucra. Printre scoarțele, fotele, ciorapii și blidele țărănești, aproape de vatra bătrână, Elin Pelin arăta într'adevăr vechiu și de totdeauna, scurtat puțin în sine și cu gândurile în altă parte. Il priveam numai câteodată și-atunci ochii noștri sclipeau, ca un răspuns. Apoi ne întorceam fiecare în uitările dinainte. Dela o vreme și-a descoperit dragostea de copii și versurile lui pentru ei l-au făcut popular în lumea mărunță ca pe un personaj de basm. Când se duce la sat, omuleții îl urmăresc pretutindeni, ca pe o carte mare cu scoarțe de om, și-i spun la spate cântecele pe dinafară. Bojinov ia dintr'un raft un volum puternic și-l răsfoește încet, reze-mat de marginea mesei. E cartea de aur scrisă de Elin Pelin și ilustrată de el. Noi n'avem ceva asemenea. Inșă scriitorul

se face și mai fără vârstă și neaavea. Strofele lui sunt niște picături de izvorăș printre pietre sau un cântec de pasăre fără nume într'o vâlcea neumblată sau numai glasul de tăcere al pădurii care crește secular cu toți copacii ei, ceva al Firii, desfăcute de timp și fără scop. Din cele două sobe ale odăii, una s'a stins. Se face frig. Elin Pelin se trage lângă foc, în colțul cu mai puțină lumină. Incepe să-l cuprindă întunericul. Mă uit la el cum se duce. Și numai din când în când ochiul lui care mă caută, sclipește. Și-mi mai dă de veste că Șopul vrăjitor e încă între noi.

Intr'un muzeu vechiu, din piața rotundă a Țarului liberator, am urcat într'o zi cețoasă, cu zăpadă înghețată, ca să găesc pe Costov. E un om puțin obosit, care începe să se miște încet. În neclintirea lui, din mijlocul țăranilor aduși din toate părțile Bulgariei și așezați aici pe lângă pereți ca să pue sub ochi oglinda etnografică a țării, uneori îl încurci cu acest popor închipuit. Și poate tocmai atunci îl înțelegi mai bine. El nu e un creator singuratic vorbind numai în numele lui. Are nevoie de această împrejmuire încheșată de toți ai săi, ca să cutremure. Râde împreună cu ei. Ii învâlmășește în neașteptate situații comice, cu voia lor. Petrec fără supărare, cu toții.

Marele lui succes din urmă, Colemanov, are ceva caricalesc. E redarea vieții politice bulgare de astăzi, cu des-nădejdea ei de parvenire. N'am văzut-o, dar am văzut în schimb, într'o altă piesă pe Sarafof. Sarafof e interpretul neîntrecut al lui Golemanov. Lam văzut, și am înțeles fără să văd. Sarafof se nimerește să fie, pentru noi și fratele revoluționarului macedonean amestecat într'un cunoscut episod de acum treizeci de ani. Nu odată în Sofia numele sună unui Român, evocatoare.

Acesta e, dintr'o linie, Costov, autorul dramatic și omul. Lam urmărit și în afară de cadrul obișnuit, de scoarțe și de porturi, într'o adunare de alți scriitori sau într'o sală oarecare, la un ceas de noapte, o cafenea sau un restaurant. Nimeni n'ar fi ghicit în trecătorul spre o masă pe care o bănuiam de zece ani a lui, cam încenușat, cam străin, pe directorul de muzeu etnografic de-adineauri. Dar odată cu

el umblau, pentru ochiul care nu le vede numai pe cele de afară, făpturi de umbră, proiecții de întrupări adânci etnice, tipuri și forme, o întreagă lume alături, îl înconjurau și îi călcau în pas. Era ca într'o beție sau ca într'un fum de cinci sute de țigări. Lucrurile, în valul făcut de mergător, se amestecau și se ascundeau sau se desveleau năpraznic. Făceau să râzi. Trecea în visuri un autor comic. Vedeți acum ce are să fie în mâinile lui episodul furtului dela Mitropolie, de Bulgari sub ocupație, al Sfântului Dumitru. Știu că lucrează la el. Nu odată la Sofia arta ne află.

Dela Costov la Nemirov e un salt. De vârstă, poate sunt de aceeași, în jurul lui cincizeci, dar unul e un Bulgar din munte, pe când celălalt arată mai degrabă a Arbănaș înalt și drept, cu ochi albaștri, bun vorbitor, lumeț. Iși scrie cartea din urmă din trilogia lui de roman, mai mult plângând. Frunze de romantism i-au căzut din copacii toamnei pe creștet.

S'a născut în Turtucaia, după alți copii, cari le-au murit acelorași părinți. Atunci el a fost aruncat în drum. Ochi iubitori pândeau din ascunzătoare. Un pescar român a venit din jos. A venit cu prăjina de plasă pe umăr, l-a văzut și s'a dus. Dar nu s'a dus departe. S'a întors îndărăt, s'a mai uitat la el odată, a dat iară să plece și pe urmă s'a aplecat și l-a luat, cu un: „Hai, noroc!” Pescuise un om în drum în ziua aceea. Numai că atunci părinții au ieșit depe unde așteptau, și l-au îmbrățișat. Era nașul soartei. Cobeia se spărsese. Copilul acesta avea în sfârșit să le trăiască.

Legăturile de suflet cu Românii aveau să se păstreze și mai târziu, în Rusciuc, unde s'a așezat și a trăit un timp, cu numele lui adevărat din tinerețe, Haralambiev. Nemirov e un pseudonim literar, Fără-Pace, ca o a doua încercare, după aceea din pruncie, de înșelare a ursitei. Unchiul era un lăutar vestit, care cânta la București, poate în vreo lăutărie ca aceea a lui Ochi Albi, cunoscută din acuarelele de pe la 1870 ale lui Szatmari bătrânul. În al doilea roman al triologiei, „Intâile brazde” e descrisă această viață. L-am auzit pe scriitor, care nu știe românește, cântându-mi fără nici o greșală, cântece de-ale noastre, de pe vremuri, care

vor fi răsunat cu aceleași suspinuri, prin saloanele boerești sau prin crângurile dela Herăstrău. O Românie de-acum patruzeci de ani, și mai de mult, tremura într'o odae de taifas dela Sofia. Tremură și prin cartea scriitorului, de care cine știe dacă vom lua vreodată cunoștință.

Dora Gabe, poeta dobrogeană, ne-a chemat la ea, dintr'un alt capăt al orașului, cu telefonul, supărată. Trăisem o săptămână în aceleași locuri, fără s'o caut. Cunoștința noastră neașteptată, acum câțiva ani, în alte țări, trebuia înoită.

Casa era așezată bulgărește. Am primit ceaiul la o măsuță joasă, care nu era măsuță, ci un fel de mangal sau căldărușă ciudată de aramă, acoperită cu o tipsie mare. Divanul sta așternut cu chilimuri vechi. Te-ai fi așteptat la cafele turcești cu aburi și, prin ochii închiși, la zângănit de hangere. Căutam, cu răutate, ca o disonanță în acest mediu făcut și voit anacronic, telefonul.

Scriitoarea se schimbase de când o știam. Era atunci o-bosită și cu o spaimă în ochi, cari astăzi sunt catifelăți și gânditori. Fenixul, pasărea egipteană a lui Herodot, cea cu învierea din cenușă, era sigur de genul feminin. Poezia s'a înfrățit și ea rotindu-se pe aracii copilăriei sub un nou soare. Dela amintirile dobrogene în sfărâmarea unor scurte poeme în proză, până la strofele acestea, care sunt și nu sunt pentru copii, o inimă a învățat multe. Ea a rămas duioasă și subțire ca o ceașcă de porțelan. Nu pot s'o ascult sau s'o privesc, în feminizarea ei căutată, spre gingaș, încolăcire și mângâere, fără să văd alături pe cealaltă poetă lirică, Elisabeta Belceva, cu pseudonimul răsunător de Bagriana, hotărâtă, cuceritoare, zâmbind din gura cu dinți puternici, fără răs, cu toți dinții, ca o mușcătură în vânt, de încercare sau din obișnuință. Strofa celei dintâi vibrează ferit ca o ceașcă de porțelan, pe când strofa de patimă a Bagrianei rupe veșminte și sparge porți, ca să iasă goală în lume. Ajung amândouă, dar una cu pașii mici, de pasăre care și-a legat aripile, puțin semitic și cu otrăvuri ascunse, pe când cealaltă, turanic și explosiv, cu salturi mlădioase de mare felină.

Dora Gabe îmi variază în vreo cinci cărți ale ei tot atâtea dedicații pe când eu văd râsul cu dinții ascuțiți ai celeilalte. Ceaiul se răcește în ceașcă. Portrete de morți privesc din pereți. Poezia bulgară își ține plecate, fără bătae și atente, pleoapele cu gene lungi .

TOLSTOI LA HERĂSTRĂU

*Suis allé à Khérestréou, ai
barardé jusqu'à minuit.*

În 1854 Tolstói a stat câteva luni între noi. El sosea în București la 12 Martie, după ce călătorise dela Moscova prin Poltava și Chișinău, și se prezinta la postul lui, în armata dela Dunăre. Incepuse războiul Crimeei și Niculae, țarul de fier, voia să lucreze repede. Principatele românești fuseseră ocupate, cetățile turcești de pe malul drept al fluviului, lovite; Silistra bătută cu tunurile trebuia să cadă, înainte ca puterile europene aliate să poată fi de vreun folos „omului bolnav”.

Între ofițerii cari alergau din toate părțile Rusiei spre drumurile Țarigradului, în sfârșit deschise, era și acest tânăr neliniștit, cu lăzile lui de cărți și de manuscrise, cu marile întrebări cari de-atunci îl frământau, cu poticnirile de tot felul, cu orizontul literar plin de făgădueli. Rămăsese vre-o doi ani în Caucaz în lupte cu populația războinică a munților și mai ales cu sine însuși. La 3 Iulie 1852 trimisese revistei „Sovremennic” (Contemporanul), înființată de Pușchin, cea mai bună a vremii și condusă de Necrasov, întâiul fragment dintr'un roman mai întins plănuit; „Patru stadii ale unei formații intelectuale”. Era „copilăria”, care l-a făcut dintr'odată cunoscut ca una

din speranțele noiei generații de scriitori. Cariera literară a lui Tolstoi începuse.

Intâmplările din viață și gândurile de-atunci ale omului se pot urmări zi de zi în „Jurnalul intim”. Tolstoi avea obiceiul să însemneze ceea ce-l privea, de foarte mult, și l-a păstrat până la urmă, cu o întrerupere mai lungă numai între 1865 și 1878. Anii 1853—1865 au ieșit abia de curând într’o traducere franceză inedită. Cunoșteam zilele de ședere între Români ale scriitorului rus, din alte izvoare, unde extrase de scrisori dădeau la iveală chiar amănunte care lipsesc din paginile de-aici, dar numai din acestea icoana acelor zile se poate avea întreagă. Dacă în ediția complectă a operelor, între cele 100 de volume care se anunță dela Moscova, se va găsi și corespondența, și dacă unele nume proprii greu de identificat în textul francez de astăzi, se vor lămurii, atunci partea din bibliografia lui Tolstoi dintre 12 Martie sau câteva zile îndărăt, câte i-au trebuit să ajungă dela Prut la București, și 5 sau 6 Septembrie 1854, când era la Sculeni, pe drumul Sevastopolului, vor căpăta pentru noi o deosebită însemnătate. Se va afla și cineva, un Român, care s’o strângă de pe unde va fi sfărâmată, și să ne-o facă dar într’o traducere cu comentarii. Deocamdată, și ca o împărtășire la serbările centenarului nașterii pe care le va aduce începutul toamnei, datori suntem să ne oprim toată luarea aminte mișcată fie și asupra acestui text cu lipsuri.

Cum e Tolstoi din acest timp o arată cu siguranță de trăsături, cu o durere și cu acea căutare neliniștită proprie lui, a tuturor pornirilor sufletești, sub orice mască s’ar ascunde, într’un fel care nu se mai întâlnește, nu numai în aceste două volume de însemnări intime, ci în toată opera lui. Sunt aici și amănunte unice, despre care biografii până astăzi nu pot ajunge la înțelegere, cum e de pildă pricina plecării în Caucaz la 1851. În rândurile scrise la 7 Iulie, la București, ea e limpezită, fără puțință de controversă: „surghiunit în Caucaz, ca să scape de datorii, și mai ales de năravuri”.

Dar iată portretul întocmai, întreg ; sublinierea cu negru dă de gol pica pe sine și zbuciumul moral :

„Nu sunt modest. Acesta e marele meu cusur. Cine sunt? Unul din cei patru băeți ai unui locotent-colonel la pensie, rămas orfan la șapte ani, crescut de femei și de streini, și care, fără să fi primit o creștere lumească și științifică, a intrat în lume la șaptesprezece ani: n'are cine știe ce avere nici vreun rost în societate și e lipsit mai cu seamă de principii: omul acesta care și-a compromis afacerile până la limita din urmă, care și-a petrecut cei mai frumoși ani ai vieții fără scop, nici bucurii, care în sfârșit s'a surghiunit în Caucaz, ca să scape de datorii și mai ales de năravuri, iar de aici, agățându-se de legăturile de odinioară dintre tatăl său și comandantul armatei, a trecut în trupele Dunărei; e un aspirant de douăzeci și șase de ani, aproape fără bani, afară de soldă (căci trebuie să folosească sumele pe care le are la stingerea datoriilor), fără ocrotitori, fără știința traiului, fără pricepera meseriei, fără îndemânări practice, dar înzestrat cu o uriașe iubire de sine. Da, aceasta mi-e starea socială. Să vedem acum care e personalitate mea.

„Sunt urât, stângaci, murdar și rău crescut în înțelesul lumesc al acestui cuvânt. Sunt supărăcios, plictisitor, nemodest, netolerant și sperios ca un copil. Sunt adică ignorant. Ce știu am învățat singur, rău, sfărâmat, fără legătură, fără șir și pe deasupra foarte puțin. Sunt necumpătat, nehotărât, nestatornic, prosteste de deșert și de deschis, ca toți slabi. Sunt lipsit de vitejie. N'am rânduială în viață și lenea mi-e așa de mare că șederea fără să fac nimic a ajuns pentru mine o deprindere nebiruită.

„Sunt deștept, dar deșteptăciunea nu mi-a fost niciodată serios pusă la încercare. N'am deșteptăciunea practică, lumească, și nici deșteptăciunea afacerilor.

„Sunt cinstit, adică mi-e drag binele, m'am obișnuit să-l iubesc, sunt nemulțumit când mă depărtez de el și mă întorc la el cu plăcere; cu toate acestea, sunt lucruri care mi sunt mai scumpe decât binele: — gloria. Sunt atât de ambițios, și pornirea aceasta a caracterului meu a fost atât de puțin mulțumită încât mă tem adesea că dacă aș avea

să aleg între glorie și virtute, m'aș hotărî pentru cea din-
tâi. Nu, nu sunt modest și de aceea sunt trufaș cu mine
și încurcat și sperios în societate" (Journal intime, ed.
du Trianon, Paris, 1926, I. 168—171).

În acest timp de lene, Tolstoi însă, pe lângă toată chel-
tuiala de timp cerută de îndatoririle militare, marșuri la
Silistra și la Giurgiu, pe lângă boala pe care și-o caută și
operează aici, lucrează literatură și citește cât cineva fără
altă treabă decât aceasta. Atunci dă cel din urmă lustru
„Adolescenței”, a doua parte din „Cele patru stadii”, lu-
crează la „Jurnalul unui jucător de biliard”, reia „Dimi-
neața unui moșier”, schițează o povestire, care a fost gă-
sită în aceeaș stare în hârtiile lui, „Jdanov”, începe și is-
prăvește „Pădurea în tăere”, face versuri: „încerc de două
zile să fac versuri”. Fiecare „zi” din acest jurnal e o do-
vadă de câte prelucrări suferea orice pagină din scrisul
lui Tolstoi. „Copilăria” a fost refăcută și transcrisă de patru
ori, „Cazacii”, unul din fragmentele de roman cele mai
trăite, a avut nenumărate redactări, timp de ani, până a
fost dat la tipar tot neisprăvit, așa cum îl avem; iar de
epopeea cu dimensi în adevăr rusești, „Răsboiu și Pace”,
se știe că a fost scrisă și transcrisă de șapte ori. Fapte care
vorbesc atât despre „lenea” lui Tolstoi, cât și despre „for-
ma” lui, descusută și neliterară !

Tot atunci a citit Coranul, Coliba unchiului Tom, Hoții,
Conjurația lui Fiesco, poeziile filosofice ale lui Schiller,
Gilbert et Gilberte, din Goethe, Dickens, Alphons Karr,
Lermontov, Pușchin. A recitat „Un erou al timpului nos-
tru”, s'a oprit la o dramă a aceluiaș poet, a găsit prilej
de emoție în Izmaîl Bey, și i s'a părut că datorită dragostei
adânci de Caucaz, care-l umplea. A descoperit mari fru-
museți în Pușchin: „Jancu Marnavici care și-a omorît prie-
tenul din greșeală. După ce s'a rugat lung și cu osârdie
în biserică, se întoarce acasă și se așează în pat. Pe urmă
întreabă pe soție, dacă nu vede nimic pe fereastră. Ea-i
răspunde că nu. El îi repetă întrebarea: femeia îi spune
că vede un foc pe malul de dincolo al râului. Când o
întreabă pentru a treia oară, ea-i răspunde: focul se face

mai mare și se apropie. El moare. E minunat. De ce? Incercați să lămuriți sentimentul poeziei”.

Și cu toate acestea sunt zile ca aceea de 1 August, la Focșani, când Tolstoi scrie : „Mă cert pentru lenea mea, și pentru cea din urmă oară. Dacă nu fac nimic mâine, mă sinucid”. La 16 August crede să fi descoperit că lucrul cel mai de seamă în viață e să se îndrepte de cele trei viții : harțag, lipsă de caracter și lene. Se hotărăște ca de atunci să-și închee, în fiecare zi, însemnările cu aceeaș frază. La 17 face marșul dela Focșani la Tecuci, dar scrie la capătul rândurilor zilei: „Lucrul cel mai de seamă în viață e să mă îndrept de aceste trei viții: 1) lene, 2) lipsă de caracter, 3) harțag.

La 18 merge dela Tecuci la Bârlad, și sfârșește la fel : „Lucrul cel mai de seamă în viață e să mă îndrept de cele trei viții de căpetenie ale mele”. Se ținea de vorbă. Era ca o rugăciune la apusul zilei, care trebuie să se îplinească prin stăruință. La 19 se scoală de vreme, scrie mult. E mulțumit, numai i se pare că a lucrat cam cu moleșeală. „Aș putea să lucrez și mai puțin și să rămân chiar așa împăcat cu mine; ce nu-mi place e că am fost leneș în timpul lucrului”. Foaia nu se isprăvește mai puțin cu aceleași cuvinte: „Lucrul cel de căpetenie: lipsă de caracter, harțag și lene”. La 20 a dus la bun sfârșit povestirea „Pădurea în tăere” și zice mereu la urmă: „Lucrul cel mai de seamă în viață e să mă îndrept de trei viții: lenea, harțagul și lipsa de caracter”. In cele două etape, dela Bârlad la Aslui (sic-Vasluiu), bondarul acesta supărat trece în zilele de 22 și 23 August bâzâind acelaș descântec: „Lucrul cel mai de seamă în viață e să mă îndrept de trei viții: harțag lipsă de caracter și lene”. La „Aslui”, unde primește o scrisoare de laudă pentru „Adolescența”, dela Necrasov, și se împăunează cu ea între oameni ca să se certe în singurătate: „Lucrul cel mai de seamă e să mă îndrept de lipsa de caracter, de harțag și de lene”; la Iași în zilele de 25 și 26 așisderea. Și așa mai departe până la Sculeni, și mai încolo în stepă, se pierde cu acelaș cântec. Il învățase însă aici, la noi.

Dela aceste griji, care sunt în legătură cu lucrul literar și cu purtarea în lume, Tolstoi se ridică la preocupări mai adânci. Ele l-au însoțit dela cincisprezece ani, sau mai de timpuriu, iar marea întoarcere din a doua parte a vieții, care era să-l schimbe aproape într'un întemeetor de credință, n'a însemnat pentru cine-l putea urmări în mărturisirile ascunse, decât o punere în faptă a unor vechi și de totdeauna păreri. Autoflagelările, nu de mistic visător și extatic, ci de raționalist, fără mângâiere, care ținea toate sub aceeaș privire ascuțită și cenușie, erau la el o slujbă de fiecă zi. La fel și aici. Intre vaetele lipsei de bani, ale situației militare tulburi, ale pierderilor la joc de cărți, ale izbucnirilor de mânie împotriva semenilor, ale căderilor în greșală de toată clipa, se alege, ca o icoană suflată cu argint într'un colț de odae, rugăciunea dela 13 Iulie. E o trăsătură rusească și tolstoiană, din cele deosebitoare. Să se bage mereu de seamă la ea laturea de voință și de curgetare :

„Rugăciunea mea: Cred într'un singur Dumnezeu, atotputernic și bun, în nemurirea sufletului și în pedeapsa sau răsplata veșnică a faptelor mele: vreau să cred în religia strămoșilor și s'o preamăresc.

„Pater noster” etc. Pentru odihna veșnică și mântuirea părinților mei, pentru aceasta, pentru cealaltă și pentru ceastăaltă (să-mi amintesc de toate întâmplările care mi-au fost prielnice). Insuflă-mi, rogu-te, fapte bune și bune gânduri, și fă să ajung să le plinesc norocos. Ajută-mă să-mi îndrept greșelile, scutește-mă de boale, suferințe, certuri, datorii și umiliri. Fă să trăesc și să mor în bună credință și nădejde, folositor deaproapelui, iubind pe ceilalți și iubit de ei. Ajută-mă să fac binele, să ocolesc răul, iar cât despre cunoștința mea dacă are să mă ajungă sau nu binele sau răul, plinească-se sfânta ta voe. Dă-mi bunurile cele adevărate. Doamne, fie-ți milă de mine; Doamne, fie-ți milă de mine; Doamne, fie-ți milă de mine” !

Tânărul, care începuse fără să poată duce la niciun capăt, studii de limbi orientale și de drept, în 1844, la Universitatea din Cazan, care își prăpădise la cărți jumătate

din averea moștenită, trăise traiul de ofițerași ai campaniilor caucaziene, se vedea deodată tot copilul cu ochiul la gura cheii, ca să vadă cum își face rugăciunile ciudate, săracul-cu-duhul de drumuri mari, oprit la casa lor și descris cu atâta fior în „Copilărie”. Firea lui se păstra, în toate valurile, religioasă. Mândria cea mai vulcanică se încovoia în șoapta de umilință : „Doamne, fie-ți milă de mine; Doamne, fie-ți milă de mine; Doamne, fie-ți milă de mine”, și rămânea tot mândrie, pentru că avea conștiința că nimeni nu s'ar fi putut înfrânge până acolo. Rugăciunea nu mai îndestula, și sufletul se biciuia din nou, cu aceeaș spaimă și desfătare, în ajunul altor căutări de mai nefățărută sfințenie. Ele erau să-l ducă până lângă Mocrih Gorah, podișul în neguri al „Muntelui umed”, unde Duhoborții voiau să întemeieze împărăția Sionului, „Duhoboria” lor.

Din când în când Bucureștiul văratic își deschide în paginile jurnalului zările de ispită. În aceeaș zi când Tolstoi îngână rugăciunea, el se duce cu prieteni la locul de petrecere, de pe vremuri, al lumii bune dela noi, la Herăstrău și stă de vorbă până în miez de noapte. Altădată pleacă pe seară, cu intenții asemănătoare, la „Moara-Domianska” (sic-Moara Domnească), unde rămâne o zi întregă și era poate un loc de o faimă la fel cu a celuiilalt. Dar colțul acesta de idilă, cu un cadru în care, chiar după mai bine de șaptezeci de ani, parcă ne regăsim ?

„Dimineața am scris pagina aceasta și am răsfoit pe Ludovic-Filip. Foarte târziu după cinci m'am pus să lucrez la „Jurnalul unui jucător de biliard”: am scris mult până seara, cu toată prezența lui Olchin și Andronov. Apoi m'am rezemat în coate pe balcon, ca să mă uit la felinarul care-mi era așa de drag și licărește așa de frumos prin frunziș. Din norii cari au trecut azi stropind pământul mai rămâne unul mare, care pune o maramă pe toată partea de Miazăzi a cerului; o plăcută ușurare se răspândește în aerul umed.

„Frumoasa fată a proprietarului e ca și mine sprijinită în cot la fereastră. Pe stradă trece o flașnetă și când sunetele unui vals de demult se sting, fetica suspină adânc, se

scoală și pleacă repede dela geam. O părere de dulce mâhnire mă năvălește, zâmbesc fără voce și rămân încă multă vreme să mă uit la felinarul meu, a cărui lumină se ascunde îndărătul crăcilor bătute de vânt, la pomul însuș, la gardul de verdeață, la cer și toate mi se arată mai bune decât înainte”.

Era un an care avea să însemne mult pentru Rusia, țara visătorului, dar mai mult pentru țara noastră. Eram dușmanii lui Tolstoi, atunci, fără ca el să fie dușmanul nostru, și în lupta care începuse noi am biruit. Marșurile lui cu etape prin Buzău, Focșani, Bârlad, Vaslui, Iași, Sculeni, însemnau o retragere cu înțeles mai greu decât își puteau da seama făptuitorii sau contimporanii ei. Atâția din deputații viitoarelor Divanuri adhoc o priveau de pe străzi sau de pe brazdă, cu o înduioșare fără gând. Rusiei i se trăgeau hotarele de către noi, peste care a mai șovăit înainte sau înapoi, dar n'a putut să se mai mute statornic. Unul din acei stâlpi aduși până la București și până la Dunăre, în așteptare să pătrundă până la Strâmțori, îl întorcea acasă și Tolstoi, fără să știe ce încărcătură dată de Dumnezeu mai purta calul care-l ducea la Sevastopol și la întâia glorie. Numai că el mai începuse un marș cu alt fel de etape în alt războiu, mult mai greu decât celălalt, cu „Veacul”, și din care a scuturat deodată peste capetele noastre merele cele dela începutul lumii, ale cunoașterii bucuriei și durerii drumului îndărăt la Raiu.

Și mă'ntreb, pentru toate aceste pricini și altele, care m'ar duce prea departe, să le înșir, dacă nu trebuia să așez lozincă și motto cuvintelor de amintire a șederii lui Tolstoi între noi, pasagiul următor:

„După convorbirea mea cu medicul, m'am lepădat de părerea prostească și nedreaptă, pe care o avem despre Valahi, părere care e împărtășită de toată armata și care mi-a fost băgată în cap de tâmpiții pe care i-am întâlnit până astăzi. Soarta acestui popor e făcută din farmec și mâhnire”.

Dar m'am gândit că e mai bine să ne înălțăm cu evlavie până la Tolstoi fără îndemnul omenesc, al prețuirii pe care

ne-o dă, ca un vers de baladă și care va licări totdeauna, cu focuri de pietre scumpe în autobiografia lui. Era în niște zile și dintr'o parte de unde nu fuseserăm răsfățați cu asemenea prețuiri. Fiorul însă, înaintea amintirii lui de o sută de ani, se putea menține astfel cu atât mai curat.

PE URMELE LUI SMIGHELSCI

Cam în același timp când polonezul Piekarski încerca să folosească în arta aplicată cultă, întâiu la Târgu Jiu, într'un mediu destul de ardelenesc, pentru că în el trăia și năsăudeanul Moisiu, și mai apoi la București, la întreprinderea de editură Minerva a lui Filip, atât de strâns legată de Sămănătorism, motivul țărănesc de cusături, de crestare în lemn sau de încondeiere de ouă și pe străchini, găsin-du-se astfel un început de cale foarte bătută mai târziu, lucra în Transilvania cu preocupări înrudite un alt artist de obârșie poloneză. În loc de ceramică și de artă grafică, el putea să mânuiască însă meșteșugul mult mai izbitor al iconarului și al pictorului de biserici. Monumentele sfinte cele mai caracteristice de dincolo de munți, atât la uniți cât și la ortodocși, biserica ridicată pe la 1900 în satul lui de naștere, în Tâmpăhaza Mureșului, de episcopul de Oradea, Radu, și însăși catedrala metropolitană din Sibiu, dela 1905, sunt acoperite de sfinții și de vedeniile evanghelice ale acestui artist.

Este vorba de Octavian Smighelschi.

Legăturile mele sufletești cu Smighelschi sunt mai vechi. N'am să uit niciodată impresia puternică pe care au făcut-o asupra mea și o regăsesc în mine de câte ori calc pragul Catedralei, din Sibiu, cei patru evangheliști văzuți pentru întâia oară în iarna lui 1907, ca niște stâlpi de odihnă

și ca niște trâmbițe de vestire a lui Isus Atotțiitorul, din înaltul bolții bizantine. După aceea am cunoscut și pe pictorul laic și deseori m'am abătut prin Muzeul Asociației, ca să văd, alături de studiile și de schițele întrebuițate pentru biserică, lăsământul lui de peisagii, de scene și de capete, cu lumina liniștită și cu impresionismul azurat. Într'o pinacotecă a Ardealului, care ar avea și o secție retrospectivă, Smigheleschi n'ar putea lipsi.

Două fapte mi l'au adus în minte, viu ca atunci. Întâiul este amintirea numelui lui în scurta istorie a artelor plastice române, scrisă de D-l G. Oprescu, pentru editorul suedez John Krohn, L'art roumain de 1880 à nos jours, tipărită la Malmö, cu multe și frumoase reproduceri. Pictorii contemporani sunt împărțiți acolo, pentru ușurința îmbrățișării, în trei grupe, dintre care cea dintâi e alcătuită din „artiști a căroră activitate începe în întâii ani ai secolului și cari au trecut acum de cincizeci de ani”. După Mirea, Kimon Loghi, Vermont, Artachino, Verona, Costin Petrescu și Simonidi, este așezat, al optulea, și „Smighelschi, decoratorul catedralei din Sibiu, în Transilvania”. Este bine că i se face această dreptate, și încă într'o carte scrisă pentru Europa, uitatului Smighelschi. El n'a avut niciodată cincizeci de ani, cu toate că judecându-l după un autoportret, cam uscat și obosit înainte de vreme, într'o lumină aurie, de apus și de toamnă, nimeni n'ar zice că s'a născut în 1866 și că era mort în 1912. Dicționarul enciclopedic publicat de curând de „Cartea Românească” nu-l mai amintește, socotindu-l un nume care nu mai are de ce să circule. În schimb, se pare că d-l. Virgil Vătășanu, acum secretar al Academiei Române dela Roma, are gata de tipar o monografie biografică și critică a acestui pictor „decorator” al catedralei din Sibiu, care a fost ceva mai mult decât atât, chiar în cazul catedralei, unde el a realizat mai deplin acea sinteză din trei elemente, unul bizantin, altul italian și al treilea românesc, deosebitoare dela întâia aruncătură de ochiu pentru arta lui, dar a făcut pictură mare, pe când partea propriu zisă de

decorație a rămas în seama pictorului sas local, Artur Coulin.

Cu această carte în mână, vom avea îndemnul și putința să intrăm din nou prin bisericile zugrăvite de Smighelschi și să înțelegem partea lui de îndrăzneală și de noutate. Țărănismul lui a rămas ca un câștig al picturii bisericești ardeleno, oricât ar părea astăzi de exterior și de decorativ, după visul de Fra Angelico folklorist și bizantin al lui Demian. Am văzut încă odată vara aceasta biserica unită din Sighet, pictată de Biltz, cu o lume și un peisaj biblic luate până în amănunte dela noi, ca un cântec popular, Cum i-am văzut și icoana din catedrala episcopală dela Baia Mare, a aceluiaș, și făptura de premergător al lui Smighelschi s'a ridicat dela sine alături. Adevărul care i-a plutit înaintea ochilor, a fost mai mare și decât fapta și arta lui. Dovadă că el dă asemenea vlăstare. La o a doua ediție, Dicționarul enciclopedic al Cărții Românești va fi silit să descopere pe Smighelschi și să-i dea locul cuvenit. E adevărat că albumul publicat încă înainte de război de fratele episcopului Radu, canonicul și bibliotecarul dela Oradea, mort abia acum câțiva ani, Iacob Radu, despre biserica familiei lui, astăzi așezată într'un sat care s'a făcut Rădești, e mai mult o monografie generală a comunei, decât a operei pictorului, dar ea nu rămâne mai puțin una din cele mai frumoase cărți tipărite de România din Transilvania și măcar ca atare putea să ducă și la descoperirea și cinstirea și a obiectului ei. Smighelschi așteaptă încă să i se facă dreptate.

Celălalt fapt nu mai e de carte și de amintiri, ci de viață și de lucruri aeeva. Am stat săptămânile trecute înaintea unui Smighelschi necunoscut, cuibărit în sate de pe la marginea de Miazănoapte a Ardealului, pe unde pătrunsesem ca să găsec alte minuni, și când colo am dat de el, ca de un vechiu prieten, venit până aici cu cele mai bune daruri pe brațe. Sus, pe valea Someșului rece, pe unde iau sfârșit granița și Năsăudul și încep a miji peste măguri Moldova cea mare și Bucovina, sunt Ilvele și Șanțul, în jurul Rodnei, cu urmele ei de treceri tătarăști și cu cele două

turnuri retezate de piatră ale catedralei de acum șase sute de ani. Toate iconostasele de pe aceste locuri, cinci șase, sunt zugrăvite de Smighelschi. Isus călătorește și astăzi prin înaltele văi, cu înfățișarea și cu însoțitorii, cari i-au fost dați de pictorul din părțile Târnavelor și ale Mureșului. Ingeri mici, numai capetele copilărești și două aripi îmbrățișate în dreptul pieptului, plutesc deasupra noastră, ca pe bolțile cu clini ogivali ai bisericii părintelui Grapini din Șanțu.

În Șanțu, care e cel din urmă sat pe Someș, în fața Cârliabei, printră Valea mare nu poate fi privită decât ca un post industrial înaintat al lui, s'a așezat vara aceasta o îndoită expediție: una, o echipă studențească, trimeasă ca în alte douăzeci și cinci de locuri, de Fundația Culturală Principele Carol, și a doua, o puternică echipă monografică a Institutului Social Român. Satul a fost iscodit până în cele mai ferite ascunzișuri, bătut de praf, spălat și întins pe o prăjină la soare, ca o velință de mâna meșteră de boreasă. Localnicii, isteți și săritori, au pus ei cei dintâi mâna, ca să ajute. Smighelschi, care stătea ascuns în biserică din 1906, a ieșit și el la iveală. L'am văzut iară, în cuvintele părintelui Grapini, care l'a adus, l'a adăpostit și l'a îndrăgit. A fost atunci, după 1900, o mare pornire de înlocuire a bisericilor vechi și ruinate cu altele noi și în zeci de sate și pe toate văile din împrejurimi, se cunosc urmele. Clădirile au împrumutat arhitectura clasică și barocă, uneori cu amintiri gotice, mai ales în însulițarea spre cer a turnurilor. Pentru pictura dinăuntru, parohii s'au pus pe căutate, ca s'o găsească pe cea mai bună și dacă se poate, pe cea mai românească. În vremea când se pregăteau din partea Stăpânirii, Hajdudorogul și atacul împotriva școlilor confesionale, poporul, ca înaintea unei presimțiri, își aduna și își încerca toate puterile.

Părintele Grapini, prin a cărui chibzuită râvnă se ridicase noua biserică, a trebuit să se gândească și el la un asemenea pictor. A ascultat un sfat, a ascultat altul, dar a socotit că e mai bine să se convingă singur și a pornit prin târgurile și satele vecine, ca să vadă cu ochii cece

făcuseră cei sculați mai de dimineață decât el. În cele mai multe părți, între Năsăud și Ilva Mare, a dat de sfinți de școală nemțească, lucrați cinstit, dar fără căldură și cari nu vorbeau sufletului. La Ilva Mare a stat însă înaintea iconostasului lui Smighelschi și a trimis numai decât vorbă la Ibașfalău, unde pictorul era profesor de desen la liceul de Stat. Smighelschi se găsea pe acea vreme în culmea faimei lui. El, unit și frate de canonic dela Blaj, primise sarcina și o dusese la atât de strălucit capăt, să împodobească nici mai mult nici mai puțin decât mândria ortodocșilor ardeleni, catedrala lor mitropolitană, din Sibiu. Colegii lui de reverendă făceau în glumă din canonicul Smighelschi, un candidat la tronul vacant al Poloniei. Familia era însă de buni și mari români, care prin cel mai cu vază dintre mădularele ei, a gândit și a turnat într'un nou tipar pictura noastră bisericească, pândită de două primejdii, deopotrivă de rele: împietrirea într'o tradiție, stoarsă de viața de odinioară, sau revărsarea în procedeele de import ale pictorilor de școală modernă.

Smighelschi a lucrat pentru biserica din Șanțu vreo 50 de icoane, dintre care cele mai multe pe lemn, aduse gata din atelierul lui de-acasă și prinse în iconostasul făcut de tâmplarul de artă Vogel, din Sighișoara. Deasupra iconostasului, între boltă și partea lui de sus, e un panou rotund pictat pe pânză, și într'o culoare și un desen mai academic, deosebite de ale icoanelor. Pe pereți, în dreapta și în stânga, sunt chipurile evangheliștilor, câte două și două, deopotrivă pe pânză. Față de lucrul de miniatură și de migală al icoanelor, aceste pânze pătrate aduc monumentalitatea michelangelescă, de Capelă Sixtină, a evangheliștilor dela Sibiu, după care sunt copii sau studii, schițate destul de sumar, o pereche bătrână și cu barba albă de moșnegi de peșteri, într'o tonalitate de purpură închisă, Matei și Marcu, iar a doua pereche, Luca și Ion, în plină putere, mai mult tânără, într'o tonalitate albă statuară.

Biserica plutește în lumina albastră a iconostasului, prin care se strevăd cei doi portari arhangheli cu tot cerul deschis îndărătul lor. Sub picioarele Maicii Domnului și

ale sfinților odihnesc preșuri și scoarțe de țară, cu motive geometrice cunoscute. Curcubeul Înălțării își arată maicuseamă culorile tricolorului românesc. Biserica aceasta era o biserică luptătoare, care nu se temea să-și desfășoare toate flamurile, ripizii și prapurii, ca să acopere și să apere sub ele întregul acest popor, de grăniceri hotărâți și pietroși. Pictorul cu paleta și cu pensulele lui ședea zâmbitor departe și arăta calea.

MUZEUL SIMU

Intr'o stradă de amintiri din vechiul București, deschisă de casa cu linii neoclasiche a lui Titu Maiorescu și încheiată înaintea plopilor Grădinii Icoana, și-a început de pe la 1910 viața lui, Muzeul Simu. Pentru mulți el este numai așezământul cu lucrări de artă, firesc unui mare oraș și fără altceva care să-l deosebească de așezăminte la fel. Pus la un loc mai mult ferit, deși în marginea unuia din cele mai alergate bulevarde, drumețul care i-a suit treptele și se întoarce dintre înaltele lui coloane, într'o căutare de orizont nou, nu găsește ceea ce visa. Așezarea însăși e ca un îndemn de intrare în sine. Cum se abat corăbiile într'un golf de liniște, pătrund oamenii, rupându-se de șivoiu, în tăcerea marilor zămisliți plastice. Pentru câțiva dintre noi însă Muzeul Simu mai e ceva.

El înseamnă voința, care se întrupează, a unui om. Intemeetorul, Anastase Simu, poposit aci din Brăila, după ce învățase, cași Maiorescu, la Theresianum din Viena, continuase la Paris, sfârșise la Bruxelles, fusese secretar de legație la Berlin și făcuse, acasă, politică conservatoare, care îl trimisese de mai multe ori în Cameră, își purtase peste tot gândul lui cel statornic. Acest gând era un gând de artă. Poate că mai mult decât anii și locurile de învățătură, i-l dăduse Italia. El s'a arătat întâiu, într'o sete de cunoaștere. Muzeele mari cu arta Renașterii l-au chemat și pe Anas-

tase Simu, dela Veneția la Padova și dela Florența la Roma. L-au chemat apoi Luvrul, Luxemburgul, colecțiile germane, câte o galerie de mecenat münchenez, preten al artiștilor moderni și care putea da de gândit și pilde. Acelaș gând s'a vădit apoi într'o trebuință de colectare. Din muzeu, Anastase Simu a ajuns în expoziții, în ateliere și la negustorii de artă. Colecția Simu începea să se înjghebeze. Se îndrepta spre București de pe toate drumurile străinătății. Venea din acest București însuș. Casa din strada Eldorado abia o mai putea încăpea. Gândul Muzeului era aproape.

Voința aceasta tăcută și stăruitoare făcea parcă și alte minuni. Incep să fie mai puțini Bucureștenii cari să-și aducă aminte cum arăta acum treizeci, treizeci și cinci de ani, cartierul unde își ridică Muzeul făptura lungă elenică. Amintire de Erecteion, fără cele două cerdace din părți, dintre care unul al Cariatidelor ! fără marmora de Pentelic și mai ales fără Acropolea ateniană, sau de Casă pătrată dela Nîmes, el se întinde pieziș față de drumul mare. Multe au trebuit să se schimbe sau să cadă, ca să ajungă la înfățișarea de astăzi. Eu de locurile acestea însă, așa cum arătau acum treizeci și cinci de ani, mi-aduc foarte bine aminte și le-aș fi legat totdeauna de numele Simu, chiar dacă Muzeul nu le-ar fi dat caracterul pe care li-l cunoaștem. Strada din fața casei Simu nu se chema Șaguna, ci Eldorado, și nu era o stradă, ci o înfundătură. O văd închisă de niște porți negre de lemn, fără nici o crăpătură prin care să se zărească înăuntru. Pe acolo ieșeau cai sprinteni, cu valtrapuri și glugi calde și cu scările călăreților prinse foarte sus. Erau cai de alergări și ieșeau din grajdurile lui Marghiloman. Bulevardul nu se tăiasse încă și fosta stradă Mercur, D. Sturdza de astăzi, era întreagă, fără cele două deschizături, spre strada Clemenței, acum C. A. Rosetti și spre Calea Dorobanților, acum Alexandru Lahovary. Au venit mai târziu alinierele și desfundările, de jur împrejurul casei Simu, parcă anume ca să lumineze locul. O nouă lărgime de 6 metri, proiectată, a bulevardului va aduce-o, însfârșit, aproape la linie. Eu, casa Simu

o mai văd încă, la capătul străzii aceleia scurte, pardosite cu calupi de lemn gudronat și mai aud în curtea deschisă astăzi spre trei laturi, numele răsunătoare prinse de urechea mea de copil, Dumba și Suditu, sau porunci fără înțeles date unui păzitor adus din Balcani. Anastase Simu era numai un mare proprietar, cu moșii în Brăila și Teleorman, cu o casă foarte căutată și cu o doamnă care dădea tonul în chestiuni de gust și de toaletă, prinsă așa de bine cu zâmbetul ei către umăr, care e mai mult o lumină a obrazului, de Bourdelle, dar nimeni nu bănuia pe întemeitorul de muzeu de după aceea. El se pregătea însă de pe atunci. Operă de artă se adăuga la operă de artă în tăcere. Muzeul n'a fost decât o încununare a întregii ani de căutări și de însuflețire.

În 1907 Anastase Simu se afla în străinătate. Locul, pe care e zidit astăzi Muzeul fusese cumpărat mai de mult și planurile erau gata. Era prin Martie când a venit vestea care a cutremurat în acel an pe atâția proprietari de pământ. Țăranii trecuseră ca un pârjol prin conacul și armanul din Teleorman. Ce nu putuseră arde sau lua, stricaseră. Toți credeau că acolo se făcuse cenușe și Muzeul lui Anastase Simu. El i-a liniștit. Rămânea la hotărârea veche. Nu se lipsise. Numai decît după întoarcere s'a apucat. În Maiu 1910 cele cinci săli, încărcate cu atâtea lucruri de preț, se deschideau publicului. Mi se trezește în minte, parcă ar fi fost ieri, uimirea lumii, atât a celei de sus cât și a celei multe. Nu era vorba numai de colecțiile în sine, ci de faptă și de om. Se îngrămădeau trecătorii întâmplării și nelipsiții praznicelor, să-l vadă. Se mai găseau atunci ființe care să-și împărtășească ce au mai bun celorlalți și să se amestece între ei, ca să se bucure de bucuria lor ! Știți pe muncitorul lui Dalou, de pe soclul din dreapta dela intrare. Iși suflecă mâneca și se uită la o parte, la pământul nedestelenit, înainte să se apuce de lucru. E voinic și firesc, fără nici un avânt sau eroism. Dar simți că lucrul pe care-l va începe, îl va duce la capăt. Mă opresc totdeauna înaintea lui și găsesc în el mult

din firea și din rostul, între atâtea comori de artă, al cititorului.

Muzeul, astfel încheșat și dat folosinței publice încă dela început, din Maiu 1910, a fost privit din întâia zi ca unul din așezămintele de artă și de cultură ale Bucureștiului. Artiști și școlari, străini în trecere și popor de Duminică au întârziat cu acelaș interes, sau cu aceeaș încântare, prin sălile lui. Schimbarea, dela sine, dintr'o proprietate individuală într'un bun colectiv, se făcea cu fiecare zi. De altminteri, ea era și în vederile întemeetorului. Ziua, când să capete o consfințire legală și să fie vădită pentru toți ochii, a sosit la 17 Noembrie 1927. Cu două zile înainte, Monitorul Oficial publicase decretul, al cărui articol doi zice : „Se autoriză Ministerul Cultelor și Artelor să accepte donațiunea făcută națiunii române de d. Anastase Simu, donațiune care constă din „Muzeul Simu”, imobilul situat în București, strada Mercur No. 8, cu terenul aferent și toate operele de artă în număr de 1182, cu condiție că atâta timp cât donatorul și soția sa D-na Elena Simu vor fi în viață își rezervă direcțiunea și administrația muzeului, suportând cheltuelile de întreținere și administrație, cumpărând opere de artă și plătind premiile din averea personală a d-lor și cu obligațiunea pentru Minister să apere și să păstreze acest Muzeu”. Mărinimoasă rezervă, pe care și-o păstrează donatorii, să întrețină și să înzestreze și mai departe Muzeul dăruit Statului ! Și uscăciunea, aproape vinovată, a actului oficial, care înșiră nepăsător „terenul aferent” alături de „toate operele de artă în număr de 1182” ! Darul n'avea nevoie decât ca o formalitate și garanție de viitor, de omologare și parafare, ca să fie al națiunii; națiunea și-l însușise în mai mult de cincisprezece ani de bucurie neîmpiedecată, în cel mai înfricoșat și mândru fragment de istorie prin care trecuse. Pânzele și marmurele n'aveau de ce să se cutremure, la acest inventar nesimțitor, cu care cele trecătoare se răz-bună, când le vine odată rândul, pe cele unice; ele rămân-neau deopotrivă de strălucite și de mult lăudate, în tovărășia nedespărțită visată de donator. Norii, cari călătoreau

pe deasupra și se răsfărgeau în geamurile din acoperiș pe unde ele primeau lumina, semănau uneori cu norii Partenonului. Răsplată destulă și care despăgubește de orice alte neajunsuri.

Ziua de 17 Noembrie 1927 era rece și cețoasă. Ea adunase în Muzeu, atât oficialitățile cât și pe toți prietenii. Veniseră să fie față la punerea în mâinile Statului a acestei averi de frumusețe. În cuvântarea de atunci a d-lui Simu, care e și actul de donație, răsună încă, la fel de mișcat, începutul de frază: „Considerând ziua de azi ca una din cele mai fericite ale vieții mele”. Trebuie să-l credem și să însemnăm această dată în caractere care nu se șterg. Dacă ea ar fi prinsă pictural pe un perete, ar însemna încununarea cu lauri, în cântec de trâmbițe înalte, a fericitului ctitor. E data celei de-a doua nașteri a Muzeului. Simpla formalitate s'a schimbat în apoteoză. Era o zi rece și cețoasă. Lumea mergea grăbită, pe străzi golite de frig și de sărbătoare. 17 Noembrie 1927. O văd încă. E din zilele care țin, în disprețul duratei lor astronomice.

Două trăsături deosebesc Muzeul Simu. Întâia e de ordin mai mult artistic, cealaltă, de ordin mai mult didactic.

Operele lui se întind pe un răstimp destul de scurt. Ele răsfărng manifestări de pictură și sculptură mai ales din a doua jumătate a secolului trecut. E un muzeu de artă vie încă ! și nu de artă istorică sau de istoria artei. Ca însemnătate și ca număr școala franceză e covârșitoare. Poate că se și cuvine, pentru că dacă în poezia secolului al XIX-lea Francezii au avut tovarăși, dacă în arhitectură au greșit alături de alții, iar în muzică au fost deseori întrecuți, în pictură au ținut mereu locurile de frunte. Mai sunt, nu numai nume, foarte mari, dar și curente întregi ale plasticii franceze de atunci lipsă din această colecție. Ea ar mai răbda foarte bine să fie crescută. Nu uit, firește, bucățile care ies din acest cadru de timp, dar ele sunt întâmplătoare, de cele mai multe ori copii și pentru realizarea celui de-al doilea punct de vedere, mai curând didactic.

Muzeul, care e un muzeu de artă contemporană, a căutat să aibă reprezentanți, din toate țările, mereu însă cam din

aceeaș epocă. Ceeace nu putuse să ajungă în adâncime năzuia în suprafață. Zarea se lărgea astfel și un fir putea să se deosibească și să lege apariții care la întâia privire păreau cu totul rupte delaolaltă. Europa se închea din fragmente, unitară și deseori măreață. Pinacoteca nu era numai o școală de artă, dar și o școală de încredere. Ea se făcea, în înțeles elenic, de două ori cetățenească. După pictura română, care deschide colecția, urmează pictura franceză, pictura germană, elvețiană, belgiană, italiană, norvegiană, ungară, poloneză, rusă. Și nu le-am numit pe toate. Că din unele, bucățile sunt puține sau chiar una singură, nu slăbește întru nimic adevărul pe care l-am rostit. De altminteri, dacă în așezarea în timp, cercetătorul descopere călătoriile și gusturile întemeetorului, în așezarea în spațiu nu descopere mai puțin firea gravă și preocupările de bună îndrumare ale aceluiaș. Muzeul Simu își dă neconținut la iveală caracterul de jurnal, de memorii scrise cu opere de artă cumpărate, ale celui care i-a dat numele.

Întâia sală, de formă absidială, cu două sânnuri, e închinată sculpturii. Deoparte e arta veche și păgână și de alta arta mai nouă și creștină. E singura parte propriu zis istorică. Bucățile moderne, aici, sunt puține și fără legătură cu celelalte, fie și numai de aceea că unele sunt originale, pe când cele de al doilea sunt copii sau prelucrări. Sculptura a năvălit, și la dreptul vorbind apare mai caracteristică în alte săli. Dacă se socotește sala sculpturii un vestibul interior, bronzul și piatra întâmpină încă din vestibulul exterior dela intrare, sunt prezente în vestibulul dela ieșire din curte și umplu, aproape prea mult, locul în sala cea mare centrală, a picturii franceze.

Muncitorul de pământ al lui Dalou se pregătește veșnic, în ploaia sau în soarele de-afară, de munca lui, bine zidit ca linie și așezat trainic pe soclu. De partea cealaltă, satirul gol, cu buze de poftă și cu păr cărlionțat ca de vrejuri și de boabe de struguri, râde beat cu o cupă golită în mâna întinsă. La perete, în fund, Mercur Bolognezul, aripat și subțire, sboară suflat dela picioare de un vânt marin, iar Apollo dela Belvedere, cu trăsături clasice desăvârșite și

împăcate, luminează cu marmura lui albă. Înăuntru sunt fragmente asiriene de basoreliefuri, cu nas adus, plete gătite sau vulturi firoși, sunt figuri zâmbitoare egiptene, măști cu capete grecești, câte un Omer care se uită la o cavalcadă de friză, amintită în poemele lui, sau câte o Melpomene uriașă, cu durerea ei tragică, ridicată ca o amenințare peste toată această lume dusă. Numai Nike dela Samotrake, Biruința fără cap, își fâlfâie dumnezeieștile pânze, într'un mers neoprit și înalt, la o provă de vas, spre neștiute destine ! Originalul puternic și mult mai mare din Luvru răsare în toate mințile. Bourdelle pune tot acolo pe Hercule să-și încordeze arcul, în acea înfricoșată opintire a mușchilor, pe care una din muncile lui trebuia s'o cheltuiască. E o reproducere în miniatură a arcașului original. În mijloc, bustul de acelaș sculptor, al lui Anastase Simu în mecenat roman, atent și preocupat ca de o trecere în revistă a propriilor colecții, dă liniște și orizont acestei lumi de piatră, de bronz și de ipsos, reînviată aci din atâtea secole și culturi. În celălalt sân, alături de statuia colorată, medievală, sunt faianțe albastre din școala lui dela Robbia, un Isus care se roagă, parcă apăsător, ca de o pedeapsă, de discul sfințeniei de deasupra capului, alte reproduceri după arta Renașterii și acel proiect de monument al Unirii, de Paciurea, al Unirii celei mici dela 1859, cu încordarea de grumaz încomat a bourului și cu fâlfâitul de aripi al vulturului sus, și cu hora, abia desfăcută din piatră, de jur împrejurul monumentului. Voltaire de Houdon râde, Moise al lui Michel Angelo își adună barba ca un fluviu, calul Partenonului nechează cu capul lui de zi ridicat deasupra undelor.

O privire din ușă, spre lăuntru Muzeului, descoperă în fund „Fructul” lui Bourdelle. E pus într'adevăr ca o încheere și ca o încununare, așa cum se arată în Luvru, la capătul sălii cu Venus dela Melos, făptura măreață și liniștită a zeiței, albă pe draperiile catifelei roșii. Fructul îmbie sensual, cu îndoitura pe șold, cu pieptul mic și capul îngreuiat și sporit de podoabe, de departe și parcă depărtându-se mereu. Până la el sunt atâtea marmure și bron-

zuri, străine sau române, dela capul d-nei Storck până la reproducerea în mic după Verrocchio a marșalului Colleone, Primăvara lui Rodin, un băiat de tinerețe așa cum n'ar mai lucra astăzi, Brâncuși, bustul, odată de marmoră, diafanizat și înalt și altădată de bronz, mai grav și mai rotunjit, al doamnei Simu de Bourdelle, Mefisto și Pierrot, Hercule și Sfântul Gheorghe, cronicarul Nistor și Barbu Petriceicu Hașdeu, lupta cu sine și cu zeii a lui Beethoven și capul, aproape hilar, al lui Bunescu de Medrea, tigri și vulpi, măști și grupuri, torsuri și mâini, portrete și compoziții, academisme și îndrăsneli.

Sala a doua e închinată picturii românești. Ea e stăpânită, pentru privitorul care-i stă întâiu pe prag și o îmbrățișează dintr'o căutătură, de Țiganca lui Aman, venită de departe, cu lucrul de pensulă corect și cu slăbiciunea de exotism pus în scenă, și de portretul lui Niculae Krețulescu de Mirea, cu tonalitatea închisă și cu predominarea capului obosit de ani și de lucruri știute, într'o lumină care se străvede dinăuntru. La o cercetare pe îndelete, strofe frumoase din Epigonii lui Eminescu din prologul avântat de preamărire istorică, se revarsă de peste tot, ca niște bănuți de aur dintr'un soare de vară privit prea drept. E aici toată pictura românească, dela ieșirea șovăitoare din icoanele bizantine sau din întâia înrâurire italiană până la problemele de culoare și la experiențele eroice de învoire, de astăzi, portretul ca și peisagiul, natura moartă ca și compoziția, uleiul alături de desen, și acuarela subțire lângă pastelul fraged. Uite pe Leca, scrobit și corect, Henția cu boerul măreț, pe Stahi, pe Szatmari, niște Grigorești din toate epocile, găinile argintii ale lui Andreescu și florile de măr în ulciorul de țară, aproape abstracte și triste, Luchian în trandafirii brumați sau în florile ca niște explozii și descompuneri de lumină sau în alaiul flământ al țărănilor, în capete și în prispe umbrite ; uite pe Ștefan Popescu, pe Pătrașcu, pe Pallady, pe Iser, pe Teodorescu Sion, pe Steriade, pe Băncilă, pe Bunescu, pe Cuțescu-Storck, pe Verona, pe Stoenescu, pe Kimon Loghi, pe Vermont, Grant, Strâmbu, cu tonuri violente sau stinse, cu oameni tăiați în

planuri mari sau miniaturizați, cu păduri și cu lacuri, cu lupte și cu biruințe, cu drumul mai cu seamă încă deschis pentru noui și noui încercări, arta în construcție și în prefacere.

Sala a treia, care e o sală centrală, înconjoară de pretutindeni cu pictură franceză din toate școlile secolului. Urmele clasicismului, cu măreția de subiecte, curățenia de linii și liniștea de culori, apar destul de limpezi. Alături se deosebește neastâmpărul romantic, trecut dela poză la viață, cu pas de cavalier și cu cer de tunet depărtat. Peste unul și peste celălalt, ca o destrămare de soare, în care lucrurile se arată și pier ca și cum ar fi plămădite încă odată din aluatul primar, se revarsă deodată impresionismul. Se înșiră la rând și atâtea încercări care să-l îngrădească sau să-l ducă mai departe. Nume pline de sonorități revoluționare și care au sfâșiat istoria picturii, ca să-i dea alt curs, privesc din pereți, cu încruntarea sau zâmbetul lor colorat. Istoria culturii franceze, cu toată pornirea ei firească spre echilibru și cu toată strălucirea formală, se repetă încă odată înaintea ochilor înțelegători, de rândul acesta pe planul plastic. E o cultură care dă mai cu seamă încredere și înalță, pentrucă e organică și are puțința să calce și să ardăncească până la desăvârșiri de subțirime de fior și de meșteșug tehnic, toate treptele unei dezvoltări. Nemulțumirea cu sine însuși și zbuciumul, care împing pasul înainte și-l scot din acalmia stagnantă a obișnuitului, nu-i lipsesc, dar ele nu duc la experiențele nebune și la rătăcirile difuze, de cavalcadă speriată de incendiu, a creatorilor. Uite cum se văd aici căile mari și cum, la urmă, toate potecile de vis sau de zburdălnicie, de margine sau deacurmezișul, li se alătură și se varsă în ele !

Atrage întâiu câte o compoziție mare, cât un panou mural. Anul o mie al lui Gourdault, foarte bine reprezentat în muzeu, umple toată sala cu gesturile tragice și cu intențiile de patetism cromatic. Subiectul e atât de puternic și întrebuintează mulțimea și elementele tari cu atâta virtuozitate încât izbește mai mult ca o realizare decorativă. Cuele de smarald ale chivotului purtat pe umeri,

între lumânări aplecate de vânt, nu izbutesc să ție destul pânza. E o atmosferă galbenă grea. Pe poarta largă de catedrală romanică trebuie să iasă cântecele orgii. Strigă și cântă toată compoziția. E o pregătire de gotic peste tot. El are să intre în scenă, ca să strâmbe arcul perfect al porților și să facă din stâlpii clasici niște tulpini și crăci de pădure, pe partea lăsată anume goală a scării. Ceeace părea numai un artificiu de așezare și de variație, e o pregătire de viitor.

După acest întâiu popas, aproape silit, se descopăr însă lucrările mai ferite și cu atât mai caracteristice. În afară de sporurile de după 1910, ele se găsesc înșirate și descrise toate în catalogul din acel an, întocmit cu atâta iubire de T. Cornel. Nu poate fi vorba aici, nici de o înșirare, nici de o descriere bucată cu bucată. Un studiu de caracterizări și încadrare în istoria artei și a curentelor l-a făcut mai de mult O. W. Cizek, în revista „Gândirea”, prin 1923, și el rămâne și azi valabil. Rostul nostru într'un înțeles, mai cuprinzător, și în altul mai restrâns, e să ridicăm în lumină Muzeul Simu ca monument de cultură și să arătăm în treacăt ceeace-l îndreptățește să fie privit ca atare.

Unele din cele mai răsunătoare nume ale picturii franceze se întâlnesc alături, pe acelaș perete, poate că nu în lucrări dintre cele mai puternice, dar destul de vorbitoare. „Camille” a lui Claude Monet, schița dintâi, după care a fost lucrată o veche cunoștință, portretul de doi metri și jumătate înălțime din Palatul artei dela Brema, își întoarce și spre noi capul și sclipește din rochia verde vărgată, de mătase. Artistul izbuteste să ne dea și nouă bucuria lui, din care a ieșit tabloul. Subiectul, de plin aer, pe care-l avea gata, suferise de observațiile lui Courbet. Trebuia schimbat și nu mai era când. Făgăduise o lucrare însă la salon. Vremea trecea, deschiderea se apropiase, era a doua zi. Viața e de multe ori, întunecată, cafenie, cu note stinse, cum este toată această odae, pe care o străbate deodată dela un capăt la altul, ca un strigăt de bucurie și o solie de speranță, o femeie măreață, într'o rochie de mătase verde vărgată. Stă o clipă în raza minții și întoarce

capul cu mânușa ridicată, la care își închee cel din urmă năsturel. A și plecat pe jumătate, e de pe acum a lumii care o așteaptă. Dacă ai norocul și puterile s'o prinzi atunci, trăește veșnic. Soția lui Monet e o cascadă de soare, descompusă numai în cafeniu și verde. Are prospețimea unei frânturi de viață și tăria unei forme de artă, deslegate.

Daumier, în vestitul compartiment de clasa a treia, cu orizontul și efectele de poveste omenească ruptă dintr'un Rembrandt trist, adâncește în sine, dureros. Lumea, curățată ca din învelișuri de ceață, de către artist, n'are bucuria mișcărilor descoperite pentru întâia oară și râsul ploii de lumină, prinse pe creștet, în palme, pe trupul desgolit. O poartă s'a deschis, pe care viața și arată înfrângerile și mersul după legi de aramă. Variația e o părere. Din pensulă picură fără voe o lume, omenească și cosmică, tipică. Un călător încotoșmănat, în bătaia răcorii unei ferestre lăsate, dela un tren purtat de o putere nevăzută peste un câmp, sau un grup desnădăjduit de paiate, care ar vrea să fie vesele, în dimineața sau seara începătoare sau în soarele unui circ în aer liber, sunt aceleași întrupări, înșelare a ochiului. Besnard, își rotește femeia lui spaniolă, roșie și încețoșată de iuțea. Sisley își înalță catedralele, aproape de aur topit, ca o brumă care nu curge încă. Raffaelli deschide, argintie și frământată, piața din Antibes, cu liniștea din întâiul plan a plopilor de o sută de ani și a vechilor scări și parmalăcuri și cu liniștea de pretutindeni a atmosferei cu tonuri moi și alburii. Courbet duce pe drumul lui, cu jocul dintre cele două laturi de umbră, scoasă ca din țevi inegale de orgă, și cu zarea dinainte, ca o încătușare a luminii și o făgăduială de împărăție nouă. După ei vin toți ceilalți, Pissaro, Cotet și alții pe cari ei n'ri aduc numai aminte, în altă parte văzuți, sau într'o operă ne-realizată încă, părți din Franța parcurilor, a femeilor frumoase, a orașelelor de cretă din Miazăzi sau a coastelor bretone, cu menhiri și cu neguri.

În celelalte două săli sunt așezate pânzele și cartoanele picturii din alte țări europene. Dela întoarcerea dela câmp

a lui Laermans, cu linii simplificate și culori primare tari, de primăvară, de simbol al câmpurilor și al vieții, până la pictura de aur și albastru cu pietricele de mozaic și la icoanele bizantine care îndumnezeesc sala cu un iconostas de artă, e toată depărtarea dintre două colțuri și două civilizații antipodice ale Europei. Adușul germanic, în care vaca în plin aer a lui Zügel mugește cu gura închisă, de iarbă alpină și bună stare, Uhde își încearcă noile culori și Liebermann scoate dintr'un păenjinis de creion capete de copii, subliniază și mai vioiu cele două concepții, plantă grasă și colorată de Miazănoapte și vrej țepos și uscat de Miazăzi, mângâere și bucurie de viață, în neastâmpăr, cu ascuțime și mucenicie, în stare pe loc. Sala din urmă e deopotrivă de eclectică, Români de panouri ca Stoenescu și Macedonski, față în față cu Ruși iernatici, ca Stolitză. Naționalitatea artiștilor din Răsărit e mai tulbure. Mi-aduc aminte de locul pe care-l are, de pildă, Ajdukiewicz, în muzeele poloneze, mi-e vie încă în minte strălucirea pinacotecii din Cracovia, pe când aici, și aiurea la noi, îl găsesc trecut la pictura austriacă. E drept că în catalogul din 1910, când acest amestec era mai de înțeles.

Muzeul Simu mai are însă cel puțin trei bogății în afară de marile colecții. Sunt mai întâiu gravurile și desenele. Ele întregesc fericit, cu nume și cu opere, inventarul lui de frumusețe. Are apoi, ca o prelungire pentru puțini, casa însăși a întemeetorului, sala a șasea, s'ar putea zice, cu lucrări de însemnătate, fie artistică, fie istorică și documentară. Cărțile de artă, albume și monografii, se întâlnesc și dincolo, dar aci alcătuesc o adevărată bibliotecă. O corespondență cu artiști și personalități de seamă, române și străine, aduce nu numai o creștere obișnuită de arhivă, ci pagini care se vor căuta, uneori numai pentru istoricul Muzeului și luminarea figurii morale a întemeetorului, dar în câteva rânduri și pentru istoria artei, în unele capitole europene ale ei. Și, în sfârșit, Muzeul Simu îl mai are pe Marius Bunescu, gospodar de ispravă, paznic de nădejde și conservator de gust. Pentru înzestrarea mai departe, pentru apărarea de orice stricăciune și pentru a-

șezarea după bune criterii, așa încât colecțiile să pară mereu noi și să fie ușor folosite de nenumărați oaspeți, Anastase Simu nu putea găsi un colaborator mai nimerit. Iubitorul acestor săli încărcate de scumpătăți îi întâlnește de fiecare dată împreună, călăuzind pe vreun necunoscut, vorbind cu vreun prieten sau încercând mici mutări și potriveli. El nu și le mai poate închipui fără ei. Expozițiile din fiecare an în locuința lui cu coloane și în stil din curtea Muzeului, împrumutarea de opere pentru manifestări colective în țară și străinătate, cum au fost de mai curând expozițiile de artă românească din Olanda și Belgia, scrieri în legătură, ca abia apăruta monografie din colecția „Apollo”, „Bourdelle la Muzeul Simu” de O. Han, sau instituirea de premii purtându-i numele, sunt atâtea alte înfățișeri ale vieții așezământului. Dragostea și jertfa înemeetorului, ca și pricepera și stăruința conservatorului sunt vădite în toate.

Muzeul Simu e o poartă deschisă spre frumusețe.

COLECȚIA DE ARTĂ ZAMBACCIAN

Putin a lipsit ca Bucureștiul să se înzestreze cu un nou muzeu de artă modernă. El ar fi fost alcătuit din colecția Zambaccian, pe care proprietarul se hotărîse s'o dăruiască Primăriei. Un pavilion anume clădit, între teii, roșcovii și aleile cu flori ale Șoselei Kisselef, ca o pereche de dincolo de drum a pavilionului de expoziții al Casei Grădinilor, ar fi trebuit să-l adăpostească. Cele peste o sută de bucăți ale începutului ar fi crescut treptat prin cumpărături ușor de realizat. Deocamdată însă gândul frumos nu s'a putut împlini. Una din cele mai strălucite colecții particulare de artă pe care le avem n'a fost să ajungă un bun al tuturor. Vom continua să batem numai câțiva la ușa casei din strada Vasile Lascăr Nr. 48, când ne va împinge dorul să mai vedem odată Iarna lui Andreescu sau Mama care-și spală copilul la albioară de Luchian, Autoportretul cu tichie roșie al lui Petrașcu sau Homarul lui Bunescu, Odalisca lui Delacroix sau Nudul lui Renoir. Mici descrieri, cum e cea de față, vor încerca să dea celorlalți cel puțin o părere de ceace au pierdut.

Datori suntem mai întâiu să ne oprim, fie și numai în câteva rânduri, la înfăptuitorul acestei colecții. El e acum o apariție cunoscută și nelipsită din orice atelier și expoziție de pictură. Așezat din 1923 în București, unde venea din Constanța, dintr'o casă băștinașe de negustori, anul acesta e pentru el și un an jubilar. Mai ales în acest deceniu a înfiripat colecția pe care noul cetățean se gândea

s'o dea orașului unde prinsese rădăcini. Tradiția familiei, pregătirea pentru viață și rostul în lume îl îndreptau către alte preocupări. Gustul înnăscut și legăturile cu artiștii l-au ținut deasupra. D-l Zambaccian e astăzi nu numai un cumpărător, dar în mai mare măsură un cunoscător și un îndrăgostit de artă. Cine știe să-l facă să vorbească rămâne uimit, atât de cunoștințele, care merg de la date istorice, caracterizări de școli plastice până la amănunte tehnice, cât și de căldura și uneori patima în care înfășoară pe un maestru iubit. Luat atunci de focul vorbei, ca un învățat care ar fi urmat prelegeri de estetică și ar fi lucrat în seminarii de istoria artei, răsfoește cărți și reviste după un pasajiu caracteristic și o reproducere corespunzătoare, sau a leargă la o pânză ca să arate de aproape o nuanță și felul de tratare a pastei.

Se duse la Anvers, în anii de învățătură, ca să facă studii de comerț și a descoperit acolo pe Rubens și școala flamandă, cu bucuria ei de viață și de culoare. A început să-și împartă timpul între cursurile de merceologie și contabilitate, care trebuiau să-l pregătească pentru negoțul de textile, și între vizitarea muzeelor și a concertelor de muzică de cameră, care erau să-i dea un loc în galeria iubitorilor noștri de artă. Cine a poposit odată în Anvers n'are decât să-și aducă aminte, pe de o parte, de cheiurile nesfârșite cu vapoare și corăbii din toate țările pământului, și pe de alta, de marea catedrală gotică, unde, în întunericul tainic, la un semn, se dă la o parte pe un perete, sus, o draperie și apare în toată mândrețea Răstignirea uriașă a lui Rubens. Din aceste două porniri ale marelui port s'a adăpat și sufletul lui Zambaccian, în care ele sălășluiesc puternice și uneori ciocnindu-se, și acum.

Intors în țară, la Constanța, tânărul a înțeles să-și organizeze viața așa cum i se destăinuise în depărtatul oraș nordic. În vremea aceea, pe la 1913, Bunescu venise proaspăt de la München și lucra marine, iar Teodorescu-Sion făcea studii pentru panourile din sala de ședințe a noului și nenorocitului local al primăriei constănțene. Zambaccian i-a cunoscut și a învățat mai departe de la ei, printr'o

metodă care-i venea de la cealaltă îndeletnicire a lui, de legături deadreptul și de inițiere, nu prin oameni de teorie, ci prin mânuitorii înșiși ai unui meșteșug. Mai târziu s'a apropiat și de alți pictori, dar prețuirea și dragostea lui pentru cei doi dintâi s'au păstrat cu mireazma lor aparte. În răstimpuri, se abătea pe la București și întârzia prin pinacotecă și expoziții. Iși făcuse și un început de colecție, pe care armatele de ocupație i-au luat-o, pe când se găsea pe front, în Moldova. Istoricul Constanței, care se crede mai săracă în întreprinderi artistice și culturale decât a fost în adevăr, nu va trebui să uite acest episod, care se prelungește și se pierde mai apoi în viața mai largă, cu nenumărate și uitate izvoare, a Bucureștiului. La Iași face cunoștință cu Ressu și Dărăscu și revede pe Teodorescu-Sion. E numai ochi în Expoziția Marelui Cartier. La București urmărește Arta Română la Liedertafel și Luchienii lui Cioflec. În muzeul Simu regăsește nu numai pe Bunescu, dar un loc de observație și de întâlnire. Poate că în acele săli, împodobite cu o aristocratică mândrie de boerul brăilean, neastâmpăratul negustor constănțean a visat să facă ceva asemenea și a ajuns, fără să-și dea seama, un fiu sufletesc al celui dintâiu. Colecția de artă începea să se contureze. Zambaccian se mută la București.

Iată-ne acum în mijlocul sălii celei mari a casei lui, unde se înșiră alături cel puțin 60 de bucăți alese printr'o nemiloasă eliminare dintre ce au mai de seamă pictura română și franceză. Omul de lângă noi, smead, de statură mijlocie, cărnos și cu ochii mari cari te caută, se pierde. Chiar vorba lui de lămurire nu se mai aude. Opera iese în întâiul plan și se prezintă singură. Ea nu s'a putut îngheba nici la întâmplare și pe nimerite, nici prin sfat străin. Regăsești, pânze cunoscute și ți-aduci aminte că în cutare expoziție ele fuseseră oprite din întâia zi, cu o intenție sigură și înainte să-și spună cineva cuvântul, de gazda colecționară. Altele au fost luate din atelier, fără ca vreun străin să le fi văzut și apreciat. Unii pictori sunt urmăriți, ca Petrașcu, în vreo 20 de lucrări, cu o tendință vădită și izbutită, de sinteză. În totul se descopere o cău-

tare și un fir care fac în adevăr din aceste tablouri, nu o îngrămădire încrezută de opere de artă, ci o colecție legată și unitară. Pe lângă pereți stau alte pânze, dintre cele mai bine semnate de creatorii lor, dar orice ridicare în rândul celorlalte le-ar strica acestora armonia, într'atât a fost selecția de chibzuită și de definitivă.

Mijlocul peretelui românesc îl ia Andreescu. E Iarna la Barbizon din 1881, luată de la familia Iarca, și cea mai puternică bucată a colecției. Numai o pânză a lui Andreescu m'a izbit mai mult, Stâncile de la Apremont, astăzi în Muzeul Toma Stelian, cu desnădejdea desenului și mai-cuseamă a galbenurilor și a plumburiului ei. Nicăeri pictorul n'a fost mai ascuțit, mai concentrat și mai obiectiv decât aici, în aceste alburi, cenușiuri și argintiuri, puse simplu, fără nicio căutare, dar cu o siguranță de paletă și de atmosferă care mi se par neîntrecute. Numai cu o nuanță să fi trecut măsura, în sus sau în jos, și Iarna aceasta ar fi fost sonoră, lirică sau elegiacă, cu o părere de zurgălăi și de viață în aer. Așa, ea a rămas numai plastică și e încremenită în planurile ei mari ca și în linia șerpuită și cu perspectivă a fundului. Peisagiul de dedesupt, lung și îngust, tot de el, e ca o replică verde și omenească, silinței albe și neomenești de deasupra.

Ceeace-i dă colecției ca un acoperiș cu streșină lungă și ocnite colorate sub ea, e însă seria de Luchieni. Unii vin de la licitația colecției Bogdan Pitești, alții pe căile norocului colecționarilor credincioși, dar, așa cum sunt, ei dau o icoană deplină a puterilor marelui pictor. Orice muzeu ar putea fi mulțumit, fie el oricât de pretențios, dacă ar avea o sală Luchian cu aceste bucăți. Sunt între ele lucrări de compoziție, cum e Mama care-și spală copilul la albioară, într'o tonalitate galbenă, de vară coaptă și de traiu de oameni de margine de oraș, afară, în curți cu pomi și cu orătării. Galbenul n'are nimic fantomatic în el, așa cum apare dureros și cu un gemăt al omului înfrânt, din Autoportret. Treptările de culoare sunt pe aceeaș scară aurie de la carnea copilului ars de soare și de la pieptul și brațele femeii pălite de răsfrângerile văpăii, până la punc-

tele și aproape cristalele de roșu înfipte în șalul întins ca un adăpost de privire și ca un fundal de închidere a perspectivei. Lucrarea e din 1912 și nu e sfârșită. Din această pricină poate grupul a rămas prea mult de întâiul plan, fără adâncimile și individualizările așteptate, iar culoarea are numai acea revărsare caldă, fără undă, a întâei așterneri, în entuziasmul creator de la început. În schimb, ca vedenie și ca lucru, poetul acesta al amănuntului de interior se arată aici în toată duiosia lui liniștită și în toată stăpânirea unor mijloace culoristice, care, dacă artistul ar fi vrut să fie meșteșugar și să se joace pentru luat ochii cu destoinicia lui, ușor ar fi putut ajunge acrobatice. Pictura e apoi într'adevăr românească, prin subiect, prin atmosferă și prin culoare, tot atât și uneori mai mult decât e Safta florăreasa de la 1895 a d-lui Danabassi sau Bucătăria călugărească de la 1908 din colecția Cioflec. Ceva al nostru, nespus mai mult decât în Aman, în Grigorescu sau în Andreescu, ne întâmpină de aici, cu lucruri care vorbesc deadreptul inimii și de unde trebuia maicuseamă să iasă o școală românească de pictură. Peretele acesta românesc, sub cele vreo 40 de bucăți ale lui, e ca o ilustrare strălucită a adevărului că, mai presus de orice înrâuriri, pictura noastră și-a găsit formele de rostire proprii. Ne dăm mai bine seama acum, privindu-l, că în jurul lui 1900 sufletul românesc în nimic n'a înflorit mai personal și mai explosiv decât în marii lui zugravi de artă. Arte și genuri mai la îndemână și mai pe înțelesul tuturor, ca poezia, povestirea, oratoria, muzica și arhitectura au putut să ne amăgească atunci și să ne facă să amintim mai mult în treacăt, în istoria culturii noastre tinere, acest capitol vrednic de un chenar de aur. Luchian stă în mijlocul lui, cu privirea adâncă și stăruitoare și cu zâmbetul, care e mai mult o sugere a buzelor uscate și subțiate de suferință, ca un martor fără pereche. El n'a trecut nici prin academismul nici prin revoluția cromatică a Apusului. El e al nostru. Nimeni n'ar putea să spună un nume de meșter străin, pe care să-l fi urmat sau de la care să fi împrumutat. A început să umble în pașii lui Grigorescu, dar cu umbletul lui mai lung

și mai băiețesc, l-a pierdut curând și a descoperit alte culori de vedere și alte lumini, unde era singur. Ce poate fi mai al pământului nostru decât acest puiu de om aplecat pe albioară și frecat voinicește la cap, și ce frăgezime de acuarelă, mai adevărată, decât acest păr clăbucit, cu smocuri în care ți se pare că vezi umflându-se și spărgându-se pe rând, bășicile irizate ale săpunului ?

Colecția Zambaccian s'a îmbogățit de curând cu niște flori, Trandafirii albi, care pot sta alături de tot cecece a dat mai bun acest neajuns grădinar al culorii. În alte pânze, cu tufănele, cu flori de câmp sau chiar cu trandafiri, pe lângă acea știință și acel simț al nuanțelor, care pot să lucreze, cu aceeaș culoare, abia individualizată prin degradări nesimțite, e ca o îmbătare a luminii și o neașteptată sete și încântare de viață. Florile vorbesc prin graiul lor, care e totdeauna de primăvară și de tinerețe, cu toate că mâna care le scoate din neființă, lipsită de puteri, a trebuit să-și lege cu fâșii de cârpă pensula de degete. Dincoace, în această izbucnire de alb, care se joacă între gălbior și trandafiri, e ca o slabă răceală, în care, dacă închizi ochii și-ți aduci aminte, simți chinul de moarte al artistului, care nu se dă, dar nu se dărâmă mai puțin în genunchi. O boare de umanitate suferindă, ca o rouă, tremură peste aceste alburi feciorelnice și străvezii.

Vin apoi portretele, cele trei, care descopăr pe Luchian ca pe un pătrunzător analist: până la durere și la auto-flagelare, când e vorba de Autoportret, într'o lumină de dincolo, jumătate de putregaiu și jumătate de aureolă; până la sănătate buclată și început de dragoste, când e vorba de Capul de femeie, cu cârlionții bălai la ceafă, cu bluzulița pe un bust întins, cu bărbia, cu privirea și tot profilul numai într'atât băiețesci întrucât sunt ștregărești fără să pară ; până la nevinovăția de ani și de suflet, când e vorba de Capul de băiat, cu fața ieșită mirată din umbra unui păr căzut în vițe și din umbra unui fund, care nu vrea să se desfacă de această viață în plin mers, cel dintâiu aproape în stare de destrămare, cel de al doilea într'o înflorire puternică, fără patimă, și cel din urmă în

tiparele de trecere, crude și nealese bine. E ca un întreit exemplu, de școală, al siguranței de ochiu și de mână, de care se bucura portretistul Luchian.

Grigoreștii sunt introduși de două autoportrete, unul în creion și altul în ulei, cu acea trăsătură subțire și ușor vișătoare care ne face să recunoaștem numaidecât paleta maestrului de la Cămpina. Culorile uleiului sunt aproape prea vii și directe, cu o carnație care începe să se înmoaie de vreme, dar bine trăită și luătoare aminte la tot ce se petrece, ca într'o cădere scurtă de Soare de apus. Alături se deschide o Pădure de la Fontainebleau, cu acel verde de desiș și de apă, în care s'a scaldat o întregă școală. În această intrare de codru se vede o pereche, pierdută în lumea vegetală, ea cu pălăria largă de soare, el cu ierbarul încins pe umăr. Pânza are și această lature anecdotică: a fost a doctorului Grecescu și îl redă, pe el și pe soție, în călătoriile lui de studiu și de petrecere cu prietenii, prin Franța. Bucata vecină e una de interior, cu o femeie lângă un copil în albie, după o explozie de plin aer și o ploaie de lumină, o țesătură de clar obscur și de existență mai mult întrevăzută, pată de culoare îndrăzneată de o parte, și înviorare și prelucrare a umbrei, de cealaltă. Un ghiveciu verde cu trandafiri albi, pe un fund negru, pune ca o podoabă liniștită de țară, în mijlocul acestei vedenii de artă miniaturistă și înfrumusețată, care se face, împreună cu noi și peste noi, tot mai mult trecut și istorie.

Aman are un peisagiu, cu niște case de țară, care trebuie să fie de undeva din Franța și sunt o mărturie a unui lucru sigur de sine, a unui gust, a unei priceperi de punere a culorilor, din cele deosebite.

Iată-ne ajunși la un popas, care e o răspântie. Sunt înaintașii și marii tăetori de drumuri în plastica românească, de la care ne luăm rămas bun. Colecția Zambaccian poate fi mândră de ei. Li dau greutatea plină de încredere, pentru ceia ce are să-i urmeze. Dar ea nici n'a început cu ei nici nu se putea opri la ei. E drept că întâia Natură moartă cu flori a lui Teodorescu-Sion, achiziționată a doua zi după războiu, că Peisagiul de la Ramadan al lui Bunescu, Flo-

riile lui Petrașcu, aproape din aceeași vreme, care atunci când Colecția ar fi ținut la un inventar cronologic, ar fi trebuit să stea în capul listei și să poată fi găsite, cu interesul de curiozitate și de duioșie al întâelor încercări, nu mai sunt. Colecționarul n'a înțeles să păstreze decât ceea ce i se părea într'adevăr caracteristic, întâiu pentru evoluția artei și apoi pentru evoluția artistului. Bucățile care, prin însăși dezvoltarea lor, nu mai mulțumeau acest punct de vedere, cu toate că își păstrau ca trepte de creștere, întreaga valoare, erau părăsite. Aș zice chiar că ne aflăm în fața celor două puncte de vedere deosebite, al colecției și al muzeului, al colecționarului de artă și al directorului de galerie de pictură. Unul nu caută decât creația reprezentativă și unică, și se restrânge, cu voință și cu patimă, la un mănunchiu de rarități, pe când celălalt e urmărit neîncetat de considerații antologice, documentare și istorice, atât pentru fiecare artist în parte, cât și pentru grupuri, școli și epoci. Zambaccian e un colecționar. Poate că de două sau trei ori atâtea lucrări câte are astăzi au trecut prin aceste încăperi și nu s'au putut opri. Văd altele dealungul pereților, mai multe una peste alta și întoarse cu spatele. Au fost și ele sus sau nu pot convinge să fie urcate. Au să mai întârzie câtva timp, pentru ca într'o bună zi să piară. Pentru atâtea din ele îmi pare rău și înțeleg anevoe. Le știu, le-am privit cu ochiu dornic în vreo expoziție proaspătă, cu cartoane într'un colț de ramă care vorbeau de acelaș cumpărător la pândă. N'au nici o lipsă. Orice muzeu le-ar opri fără șovăială. Zambaccian le ascunde sau le dă.

Dragostea cea mare și mai statornică a colecționarului e Petrașcu. Pe acelaș perete, sistematic și simbolic, mărginit și închis în sine, de pe care, în mintea stăpânului lui, nimic nu se poate lua și unde de aceea și pentru că e plin, nimic nu se mai poate pune, apare la un colț și Teodorescu-Sion, cu un portret concentrat și tăios, o femeie cu cap de profil și aplecat puțin, mai curând de încredere lăuntrică decât de cochetărie, așa cum apare și Iser, cu un bust aproape sculptural, de o răceală și siguranță clasică, sau cum apare

Pallady, cu naturile lui moarte în culori vii și primăvăratice, așezate în acelaș timp ca o odihnă și ca o întăritare, pentru că naivitatea artistului nu e decât rafinament. Dar cel care tronează regește, cu 10, cu 15, cu 20 de bucăți e Petrașcu.

Expoziția retrospectivă a lui Petrașcu de astă primăvară, în care se găseau și lucrări din Colecția Zambaccian, a fost cel mai nimerit prilej ca să se judece locul de seamă luat de acestea în opera artistului. V'aduceți aminte dintre atâtea autoportrete, în care pictorul se multiplică și se caută, când în efecte de lumină altele și când în noi și noi travestiri istorice, ca un alt Rembrandt îndrăgostit de sine, la câtă înălțime se ridica Autoportretul din 1923 cu tichia roșie, într'o măreție și o descătușare de viață aproape de cardinal. Dacă în opera lui Petrașcu sunt cel puțin două viziuni și două palete, una mai veche, cu pământuri gălbue până la alb, și alta, mai nouă, cu albastruri până la negru, marele autoportret, care e o podoabă a Colecției Zambaccian, stă între amândouă, acoperit în pelerina și în aerul celei dintâi și pătrunzând colorat și aproape chiuitor, în cea de a doua. Colecția mai are un autoportret, lucrat gras și vâscos, ca un cap flamand, de ostaș care abia și-a scos coiful după o bătălie de trei zile și privește mirat și lacom o lume de care se desobișnuise. Tot aci se așază Portretul lui Romașcu, de o factură aparte, mult mai strânsă, în caracterizare și în culoare. Petrașcu are subiecte pe care le reia, uneori la înfinit, și de fiecare rând adâncește un fragment de senzație sau de intenție, și are subiecte în care se descarcă numai odată, ca trăsnetul. Acesta e dintre ele. De aceea poate urmărește și tulbură, cu privirea lui dreaptă și cu buzele cărnoase pierdute în barba lucie, neagră și cu valuri, ca noaptea. Intre atâtea capete de studiu e un portret închegat și definitiv.

Ceece urmează și se așază în jurul Autoportretului ca la o chemare îndreptată unei vieți întregi de artist e vestitul Interior patriarhal, cu purpura în jaluzele a soarelui, oprit parcă în fața unor gratii de pace și spiritualizându-le în lumină, sunt puternice nat-uri moarte, cu smălțuri

verzi, cărți de demult puțin destrămate la cotor și mere roșii reci și grele, Mare la Mangalia sau Plaje la Saint Malo, cu alegerea aceluia ceas când valurile și nisipul sunt de argint cu flori de chihlibar și de smeură. Peisagiile din Franța și din Veneția, Nudul, Sticla de benedictină, cu acea cumpătare în culoare și topire a liniei, cu acea greutate de gospodar și de baci vechiu al vopselei, care dau pacea lor de trăinicie unei opere astăzi în deobște cunoscute și iubite. Dacă în cuprinsul Expoziției retrospective s'ar fi dat un loc aparte întregii colecții de Petrașcu a lui Zambaccian, atât privitorul obișnuit cât și cunoscătorul de artă s'ar fi pătruns mai bine de caracteristica și de unitatea neșovăitoare a personalității pictorului, dar în același timp și de siguranța de alegere a colecționarului. Ne aflăm aici în fața elementelor unei săli Petrașcu într'un Muzeu sau Pinacotecă reorganizată a viitorului, pe care artistul nu și-ar putea-o dori mai vorbitoare și mai deplină. Ar mai trebui poate pentru întregire ceva, care, profesoral, și-a făcut loc de curând, cu toată stăpânirea cuvenită, în monografia tipărită în franțuzește de d. G. Oprescu în Colecția Apollo, dar nici nu se poate asemăna cu izbucnirea nestingherită și caldă de-aici: însuflețirea colecționarului pentru fiecare lucru și în fiecare lucrare pentru fiecare amănunt. Toți pictorii ceilalți, chiar cei mai mari, români și străini, sufăr puțin din pricina acestei exclusivități. Ea e însă cu atât mai frumoasă și vorbește pentru cel care se lasă umplut de ea ca de o muzică. Omul care poate fi stăpânit de asemenea încântări e un suflet..

Aceasta nu împiedică însă înțelegerea și pentru alte formule de artă și mai ales datorită ca ele să fie uneori destul de bogat înfățișate în Colecție. Față de 20 sau 22 de bucăți de Petrașcu, Pallady, Iser, Sion, Bunescu, Tonitză, Ressu, Dărăscu au câte 7, 8, 9 și 10 lucrări, uleiuri sau desene, dintre cele mai reprezentative, dacă n'aș aminti decât Femea în rochie galbenă de dimineață, pentru culorile calde de interior, și Sena la Pont Neuf, pentru culorile plumburii și slab liliachii de cer încetșosat de Paris; peisajul tătarșc de culoarea pământului tăbăcit de Soare

sau Cadâna în picioare, luminoasă și tainică; Moara de la Balcic, în coasta unei mări de cositor și de aramă, sau țâșnirea de avuz a tufănelor galbene; câte o iarnă ascuțită și senină, în care vântul a curățit aerul și a făcut liniile străvezii, sau un Homar cu o coajă de un roșu de flacăra buburoșat și în acelaș timp cu o caligrafie pe care n'o cunosc decât japonezii; câte o femeie în scurteicuță verde sau câte o fetiță citind cu ceva tragic în chiar gingășia lor de vis; un portret puternic, înfipt bine în viață, cu toată cheresteaua lui colțuroasă, al tatălui colecționarului, sau o pânză de compoziție mare, într'o cromatică arsă, cu Țărării la seceriș în repaos; vedenii sclipitoare, curcubeice de Veneție sau de Vâlcov. Desenele de la intrare ale lui Ștefan Dumitrescu, Natura moartă cu ardeii și pătlăgelele ținute într'o tonalitate roșie, Fata la Mare în culori de zori, Turcul șezând, împreună cu celelalte, au să dea unele din cele mai bune pilde ale artei lui adânci și sănătoase în Expoziția desenului din Salonul oficial de toamnă, care vrea să ne aducă aminte încă odată de artistul plecat pe neașteptate și în plină putere de creație dintre noi. Șirato e și el aproape, cu treptările lui de culori și de lumină, ca o scamă de mătase, în Crizanteme sau în Femeea cu haină roșie șezând. Cei mai noi veniți nu lipsesc nici ei, oricât de îndrășneți și de înaintați, în naturi moarte sau în compoziții, în peisagii sau în portrete, în uleiuri, acuarele, guașe, sanguine, tușuri sau desene în peniță, Eleutheriade și Demetriad Bălăcescu, Vasile Popescu și Iorgulescu Yor, Hrandt și Ionescu Sin, Merica Râmnicianu și Margareta Sterian, Daniel și Marcel Iancu.

Bronzuri și marmore întrerup cu răceala și liniștea lor sculpturală întrecerea aceasta de culori, portrete ca bustul avântat și încrezut al lui Teodorescu Sion de Medrea, sau celălalt, culcat, de femeie romană din vremea decadentei, mai mult arătată decât ascunsă în inurile și vălurile ei, al Cludiei Millian de Han, Capul de Paciurea sau de Storck, torsul alb și feciorelnic al Miliței Pătrașcu.

Descopăr printre aceste lucrări, așezate alături, câte șase și șapte în rând și în câte trei și patru caturi, așa încât una

curge în alta și ochiul se pierde, atâtea care au fost împrumutate expozițiilor din țară sau din străinătate, ca pilde din cele mai vrednice de artă românească. Prin aceasta chiar, ele au câștigat o recunoaștere, care le consfințește, precum, am zice, și un caracter public, un fel de ucenicie de Muzeu pe cele mai grele drumuri. Aceasta, le îndreaptă, oricâte ar fi greșelile, desamăgirile și amânările, spre soarta de clasă înstelată într'o viitoare școală plastică a națiunii. Stăpânul lor zâmbește alături, îmbrățișându-le încă odată într'o privire caldă, și parcă n'ar mai crede.

În peretele dimpotrivă, în încăperea care întregeste sala picturii românești, se vede colecția franceză. Ea dă ca un fel de imagine scurtă, în câteva trăsături, a marelui secol plastic al Franței. În nicio artă, această țară dăruită n'a fost mai întreagă, mai puternică, mai tăetoare de brazdă și mai urmată. Toți artiștii și toate școlile care au însemnat ceva, s'au născut sau au trecut pe-aici. Prin păduri cu nume răsunătoare sau prin muzee și ateliere intrate în istorie, întâlnim de atâtea ori și pictura românească în cei mai străluciți și mai dragi întrupători ai ei. Legătura e așa de strânsă și ecoul atât de apropiat încât întoarcerea de la cele mai bune creații ale picturii românești la pânzele sau desenele franceze ale Colecției Zambaccian pare firească și odihnitoare. Câteodată ea ne umple de încredere și aproape de semeție. Sunt bucăți care n'au de ce să se teamă de o punere alături. N'avem numai o școală plastică românească, în care lumina, lumea și înzestrările de la noi s'au dezvoltat în voie și aparte de marile modele, dar și artiști puternici și lucrări de sine stătătoare.

În mijloc strălucește Nudul lui Renoir. O rază de Soare de vară, scăpată prin jaluzele, urcă drumul îndărăt pe care l-au urmat rochile și cămașa ca să ne dea acest trup gol de față până la șolduri și întors cu spatele la privitor. Ne-apropiem. Raza descopere pe neașteptate în sidetul subțire al pastei, o irizare și un joc de trandafiriuri și de albuiri, care înainte se pierdeau în impresia generală. Bucuria de viață a artistului izbucnește nu numai în această apariție, în întregul ei, cu farmecul moale și îmbietor, ci tot pe

atât în prelucrarea și în amănuntul tehnic, în vibrarea și în adâncimea de paletă a meșteșugului. Raza se mută încet și pune în lumină fragment cu fragment spatele nevinovat și cald, în care se simte bătaia sângelui. Ea se pierde în peisagiul stufos, de un verde crud, de deasupra, tot de Renoir. Nudul cred că e din 1888 și se așează destul de sigur în opera de atunci, care n'ajunsesse la marea răscruce, a pictorului. El apare din ea, limpede și întreg, bogat de toate însușirile lui culoristice și de îndrăselile unei arte fără bătrânețe.

În dreapta și în stânga sunt marii romantici sau marii maestri îndrumători, Delacroix, cu odalisca lui culcată și goală, o compoziție mică, dar plină de toată căldura și bucuria de culoare, de tot exotismul și patosul pe care i le cunoaștem; Corot, într'un nud care e tocmai opusul celui-lalt, străveziu și cu carnație tulburătoare, de aur puțin umbrît; Courbet, cu o dumbravă înecată în acel verde închis și foșnitor, prin care, ca într'o vedenie de pastorală, trece o torcătoare pe urma oilor. Iată pe Utrillo, cu peisagiul din jurul Parisului, lucrat aproape cu umor, cu planuri mari alături de perspective depărtate de miniatură și ținut într'o atmosferă de seară, cu nuanțe grase, dar fără strălucire, ca un râu care se încarcă de umbră; iată pe Pissarro, cu portretul din 1892 al fetei lui, punctat și tremurător, într'o pubere de lumină descompusă, ca o pânză în dosul căreia se închiagă treptat fapturile; Derain, într'un nud de femeie care-și scoate o țeapă dintr'un picior, într'o așezare aproape de cunoscută marmură elenă cu acelaș subiect, pusă aici în vedere, violent, prin fondul viu și prin creionări de contur ca o decupare; Matisse, cu două femei în iarbă, din 1921, într'o izbucnire primăvăratică. Deasupra, în rând, sunt marinele lui Laprade cu portul din Quimper, lucrat din contraste, verde cețos și galbenuri și cenușuri topite, și a lui Marquet, cu cheiurile din Boulogne care taie liniar perspectiva și înșală ochiul cu un amestec al apei, cerului și uscatului, în albăstriuri, liliachiuri și cenușuri, de lacuri sau de străvezimi. Interiorul cu natură moartă al lui Bonnard, urzit din portocaliu, cu terasa

deschisă spre lumina și umbrele parcului din fund, de Franță de Miazăzi, umple de o bună stare și de o patimă liniștită, de vizionar înfrânat, conștient în fiecare clipă a avântului și a încântării de sine. Guașele, acuarelele și desenele de Friez, de Dufy, de Lhote, de Signac, de Varoquier, de Vlaminck, de Campigli și alții, peisagii de grădină, câmp forfotitor de alergări de cai, nuduri, vederi de străzi, femei citind, portrete, dau rotunjime și varietate salonului francez al Colecției.

Mă uitam la toate acestea și gândul îmi aluneca fără voie la cele câteva ceasuri petrecute acum câteva luni în Muzeul Prințului Pavel de la Belgrad. Clădirea e în stil vechiu turcesc. Streșini lungi și aduse peste ferestrele mici ale catului al doilea iau, în loc să dea înălțime. Totul pare un conac de pașă sau de beiu, în trecut prin cetatea împărătească de la Dunăre și vrând să aibă între ghiauri un adăpost care să-i aducă aminte de-acasă. În noul Belgrad, grăbit să fie la fel cu Budapesta și cu Viena, e ca un fragment de trecut, cu poezia și cu nostalgia lui. Dar tocmai acest trecut s'a răsbunat, pentru că aici se găsesc așezate colecțiile de artă modernă și națională. Spiritul sârbesc și marea dorință colectivă de creație originală în artă a Iugoslaviei nu se văd însă atât din pictură, care e înăbușită de cei mai puternici reprezentanți ai plasticii franceze, engleze, olandeze, germane, spaniole, ruse, cât din sculptură. Pictura, oricât de multă și oricât de bună, semnată de cele mai cunoscute nume europene, e ca un decor pentru toată opera lui Meștrovici. Grupe de îndrăsneată compoziție, capete din marea epopoe sârbă, portrete și nuduri, îngeri ai morții, din vremea când Grecii își mai aduceau aminte că au trecut prin Tracia și rămâneau uimiți în fața artei arhitecturale, supusă monumentalului, a Egiptenilor, marmure, bronzuri sau numai studii de ipsos, toată lupta cu visurile lui și cu neantul, care a făcut din sculptorul iugoslav, plecat ca țărânel dintr'un sat al Dalmației, unul din artiștii reprezentativi ai Europei, se văd aici. În aceste săli, odăițe și cerdacuri cu treceri spre cămări de baie cu firide în pereți și cu ferestre zăbrelete, când toate aceste figuri sunt în

mărime naturală, parcă s'ar afla într'o locuință de basm, împietrite printr'un blestem și așteptând descântecul deșteptării.

La un asemenea Muzeu de artă modernă în București va visa orice Român care va trece prin acele săli. Intâlnim în ele și pictori de ai noștri, Ștefan Popescu, în două bucăți, Severin. Colecția Zambaccian, cu soarta pe care trebuia s'o aibă, e cum nu se poate mai nimerită să facă să se întoarcă și să tresară din nou vie între noi această dorință. Bucureștiul e înzestrat cu multe muzee și colecții, care, la un loc, sunt tot atât sau mai de preț decât ce-au înfăptuit gustul și stăruința, pretutindeni prezentă, pentru artă, a prințului Pavel Caragheorghevici ; dar când e vorba să caute un muzeu de artă modernă, unitar și bogat organizat, pentru toți Balcanii, drumetul trebuie să apuce calea Belgradului.

Cultură Socială

PROPAGANDA

Acum câțiva ani, prin 1923, ne-a venit vestea unei noi științe. Știința se născuse în țara de filozofi și de muzicanți a Germaniei. Avea astfel întâia pecete de garanție. Se chema Propaganda și se așeza între psihologie și sociologie, bine înțeles psihologie aplicată și sociologie practică. Eram porniți s'o credem mai curând o tehnică și încerca să se arate a fi mai mult. Iată despre ce e vorba.

Atenția își are legile ei. Starea aceasta de încredere a sufletului, în care el e foarte primitiv de impresii din afară, poate fi stârnită și păstrată pe anumite căi și în anumite împrejurări. Pentru omul singur trebuie unele mijloace, pentru mulțime altele. Când scopul deșteptării atenției e însușirea de cunoștințe, ne aflăm în domeniul propriu zis al pedagogiei, iar când el e câștigarea pentru o acțiune, am intrat în domeniul propagandei. Cu mici schimbări, rezultatele cercetărilor psihologice dau temelie învățământului sau pătrund într'un capitol al sociologiei. Ceeace am schițat aci numai în treacăt despre atenție, ar putea fi îmbogățit cu tot ceea ce ar trebui să se cunoască despre sugestie, cu legile și felurile ei, și mai ales despre forma colectivă a sugestiei, care sunt imitația și moda, curentul și mișcarea.

Era vorba atunci, în 1923, de întâia încercare de formulare științifică, într'o armătură de legi psihologice și sociologice, a acestei noi științe a propagandei. O făcea un

foarte original economist german, Plenge, într'o lucrare numită „Deutsche Propaganda, Die Lehre von der Propaganda als praktische Gesellschaftslehre”, Propagandă germană, Știința propagandei ca sociologie practică. Ea avea înfățișarea unei broșuri și era lecția de introducere la un șir de prelegeri dela universitatea din Münster, începute în 1921. De atunci ideea a mers. Tot ce avea în ea, cum vom vedea, prea vremelnic și local, s'a dus. Astăzi există și în România școli care au o catedră de propagandă. Cursuri asemănătoare, cu aplicări imediate practice, se găsesc ne-numărate în Statele Unite, mai cu seamă cu titlul de Publicitate, la școlile de lucru social. Ceeace e ciudat e că îndemnul n'a venit la noi, ca de obicei în alte ramuri, dela pilda germană, ci dela cea americană.

Iată istoricul începuturilor și intențiilor germane. Ele, cred însă, că se potrivesc și se explică numai prin momentul apariției și prin oamenii cari le-au patronat atunci. Astăzi, la abia zece ani depărtare, totul s'a schimbat.

Germania pierduse războiul. Ea credea că una din armele care o doborâse, tocmai pentru că o disprețuise și o lăsase în mâinile adversarilor, fusese propaganda. Trebuia făcut ceva ca să se câștige, măcar în parte, timpul și, mai cu seamă, folosul pierdut. „Noi credem amândoi”, scrie Plenge în lucrarea lui, el împreună cu Roselius, care a avut ideea și a dat fondurile, „că încă nu e prea târziu. Vrem să biruim cu propaganda germană. Dar, mai întâi e nevoie să pregătim, după felul german, biruința prin lucrarea științifică”. Lucrarea științifică a fost încredințată Institutului de științe sociale de pe lângă Universitatea din Münster. Seria de prelegeri a fost deschisă de Roselius cu acest subiect : „Constrângere sau propagandă în organizație”.

În semestrul de iarnă din 1921—1922 s'au pus la cale alte prelegeri ținute de specialiști despre : Propaganda politică, Tehnica mijloacelor propagandei, Psihotehnica propagandei, Propaganda și filmul, Propaganda și practica vieții, Propaganda în străinătate, Propaganda de partid. Nu e numai o nevinovată înșirare de titluri, ci o fixare de cadru și o distribuție de câmp de preocupări.

Ludwig Roselius e un nume cunoscut și la noi, din vremea neutralității. El face parte dintre acei oameni, pregătiți în industrie sau comerț, cari au știut să pună în slujba țării lor ajunse la strâmtoare mari însușiri de inițiativă și de organizare. El a fost printre cei dintâi care a văzut încă din 1914 marele rost al unei propagande științifice puse la cale și urmărite cu mijloace de Stat. Unele experiențe le-a urmărit chiar în România, și nu-i putem fi recunoscători. N'a fost însă ascultat atunci și n'a fost în stare să-și ajungă, cel puțin în parte, idealul, decât după încheerea păcii. Subiectul rămâne însă mai cuprinzător decât gândul care l-a pus în circulație. Ca atare el e vrednic de întreaga luare a-minte și poate să fie însușit de oricine.

Ce este noua știință ?

Propagandă înseamnă răspândirea de imperative categorice și de îndemnuri sociale. Dela mijloacele conștiente, ale educației, arătare, rugămintă, cerere, sfat, care niciunele nu se dau fără interes și nu urmăresc mai puțin o înrâurire de un fel sau altul, până la mijloacele inconștiente, ale imitației, ne mișcăm pretutindeni în raza propagandei. Cunoștințele psihologice, sociologice, istorice și generale, trebuie chemate la colaborare și strânse într'un nou corp.

Propaganda ca trebuință și ca acțiune e foarte veche. În anumite forme ale ei poate fi urmărită până în civilizația omului trăitor în peșteri și se confundă uneori cu acesta. Întâile manifestări au fost cele de propagandă religioasă și comercială. În vremurile moderne s'au adăos și cele de propagandă politică, fie externă, fie internă. Organizarea conștientă a propagandei și înzestrarea ei cu toate mijloacele științei de oameni și de lucruri, a făcut-o biserică. De atunci și există un istoric al propagandei, pentru că de atunci ea s'a putut cristaliza în jurul unei noțiuni, cu acest prilej găsită și apoi popularizată pentru toate timpurile. În 1622 Papa Grigorie al XV-lea a înființat la Roma o societate pentru răspândirea catolicismului și pentru îndrumarea unitară a misionarilor, Congregatio de propaganda fide. Cuvântul propagandă el însuș, cu toate că de origine latină, aparține timpului nostru, fiind prin înțeles, modern, iar prin formă,

din latina bisericească a Evului Mediu, fără corespondent aidoma în latina clasică.

Lucru minunat e că, de pe urma acestei propagande, menită mai cu seamă să lupte cu primejdia de răspândire a reformei lui Luther, am folosit și noi Români, dând în acelaș timp și o pildă de înrămurările neașteptate pe care le poate căpăta o acțiune pusă la cale cu o putere de împingere disproporționată față de scopul urmărit. Prisosul de energie pus în mișcare se cheltuește atunci într'alte direcții, putând nu rareori să meargă împotriva chiar a scopului dintâi avut în ochi. Curând după 1700, anul Sfintei Uniri dintre biserica romană și o parte dintre Români din Transilvania, au fost trimiși la Roma, tocmai în congregația pentru propagarea credinței tineri români cu aplecare la studii : Klainii, Maiorii și Șincalii școalei noastre latiniste. Uneltele de logică și de dialectică, puse la îndemână ca să fie niște clerici străluciți ai noului crez, ei le-au întrebuițat tot așa de bine și cu mai vădite și în binele întregului neam românesc, urmări, pentru trezirea unei mândre și singure conștiințe naționale. Dacă ei sunt înaintașii unirii politice, care a făcut din noi toți astăzi o mare comunitate, atunci la temelia acestei uniri se găsesc învățături de propagandă cu rădăcinile la Roma. Nu se putea o mai luminoasă și privindu-ne dovadă, despre puterea unei propagande organizate și urmărite științific.

Propaganda a rămas dela această obârșie, aproape sfântă, cu înțelesul mai înalt, de acțiune ideală dezinteresată. Pentru acțiunea care e în legătură cu bunuri materiale și cu foloase personale se întrebuițează celălalt termen, publicitatea. Una din formele cele mai comerciale ale publicității e reclama.

Unul din cele mai mărturisite și mai cunoscute feluri de propagandă are Londra. El păstrează, ca atâtea instituții engleze, ceva primitiv și original. Oricine s'a dus în Capitala Angliei trebuie să-l fi căutat. In partea dinspre Arcul de marmură a Hyde-Parkului e colțul Speaker-ilor. Deoparte și de alta a pieței, în umbra copacilor, vorbitori profesioniști, misionari ai unei credințe sau mercenari, se ridică la

un pupitru improvizat și încep cuvântarea zilnică. La început se poate să nu-i asculte nimeni, sau aproape. Ei nu desnădăjduesc și nici nu așteaptă. Parcă dorința lor de ascultători l-i și aduce. Unii sunt foarte iubiți, pentru că subiectul pe care îl desvoltă e așa sau pentru că ei sunt plini de umor sau de meșteșug, și își au credincioșii cari îi așteaptă. M'am oprit și eu de atâtea ori să-i ascult, fie că a-părau punctul de vedere al unei secte religioase, fie că vorbeau în numele unui partid politic, și am admirat tocmai știința lor mlădioasă de captat mulțimea. Era mai puțin decât un discurs public și mai mult decât o predică, cel dintâi neputându-se desfășura aici din pricina realismului locului, cu trecători mobili și ușor de distrat, iar cealaltă concentrându-se până la împărțășirea familiară într'un cerc restrâns. Zece, douăzeci de vorbitori se pot rosti în același timp, fără să se stingherească, și fără să caute cu pică, la ascultătorii, poate mult mai numeroși, dela vecin. Ploaia mărunță londoneză cade deasupra fără să turbure prea mult și cu atât mai puțin să-i îndepărteze, nici pe speaker, nici pe trecători. Ne ridicam, fără să ne dăm seama, gulerele la mantalele de cauciuc, ne făceam și mai ciucure înghesuindu-ne unul în altul, ca și cum așa ne-am fi ferit de apă, și ascultam mai departe.

Unul din cele mai discrete feluri de propagandă, discreție mergând până la ascunderea sub nume de împrumut, îl întrebunțază serviciile de Stat. El are ceva din metodele de curtenie mascată, ale diplomației, din care s'a desfăcut, specializându-se. Aceste servicii, cu zeci și sute de funcționari, cu nesleite mijloace bănești, își zic, anume ca să nu-și dea de gol pragmatismul, servicii de presă și de informații. Ele își au în toate părțile informatorii deadreptul însărcinați sau prietenii câștigați cu un serviciu sau cu o atenție, strecoară știrile în toate ziarele, publică volume de literatură sau de cercetări cu mâna altuia, organizează conferințe, congrese și expoziții prin tot felul de asociații locale profesionale sau științifice, se multiplică sub o mie de fețe și nu sunt sub nici una. Propaganda aceasta e cu atât mai rafinată și subtilă cu cât ea se îndreaptă, în unele cazuri, către

cei mai prepuelnici, mai pătrunzători și mai susceptibili dintre oameni. Cutare mare virtuoz, cu renume internațional și foarte scump la vedere, cântă într'o sală cu locuri costând o avere. El cântă numai în numele artei, de dragul prețurilor și al fiorilor, dar dintr'o loje, ministrul țării lui, invitat și el alături de ceilalți, ar ști, dacă ar vrea să vorbească, să spună mult. Venirea marelui virtuoz nu e întâmplătoare, ci e încadrată într'un turneu de propagandă pus la cale de un asemenea simplu serviciu de presă și de informații. Are de ce să-și prefacă în felul acesta titulatura.

Propaganda a fost totdeauna o artă, cu trăsături de creație personală, dar s'a dezvoltat în tehnică și apoi în știință, urmând un progres invers celui obișnuit, ca să poată fi mânuită în masă, abia în timpul războiului. Trăim astăzi în secolul propagandei. Ea întrebuițează în acelaș timp curvântul, în convorbiri provocate și insidioase, în discursuri patetice cu toate mașinăriile oratoriei și punerea ei în scenă, în conferințe lumești și expuneri științifice, în lecții; întrebuițează scrisul, dela afișul ilustrat și foaia volantă manifest, la ziarul de mare tiraj și la revista literară sau culturală, până la broșurile săltărețe și la volumele grele de documentare, sau de cercetări; întrebuițează mijloacele puse la îndemână de tehnică sau de organizările materiale, filmul de propagandă, programele radiodifuziunii, serbările și expozițiile, congresele și vizitele colective. Iți trebuie un ochiu foarte încercat ca să descoperi totdeauna amestecul ei propulsor în toată dinamica socială, și mai cu seamă puteri îngerești ca să-i scapi acțiunii învăluitoare. Cultura îi cere ajutorul, comerțul se căsnește s'o monopolizeze, sănătatea socială să și-o facă binevoitoare, politica să și-o subordoneze. La capătul tuturor acestor silințe și însărcinări, nu se putea să nu apară școala de propagandă și o nouă specialitate, care trebuie învățată ca oricare alta, de multe ori crezută încă și mai ezoterică, de pildă, diplomația sau presa. De aici, propaganda, ca doctrină, psihologie aplicată, iar ca acțiune, sociologie practică.

BIBLIOTECA, MEMORIA OMENIRII

Nu mai știi cine a spus întâiu că biblioteca e memoria omenirii. Formula e din cele cari nu au nevoie de alte dezvoltări. Nicăeri n'am înțeles-o însă mai bine decât într'una din acele cetăți ale cărții care păstrează în milioane de exemplare tot ce a visat și a scris omenirea de când a ieșit din negurile preistoriei, luminate numai din loc în loc și turbure de focurile dela gura peșterilor, cu pereții zgâriați de semne și desene.

Iată de pildă British Museum. M'ași opri la Biblioteca de Stat din Berlin, care e cea mai nouă și mai puternică de pe continent. Noi, cari eram studenți în Germania numaidecât înaintea războiului nu cunoaștem decât intrarea din spate, de pe Dorotheenstrasse. Universitatea e aproape și valurile de studenți, cari porneau de dimineața grăbiți, cu ghiozdanul în mână, nimereau cele mai multe aici. Parcă văd în fund, după sala rotundă a vestibulului, sala cea mare de cetire din mijloc, și fiecare măsută cu lampa ei cu glob verde aprinsă, ca într'un fund tăcut de mare. Astăzi viața trebuie să se fi mutat pe vestitul Boulevard Unter den Linden, unde fațada uriașă cu coloane de piatră păzește aspră și regească, în rând cu alte clădiri, de aceeași origine monarhică. Dar Biblioteca de Stat din Berlin trebuie străbătută și analizată încăpere cu încăpere, ca să încheie la urmă imagina aceasta rară de

memorie a omenirii. Altminteri stau lucrurile cu Biblioteca dela British Museum. De aceea o aleg între toate pe ea, ca o poartă liniștită clasică, pe care pot să intru în subiect.

Clădirea însăș te întâmpină pe neașteptate, într'o stradă oarecare, unde întrerupe cu o curte închisă de un gard de fier cu vergele foarte înalte, ca o gardă de sulițe, obișnuința caselor. Acesta e British Museum ! Cu fiorul, pe care-l trezește numele, ai și o mișcare de desamăgire. Ai destul timp mai pe urmă ca să-ți schimbi această întâe părere nesupraveghiată. Pe jos e o pajiște de iarbă tunsă, de acel verde luminos și acuatic, pe care-l au numai livezile engleze. El stă mai puțin în mâna omului decât a lui Dumnezeu, care stropește iute și subțire toată Anglia de două-trei ori pe zi. Casa, care are intrarea unui templu grecesc, și-a pierdut în schimb de mult albeața marmorei sub cernerea neîncetată de funingine și de ceață a Londrei. Porumbeii înșiși, cari se plimbă măreț, prin firide și pe ciubuce, au luat aceeaș culoare. Clipești des, privindu-i, ca și cum ai vrea să-ți curăți ochii de o împăenjenire care nu-i a lor.

În sala rotundă a citirii și a cataloagelor se găsesc în mai multe rânduri pe raft, la care ajungi cu mâna sau te urci pe o paserelă, nu mai puțin de un milion de volume. Nu știu dacă undeva în lume mai se pot vedea la un loc atâtea cărți. Cotoarele legate tot în alte culori și atâtea aurite, fac un fond pe care nu l'ar întrece nici cea mai strălucită și variată expoziție de covoare orientale. Se citește la pupitre lungi, care pleacă toate din miezul nesfârșitei încăperi ca spițele unei roți. Ea parcă se învârtește nesimțit cu tine și cu alte sute și mii de oameni, pe un drum pe care nu-l cunoști și îl cunoaște ea singură. E un creier acesta, cu un milion de chilii, în care generație după generație răscolește și întrebă. Iată într'adevăr în plină muncă, memoria omenirii ! Ceeace cartea n'a putut să cuprindă și nici incunabulul și manuscrisul, pe piele sau pe vreun preparat vegetal, alte săli, alături, țiarată în cărămizile

bibliotecii lui Sargon sau în obeliscurile cu scriere hieroglifă a Egiptului sau în lapidarele elene și romane.

Întâia problemă, după constatarea existenței acelei comori cu asemenea funcțiune, este punerea în valoare. Cum s'a înlesnit lumii folosința ei ?

Lumea însăș fiind de două feluri, punerea în valoare și folosința au intrat și ele în două forme. E de o parte lumea cercetătorilor, mai puțină, dar cu atât mai prețioasă, care străbate pe potecile atâtor specialități tot ce s'a gândit și s'a scris până la noi. Ea ține vie și sporește cu a dausuri de descoperiri proprii, agonisita ideală a secolelor. Bibliotecile nu pier propriu zis decât foarte rar de foc sau de furt, ci de rugină și de uitare. Ele sunt date în seama cărturarilor, nu numai ca în aceea a unor paznici fără voință și fără amestec, ci ca în a unor stăpâni și cuceritori în stare să le pue la treabă și să le rotunjască domeniul. Părăgina, de orice fel, e moartea lor.

Bibliotecile acestea sunt puternicile cetăți ale cărții, despre care am amintit, sau colecțiile și fundațiile speciale. Cele dintâi sunt bibliotecile naționale și celelalte, bibliotecile de specialitate, cu toate cărțile, din toate țările și din toate timpurile, unele din toate domeniile, și numai dintr'un domeniu anume, cele de-al doilea.

Biblioteca noastră națională e biblioteca Academiei Române. Ea nu e însă nici o bibliotecă de Stat, pusă la adăpost prin urmare în ce privește fondurile, și nici o bibliotecă generală, ci numai una de istorie și de limbă românească. Celelalte cărți nu lipsesc, dar sunt întâmplătoare. Ea a ajuns la un sfert de milion de volume și se mândrește mai cu seamă cu o colecție unică de manuscrise. Biblioteci, care o întrec în mărime, sunt aceea a Universității din Cluj, cu vreo jumătate de milion de volume, și a Universității din Cernăuți, cu vreo 350.000. La un loc cele trei biblioteci strâng peste un milion de volume.

Mai ales pentru acest fel de biblioteci, cu caracter general sau special, s'a înființat în 1897 la Bruxelles, de Paul Orlet și Henri Lafontaine, Institutul Internațional de bibliografie. El a dat la iveală un nou sistem de așezare a

cărților cunoscut sub numele de sistemul zecimal, și a încercat întreprinderea titanică, de adunat într'un singur loc toate cărțile omenirii, în forma unei biblioteci de fișe. Am trecut deseori printre pereții de lemn, cu nenumărate cutiuțe, așezați în palatul uitat de deasupra capitalei Belgiei și îngrijit de adevărați profeți și mucenici ai bibliografiei, acoperiți astăzi de praful anilor. Am căutat și eu, cu degetele lor supte de răsfoitul cartoanelor, deslegarea aproape a unor șarade bibliografice: să aflu, de pildă, în ce țară, oraș și bibliotecă ar fi broșura în care se vorbește despre cutare sfânt din vitraliul cutărei catedrale din Franța sau alt subiect anecdotic sau de mare amănunt asemenea. Sistemul zecimal, cu marea lui specializare, face cu puțință și asemenea acrobație. El a fost adoptat de destule biblioteci, mai ales noi sau în curs de transformare. La noi l-a aplicat în întregime Biblioteca Fundației Regale Carol I și îl aplică treptat biblioteca Academiei Române și biblioteca Universității din Cluj. În Germania, țara cărții și a bibliotecilor, sistemul zecimal e necunoscut. Aceasta nu numai datorită unei mândrii firești și unei împotriviri față de moda aceasta belgo-americană, dar tocmai pentru că toate bibliotecile Germaniei erau așezate după sisteme proprii și transformarea lor ar fi însemnat o sfortare, în bani și în muncă, legată de întreruperi în funcționare, care s'a socotit cu drept cuvânt necorespunzătoare rezultatelor. În ce privește rostul în sine, ideal, de coordonare a activității bibliotecare, el a trecut asupra Institutului de cooperare intelectuală dela Paris, care ca oficiu al Societății Națiunilor, a izbutit prin comitetul lui de experți, alcătuit în mare parte din directorii bibliotecilor naționale, să pue în legătură serviciile naționale de bibliografie și să înceapă publicarea unor bibliografii generale. Cum însă Institutul pare uneori un copil vitreg al Societății Națiunilor, de a cărui reorganizare începe să se vorbească prea des, bibliotecile nu sunt nici astăzi, ca puțință de acțiune internațională, pe mult mai sigure mâini decât au fost în trecut.

Lumea cealaltă, nu a cercetătorilor, ci a cititorilor celor

mulți, a creat al doilea tip de bibliotecă, bibliotecile publice sau populare. Ele sunt școala mai ales a cetățeanului, care nu mai are legături cu învățământul, și locul lui de desfășurare intelectuală. Comunitatea le-a înființat și le întreține ca niște așezăminte care fac parte din noțiunea Statului de cultură. Această comunitate a putut fi, sau una de inițiativă particulară, diferite asociații și fundații personale, sau una publică, comune și Stat. În unele țări s'a ajuns chiar la legi ale bibliotecilor populare, care reglementează înființarea și întreținerea lor, creindu-le fonduri din impozite. Așa e vecina cu noi, Cehoslovacia, și așa, Bulgaria. Sute de milioane se cheltuesc pe an în cele trei laturi ale unei organizații bibliotecare: local, personal pregătit și cărți. În mai puțin de zece ani Cehoslovacia a înființat peste 14.000 de biblioteci comunale cu 6 milioane de volume, a pus în funcție școli de bibliotecari, a ridicat localuri potrivite. Cel mai mare și ca un simbol așezat sub toți ochii, al mării încrederi populare în rostul și puterea cărții, e Palatul Bibliotecii Municipale Centrale din Praga. El a costat mai multe sute de milioane, care au fost acoperite în cea mai mare parte de o societate de asigurări, și nu de comună, și mai puțin încă de Stat. L-am cercetat cu uimire, încă de pe când trebuia să mă cațăr pe scări subrede de zidari, și l-am cercetat și mai apoi, în strălucirea lui. Cine ar vizita Cehoslovacia cu gândul s'o cunoască în tendințele și sforțările ei culturale, și ar vedea rând pe rând tot felul de școli, politehnice și universități, iar bibliotecile comunale nu le-ar cunoaște, și între ele ca un rezumat, Biblioteca Municipală Centrală din Praga, s'ar întoarce acasă informat numai pe jumătate. Ba aș îndrăzni să zic, mai puțin de jumătate. În această bibliotecă și în aproape cele 45 de filiale ale ei risipite în tot orașul, se găsesc într'o zi de lucru, de dimineața până seara, în sălile de citire sau la ghișeele de împrumutat cărți acasă, tot atâta lume dacă nu mai multă, decât se găsește în toate școlile Pragei.

Biblioteca Municipală Centrală din Praga nu e numai un rezumat al întregii organizații bibliotecare comunale

cehoslovace, dar și o imagine a vieții culturale a țării, cu dorurile și vulcanismul ei. Palatul bibliotecii cuprinde fi-rește magazine de cărți până la un milion, săli de lectură de cărți, una, și de reviste și ziare, alta, deopotrivă de mari, săli speciale de lucru, o bibliotecă de orbi, alta de copii, dar cuprinde și două mari săli de conferințe, o sală de ex- poziție plastică, o sală de teatru de păpuși, specialitatea și fala Cehoslovaciei. Praga are poate una din cele mai bogate biblioteci de muzică, cu partituri din toate țările și cu acelaș caracter public. Țara e o țară muzicală și a înțeles să răspundă și pe asemenea cale acestei trebuințe. Mi se plângea bibliotecarul că numai România nu e re- prezentată, și numai cel care a cules, din București și dela Paris, în tot felul de caete și de foi, producția câtă se poate avea, tipărită, a compozitorilor români, știe cât de greu e la noi numai o simplă treabă de colectare ca aceasta, fă- cută poate atunci pentru întâia oară. Dar în tot cazul bi- blioteca muzicală din Praga se găsește astăzi înzestrată și cu o colecție românească. In ajunul marilor concerte e o adevărată goană după partiturile numerelor din program, care sunt întâiu cântate de ascultători acasă. Biblioteca are grijă să aibă mai multe exemplare din ceeace e mai cerut.

Țara românească și Bucureștiul nu pot să pună alături ceva asemănător. E drept că trebuie să avem astăzi vreo 12.000 de biblioteci publice, cu câteva milioane de volume, dar în cea mai mare parte ele nu-și ajung scopul. Biblio- tecile au fost înființate în România programatic și mai adesea pe lângă școli. Ele n'au intrat în marea circulație publică. Statul nu le-a dat apoi un regim, care să le asi- gure funcționarea și înzestrarea. Activitatea bibliotecară dela noi care nu lipsește și în unele centre chiar e foarte vie, rămâne mai prejos de a țărilor vecine pe care le-am amintit. Ocară, care se aduce, de pildă, Bucureștiului că n'are o bibliotecă publică, e foarte întemeiată. Inseamnă aceasta că în București nu se citește colectiv, în Bucu- reștiul care are Biblioteca Academiei Române sau a Fun- dației Regele Carol I? Dar aceste biblioteci n'au decât câ-

teva sute de locuri, împrumutul de cărți acasă nu-l practică decât cu păză și în măsură foarte restrânsă și pe deasupra mai au și un public foarte special, studenți, profesori și specialiști. Biblioteca organizată pentru public, a Ateneului Român, nu se deschide. După ce s'au găsit fonduri pentru local, care era din 1881, pentru cărți, dintre care multe s'au donat, și pentru așezarea lor după cel mai nou sistem, astăzi nu se găsesc fonduri pentru bibliotecari și personal. Și astfel Bucureștiul, orașul de aproape un milion de locuitori, rămâne și mai departe fără o mare bibliotecă publică.

Ne-ar trebui atunci o lege a bibliotecilor populare, care să găsească fondurile și să ducă în acelaș timp la o înlăturare a îndoitei crize, a producției cărții și a cititului? Nici vorbă ! Lucrul s'a încercat cu legea Iorga, atât de sănătoasă în intenții și cu inovații practice de aplicare. Inșă, într'o țară cu un așa de mare număr de analfabeți și pentru ca impozitul să nu lovească iarăș pe cei cari s'au folosit și se folosesc mai puțin de binefacerea culturii în binele celorlalți, ajunși privilegiați într'o nouă formă, legea ni se pare că ar trebui premeară sau întregită de o mare mișcare organizată pentru împuținarea neștiutorilor de carte. Cititul e un exercițiu care se câștigă. Dar orice exercițiu trebuie organizat. Exercițiul cititului în mare, popular, se face în sălile bibliotecilor publice, așa cum se fac exercițiile de educație fizică în săli de gimnastică sau în stadioane. Fără ele, plângerea împotriva puținei dorințe de citit la noi și a micii cumpărări de cărți, lovește efectul și nu cauza, și n'are rost. N'am creat încă împrejurările în care dorința de cetit colectivă să se poată ivi și să poată crește.

Dar amintirea uriașei rotonde din British Museum, cu milionul ei de cărți în pereți, mă urmărește. Memoria omenirii e adunată acolo, ca să răspundă la întrebări și ca să primească pentru viitor, ceea ce rândul nostru de oameni crează vrednic. Porunca, pe care oricine dintre noi

o aude și am auzit-o și eu, trecând, va fi în cele din urmă ascultată și în România. Pietrele cele mari ale clădirii sunt puse. Ele sunt bibliotecile speciale, pe care le avem. Lumea cea multă așteaptă încă. Pentru ea memoria omenirii e mută. S'o facem să capete glas.

CINEMATOGRAFUL ȘI RADIOFONIA

Secolul al douăzecilea a pus două mijloace noi în serviciul culturii, unul și altul biruințe ale tehnicii. Răspândirea lor n'a cunoscut margini. Trăim într'o epocă a cinematografului și radiofoniei. Ele au ajuns până într'atât o trebuință a mulțimii, din metropolele europene sau americane până în stațiile pierdute din colonii, încât nu se poate să nu oprească luarea aminte a pedagogului social. El e pornit, întâiu, să le cerceteze și, apoi, să extragă partea de adevărat folos sau să îndrumeze spre scopuri ideale.

Cinematograful este astăzi spectacolul popular prin excelență. Teatrul n'a cunoscut niciodată atracția și afluența acestui ultim venit și temut concurent. Abia jocurile antice sau întrecerile sportive din zilele noastre pot să dea o părere asemănătoare. Până și în România, unde n'am avut niciodată mai mult de 500 de cinematografe, numai impozitul pe spectacole perceput asupra lor s'a ridicat la o sumă cât întreaga subvenție dată de stat teatrelor și operelor. S'ar putea zice fără primejdie de greșală că la noi cinematografele întrețin teatrele. Cele 50 de cinematografe din București pot, în zilele bune, când au câte 7 reprezentații pe zi, să cheme la ele până la 150.000 de spectatori. În patru zile fiecare cetățean la București poate să treacă prin fața unui film. În acelaș timp, capacitatea maximă a sălilor de spectacol mai înalt, teatru și concert,

chiar în zilele de matineu, abia dacă e de 10.000 de spectatori. Pentruca fiecare locuitor al orașului să poată lua parte odată la un astfel de spectacol, ar fi nevoie de cel puțin 60 de zile în șir. E o mare deosebire de absorbție și, prin aceasta, în puterea de înrâurire. Valoarea educativă a cinematografului poate să fie infinită. Inrudirile lui cu teatrul sunt de elemente, nu de esență. Nicăeri unul nu se află sub aceeași privighere și îndreptare cu celălalt. Nu și-ar putea decât strica reciproc.

Putem lăsa deoparte filmul obișnuit și cinematograful ca întreprindere curat comercială exploatată pentru un cât mai mare câștig și fără altă considerație. Ca problemă socială ele își au capitolul aparte, care nu ne privește destul aici și de aceea mă voi mulțumi abia să-l schițez. Statul s'a îngrijit pretutindeni de un control asupra lor chiar acolo unde cenzura e mai urâtă și libertatea părerilor mai neîngrădită. S'a recunoscut prin aceasta caracterul popular al spectacolului de cinematograf și școala nu numai de gust, dar de moralitate publică, pe care o înfățișează. Teatrul a rămas un spectacol pentru puțini, care se înfrânează singur și intră altminteri în viață decât cinematograful, ca să răscolească imaginația mulțimilor și să trebească pus sub pază preventivă. Aceste primejdii și trebuințe le face vădite pentru film comisia de control care își întinde în toate țările foarfecel. Ea funcționează și la noi, respingând în întregime unele filme de un erotism și moralitate neîngăduită sau de un patriotism care nu poate să se împace cu sentimentele noastre naționale, tăind mai adesea pasagii răslețe cu ceva deochiat în ele sau ciopârțind și îndreptând cel puțin traducerile și dialogurile în românește, de atâtea ori sub orice critică. E o muncă nevăzută de cei mulți, ocărită de interesați, dar de netăgăduit folos.

Ceea ce ne privește însă în deosebi e filmul educativ. Problema există ca preocupare internațională, dovadă imediată de însemnătatea ei, și este dată în seama Institutului de cinematograf educativ dela Roma. Acest institut e o ramură, care a ajuns de sine stătătoare datorită sprinului material și spiritual dat de Italia, a Institutului In-

ternațional de cooperare intelectuală dela Paris. Secretarul de pe vremuri al aceluia institut, dl. G. Oprescu, e astăzi membru în Consiliul Institutului dela Roma și apare regulat la ședințele pe care el le ține.

La Congresul internațional al cinematografului educativ din 1934 a luat parte și un delegat oficial al Guvernului român, dl. C. Kirițescu. Ca una din urmările acestei participări s'a înființat în București o Comisie Națională a cinematografului educativ. În felul acesta România rămâne într-o legătură directă cu toată activitatea desfășurată la Roma și în lumea întreagă și oglindită lunar în frumoasa revistă a Institutului care se tipărește în nu mai puțin de patru limbi.

Chestiunea filmului educativ are două laturi, care uneori se confundă. E, pe deoparte, filmul propriu zis didactic și, de alta, filmul educativ în general, cu un înțeles destul de larg. Cel dintâiu e un film special și are în vedere numai populația școlară, pe când cel de al doilea privește toată clientela cinematografelor. Se întâmplă ca filmul curat didactic, merit reprezentării într-o clasă de școală, cum ar fi un film științific sau de călătorie, să poată fi trecut unui cinematograf de bulevard. Așa sunt filmele de scurt metraj, de pe Dunăre și din Carpați, făcute în țară de Casa Ufa. Aceasta numai ca să dăm o pildă, dar ele sunt nenumărate.

Sarcina filmului școlar a fost luată la noi în chip firesc asupra sa de Casa Școalelor. Ea a însemnat, în diferite vremuri, după diferitele posibilități puse la îndemână, distribuție de aparate și împrumutare fără plată de filme, anume cumpărate în acest scop. Partea propriu zisă de creație, după cerințe și cu subiecte de program școlar românesc, n'a putut nici cel puțin să preocupe. Ea ar fi trebuit dealtminteri să se lege de o introducere a cinematografului în învățământ, dacă nu la alte materii, deocamdată la științe naturale, la geografie și la istoria artelor, lucru, care după știința mea, nu s'a întâmplat decât în unele școli minoritare. „Liga culturală a Germanilor” dela Sibiu, care mai târziu s'a desființat, trecându-și însă asupra

altor așezăminte atribuțiile, avea o secție specială a cinematografului, pe care am văzut-o la treabă, mai cu seamă cu filme fie mișcătoare, fie fixe, cu subiectele amintite. Am folosit însumi filme ale Casei Școalelor la diferite șezători de sat și am văzut cât de binefăcătoare pot să fie. Ele încap însă mai mult în noțiunea de activitate extrașcolară decât în aceea de lecție și de ilustrare cu imagini vii a învățământului. Pentru tot ce poate da astăzi cinematograful, elevii școalelor noastre n'au altceva decât prilejul și ispita sălilor de spectacole deschise deopotrivă întregului public, fără deosebire de vârstă. De aici atâtea plângeri îndreptățite, nu în sine, împotriva artei ca atare, ci datorită lipsei unei reglementări a vizitării cinematografelor. În alte țări, unde, de pildă, tineretul până la 15 sau 18 ani nu e îngăduit decât în anume săli și la anume filme, potrivite cu anii lor, aceste plângeri sunt mult mai rare sau au alt caracter. La noi asemenea reprezentării sunt numai întâmplătoare și par mai mult o fantezie a comisiei de cenzură.

Un orizont mai întins și mijloace mai multe s'a încercat să se dea nou înființatei Direcții a Educației Poporului, trecută apoi la Casa Școalelor. Ea avea un serviciu de cinematograf, și pe lângă el Comisia de Control al Filmelor. Programul nu s'a putut însă urmări decât fragmentar, pentru că s'au împotrivit, atât restricțiile bugetare, chiar din întâiul an, cât și schimbările de organizare prin care a avut să treacă Direcția însăși. Acel program depășea preocuparea școlară sau extrașcolară și căuta să cuprindă problema în întregime. El și-a păstrat aceeași valoare astăzi când puțințele sunt mult mai mari, după înființarea unui fond național al cinematografului, adunat nu printr'un nou impozit, ci printr'o taxă asupra filmului, care aproape în unanimitatea cazurilor este de fabricație străină, ceea ce înseamnă că filmul străin este pus să contribuie la pregătirea și la realizarea filmului românesc.

Cinematograful are, atât la noi cât și aiurea, două înfățișeri, una de creație și de industrie, iar alta de comerț

și de răspândire, artistică și culturală, film și sală de spectacol sau instalare de proiecție.

În latura întâia rămânem, într'o măsură tot mai neiertată, tributarii străinătății. Filmul românesc e încă o problemă a viitorului și nu mă gândesc numai la producția de caracter internațional, făcută anume ca să circule și căreia nu i se închid nici țările cele mai mândre și stăpâne pe o industrie proprie cinematografică. E vorba chiar foarte modest, de filmul noutăților locale, de micul film documentar, de încercările de prezentat un început de artă românească. Mai mult ca o manifestare a acestui punct de vedere, vrednic, din multe privințe, cum vom vedea, de sforțările cele mai eroice, financiare și tehnice, Direcția Educației Poporului a înființat și a păstrat micul ei laborator cinematografic, în care s'au lucrat filme scurte documentare și culturale și s'a ajutat la o prezentare cât mai românească a altor filme, prin titluri și texte explicative îngrijite.

În vremea filmului vorbitor, starea în ființă nu se mai poate prelungi. Cinematograful e dator să ia parte la mișcarea generală de răspândire a culturii în țară, prin spectacole în care viața modernă mai cu seamă dela noi sau într'o prelucrare proprie să fie o îndrumătoare de opinie, prin lecții de limbă literară, prin încredere în arta și în artiștii naționali. Acest lucru, dacă e adevărat pentru oraș, cu amestecul lui de oameni și de preocupări și cu simțul critic mai desvoltat, e cu atât mai adevărat, e singurul îndreptățit pentru sat sau pentru majoritatea populației României. Inchipuiți-vă filmul vorbitor dus la sat, chiar nu mai comediile sau unele drame istorice sau cel documentar, în toate limbile pământului, afară de aceea a ascultătorilor! Nu numai că ar rămâne neînțeles, dar ar alcătui cu timpul o primejdie, prin falsificarea treptată a înțelegerii lumii, săvârșită asupra sufletului colectiv, primitiv, dar sănătos și original. Problema cinematografului cultural, nu în înțelesul deschiderii undeva a unei singure săli cu program curățat, care poate avea loc, s'a făcut și la noi, la Dalles, de dl. Doctor Babeș în colaborare cu Casa Școalelor, dar

e de un folos mărginit, ci în înțelesul cinematografului pentru toți, impus de voința și de trebuințele publicului nostru, și nu impus publicului de producția internațională, problema acestui cinematograful cultural în România se păstrează încă în cea mai mare parte o chestiune de repertoriu. Cu repertoriul de astăzi cinematograful din România rămâne un cinematograful colonial, pe care indigenii îl întrețin cu mari jertfe, de sute de milioane, ca să petreacă la fel cu patronii din depărtatele metropole.

Pentru pătrunderea filmului educativ, Serviciul de Stat al cinematografului, ori la ce minister s'a găsit alipit, a îndatorat sălile de cinematograful să aibă în programul lor zilnic un număr minim de metri de asemenea film. Trebuie mers mai departe pe această cale. Ca să se ușureze cinematografiștii, cari se plâneau că nu găsesc sau găsesc foarte anevoie filme educative propriu zise, s'a echivalat, însă numai deocamdată, filmul educativ cu filmul jurnal. E timpul să se revadă această echivalare și să se dea un termen până când casele se vor aproviziona cu un număr îndestulător de filme educative, pentruca programele să nu sufere. Aceste filme vor putea folosi apoi cinematografulor ambulante și cinematografulor culturale, care nu pot trăi tocmai din inexistența unui repertoriu adaptat menirii și funcționării lor.

Societățile culturale sunt cele mai nimerite să ajute această evoluție. Ele pot s'o ajute direct și indirect, prin întrebuințarea cât mai deasă în activitatea lor a acestui minunat mijloc de uimire și de atracție, fie înființând cinematografe stabile, fie pornind în teritoriul propriu aparatele ambulante, însă nu numai cu scopul realizării de venituri, cum se întâmplă în cele mai multe cazuri astăzi, când cinematografele societăților, arendate unor întreprinzători obișnuiți, nu se deosebesc prin nimic de cele comerciale. Indirect, chiar prin cererea de filme culturale, ceea ce înseamnă puțința de desfacere pentru producători, și prin pregătirea încet, încet, a atmosferei prielnice și a interesului public. Mai ales în mâna lor stă soarta filmului românesc și a filmului cultural. Meritele le-ar fi așa de

mari, izbutind sau îndreptând într'acolo, încât face să-și încordeze toate puterile; de altminteri, în toate țările se așteaptă foarte mult dela societățile culturale în acest domeniu, iar la noi, oricine răsfoiește Regulamentul de încuviințare și de funcționare a cinematografelor, le întâlnește, amintite cu mari nădejdi, la fiecare pagină. Unde mai punem că, pe lângă satisfacțiile înalte de ordin ideal, societățile pot avea, din contactul cu cinematograful, mari beneficii materiale, care să le înlesnească munca și în alte ramuri. În această privință poate sta tuturor pildă activitatea cinematografului „Astra” din Brașov, care a făcut să culegă atâtea roade, vrednice de toată prețuirea, Despărțământul local.

Radiofonia e o nouă venită față de cinematograf. Cinematograful a avut tot timpul ca să sufere și de șovăeli și de crize; dacă n'ași aminti decât de trecerea, destul de proaspătă, dela filmul mut la filmul sonor; radiofonia e încă tânără și în plină dezvoltare. Una se îndreaptă către ochi și cealaltă către ureche, cu toate îndoelile pedagogului, care se teme de această încântare pasivă fără participarea proprie și puțința popasului de meditație al subiectului, ca și cum cea dintâi și cea mai mare educație n'ar fi o contemplare, a naturii sau a lumii înconjurătoare! Exercițiul și poticnelile vin și ele mai târziu, stârnite și îndrumate de puternicele impresii ale acestei contemplări, mute și nemșcate.

Radiofonia ca mijloc de educație și de legătură între popoare a primit toate recunoașterile și în întâiul rând pe cea internațională. O secție a Institutului de Cooperare Intelectuală se ocupă în deosebi cu problema radiofoniei. Una din cele mai frumoase și mai noi anchete pe care le-a publicat a fost aceea asupra cinematografului școlar. Ce a făcut fiecare stat în parte, nu mai e nevoie de a-mintit. De câțiva ani suntem martori ai unei întreceri, care se transformă uneori în luptă pentru stăpânirea văzduhului nu numai asupra propriului teritoriu, dar cât mai departe; e o luptă de kilowați, de înălțime de turnuri și de antene și de lungime de undă. S'a născut aproape un

nou patriotism radiofonic în jurul mărimii postului de emisiune sau al excelenței programului național. Alături de oastea sportivilor, din lumea educației fizice, caracterizată prin fotbalistul vibrând în aer în întâmpinarea mingii lansate, s'a ivit radiofonistul amator, tot așa de pățimaș și de numeros, caracterizat prin capul strâns în cercul galenei și scufundat în sine, ascultând glasurile, auzite numai de el.

Radiofonia românească folosește postul de emisiune dela Băneasa, care nu e destul de tare ca să lupte cu posturile țărilor vecine tocmai în părțile de pământ unde ar fi mai grabnică nevoie să pătrundă cuvântul și cântecul românesc, și postul dela Bod, de lângă Brașov. Țări vecine, ca Cehoslovacia și Polonia, au față de noi un număr, am putea zice, infinit de posturi. Din punct de vedere tehnic mai avem încă de lucrat. Pe de altă parte, cei vreo 100.000 de abonați, chiar dacă am socotit și vreo 150.000 de clandestini, arată cu un sfert de milion de ascultători la o populație de peste 18 milioane, un procent îngrijitor de mic. Societatea de radiodifuziune e datoare să sporească pe toate căile acest număr prin programe atrăgătoare, prin înlesniri sau ispite de alt fel. E vorba aici de ceva mai mult decât de acoperirea cheltuelilor de exploatare sau de asigurarea unor beneficii oarecare capitalului investit și Statului. Radiofonia e un mijloc de cultură și el trebuie pus la îndemâna câtor mai mulți. Statul e interesat vital la aceasta. Societatea trebuie s'a știe și să se îndrepe cu un pas mai grăbit spre ceace se așteaptă dela ea. Oameni de știință și literați cu o mare însuflețire și pricepere îi stau în ajutor. Tehnicienii administrativi să-și facă și ei datoria. Lor li se cer directive și stăruință. Măsurătoarea isprăviilor lor e cifra abonaților.

Radiofonia transformă întreaga țară într'o sală de conferințe sau într'o sală de concert. Într'un sat de pe Ceremuș, unde nu poți să ajungi decât călare și după ce au trecut câteva zile dela cea din urmă ploaie, deschizi aparatul și ascuți pe Iorga sau pe George Enescu, îți citește din operele lui numai pentru tine Rebreanu sau cântă în com-

pletul ei Filarmonica. Acelaș program se aude în acelaș timp și tot atât de limpede și de aproape, la Oravița, la Sighet sau la Balcic. Sutele de kilometri depărtare, munții și apele, furtunile cu trăznet sau zăpadă, nu sunt nici o piedică. „Atenție ! Aci Radio-București”. Crainicul e nelipsit dela postul lui și vorbește totdeauna la fel de răspicat și de liniștit ca să poată fi urmărit de 250.000 de ascultători. Toată noaptea e plină de capete și în așteptare, la freamătul plecat prin văzduhurile stelare ca să ducă vestea științei și a frumuseții, a adevărurilor sorbite cu nesațiu și a desfătărilor estetice simțite cu fiori. Te așezi în fața microfonului alb, abia mai mare decât un ghioc, spânzurat de două baiere înaintea ta și, când deschizi gura, un sfert de milion de oameni din tot cuprinsul pământului românesc, și mai de departe, de pe apa Ghenezaretului, de unde ne-a ascultat într'o zi Marcu Beza, scriitorul și descoperitorul atâtor documente românești la Locurile Sfinte, rămân luători aminte la glasul de chemare. Abia acum, și datorită radiofoniei, începem în adevăr să pricepem ce-i aceea popularizare, pentru că legătura cu o mare, cu o nemăsurată mulțime de oameni, se face în aceeași clipă, deadreptul și sub ochii noștri. Presa și cartea par, alături de ea, greoaie, risipite și imperfecte ; teatrele antice în amfiteatru, cu cerul acoperiș și cu cei 50.000 de spectatori gălăgioși sau, mai sub simțurile noastre, un stadion dela Wembley, o barbară și meschină îngrămădire de câțiva oameni, la care trebuie să răcnești ca să te înțelegi, sau să le faci semne prin steaguri sau discuri numerotate. Așează-te la microfon ! Liniște în odăița capitonată. Vorbești normal, fără nicio sfortare, și un sfert de milion, un milion, mai multe milioane de ascultători te urmăresc, normal. Fără nicio sfortare, în aceiași clipă, uneori, prin retransmisiune, pe tot rotogolul pământului. „Atenție ! Aci Radio-București”.

Radiofonia a fost privită dela început ca o întreprindere de bine public, ori care i-ar fi forma de exploatare. În această privință ea încă odată a întrecut cinematograful. Să luăm numai o pildă. Filmul fiind spectacol și redând viața în înfățișarea intuitivă și în mișcările ei, cu

mult mai tari concentrări, pe deoparte, decât teatrul, iar, pe de alta, cu un orizont spațial și material mult mai cuprinzător, a ajuns dela întâile creații și se menține într'un însemnat procent al producției în marea aventură, care se face de atâtea ori criminalistă, și în marele sentiment, care se face de atâtea ori erotism, cu aproape toate actele lui, sugerate cât mai neîndoelnic atunci când nu pot fi chiar arătate și analizate în toate stadiile lor. Nu există, în schimb post de radio, nici chiar acelea care se ridică pentru dărîmarea actualei așezări sociale a lumii, care să trimeată în lume nici pe departe ceva asemănător și care să nu poată fi ascultat, excepție făcând de diferitele grade de pricepere și de interes, cu o egală luare aminte. Dacă ași îndrăsni să întrebuițez în aceasta, cuvinte atât de didactice, ași zice că radiofonia e mult mai cuviincioasă decât cinematograful, ca artă sau școală pentru toți. De aceea Statul e mult mai legat de dezvoltarea ei decât de oricare altă formă de rostire publică. Pe lângă dreptul regalian asupra văzduhului de peste propriul teritoriu, pe care îl poate trece altcuiva, el păstrează acest drept, mult mai scump, de vreme ce privește pe om ca un aluat transformabil și înălțarea lui ca o supremă lege, dreptul asupra îndrumării și supravegherii programelor, pentru ca ele să reprezinte și să răspândească într'adevăr în întregul popor, cea mai bună știință, cea mai de seamă artă, cea mai sănătoasă informație, cel mai curat spirit național. Specialiști și comisii de programe, în care intră, în alte țări ca și la noi, oameni de cultură netăgăduiți, oameni de știință, oameni de artă și reprezentanți oficiali sau nu, ai marilor categorii de preocupări sau de așezăminte, își împart răspunderea, atât de grea, a unui program integral, liberat de orice bun plac și potrivit, rând pe rând, prin împărțirile lui, pentru toate îndeletnicirile și toate vârstele.

Lăsând în grija altora partea curat tehnică, de creștere a putințelor și de îmbunătățire a calităților emisiunii, problema radiofoniei, cel mai cultural dintre așezămintele civilizației moderne, pentru că se păstrează deopotrivă de departe și de tendințele de impunere didactice ale învățământului, ca și de orice improvizație și de creare ad-hoc,

rămâne o problemă de program. Problema punerii la îndemâna câtor mai mulți a acestui program e dela sine înțeleasă, dar vine în al doilea rând și e de ordin material.

Programul nostru de radio a fost dela început privit în această lumină. Indrumarea dată de atunci s'a păstrat întreagă, deși micile schimbări urmate, mai mult pentru adaptările de moment sau pentru mulțumirea trebuințelor de conștiință ale unei noi conduceri ar putea, la o privire superficială, să lase părerea unor oscilații. Spiritul acestui program e bun și de cele mai multe ori realizările sunt vrednice de el. Personalități de seamă, societăți culturale și autorități trebuie să colaboreze și mai strâns pentruca dela postul românesc de emisiune România întreagă, de plugari și de orășeni, de tineri și de vârstnici, de profesioniști și de sportivi, de Români de baștină și de populații conlocuitoare, să afle zilnic starea adevărată a lumii și a țării, cu visurile și cu durerile, cu ceace e permanent și cu ceace e întâmplător, care le frământă și alcătuiesc nesfârșita imagine a vieții. S'o afle prin cei mai buni și mai știutori, al căror cuvânt să întâmpine tot răsunetul și toată încrederea cuvenită.

Acțiunea culturală găsește în radiofonie un neasemănat colaborator. Datoria ei e să-și ia toată sarcina de propagandă pentru înmulțirea puțințelor de ascultare, fie de dreptul, împărțind sau ușurând procurarea de aparate, fie indirect, prin îndemn și publicitate. Fiecare societate culturală, alături și în acelaș timp cu înființarea bibliotecii, a cărții mute, trebuie de acum să ducă în toate părțile aparat de radio, cartea vorbită, scriitorul care se face glas și prezență ideală vie, vioara care se schimbă în cântec, sub cele mai înzestrate degete. Grija și cheltuiala transportării pentru șezători, mai ales la țară, departe de orice linie umblată și pe anotimpuri care izolează chiar ținuturi de mai mare circulație, au căzut deodată. Fără ca radiofonia să poată înlocui sau să vrea să îndepărteze producția directă și contactul imediat, ea a ușurat și a îmbunătățit nespus întreaga acțiune culturală. La noi și în toate părțile, organizarea ei trebuie făcută din nou, după această nouă formulă de cristalizare.

DEPOZITUL LEGAL

A vorbi despre depozitul legal către o adunare mai mare de oameni, înseamnă în întâiul rând a face pe toți de-o părere, atât pe cunoscătorii problemei, puțini, cât și pe ceilalți: că e zadarnic. Dacă e o artă să-ți acordezi dela început unanim ascultătorii, iată că această artă am ajuns-o! Cunoscătorii au să spună că problema e prea specială și aspră, iar ceilalți au să se grăbească să dea dreptate cunoscătorilor. Să mi se dea voie să arăt că nici unii și prin urmare nici alții nu văd adevărul. Lucrul are să-mi fie mai ușor decât se închipue.

Semnul deosebit al civilizației noastre rămâne tiparul. În pragul vremii moderne stă tot Gutenberg. Ca mijloc de păstrare a cunoștințelor și apoi de răspândire a lor, cele două trăsături temeinice ale oricărei culturi, n'am descoperit ceva mai bun decât cartea și adausul ei de formație ușoară și repede mișcătoare, publicația periodică și ziarul. Dela ieșirea din Evul Mediu atâtea monumente și creații ale inteligenței au pierit, zdrobite de talpa nepăsătoare a războiului sau de trecerea secolelor, au pierit pentru totdeauna, fie că erau de piatră, sau de ulei și ape colorate, sau de ață și de fir. Aproape nimic în schimb, din ce a pătruns în tipar, ca într'o Akropole sau într'un forum de veșnicie, nu s'a pierdut. Acolo totul se găsește la îndemâna oricui, ori din ce vreme și ori din ce loc ar veni. O

foae pe care o întorci dintr'o carte de multe știutoare, e ca tichia din basme care te face nevăzut și ca încălțările minunate, care te poartă ca gândul prin palate de zâne și împărății de pe celălalt tărâm.

Organizarea păstrării tuturor produselor tiparului dintr'o țară nu înseamnă însă altceva decât depozitul legal. Numai forma în care ea apare și poate fi folosită e bibliotecă. Iată-ne atunci înaintea unei probleme care ne privește pe toți deopotrivă și între ale cărei elemente ne mișcăm zilnic. Ea nu e zadarnic să fie cunoscută. Această dovadă cred că am făcut-o. Câteva amănunte, care vor urma, vor întări încă întâia dovadă. Și voiu stărui să vreau să conving, mai ales, că nu e nici anevoe de urmărit și de înțeles în diferitele ei înfățișări, această problemă.

În cele mai multe țări puțința străngerii la un loc a tot ce se publică e asigurată printr'o lege care se chiamă, sau legea depozitului legal sau legea exemplarului sau exemplarelor obligatorii. Legea se aplică, firește, în folosul unei biblioteci, care chiar prin aceasta urmează dela sine că e o bibliotecă de Stat sau echivalată. Ea impune două obligații: una pieței producătoare, reprezentată de tipograf, de editor, de autor, fie în parte, fie în diferite împerecheri, și se realizează prin trimiterea la una sau mai multe instituții hotărâte, a câte unui exemplar sau a mai multor exemplare din tot ce se tipărește sau din anumite categorii de publicații; a doua obligație privește aceste instituții, care trebuie să primească și să păstreze, într'o formă organizată și ușor de consultat, tot ceea ce li se trimite gratuit și cu acest titlu. Exemplarul obligatoriu ilustrează întâia obligație, depozitul legal, a doua. Urmărirea trebuie făcută pe două căi: la locul de producție, dacă tipăriturile pleacă într'adevăr, și la bibliotecile prevăzute de lege, dacă acele tipărituri se păstrează.

România, încă de mulți ani, aproape de cincizeci, e ocrotită prin lege de risipirea publicațiilor dela noi. Cine se duce la biblioteca Academiei Române sau la a Fundației Universitare Carol I în București, la Cluj la Biblioteca Universității, ca și la Iași sau la Cernăuți, sau la Biblioteca

„Astrei” la Sibiu, poate să se convingă de binefacerile ei. În acelaș timp își poate însă da seama, oprindu-se și în-
trebând, și de anumite lipsuri sau de laturi vitale ale pro-
blemei.

Ceeace izbește întâiu la legea românească, este marele număr de locuri hotărîte ca depozite și prin urmare și ma-
rele număr de publicații cerute. La noi obligația legală pri-
vește în întâiul rând și mai ales pe tipograf. Din fiecare
carte sau foaie tipărită sau produs de orice tehnică, al ti-
parului, el e dator să retragă aproape douăzeci de exem-
plare și să le expedieze în mai multe părți de țară biblio-
tecilor legale. În această simplă operație se ascund cel puțin
cinci probleme și se cuibărește toată criza, pentrucă o
criză este !, a depozitului legal din România.

Legea nu e limpede cel puțin în două puncte: lasă con-
trolul tipografiilor pentru împlinirea îndatoririlor lor, în
seama fiecărei biblioteci, și nu prevede răstimpul minim
în care tipăriturile trebuie să ajungă în depozite.

În ce privește întâia scăpare, ea înseamnă o primej-
duire a gândului însuși, atunci când controlul s'ar face slab,
și înseamnă, în tot cazul, în starea de azi o sfortare prea
mare. Biuroul de urmăriri, care e organizat și funcționează
mai de mult și mai vioiu, este acela al Bibliotecii Academiei
Române. După el poate vin Clujul și Cernăuțiul. Cărți și
publicații, vreo zece dintr'o sută, cu toți acești ochi a-
tenți, scapă neintrate. Cultura noastră e păgubită cu acest
procent, dacă nu în valori reale, pentrucă tipăriturile a-
cestei categorii nu sunt de obicei de întâia mână, dar
negreșit în inventarul propriu zis și în putințele de cer-
cetare ale viitorului. Urmărirea se face după bibliografiile
care apar, după cataloagele de editură sau de librărie, după
recenzii sau publicitate. Ceeace nu e expedit curent și nu
se dă de gol nici în aceste mijloace de aducere la cunoș-
tință, rămâne nedescoperit. Controlul, adică, încetează
tocmai acolo de unde ar urma să aducă cele mai prețioase
roade. Dar chiar când s'ar putea să nu fie așa și când fiecare
bibliotecă și-ar întocmi un biou fără greș, sistemul de
azi ar fi fără înțeleș. Legea fiind una, oricât de mulți ar

fi beneficiarii, controlul trebuie să fie și el unul. Altminteri e păcat de osteneală și de atâtea ori și de cheltuială, pentru că de atâtea ori e vorba de un funcționar anume și plătit. Biuroul de urmărire trebuie organizat o singură dată și pe lângă lege, nu pe lângă fiecare bibliotecă.

Lipsurile controlului, ajutate și de o redactare prea largă a legii, duc la urmări care împiedică o activitate cu toate funcțiunile lui, a depozitului legal. Astăzi tipăriturile vin, chiar și Academiei Române, la date, după ziua când au ieșit din mașini, dintre cele mai fanteziste. În loc de pildă, ca tipografiile să strângă tot ce tipăresc în fiecare săptămână sau în fiecare lună și să trimeată chiar în ziua când se încheie săptămâna sau luna, ele, din comoditate sau din neglijență, nu fac această operație decât la date întâmplătoare. Nu e rar ca publicații apărute cu doi, trei ani în urmă să sosească în corespondența obișnuită a bibliotecilor. Dacă acest lucru s'ar părea că nu înseamnă o pagubă atunci când depozitul legal se privește sub unghiul veșniciei — odată ce cartea intră în el și se păstrează, calendarul de zile și de luni îngrijește prea puțin ! — nu e tot așa din alt punct de vedere.

Între multe altele, în domeniul cultural, România e lipsită de o bibliografie românească. Informația bibliografică rămâne fragmentară. Se întâlnesc liste de cărți sau periodice venite revistelor, la pagina a treia sau a patra a coperței, arătări de cele mai multe ori neîndestulătoare sau greșite. Uneori, ca în „Societatea de mâine” dela Cluj, un bibliotecar publică, cu toată grija, atât în date bibliografice cât și în clasificare, tablouri lunare de intrările depozitului legal la una din bibliotecile beneficiare. Dar nici asemenea contribuții, foarte meritoase, nu ne pot mulțumi și nu sunt mai cu seamă ceea ce suntem în drept să așteptăm. Ca și controlul, așa și bibliografia românească, trebuie să fie una singură și așezată deopotrivă pe lângă legea depozitului legal. În starea de astăzi ea nu e cu puțință. Publicațiile mari, cu caracter asemănător, cum sunt „Creșterile” cunoscute ale Bibliotecii Academiei Române, sunt altceva. Statistica tiparului și bibliografia românească trebuie să mai aștepte.

Pentru un început de îndreptare, în acest domeniu mai restrâns al problemei, o nouă lege, cu întregiri pe care practica de aproape cinci decenii în România le-a arătat de trebuință, ar fi foarte folositoare. Institutul Social Român a luat în cercetare, prin secția lui bibliologică, un anteproiect de lege. Pentru câștigarea și a bunăvoinței publice s'a înjghebat un ciclu de patru conferințe care să pue în lumină prin cei mai familiarizați cu subiectul, istoricul depozitului legal, aplicarea la Academie, punctul de plecare pentru o bibliografie românească și, ca încoronare, noul text care s'ar propune.

Noua lege ar avea de hotărît în folosul cui ființează. Starea de astăzi nu se mai poate prelungi. Ea are aproape înțelesul unei măsuri de binefacere pentru câteva biblioteci, al căror număr e în tendință de creștere. Cu cel mai mare rost pentru Biblioteca Academiei Române sau a Universității din Cluj, ea n'are niciunul pentru două treimi din beneficiarii regimului actual. Legea nu dă numai înlesniri, dar și sarcini. Pentru păstrarea tipăriturilor e nevoie de un local de bibliotecă, în care să se poată depozita, pentru veșnicie, zeci și sute de mii de publicații. Cele mai multe din ele au o valoare numai documentară și istorică și n'au să intre niciodată în circulația publică. Dacă s'ar socoti ce înseamnă chiria unui asemenea local s'ar ajunge la multe sute de mii de lei anual. Alte sute de mii cere personalul, fie el și cât de restrâns, dar cu o pregătire cât de puțin de specialitate. Din pricina acestor sarcini, bibliotecile, pe care le-am amintit, beneficiază de legea depozitului legal, fără să fi înființat și să aibă acel depozit. Orice control ar putea să descopere lucrul. Sunt 6—7000 de imprimate în fiecare an la toate tipografiile din România. 500 din ele sunt cărți și broșuri și alte 500 ziare și reviste, vrednice să pătrundă într'o bibliotecă și să li se găsească loc în ea. Celelalte, mai mult de cinci șesimi, se aruncă sau se vând ca maculatură. Dacă nu există alt organ de supraveghere a aplicării legii, de către ambele părți, orice tipograf ar putea să stârnească darea de gol a acestei ilegalități, prin refuz de trimitere și prin desvol-

tarea motivelor cari l-au îndemnat s'o facă. Legea exemplarului obligatoriu trebuie să existe pentru bibliotecile cari sunt în stare s'o aplice ; restul s'a înlăturat singur, prin procedurile de acum, dela beneficiul ei. Trei sau patru biblioteci ca depozite legale pentru toată țara, ar fi prea destul față de cele nouă de astăzi. Scăderea trebuie să fie de două treimi.

Dintr'o asemenea simplificare vor câștiga întâiu tipografii, editorii și autorii. Aplicarea legii depozitului nu e altceva decât un impozit în natură pus asupra lor. Nimeni nu murmură, atât cât el e în slujba culturii naționale. Astăzi nu-i așa. Pentruca încă șase biblioteci să aleagă din tot ce le trimet tipografiile din toate unghiurile pământului românesc, numai câteva volume sau publicații de citit, se zdrobesc atâția oameni, se cheltuește atâta material de împachetat, se dă atâta de lucru poștei. Valoarea în bani a tipăriturilor românești dintr'un an, potrivite să fie puse în circulația unui număr mai mare de cititori, nu trece peste 25-30.000 de lei. E aproape răutate să se ceară, numai pentru atât, trecerea între bibliotecile depozitului legal a unei biblioteci, care de fapt nu-l poate realiza. O risipă materială și o falsificare de înțeles, foarte strict în țările de cultură, înseamnă în tot cazul.

Dar din aceeași simplificare vor avea de câștigat și bibliotecile prevăzute în lege. Caracterul de depozit legal se va limpezi și localiza. Chiar prin aceasta beneficiarii, mai puțini, vor fi căutați cu mai multă bunăvoință. Ei înșiși, mai pătrunși de o înaltă menire și mai încărcați în acelaș timp de răspundere, se vor osteni să se organizeze cât mai corespunzător. Serviciul de control se va exercita de un singur organ, fie că va fi în afară de biblioteci și numai în folosul lor, fie că se va alipi uneia din ele. La fel și cu publicația de bibliografie a țării, care nu poate ieși decât pe lângă o bibliotecă a depozitului legal și după îndreptarea legii.

Din țările care ne înconjoară sau care ne pot fi călăuze, Bulgaria are o lege mai bună decât a noastră. Piața cărții bulgare, mult mai puțin bogată, ar fi făcut poate și altfel, ușor cu puțință urmărirea și controlul. Așa, ele sunt

aproape desăvârșite. Biblioteca Națională din Sofia, pe care am cercetat-o și din acest punct de vedere, funcționează fără grijile și nemulțumirile dela noi. In fiecare lună tipografiile sunt controlate automat, fie direct, prin inspectorii școlari, fie indirect, prin registre de tipografie ținute la zi și trimise la revizie. O îndrăsneală a legii bulgare e impunerea arătării tirajului, ceea ce crează statistica tiparului, care la noi nici nu poate fi visată.

In Rusia, ceea ce isbește e numărul mare de volume, până la 60, pe care tipografiile trebuie să-l dea, din fiecare lucrare. Regimul e aproape acelaș, numai cu mici variații, pentru toate republicile mari ale Uniunii Sovietelor. E vorba însă de o țară unde tiparul aparține Statului, care poate să ridice atunci dintr'un produs care-i al lui, orice cantitate. O parte din aceste publicații merge în depozitele legale, iar altă parte folosește ca schimb cu publicații asemănătoare din străinătate.

Germania se bucură de o stare aparte. Ea are cel mai bun serviciu de strângere, de păstrare și de consultare a tuturor publicațiilor de limbă germană, fie că ies în țară, fie că vin din alte țări sau continente populate cu Germani. Literatura și știința Austriei și Elveției se găsesc deopotrivă alături de toate tipăriturile Sașilor, Șvabilor și Germanilor din România. Toate acestea însă fără lege! Legea n'a mai fost trebuincioasă. Depozitul nu e propriu zis legal, ci înființat de Asociația editorilor și se chiamă Biblioteca Germană (Die deutsche Bücherei) dela Lipsca, în care intră, trimese de bună voie de editori, imediat după apariție, toate publicațiile mari și mici. Am întârziat cu drag prin sălile mărețe ale Bibliotecii, care avea atunci, când am vizitat-o, câteva sute de mii de volume și crește în fiecare zi. Dacă publicațiile germane se cifrează la 39—40.000 anual, cel mai mare număr din toate țările, se poate foarte ușor calcula ce înseamnă, pentru creșterea bibliotecii, o trecere numai de câțiva ani. Publicațiile editorilor care nu sunt în asociație se procură pe altă cale. Serviciul de control funcționează cu o siguranță germanică. Bibliografia se găsește și ea realizată tot acolo. E vorba de faimosul

„Börsenkurier”, care iese zilnic și are un caracter general, cu articole de specialiști despre problemele cărții, ale editurii și ale librăriei, și cu liste organizate de publicații. Cărțile venite sunt în aceeași zi trecute în fișe și fișele trimese propriei tipografii din subsolurile palatului. În cel mult patru zile listele bibliografice, în care și acele cărți sunt cuprinse, ajung până în cele mai depărtate colțuri ale țării. Listele se tipăresc pentru cititorii obișnuiți, pe două pagini, iar pentru bibliografi și biblioteci pe o singură pagină, așa că fiecare carte poate fi tăiată de-acolo, lipită pe un carton și pusă în fișier. La cinci zile după apariție o carte poate să intre astfel în circulația bibliotecară a miilor și zecilor de mii de biblioteci din Germania. Țara cărții nici nu putea să gândească și să realizeze ceva mai frumos și mai practic, în orașul care o tipărește și o desface mai bună și mai multă.

Acesta e înțelesul și câteva din înfățișările depozitului legal la noi și în străinătate. Mijloacele de-adreptul, de educație și de înțelegere a vieții, s’au înmulțit, conferințe, teatru, cinematograful, radio, expoziții, vitrină și stradă. Cartea rămâne însă cea mai tainică și puternică mijlocitoare între minte și lume, locul unde fugim cu cele mai de preț visuri sau descoperiri, Cristoforul căruia ne încredințăm peste apă, comorile cele fără moarte. Depozitul legal este o măsură menită să ne-o păstreze. De multe ori nici nu-l cunoaștem, în rosturile și în rânduile lui. Iată-l ! Pe brațele lui stă tot tiparul. Să dăruim pe cel care ne aduce darul ! Ne trebuie o lege mai bună a depozitului legal.

ȘCOALA DELA VĂLENI

Văd încă, într'o seară de început de primăvară, când amurgul prinde să întârzie, o caretă lăcuită, cum trece repede prin fața Palatului lovită în spate și pe acoperiș de bastoane. Băeți, aproape de-o vârstă cu mine, se țin în pasul cailor după ea și lovesc mereu, jumătate crunți și jumătate râzând, ca niște ciudați toboșari ai nopții. Careta caută să scape și nu poate. Ceasornicul cel mare din frontonul Casei regale, aprins la acea oră, se uită cu ochiul speriat la această neînțeleasă scenă de stradă dintr'o vreme când carnavalul s'a dus de mult.

Mergând mai departe, în sus, pe Calea Victoriei, în vâlmășeala creștea. La ieșirea Străzii Regale în Piața Teatrului se răsturna tramvaiul care trebuia să împiedice șarja trupelor călări și se scurma caldarâmul după bolovani. A doua zi era să mă strecor speriat prin dosul berăriei din casa Fiatcofschi ca să văd ziduri de scări și odăi de subsol stropite din belșug de sânge.

Cred că era în anul 1906, și manifestația studenților împotriva reprezentăției în franțuzește a Societății „Obolul”, în urma cuvântării profesorului Iorga din după amiaza aceluiaș zile într'o sală de pe strada Câmpineanu. Nu știu dacă și în istoria culturală a țării profesorul Iorga a năvălit în ropotul de darabană al tinereții și în galopul cailor

mari, dar în generația care atunci se pregătea să aibă optsprezece ani și din care făceam parte și eu, așa a intrat și se păstrează. Ea nu era încă mădular din omenirea care se strânsese la faptă și s'a risipit cu anii în toate vânturile. Ii venea numai pe urme ca să afle căile veacului. Ceva din bucuria de odinioară de privitor fraged și zgribulit, în fața unui spectacol care deschidea o viață, mai simte în piept și astăzi. De aceea, mai puțin legată de omul care ridica deodată stăvilarele cu o mânie profetică, ea a putut să-i păstreze mai multă credință. Il urmărește mereu, cu aceeaș mirare și fără să i se supue.

E firesc atunci, să mă fi găsit între întâii ascultători ai universității populare, care-și începea cursurile de vară la Văleni în 1908, și ani dearândul să fi fost față cel puțin în ziua deschiderii. Vremea a curs neoprită, cotind numai scurt pe după muntele războiului, de care a zdrobit atâția oameni și atâtea așezăminte. Universitatea dela Văleni a rămas în locul ei. Întâia cunună de argint a celor douăzeci de ani i-a fost bătută de curând în catedră. Atâția din cei câți fuseseră la început, se adunaseră acolo, dar atâția lipseau și niciun glas, de-ar fi colindat și întreg pământul, nu i-ar mai fi putut găsi și aduce.

Unul, pe care l-aș fi dorit neapărat de față, cu patima lui, cu neastâmpărul veritesc și mai cu seamă cu iubirea de tot ce vedea, lucruri în ființă și lucruri în viitor, ar fi fost Tofan, bucovineanul. Nu știu cât adevăr era în ce spunea, că Universitatea dela Văleni fusese înființată la cererea lui. Lam auzit mărturisind-o, într'o cuvântare frumoasă dintr'o grădină cu stele mari prin frunzătură, ca niște poame poleite, de mituri elenice. Era la o serbare de încheere de cursuri, poate ale întâiului, poate ale celui de-al doilea an. Intr'un săltar acasă, prea departe, ca să-l răscolesc, de țărnul de mare unde însemn aceste amintiri, trebuie să am cartonul, cu o vedere a vreunei mânăstiri de pe Teleajen, pe care toți martorii acelei seri stau semnați. Dela mulți nu se mai păstrează astăzi decât acea semnătură subțire, tremurată sau vânjoasă. Și parcă de niciunul din ceice au fost acolo atunci și nu mai sunt, nu mă doare așa, și

parcă niciunul din câți au lipsit acum n'ar fi trebuit atât să se găsească de față, după douăzeci de ani, cât el.

Profesorul asculta cu sticlirea de atenție și de bunăvoință din ochii lui mari, vorbele pornite ale lui Tofan, despre neamul „spûrcât” care ne îneca în Bucovina, despre fărnicia chezaro-crăiască, dar și despre cererea, venită dela Suceava și venită dela Cernăuți, a unei noi școli pentru noul suflet românesc disprețuitor de vremelnicele hotare. Școala aceea era Universitatea de vară, ai cărei ascultători fuseserăm, alături de tineri din Banat, din Ardeal, din Basarabia și din cea mai moldovenească prin spirit, dintre provincii. Dacă Moldova, populară și ideală, crește și se menține, iubitoare de trecut și de limbă, romantică și la o parte, în jurul amintirii lui Ștefan cel Mare, cum trebuie să fie Bucovina, care are dovada trupească dela Putna, a existenței lui ? Profesorul a adevărit apoi, în răspunsul lui, ceea ce auziserăm dela Tofan.

Școala cea nouă era de două ori moldovenească, prin întemeetor și prin spirit. Se ridica, e drept, pe-o vale din Muntenia, dar într'un târguleț de drum mare de pe vremuri, de legătură cu Ardealul, mai asemenea cu târgulețele moldovenești de sub munte, decât cu așezările obișnuite din Țara românească. El ajunsese reședință a marelui călător Iorga, după colindările și cărțile lui de descoperire a neamului românesc. Unul din îndemnurile de așezare tocmai aci, era și el de caracter mai mult moldovenesc și caracteristic pentru acea epocă din activitatea culturală și politică a profesorului. Vălenii-de-Munte n'avea prin 1907 niciun Evreu, sau niciun Jidan ,cum se zicea pe atunci. Religia păturii mijlocii românești născută și vie mai cu seamă în Moldova, își plimba în acele zile prin toată țara alaiurile antisemite. Unul din marii ei preoți, ăstul de zeflemști de altminteri, era Niculae Iorga. Mai apoi puterea aceasta de înrăurire n'a mai avut-o nimeni asupra-i. El a înțeles să lucreze, așa cum îi porunca firea, singur. Această singurătate îl înconjură și astăzi. Cei cari se apropie, sunt ca meteorii năvăliți din spațiul orb în atmosfera pământului : se aprind pentru o clipă și n'ajung decât o dără de cenușă albastră pe zăpe-

zile Labradorului fără să ajute cu nimic la îngroșarea păturii geologice a planetei, și atât mai puțin să-i fie o lumină pe drum.

Universitatea dela Văleni începea ca o școală de românism. Ea era o formă a tradiționalismului luptător, pe care-l gândise și-l propovăduia profesorul de istorie medievală. În destrămarea de tot felul a societății românești, care se superficializa prin împrumuturi fără adâncime, socialism fără industrie și proletari sau teoreticieni temeinici, politicianism oportunist fără orizonturi mai depărtate șociale sau economice, franțuzism salonar, fără o cultură apuseană adevărată, el cerea o întoarcere la izvoarele de viață ale neamului și o desvoltare până la nivelul lumii moderne, pe căile însă arătate de ele. La această muncă de prefacere, care trebuia să însemne o răspântie seculară pentru milioane, neamul trebuia să se găsească întreg, întâiu fiindcă sarcina era așa de grea încât cerea toate brațele, și al doilea, fiindcă deslegarea ei numai de către un fragment și în folosul lui ar fi dus la sfârșirea pentru totdeauna a unității unui popor, păstrată până atunci, cu toate cumpenele, prin tiparele aceleași ale culturii populare.

Niciodată aceste adevăruri n'au găsit glasuri mai de cutremur. Mediul era poate mai mult de experiență decât de înrâurire deadreptul, dar tocmai prin aceasta doctrina se putea face mai îndrăzneată și îndemnurile mai fățișe. Opt ani s'a lucrat acolo ca nicăeri la închegarea unei singure conștiințe prin scoaterea la iveală a tuturor legăturilor organice și veșnice din comunitatea românească : la Văleni au căzut întâiu hotarele cele strimte care nu mai existau când a izbucnit războiul decât pe hartă ; și în el oamenii dinăuntru, indiferenți unul față de altul ori desbinați, s'au simțit solidari în jurul unui steag urcat deodată cu desene și culori vechi din fundul istoriei. Lucruri și oameni mergeau împreună, fie că știau și primeau puterea care-i mișca, fie că o cunoașteau numai din auzite și o disprețuiau. Eminescu și Kogălniceanu se întâlniseră în Niculae Iorga pentru o asemenea unire de simțiri în numele patimii și al documentului, fără care faptele grele, în pregătire departe de

orice ochi, ar fi avut poate alte urmări. Mulțimea, numărului sau a intereselor, se schimbase, ca în toate timpurile, puțin ; dar, ca în toate timpurile mari, ea nu mai însemna nimic, nici chiar prin inerție, pentru că se născuse în cei câțiva starea de spirit care ia cu sine și hotărăște. Cei mulți au tăcut atunci și au lăsat să vorbească cei puțini, cari singuri s'au auzit și au fost ascultați.

N'am urmărit de departe și nici nu răsfoesc în cărți dezvoltarea fenomenului dela Văleni, în care se înmănușiau atât de activități : cea literară, care ieșea din „Sămănătorul” și se întărea, copleșită însă, ca într'o orchestrație rău împărțită, de acompaniamentul cultural ; cea științifică, în plină căutare de zări mai largi nu numai ca izvoare, dar mai ales ca înțelegere ; cea politică, amestecată încă prea mult cu profetismul brațelor ridicate asupra unui Babilon de idoli îmbrăcați în aur și de târguri ale desfrâului, care ne umplea de lacrimi și de furie. Am fost ani de zile ascultător, la Universitatea din București, dinainte să am dreptul s'o calc și târziu după ce o părăsisem, la Școala dela Văleni, la conferințele sau cuvântările întâmplătoare din săli sau din Parlamente ; am fost cititor de versuri, de articole politice, de cugetări, de drame, de mari monumente istorice, în românește sau în alte limbi ; am fost colaborator sub nume de împrumut sau cu numele meu la „Neamul Românesc”, la „Floarea Darurilor”, la „Drum drept”, ascultător, cititor, colaborator al aceluiaș om de catedră, om de tribună sau om de condeiu, topiți împreună de o singură flacăra.

Mă văd în Biblioteca regală din Dorotheenstrasse, azi Biblioteca Statului din Berlin, citind printre cele dintâi cărți, deși pregătirea mea trebuia să umble alte căi, *Geschichte des rumänischen Volkes*, curând după apariție și cu necazul articolelor de cârcotă ale lui Nădejde din „Viața românească”. Mă prind suind scara casei dela Văleni, acum vre-o cincisprezece ani, mai îngreuiat de sfială decât de manuscrisul de miniaturi pe care îl duceam cu mine. Cineva din familia gazdei, care locuiește astăzi la câțiva kilometri de aici într'o colonie militară dela hotarul maritim al țării,

a deschis la bătaia mea și m'a rugat să trec mai târziu, pentru că părintele nu-i putea fi văzut atunci. Simt încă ușurarea cu care am primit acel răspuns, și am sărit mult mai repede decât la venire treptele, hotărît să nu le mai calc niciodată. Era un Paști întârziat, prin Aprilie, Valea Teleajenului albă de flori, și eu un drumeț pătimăș; la ceasul când poate eram așteptat, intram încet în munte, la zeci de kilometri de Văleni. Acel „mai târziu” n'a sosit nici până astăzi și n'are să mai sosească pentru mine, dar tocmai de aceea am putut să fiu un familiar spiritual al unei vieți care covârșește acest început de veac, fără să sufer de niciuna din familiaritățile ei. Pot vorbi ca un cunoscător, și să n'am nimic din omul de casă. Inrâurit în ton și în frază, ca atâția dintre contemporani, deși altfel decât ei, mi-aș putea îngădui până și îndrăsneala, tocmai pentru că atunci întâia lovitură m'ar durea pe mine, să fiu necruțator și negativ. Greutatea e alta : cum se poate, și se poate deosebi, în înțelesul de circumscriere, lucrul școlii dela Văleni de lucrul, în zeci de alte forme din acelaș timp, al lui Nicolae Iorga ? Cred că da. Aș fi aplecat chiar să subordonez nu școala dela Văleni lui Nicolae Iorga, ci pe Nicolae Iorga acestei școli. Iată de ce.

Nicolae Iorga e în întâiul rând începătorul și fruntașul fazei culturale în care ne găsim. Universitatea dela Văleni e cea mai puternică întrupare a ei. Incercările de universități populare, de imitație socialistă, și activitatea extrașcolară, în deosebi la țară, care au premers-o, se abăteau curând dela scopurile lor și decădeau. Punctul de vedere național se dovedea mai trainic decât cel social economic. Personalitatea care îl servea se nimerise să depășească și ea neșpus pe toți reprezentanții celorlalte direcții. După o revărsare de câțiva ani, în atâtea locuri și atâtea domenii, ea se concentra în această izolare și pregătea, ca de pe un Munte Sinai încununat de fulgere, nouile Table ale Legii. Tot ce fusese înainte slab și răsleț, era reluat, crescut până la nerecunoaștere și turnat în alte tipare. Un nou principiu mișca totul. El era de ordine cu desăvârșire personală și merit să aibă preț numai curat, iar curat să nu se întâlnească

decât în cercul propriu. După douăzeci de ani de aplicare, Nicolae Iorga l-a numit pentru întâia oară într'o expunere, aproape dogmatică, în conferința despre Politica Culturii ținută la Institutul Social Român. Acel principiu este însuflețirea.

Omul, cu însușirile lui unice, se recunoaște întreg în formulă. Iată tot programul și iată toată metoda — când cel ce le mănuește e Nicolae Iorga ! Nimic mai greu și nimic mai ușor decât să fie puse în practică. Deoparte, ele au creat, mai mult decât valori propriu zise, starea de încredere și de entusiasm care le face cu putință, când lucrătorul a fost însuș întâiul gânditor ; iar de cealaltă, toată superficialitatea dulceagă și tot verbalismul sterp, al imitatorilor. Insuflețitorul e fără pereche, însuflețirea de obârșie dumnezeiască, însuflețirii de atâtea ori vrednici de focul Gheenei. Ei vor să-l înlăture astăzi, după ce cred că i-au luat, fără să spue, tot ce avea de preț și uită că sunt ca ucenicul Vrajitorului din balada lui Goethe. Au s'o simtă curând și să strige după scăpare sau să se înece. Vrajitorul nu poate fi înlocuit de niciun ucenic. Aceasta e binecuvântarea și e blestemul lui. Opera lui e de artist și nu de meșteșugar, creație a omului și fără vlagă dacă e desfăcută de el. Insuflețirea nu poate fi organizată și nici ajunge o politică de Stat a culturii. Arhanghelii coboară câteodată pe pământ, dar nu ca să învețe pe oameni să are și să semene, ci ca să-i tae cu săbiile de flacără și să-i scufunde în mări moarte de asfalt, când păcatele lor nu mai pot fi răbdate.

Nu numai mișcarea culturală de azi a ieșit dela Văleni, și se recunoaște, exterior, în mesianismul ei care disprețuiește mijloacele tehnice și standardizarea, părănd de aceea totdeauna în întâia zi, dar și diferite curente de idei, schimbate în curente de opinie publică. Ea n'a fost de altminteri decât vehiculul lor. Iată țărănișmul, crescut apoi în partid politic. În legătură cu el, dragostea de literatură populară și tot ce a fost zămislit și păstrează satul. Mai departe, credința veche, ortodoxismul, cu tot rostul de odinioară în existența și înfățișarea poporului român. Și, ca un fund primitiv și păgân peste toate, tracismul nostru, cu rădăcini

până în preistorie și în timpurile geologice. Cine nu recunoaște în aceste patru, cinci idei pietrele de temelie ale tradiționalismului, pe care alții, în domeniul public, literar sau științific, oameni politici, gânditori sau istorici, au venit să clădească mai departe, uneori după planuri neașteptate, dar pe care Nicolae Iorga le-a cioplit din munții științei și ai visului și le-a înfipt în răspântia cea mai umblată a vremii ? Că doctrinarul țărănismului n'are contact propriu zis cu țărani așa cum sunt și nu-i cunoaște ; că scrisul și literatura lui nu desvelesc nimic din nevinovăția creației populare ; că biserica e pentru el mai mult un monument istoric și că nimeni nu l-a văzut făcându-și cruce ; că dacismul, reluat de Pârvan, nu i-a dat nimic din misticismul obiectului, acestea sunt altceva și îndreptățesc cel mult pe urmași, cari pun în faptă, fără să-l scadă.

Ascultătorii cursurilor dela Văleni, dinainte de războiu, își aduc aminte de câtă doctrină și mai ales de câtă convingătoare răscolire de inimi s'a făcut acolo risipă timp de ani, tocmai pentru întipărirea în toate mințile a acestor idei. Memoriile academice și rapoartele de congrese internaționale și-au avut ecoul restrâns dintr'o dare de seamă de a nu ar științific sau dintr'o notă prizărită în josul unei pagini ; cuvintele aruncate la Văleni, deadreptul în pământ bun, au adus roadă ca în Evanghelie, unul o sută, altul șazeci, altul treizeci. S'a dezvoltat alături o economie politică, o știință pozitivă, o filozofie, o sociologie românească, dar niciuna n'a însemnat nici pe departe atât, pentru mobilitatea și mobilizarea conștiinței românești, cât istoricismul în forme popularizate de pe Valea Teleajenului, care a putut fi economia politică și știința pozitivă și filozofia și sociologia unei generații, creatoare de cele mai mari valori politice de când ne știm pe pământ. Că această mărginire extatică, din care trebuia să țâșnească fapta, nu ne mai mulțumește sau că starea a fost depășită, e iară altceva și poate că nu noi cei dintâi o vedem. Dovada e la îndemână.

Infăptuirile războiului trebuiau parcă să aducă închiderea universității populare dela Văleni. Ea se pulverizase în ele. O altă vreme începea, care cerea așezăminte altele. In-

trase și școala aceasta în istorie, ea care țesuse atât de strălucită istorie. Ședeam pe culmea, de unde, împreună cu trecutul, ne așteptam s'o vedem albăstrindu-se și pierzându-se la orizont. Universitatea dela Văleni nu s'a oprit însă. Neașteptați erau ascultătorii ei de-acum, și în îmbrăcăminte nouă, învățătura ; numai învățătorul rămăsese acelaș. Universitatea învăța mai departe.

Intre ascultători au venit, chemați, reprezentanți ai neamului „spùrcăt” în care lovise cu încuviințarea tuturor Tofan, cu zece ani înainte ; s'au adunat Secui și Unguri, cari ne tăgăduiau odinioară dreptul de ființă în Ardeal, și au apărut Sași, cari au avut totdeauna pentru noi numai dispreț găunos și orb, și fuseseră izbiți și batjocoriți cum se cuvine de gazda zâmbitoare de astăzi; tineretul cel nou, printre care începem să ne simțim străini, a umplut și el băncile, la fel de dornic și de amestecat.

Școala s'a înmlădiat după vremuri. Ea vrea să arate nouilor cetățeni, de altă cultură și limbă, din ce e făcută cultura românească și problemele ei de astăzi, iar Românilor adevărați, la cari singuri se gândea înainte, spiritul minoritar și creațiile lui. Pe catedra suită altădată de Români de sub neamuri împilătoare, ca să înfierbânte pe cei liberi cu strigătul suferințelor lor, se aude glasul reprezentanților acestor neamuri, căzute înăuntrul hotarelor românești lărgite cu sabia. E un glas încă șovăitor, care a deprins abia de curând limba nesocotită până ieri, și a deprins mai cu seamă o limbă nouă și pentru noi, aceea a îngăduinței reciproce și a încercărilor de înțelegere. Nu privește deocamdată cât răsunet are el, dar că s'a făcut auzit, și tocmai într'un loc unde putea fi mai puțin așteptat. Aceasta arată pe ce temelie încăpătoare fusese așezată școala dela Văleni, temelie nedescoperită decât treptat și care nu și-a istovit încă posibilitățile. Nu e însă nevoie să se amintească nici de Iasnaia Poliana, nici de Santiniketan. Școala dela Văleni e prea națională și lucrează, schimbătoare ea însăș, în slujba unor scopuri schimbătoare, pentru Român și nu pentru om. Posibilitățile sunt pe această linie și n'au nimic nici cu creștinismul revoluționar al lui Tolstoi, nici cu umanitarismul

liric al lui Tagore. Rostul de profesor internațional al lui Nicolae Iorga, pe care îl cunoaște publicul universitar aproape din toate țările Europei și îl așteaptă America, e o indicație. Apariția în fiecare an, la catedra dela Văleni, a oamenilor de știință străini, alta ; alta, dacă nu chiar o intrare în noua cale. Cercurile sunt tot mai largi, dar rămân unul într'altul și reprezintă cele trei orizonturi sub care trebuie privită astăzi problema neamului și Statului românesc. Cele trei pridvoare se clădesc mereu în jurul școlii dela Văleni. Meșterul a tras planurile și e nelipsit de pe schele.

Vălenii ne mai păstrează uimiri.

ASOCIAȚII CREȘTINE

Cred că cea mai veche amintire la noi a Asociației Creștine a Tinerilor se găsește în Povestea vieții mele, de Regina Maria. Sunt acolo în volumul al II-lea, la pagina 282 a ediției engleze, următoarele două propoziții. Sunt dintr'o zi de Marți, la Iași, Noemvrie în 9, la 1917: „M'am dus atunci cu d-na Cincu să vizitez odăile Clubului și adăpostul de noapte al Y. M. C. A.-ei. Cred că are să fie o foarte folositoare organizație”.

Cuvintele regești s'au împlinit întocmai. O putem spune cu toată liniștea, astăzi, la trecere de douăzeci de ani, fără unul, dela acele frământate zile. Ele uită numai să a-rate un lucru, că Y. M. C. A., dacă a venit atunci între noi, a venit la chemarea Reginei Maria și că, prin urmare, Ei avem să-I mulțumim tot ce ne-a adus după aceia.

Ne găsim însă strânși în jurul unui foc de tabără. Timpul este a iarnă și puii de om îngrămădiți pe aproape, nu așteaptă decât un semn ca să isbucnească în cântece, să-și înceapă piesa lor de teatru sau să spue snoave și strigături țărănești. Y. M. C. A. s'a schimbat de mult, încă din 1921, dintr'o societate pentru armata de pe front, într'o asociație pentru populația civilă și dintr'o tovarășie anglo-saxonă împrăștiată în toată lumea, în Asociația Creștină a Tinerilor, împământenită pentru totdeauna în România. Fla-

cările se ridică pârâind. Să ne așezăm, după obicei, în prejurul lor și să povestim. E destul dacă ne dăm la o parte din bătaia vântului, ca să nu ne ajungă dogoarea și scântele.

Tinerii cari stau unul lângă altul, cei de lângă foc luminați și ceilalți pierzându-se în umbră, sunt sute și sunt mii. Ceiace-i deosebește de alte adunări băețești, în care vârsta fragedă caută prietenii și petrecere, este gândul creștin. Marea învățătură a Evangheliilor este vie pentru toată această lume tânără. Ea a dus până la alcătuirea de cercuri de studiu și de discuție, unde mai ales studenții adânceau problemele mărturisirii de credință ortodoxă. Am fost martor la congrese creștine românești sau la conferințe și predici religioase, puse la cale de Asociația Tinerilor cu mult înainte să pornească mișcarea de înnoire în biserică a anilor din urmă. Poate că întreagă această mișcare se pregătea mai de mult în suflete, de unde oricum ar fi eșit la iveală, dar poate că ea a fost, dacă nu stârnită, dar fără îndoială ajutată de tinerii din asociație și de munca lor de iubire a aproapelui. În ce mă privește, trecerea s'a făcut, fără nici o silință, dela ceiace aduceam dela început cu mine, la descoperirea aceasta a cărților sfinte pline de un duh nou și la căutarea de astăzi a căilor de mult părăginite, către cer. Prin aceste trei trepte trebuie să fi trecut nu numai un om sau doi, cu deosebită înzestrare, dar cea mai mare parte din generație. Asociația Creștină a Tinerilor poate să aibă mângâierea că le-a călăuzit multora din ei, pașii.

Tinerii fac, în matca Asociației, o școală nu atât de cunoștințe pe care o urmează în altă parte, cât de viață. Biblioteca nu lipsește din localul ei, cu tot felul de cărți, cari sunt de versuri și sunt de proză, dar sunt mai ales de acei scriitori iubitori ai tinereții și ai eroismului, cu descrieri de călătorie sau de isprăvi de putere a mușchilor și a sufletului. Indrumarea se urmărește în cete mici, cu îndeletniciri după pofta inimei, dar ea ajunge și la manifestări mai mari de grup, fie în întâlnirile sportive, fie în întreceri artistice cari dau tuturor mândria unei singure alcătui

de sine stătătoare și cu scopuri proprii și unitare. Iată că abia s'a întors din Polonia corul tinerilor creștini, priimiți de colegii lor din țara vecină și din orașe pline de muzică, muzică de instrumente și muzică de arhitectură și de istorie, ca Varșovia și Cracovia, cu o îmbrățișare caldă de frate. Cutare ciocnire de echipe, de voley-ball sau ping-pong, în țară sau în străinătate, a așezat de atâtea ori Asociația la locurile de frunte. Nu e fără un mai adânc înțeles că aproape dela începuturile ei la noi, Asociația Creștină a Tinerilor a trebuit să aibă și o sală de gimnastică sau un câmp de sport. Cea mai frumoasă pildă de comunitate tânără, românească și creștină, o dă într'o tabără de vară, care de mulți ani își trăește viața ei sănătoasă și veselă, timp de câteva luni de zile, pe un podiș între pârae, deasupra văii Timișului. Cercetașii ne-au deprins încă înainte de războiu cu ceiace este bucuria taberei, a vieții aproape de natură, a gospodăririi de fiecare, a focurilor de seară.

Dar poate că adevărații tăbărași s'au desvoltat aici, sub ochii Asociației și la umbra marilor brazi dela poarta de piatră a Transilvaniei. I-am văzut de atâtea și atâtea ori, nu numai la bătaia mingei sau la înotul cu țipete din lacul cum e ghița, făcut din prinderea unor ape de munte. Nu numai la bucătărie, ajutând, cei de serviciu, la curățatul cartofilor și la spălatul vaselor, sau în cabane, cuibăriți în paturi de campanie și înveliți cald sub ferestruica fără sticlă, pe unde intră aerul curat și stelele. Am urcat cu ei spre stâncăriile dela Tamina și mai încolo. Am luat parte la șezători. Am stat la sfat și la citire în sala cea mare în zilele de ploaie. Tabăra de aici nu e numai împlinirea unui punct de program pentru propriii membri, ci un loc pe unde trec atâția tineri străini de mișcare, ca să fie făcuți părtași de noul fel de viață, propovăduit și înghebat de ea.

Asociația se arată astfel ca o echipă de lucru, pusă în slujba celorlalți și care nu trebuie, așa dar, cântărită numai după numărul membrilor, oricât ar putea fi ei de mulți, înscriși la o anumită dată în registre. Într'adevăr ca o școală, ea crește și dă drumul în lume la rânduri și rânduri de tineri, purtători acolo ai idealurilor pe care Asociația le în-

grijește și le apără, ca un foc pus pe o înălțime, pentru omenirea din vale, într'o grădină Ghetsemani.

Deacea, când s'a înființat Oficiul de Educație a Tinerețului Român și în sânul lui Straja Țării, n'a fost decât un prea firesc lucru ca Asociația Creștină a Tinerilor să fie chemată printre membrii lor, alături de Asociația Creștină a Fetelor, de Cercetași și Cercetașe. La programul ei vechi, foarte încăpător, se putea adăoga fără nici o stingherire programul minim al Oficiului și al Strajei.

Dar la acest foc de tabără cu flăcări înalte, n'am venit numai ca să povestim lucruri pentru toți bune. Avem și oamenii noștri, cari nu pot fi întâlniți în altă parte și pentru cari credem că ne-am câștigat o grijă și o pricepere mai ales ale noastre. Ei stau și acum cu ochii mari pe lângă noi și așteaptă ceva anume pentru ei. Li se cuvine și nu vom întârzia. Unul din ei mai ciufulit și mai osos decât ceilalți răscolește focul, încălecând meșteșugit cioturile arse de scurtături de fag, din care țâșnește o coamă de scânteii și apoi o văpae cu totul nouă. Se uită la ele cu dragoste. Trebuie să fie un ucenic de fierărie sau de uzine, care trăește cu focul într'o legătură zilnică. Lumea aceasta a meseriilor și a industriilor, e o lume în care Asociația se simte cu deosebire chemată să lucreze. E mândră mai cu seamă de ceiace în mijlocul ei e în stare să încropească.

Un asemenea drum către păturile muncitoare, trebuia cel puțin din două pricini să-l calce. Întâi, prin obârșie foarte îndepărtată, în loc și timp. Ideia Asociației ne-a venit din țările cele mai industrializate, într'o vreme de mare înflorire a fabricii, și tot de aceea cu cea mai desmoștenită tinerime de pe pământ. Dar în al doilea rând, și tocmai la noi, prin chemare acolo unde lipsa era mai vădită și mai grabnică. Până la o anumită vârstă, copiii trăesc o viață aproape asemenea. Sunt anii pregătirii, cu îndatorirea școlii primare, care-i unește pe toți, până la unsprezece ani, ori din ce case ar pleca și orice strae sau încălțăminte ar purta, în aceleași bănci, asupra acelorași cărți și prin aceleași curți de joacă. Umilința clasei sociale nici nu se poate naște atunci când totul duce către o cernere

firească a valorilor și când cel mai înzestrat sau cel mai îndemânat se desface numaidecât de ceilalți și e recunoscut de toți, orice loc, înalt sau smerit ar avea ai lui în societate. E drept că vin foarte curând deosebiri! O parte, cea mai mică din tineret, rămâne în câmpul școlii organizate. Toate ostenele și mijloacele pedagogiei didactice și sociale se cheltuesc pentru ei, feluri de școli cu programele cele mai îngrijite și cu profesorii cei mai pregătiți, îndeletniciri extra școlare, cercuri de lectură, de muzică, de sport, cercetășie, cruce roșie a tinerimii, schimb de corespondență interșcolară cu străinătatea, filiale pentru Societatea Națunilor, închipuite și neînchipuite. Oricât de încărcat ar fi programul propriu zis școlar, celălalt program, de aplicare supraveghiată a cunoștințelor și de petrecere spirituală și fizică, este pe puțin tot atât de bogat. Iar orice inițiativă nouă, particulară sau de Stat, se îndreaptă din întâia zi și mereu către același tineret. Întâi, pentru că lucrul e mai ușor. Omuleții sunt gata strânși la un loc, încadrați într'o disciplină și poftind par'că la orice experiență; și al doilea pentru că sunt mai aproape de înțelegerea inițiatorilor. Într'adevăr e ca o pildă de cuvântul greu al lui Isus, că acela care are i se va mai da, iar celui care are mai puțin i se va lua și ceiace are.

Tineretul, în schimb, care e silit să se îndrepte dela întâiul pas în viață spre îndeletnicirile manuale și aducătoare mai curând de câștig și care e în toate părțile cel mai numeros, rămâne și cel mai părăsit. Școala lui nu mai e o școală de carte, cu îndrumători spirituali și luători aminte, ci o școală aspră de lucru, legată de atâtea ori cu silințe peste puteri, lăsată în seama, dacă nu deadreptul a mașinei nesimțitoare însăș, a unor oameni necăjiți, școală anonimă și neîndurătoare. Aici, mai cu seamă, în acest cer mărginit, zburos și tunător de mersul motoarelor, e nevoie de curcubul unui alt adevăr de înțelegere și de iubire omenească. După timpul de muncă de opt ceasuri, în marile întreprinderi supravegheate de aproape de lege, dar în atâtea altele mult mai lung, vine timpul liber. El este prilej de mare grijă chiar pentru lucrători și oameni în putere, cari simt

mai viu o trebuință de descărcare, după osteneala și constrângerea din atelier și pot cădea în ispita să și-o mulțumească rău. Pentru ei, mai ales, Organizarea Internațională a muncii dela Geneva a gândit un întreg plan de întreținere a timpului din afară de fabrică și a mijlocit pe lângă toate țările membre, ca să facă legi și așezăminte cari să-l pună în practică. În loc de cârciumă, de jocul de cărți, de hoinăreală și poate și de mai grele blestemății, s'au ridicat case și cluburi ale lucrătorilor, cu biblioteci și jocuri de societate, s'au făcut cercuri sportive, s'au organizat conferințe și cursuri de perfecționare, s'au alcătuit colonii de vară și asociații de turism muncitoresc. Dar cu cât mai mult se simțea nevoia unei îngrijiri anumite pentru tineretul din ateliere și din magazine, mai mărunț și mai degrabă încurcând pașii celorlalți! De timpul lor liber, cine se îngrijește și cum?

În înțelesul acesta, Asociația Creștină a Tinerilor este, prin cea mai însemnată și mai originală din secțiile ei, o organizare de folosire cât mai cuminte a timpului liber al ucenicilor. Cât de strâns legată e această preocupare de însuși rostul Asociației se poate vedea din asemănarea cu Asociația Creștină, înrudită, a Fetelor care a ajuns și ea de la sine, prin secția industrială și a coloniilor de vară, să lucreze cu strălucite roade și de ani de zile pentru ucenicile din ateliere și uzine. Nici o altă organizație din țară, afară de cele sindicale, cari au însă cu totul alt caracter și scop, nu arată asemenea activitate, n'a găsit o atât de adâncă pătrundere într'o lume mai mult închisă și n'a ajuns la o astfel de pregătire și la un atare răsunset. Ea păstrează, în întâiul rând, tot acest tineret în aceeași legătură cu viața pe care o avea înainte să se despartă de ramura mai fericită, intrată în școlile mai înaintate.

Programul extra școlar pe care îl găsește și îl exercită aci, dela citire și sport până la cerc de studii și la ceasurile de întărire morală, îl apropie de tineretul ori care ar fi el, al țării, de oricât de subțire traiu și pregătire. Despărțirea dinainte, fără întoarcere nu mai are loc. Asociația dă puțința unei întâlniri celor două lumi depărtate treptat și a păstră-

rii cât mai lung timp de prietenii, prin crearea unei atmosfere de valori, cari sunt general omenești și o podoabă pentru orice suflet. Creștinismul dă o îndreptare și o matcă visului de o viață mai bună și mai înaltă, care frământă cu deosebire lumea muncitoare.

Vorba noastră de foc de tabără a ajuns la capăt. Alte jocuri, mai ușoare decât acesta, al căutării de lămuriri, vor desfăta acum urechile ascultătorilor. Să nu se uite însă că în tot acest timp, la Straja Țării, acolo de unde se văd din înălțime, frumusețile și răspunderile, s'au găsit tineri cari lucrează în fabricile cele mari ale celui mai mare oraș românesc. Ucenici și lucrători stau de pază, ei cari sunt mai deprinși decât alții cu munca și cu buna ei împlinire. Putem avea încredere!

BUNII TEMPLIERI

Era prin 1905 când a început să se vorbească la noi de Bunii Templieri. Numele ne răscolea amintiri de școală. Vedeam cavaleri în fier, plecați pe drumurile medievale ale Sfântului Mormânt. Iată dintre ei, pe acești apărători ai pelerinilor, în mantii albe cu o cruce roșie. Sunt mulți, vreo 20.000 pe la 1250. Umplu Europa și mai ales istoria papalității și a Franței. Desființați prin foc și sabie, apar din nou în secolul al XVIII-lea și pier a doua oară la 1837. Peste vreo 20 de ani ei se arată, cu nume puțin schimbat, în America. Deatunci începe a doua lor viață. Numără sute de mii, trec îndărăt oceanul, acopăr Vechiul Continent. Numai în Suedia trebuie să se găsească astăzi peste un sfert de milion. Pătrund și se dezvoltă și la noi. Nu se mai chiamă însă templieri și nu mai sunt un ordin religios, ci Buni Templieri și au năzuințe sociale.

Aș vrea să le povestesc puțin rostul în lume și așezarea în România. Este un capitol din istoria societății, care continuă să-și dea organizări din inițiativă proprie în afară de Stat și pentru trebuințe până la care Statul nu se pricepe să ajungă. Dovada cea mai bună este chiar tragedia prohibiției din Statele Unite. Ceeace Bunii Templieri isbutiseră să realizeze prin voință liberă, a dus, ca măsură generalizată politică, la marile excese și controverse de mai târ-

ziu. Desființarea prohibiției, atât din Statele Unite cât și din Finlanda, a urmat dela sine.

Mișcarea este bătrână de optzeci de ani. Statele Unite, unde s'a născut, știau și pe acea vreme, cum știu și în zilele noastre, ce este alcoolismul. Este poate țara în a cărei istorie el are locul cel mai dureros. Albii au venit aici, pe urmele corăbiilor apostolice ale lui Columb, cu toată civilizația lor. Au venit însă și cu obiceiul ispititor al spirtului îndoit cu apă, prin care s'au prăpădit destul de curând Pieile Roșii.

Glonțul i-a cruțat nu i-a cruțat, dar băutura a fost fără milă. Ea a trecut pustiind ca un înec, din care poporul nu s'a mai ridicat. A fost pentru totdeauna acoperit sub el, cu cântecele și bizonii, cu taina și istoria lui. Ceeace s'a mai păstrat sunt numai ruine etnografice, apărute cu grije, ca niște exemplare rare de muzeu în niște adevărate parcuri naționale.

Doctrina pe care se ridică Ordinul Bunilor Templieri, avea două temeuri: unul științific și altul moral. Băuturile spirtoase sunt vătămătoare, pentru că au în ele alcool, care este o otravă. Unele sunt în mai mică și altele în mai mare măsură, dar nici una nu rămâne pe dinafară. Cercetări științifice, duse până în amănunt, și experiențe medicale, tot mai convingătoare, întăresc zilnic acest adevăr. Cu toată deosebirea organismelor, unele mai rezistente și altele mai subrede, și cu tot mitridatismul vădit al multora și cazurile aproape necrezute de adaptare, alcoolismul, alcoolizarea sau simpla întrebuițare a băuturilor spirtoase au în deobște aceleași urmări. Neîncrederea sau zeflemeaua laică, ieșite dintr'o lene de schimbare de păreri moștenite și de împotrivire, ca și argumentarea savantă negativă, în care își fac loc fie spiritul de contrazicere și vederi totdeauna cu puțință în câmpul științei, fie pur și simplu interese materiale, n'au putut împiedica nici nașterea nici dezvoltarea mișcării. Constatările de ordin obiectiv puteau fi lovite și măcinate; dar ele nu mai erau nici singurele, nici cele mai puternice.

În Statele Unite puritanismul și spiritul creștin au fost două puteri totdeauna prezente în societate. În țara indi-

vidualismului deslănțuit, preocuparea de seamă și legea grupului sunt mai vii de cât ori unde. Cei mai noi și mai cuceritori misionari sunt de aceea misionarii Americii, mai puțin în numele unui ideal religios și mai mult în numele unui ideal social, care îl îmbracă pe celălalt și îl duce mai departe. Americanizarea noastră treptată are mai cu seamă această explicație, și nu aceea mai zgomotoasă, exclusiv economică. Lupta antialcoolică trebuia să urmeze și ea aceeași căi. Chiar numai numele celei mai puternice asociații e o dovadă. Ordinul Bunilor Templieri vorbea de o nouă cavalerie și de un misticism care în orice altă țară ar fi părut cu totul în disproporție față de mobilul prim.

Aci el a fost îmbrățișat cu însuflețire și a putut ajunge până la formele internaționale de astăzi. Țările celelalte au trebuit în cele din urmă să-l primească. Scopul în sine, lupta nu numai împotriva exceselor antialcoolice, ci împotriva băuturii și a obiceiului însuși, cere o hotărâre și o renunțare care au ceva din ascetismul de bună voie al unei tagme de iluminați. La fel ca el, o asemenea hotărâre și renunțare pot stârni râsul sau revolta dinaintea oricărei exagerări, cum pot stârni însă și entuziasmul și spiritul de jertfă dinaintea oricărui ideal, răspicat și deantregul acceptat.

Abținerea cu desăvârșire dela orice băutură spirtoasă a ajuns întâiul articol al unui statut, care a început să-și strângă foarte repede credincioșii. Peste o jumătate de secol ceeace era credința și cuvântul de adunare la un loc al câtorva a dat vestita lege a prohibiției, deopotrivă de huliță și de lăudată. E ca o încununare, de dimensiuni într'adevăr americane, a organizării și propagandei pusă la cale atunci. Legea n'a fost gândită peste noapte de un teoretician umanitarist și nici impusă unui popor care auzea abia la ivirea ei pentru întâia oară de principiu și n'o voia. Generații întregi vânturaseră ideea și sute de mii și milioane și-o însușiseră mai înainte din proprie convingere. Ea a stăpânit ani de zile într'un stat de 125 milioane de oameni și oricare a fost soarta ei ca atare, fie că a trecut numai ca o experiență îndrăzneată, fie că se va întoarce ca un sistem întins mai târziu asupra altor țări, faptul în sine nu se va mai pierde.

Problema din Statele Unite, chiar căzută, sub loviturile interesaiilor și ale potrivelelor politice, va rămâne totdeauna cel mai puternic element de propagandă al acțiunii populare antialcoolice. Este astăzi aproape mai mult decât a fost în starea de lege, prelungită fără avântul care a făcut-o cu puțință. Conștiința și încordarea luptei în câțiva ani a dus viața unei probleme sau unei societăți și sunt singure creatoare.

Spiritul american n'a apărut atât în fixarea și proclamarea scopului. Ideile sunt călătoare și pot fi împrumutate de cricine, dar, de obicei, ca să se păstreze curate se mărginesc la câțiva, iar, când se revarsă și sunt îmbrățișate de mulțime, se depărtează cu totul de imaginea dintâi.

Nu acelaș lucru s'a întâmplat cu Ordinul Bunilor Templieri. Ideea e aceeași până astăzi, iar raza ei de acțiune s'a lărgit până la marginile pământului. Cadrul aproape religios, dar în înțeles social, în care a încăput, dă el singur cheia minunii.

Constatarea de caracter științific, a urmărilor rele sau chiar pustuitoare pe care le au băuturile spirtoase e foarte respectabilă. Ea nu era de ajuns. Ea ar fi dat mișcării înfățișarea unui sanatoriu, foarte puțin atrăgătoare. Medicii ar fi fost în frunte, iar idealul ar fi fost executarea eternă a unei rețete farmaceutice. Atât că o rețetă farmaceutică nu poate ajunge decât idealul unei societăți vestejite și bolnave. Nu era nici decum cazul societății americane, tinere, bogate și eroice, dornice mai ales de o viață din plin. Bătrânețea poate să nu mai înțeleagă sburdălniciile feciorelnice ale iubirei și nimeni nu se miră. Belșugul poate să nu mai îngăduie risipa fără grijă a vârstei care n'a început încă să strângă sau a temperamentelor artistice care crează, ca natura, și distrug în acelaș timp, și nimeni nu-l ocărăște. Fiecare ascultă de legea lui. Dacă ar fi fost și de rândul acesta vorba de niște pedagogi sociali, deprinși cu regule stricte și cu aplicarea lor, căroro cine știe ce curent prielnic le dase drumul asupra societății, sau de niște proprietari de gusturi alterate, cari nu erau în stare să prețuiască toată încântarea unor băuturi meșteșugite, din boabe de strugu-

re sau din fierturi industriale, și a legăturilor sociale mijlocite de ele, n'ar fi fost iară nimic de zis. Totul s'ar fi pe-trecut însă în cercul restrâns al unor diferențieri sau trăs-neli sociale. A fost altceva.

Lumea a aflat într'o bună zi, că viața pe care o duce, de lăsare în voia întâiei patimi și de plăceri ieftine, nu e cea mai bună viață. Fiecare în parte se poate cuibări în ea și își poate găsi mulțumirea, în ciuda ruinei celorlalți, cari sunt prea șubrezi ca să rabde un asemenea regim.

Datoria bine înțeasă față de sine și prin urmare datoria față de semenii cer însă altceva. Urzeala vieții sociale de astăzi, rezemată pe băutură, trebuie schimbată. Omul trebuie oprit la mijlocul povârnișului și întors îndărăt, înăuntrul comunității, unde el are alte răspunderi și odată cu ele și alte mulțumiri, mult mai adânci. Să se creeze o altă viață, fără băutură și deci o nouă societate. Ideea curat creștină, a cercetării din când în când a cugetului și a înoirilor sufletești, după care trebuie să urmeze schimbări întregi de așezăminte a fâlfâit și aici pe neașteptate și a luat toți ochii. Propagandiștii împotriva unei boli sau excrescențe sociale s'au adunat sub steagul unui ordin cavaleresc. Mii și mii au răspuns numai decât la chemarea lor. Ceeace-i atrăgea era, mai mult decât folosul mărginit al fiecăruia, potolirea unei vechi sete a omenirii și aceeaș făgăduială, într'o altă haină, a mântuirii. Fiecare s'a lipsit de o mică plăcere și a înlăturat o ispită, împotriva căreia ar fi putut lupta și singur, ca să creeze o mai mare bucurie și siguranță colectivă. În loc să trăiască în umila cocioabă proprie, a ridicat cu acelaș material, alături de ceilalți, catedrala de înflorituri de piatră gotice sau palatul ducal de Renaștere, care-i dă mulțumirea operei create aproape mai presus de puterile omenești și mai presus de timp. E împletitura de idealism, câte odată la întâia privire naiv și primar, și de organizare practică foarte efectivă, atât de caracteristică civilizației nord-americane. În înțelesul acesta Bunul Templier trebuia să apară destul de străin la întâia lui debarcare pe țărmul european.

El apărea de trei ori străin: prin scop; abstenența; prin

spirit; cruciadă religioasă ;prin organizare: de ritual și uniformă. Un grup de abștinenți Buni Templieri alcătuește o lojă. E o lojă de gradul întâiu, lojă fundamentală. Membrii se chiamă între ei frați și au anumite semne după care se recunosc în public. La ședințe nu pot să ia parte decât cei tari știu cuvântul de ordine. Lucrările ascultă de un ritual tipărit, întretesut cu rugăciuni, cântece și îndemnuri. Primirea unui nou membru e o adevărată inițiere. În lume tot timpul membrii poartă o insignă, iar la adunări o legătură pe după gât, albastră, violetă sau roșie.

Din pricina acestei discipline, taine și încadrări, simplificatorii neinformați au crezut Ordinul o nouă francmasonerie. Nu e nici pe departe acelaș lucru. Ordinul Bunilor Templieri n'are nici o legătură cu francmasoneria.

Mai multe loji, mi se pare că cel puțin zece, pot face la un loc o loje de district, care e o lojă de gradul al doilea, și mai multe loji de district, o mare loje, care e o loje de gradul al treilea. Peste ea nu mai vine decât Loja Internațională. Pentru creșterea de timpuriu în alt mediu, copiii fac loji ale tinerimii. E într'adevăr o altă viață fără băutură, care se pregătește, și o nouă societate, cu toate funcțiunile și cadrele ei. Europa s'a lăsat convinsă. Anglia prin comunitatea de rasă și de cultură, Germania, țările scandinave, Franța, Elveția, țările balcanice. Intre ele și România.

Am fost la noi dela începuturile mișcării. Ea reprezintă cel mai însemnat capitol în istoria antialcoolismului românesc. Ceeace a premers-o nu era o pregătire și n'a avut nici o legătură cu Ordinul Bunilor Templieri. Exista prin 1905, 1906, o ligă antialcoolică în care precumpăneau preocupări medicale, economice și politice. Era condusă de medici și înviorată de antisemiți. Prototipul dușmanului era crâșmarul din Moldova. Isprava cea mai de seamă și cu care se fălea cu drept cuvânt era înlăturarea păhărelului de rachiu dat fiecărui soldat de gustare de dimineață și înlocuirea lui cu ceaiul. Liga a tipărit cunoscutele tablouri murale din școlile copilăriei noastre, cu imagina vieții cu băutură alături de viața fără băutură și a scos ani dearândul revista „Antialcoolul”. A isbutit să miște Statul și Ministerul In-

strucției a primit ideea câtorva lecții antialcoolice în manualele școlare, iar Ministerul de Finanțe, ideea unei legi de îngrădire mai ales la sate. Era însă o societate de cumpătare, cum ar fi astăzi corespondentul ei „Temperanța”, sau alte însoțiri ca trezviile și arcășiile bucovinene, care au descoperit primejdiile marelui boli sociale românești, dar nu nimeresc mijlocul mai potrivit de combatere. Nici un Bun Templier român n'a trecut prin societatea de cumpătare ca printr'o treaptă mijlocie. Am publicat în revista ligii „Antialcoolul”, pe care am redactat-o în vederile noastre în întâiul an, dar colaborarea n'a mers, și nu putea merge mai departe.

Ordinul Bunilor Templieri a pătruns mai întâiu între Germanii din București. Sași și Germani evanghelici au înființat pe la 1905 cea dintâi lojă. Intre membrii dela început s'a găsit și un român cu părinți de origină austriacă. Aducătorul ideii dela el de-acasă, din depărtata Germanie, un tânăr plin de suflet, a căzut de un glonț rusesc dela întâia ofensivă germană în Polonia la 1914, iar crainicul ei între noi, „fratele Șterba”, cum mi-a rămas în urechi și în gând, s'a dus și el, mai târziu, îngenunchiat de desamăgiri. Atâtea loji fundamentale românești și germane, loji de district, Mare loje, loji ale tinerimii, în București și în alte orașe și sate ale României s'au risipit prinse în vârtejul războiului și în aceste morți în care au trebuit parcă îngropate, așa cum se îngropau în gorganele regilor barbari, ei cu toți ai lor și cu toată zestrea. S'a păstrat până astăzi o organizație săsească transilvăneană, cu care ne întâlnim uneori înainte de războiu în câte o excursie comună în munți, a încercat ceva o organizație românească mai încoace în Brașov cu doctorul Suciu și a îndrăznit să ia forma înaltă a Marii Loji aripa Bunilor Templieri din Timișoara de sub conducerea inginerului Stanciu. Mai sunt Buni Templieri în București, și au fost la Bazargic, de limbă bulgară. Bunii Templieri români n'au părăsit lupta. Păcat că ei n'au fost niciodată lăsați să desvolte toate principiile de viață pe care le poartă în sine. Acțiunea antialcoolică, ori cât ar fi ea de primordială și de acaparatoare, nu

rămâne decât un mijloc. Scopul e altul și se realizează în același timp cu ea sau mai târziu. Noi abia i-am întrezărit conturul de stele și a trebuit să cedăm.

Pentru că Ordinul Bunilor Templieri e una din cele mai puternice și mai vioae societăți culturale din lumea întreagă. În România întâlnirile de foot-ball din Grădina-cuca, pe care se întind astăzi locuri de tennis, începe să se clădească Cetatea universitară și acum vreo 25 de ani ședea ascunsă între pomi bătrâni casa unde ne țineam ședințele, au fost printre cele dintâi și erau ale noastre, ale tineretului Bun Templier. Turismul, aproape înființat de noi atunci, a dat naștere mișcării drumețești de sub ocupație și, prin încadrarea ei cu Hanul Drumeșilor, în Touring Clubul României, acestuia. Turismul nostru nu era numai carpatin sau maritim și dunărean, ca al Societății Turiștilor Români, sau chiar al Touring-Clubului. Pe lângă expedițiile mai lungi și cu tot dichisul la munte sau la mare, străbăteam în mers aproape zilnic ținutul înconjurător, satele din jurul Bucureștiului, văile necunoscute, crângurile și chiar câmpia din pragul golaș al Bărăganului, de dragul drumului în sine și nu al accidentului sau al monumentului. Corurile noastre au fost poate întâile alcătuiți populare de acest fel, conferințele cu subiecte speciale, dar și din domeniul deosebite însemnau o adevărată universitate pentru cei mulți, iar bibliotecile, cu cărți împrumutate acasă și cu lecturi publice, nu știu de ce ar fi așa de pretențios să spui că au fost deschizătoare de drum. Nici până astăzi o mișcare de continuare a aceluia început, cu aceeași înțelegere largă, a problemei, nu s'a ivit. Și toate acestea n'au fost în România decât înfiripări și zări. Mișcarea n'a avut nici adâncimea nici răgazul ca să le desvolte.

Ar trebui să povestesc din lunile și anii de activitate în loja Vortrupp și în toate lojile berlineze pe care le-am cercetat ca membru al celei dintâi, ca să fac mai priceput rostul cultural propriu zis al Ordinului, concertele, reprezentațiile de teatru, lectura în bibliotecă, excursiile organizate, cultivarea vechiului germanism cu focurile în pădure și cântecele echinoptiului sau solstițiului, cuvântările cu dis-

cuții, deșteptarea și întărirea personalității. conștiința de grup, dragostea de țară, înțelegerea și respectul omenirii. Iată iară, parcă ar fi fost ieri, lacurile înghețate din apropierea Potsdamului, cu cântecele Crăciunului și cu fânul din lădoae al nopții Nașterii petrecute într'un han în singurătate, pinul îmbrăcat în ederă, scuturat de vânt și șiroit de ploae de pe mormântul dela Wannsee al lui Kleist, stânca din vremea glaciară cu urma copitei calului lui Wotan, pe o câmpie înflorită de primăvară de lângă Frankfurt pe Oder, potecile nesigure prin bălțile cu turbă... Toate reînvie la orizontul trecutului, pe care trece un cavalier Templier în mantie albă cu o cruce țesută în faldurii răscoliți de vânt.

INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN

Căutarea începuturilor unei idei sau unui așezământ n'are numai rostul și interesul istoric al statornicirii unei date. Ideia și așezământul încep din întâia zi când ies în lume, să trăiască, adică să-și desvolte propria putere pusă în ele și mai cu seamă să adune dimprejur, să răsfrângă și să-și însușească tot ce le ajută la împlinire. Deaceea, pe deoparte, nici odată imagina lor nu este mai curată decât la naștere și în nici un fel, pe de alta, nu li se poate înțelege mai bine ființa de mai târziu decât cunoscându-le făptura dintâiu.

Institutul Social Român poate să întrebuițeze puțin pentru sine expresia găsită și popularizată de o altă societate ieșeană, „Junimea”, a originii care se pierde în noaptea timpurilor. Când tânărul profesor Dimitrie Gusti se întorcea la 1910 în țară, după ani de studii și de meditații științifice la universități străine, el aducea, pe lângă un sistem de cunoștințe, și o ascunsă, mult mângâiată și mare hotărîre. Ea se închegase din priveliștea atât a formelor de viață spirituală din altă parte cât și a lipsurilor deacasă, dar nici vorbă că se lega, în întâiul rând, de o adâncă trăsătură a firii. Acest lucru avea să se vădească, și se poate urmări cu ușurință în activitatea desfășurată de atunci până astăzi a întâiului profesor român de sociologie. Trăsătura era o trebuință de organizare, iar hotărîrea, aplicarea ei în domeniul cel nou al cercetărilor sociale.

Iașul vremii era cel mai potrivit loc pentru dezvoltarea și izbânda unor astfel de gânduri. El avea marea tradiție a Junimii însăși, care, în afară de valoarea și creația fiecărui membru în parte, a izbutit să-și pună pecetea pe o întreagă epocă din istoria culturii românești cu deosebire prin acțiunea de societate și prin caracterul de curent, mai răscolitor și mai statornic decât personalitățile, oricât de strălucite ar fi fost ele. Chiar în acel an, 1910, capitala Moldovei se simțea întinerită de un nou cerc, tot fără statute și rezemat deopotrivă pe o revistă foarte bine primită, „Viața Românească”. Era ca o întrupare în altă formă a lumii socialiste dela „Literatură și Știință” a lui Gherea, care de rândul acesta se revărsa și amenința să înnece puținele turnuri de atâtea ori asediate ale tradiționalismului, în politică, ale artei pentru artă, în literatură, și ale raționalismului criticist, în gândirea filosofică. În legătură de ani de zile cu Caragiale, care făcea un fel de trecere între cele două mișcări, rudă cu Xenopol, care deschisese deodată un nou orizont, de teorie și de cugetare istoriei, vorbind în numele unei științe, care deabia de atunci înaintea urma să-și despice drum, întors în cetatea de veche și mândră cultură, plină de presimțirea unei neașteptate meniri, tânărul savant nu se putea mulțumi numai cu catedra și cu lumina răsfrântă de ea într'un cerc restrâns. Gândul unei asociații de oameni de știință, care, sprijiniți pe cercetări proprii și mai cu seamă pe cercetări făcute în comun „să caute noile îndreptări ale societății românești, este din acea vreme. El avea să facă să se vorbească foarte curând despre ceea ce făgăduia.

În Martie 1913 apărea la Iași o „Scrisoare adresată colaboratorilor Arhivei”. Era vorba de „Arhiva pentru Științi Sociale, Sociologie, Politică și Etică”, revistă care trebuia să înceapă să iasă la 1 Ianuarie 1914. Oricine recunoaște în această publicație, pusă la cale în mijlocul turburărilor de opinie publică aduse de războiul balcanic și de tratativele nenorocite care ar fi fost să ne împingă hotarul până sub Arab-tabia Silistrei, „Arhiva pentru Știința de Reforma Socială”, apărută însă abia peste șase ani și

pe ruinele războiului popoarelor. Incercarea dintâi trebuie amânată. Când avea să se întoarcă, ea semăna și nu mai semăna cu cecece fusese la început. În loc să fie tribuna unor colaboratori întâmplători, revista era acum organul unei asociații. Asociația își făurise o cale, pe care să fie în stare să pătrundă oricând în public și să-l înrăurească, iar publicația avea un temei, de unde să-i vie puterea și continuitatea.

Programul acelei „Arhive” dintâiu este, până la întrebuițarea de atâtea ori a acelorași termeni, programul însuși al Asociației pentru Studiul și Reforma Socială și al Institutului Social Român. De pildă :

„Preocuparea de căpetenie a „Arhivei” va fi studierea și aprecierea amănunțită și documentată a realității sociale.

„De bună seamă că lipsa unei cunoașteri adâncite și aprecieri juste ale realității sociale românești, a contribuit în mare parte la nemai auzitele patru zguduirii din temelie a edificiului Statului Român, numai în decurs de douăzeci și cinci de ani : revoluția socială din 1888, criza financiară din 1900, revoluția socială din 1907 și dureroasa experiență în politica externă în 1913. Este deci timpul suprem de-a renunța la comodul laissez-faire, laissez-aller și de a analiza cauzele care au provocat aceste evenimente naționale și a reflecta conștiincios asupra mijloacelor de îndreptare și împiedecare a unor eventuale zguduirii viitoare, cu toată seriozitatea pe care o cere gravitatea problemelor, prin toate mijloacele pe care ni le oferă gândirea și metoda științifică”.

Aliniatul din urmă a fost luat aproape fără schimbări în „Apelul făcut în Aprilie 1918, cu prilejul întemeierii Asociației pentru studiul și reforma socială”. Este ca un fir care ne duce către începuturi. Preocuparea era veche și și căuta numai tiparele de cristalizare. Când și l-a găsit pe cel mai potrivit, ea a dat întregul mănunchiu de fapte care înseamnă munca de atâția ani a Institutului Social Român.

Asociația pentru Studiul și Reforma Socială este organizația din care a ieșit, cu mici prefaceri, Institutul Social

Român. Ea s'a înființat la Iași, în zilele de cele mai mari griji prin care a trecut vreodată Statul și neamul românesc, atunci când războiul părea pierdut și zărilor pretutindeni zăvorâte. Asociația însemna, în întâiul rând, o reacție împotriva desnădejdiei. Când țara își părăsea fără voe armele, oamenii de știință îmbrăcau armura lor și chemau la o altă luptă, sortită să aducă ea ceea ce pierduse cealaltă. Ei cunoșteau lecția pe care o dăduse Franța după înfrângerea dela Sedan, înființând prin Boutmy, „L'Ecole libre des sciences politiques”. Ca o dovadă că se aflau pe drumul cel adevărat a fost că, peste puțin, când Germania s'a văzut pe neașteptate îngenunchiată, ea s'a gândit să alcătuiască, la rândul ei, la Berlin, în 1920, „Die deutsche Hochschule für Politik”. Statul și națiunea, rănite de moarte în războiu, cereau Științelor Sociale principii noi de organizare, un nou program de lucru și un alt spirit public. Era ceea ce făcea să răsară și între noi, în împrejurări asemănătoare, „Asociația pentru Studiul și Reforma Socială” și ceea ce, chiar în hainele schimbate de astăzi, ne-o face cu deosebire scumpă.

Statutele arătau în articolul 1 că se întemeia o asociație pentru studiul și înfăptuirea reformei sociale în România, cu sediul în București. Dela întâii pași, nimeni nu s'a gândit la o societate cu acțiune și cu orizont regional. Ea avea să se înfigă și să lucreze în Capitala țării, acolo unde se hotăra politic soarta comunității și se dădeau culturale marile îndreptări. Iașul o încălzise și o adăpostise ani de zile, atât cât își căuta ca schiță, forma de rostire. Astăzi, închegată, el o dăruia țării. Dela început membrii se alegeau dintre toți oamenii de știință sau de acțiune socială pe care războiul îi adusese în Moldova, din toate provinciile românești, atât cele libere cât și cele, pe atunci, încă subjugate. Când armistițiul a deschis frontul dela Mărășești, întâii demobilizați și soli ai Asociației ajunși în București, atât de flămând de știri și de cuvinte de dincolo, au câștigat pretutindeni aderenți. Asociația avea în ochii acestora o însemnătate, urzită din alte elemente decât în locul de unde venea. Ea vorbea, sub robia ocupației dușmane, de

libertatea spirituală, premergătoare celeilalte, și aduna în jurul ei ca un steag oprit, ridicat pe neașteptate între cei porniți să-l sfâșie și să-l calce în picioare, dar astăzi nepu-tincioși.

Articolul 2 număra scopurile : să studieze toate problemele impuse de necesitatea refacerii întregii vieți sociale a României : să propună pe baza acestor studii soluțiile practice necesare pentru înfăptuirea operei de reformă socială ; să contribuie la educația socială a masselor și să lupte pentru înfăptuirea reformelor propuse.

Articolul 3 înșira mijloacele : gruparea membrilor Asociației în secții pe specialități, pentru studierea diferitelor chestiuni ; editarea unui organ al societății ; vulgarizarea ideilor sociale, izvorâte din cunoașterea realității, prin : congrese, conferințe, adunări, cursuri și publicații de propagandă.

Secțiile erau dela început șapte : agrară ; comercială și industrială ; financiară ; judiciară ; politică și administrativă ; igienă și politică socială ; culturală.

Ședința de constituire s'a ținut la 18 Martie 1918. Adunările s'au urmat apoi săptămânal, fără ca lunile de vară să aducă vreo întrerupere. În 1918 nimeni nu se gândea în Iași la vacanță. Asociația călca și ea în pas cu întâmplările istoriei, care se rostogoleau ca niște căderi de apă din munți nordici. Numai în asemenea împrejurări se putea hotărî ca „primirea membrilor să fie legată de condiția de a nu fi înscris într'un partid politic”. „Luându-se în discuție chestiunea dacă membrii aveau rol să scrie despre Asociație tot ce gândesc, s'a hotărât ca oricâte ori vor voi să facă o asemenea acțiune să ceară avizul prealabil al Comitetului”. „În privința organizării revistei, s'a hotărât ca direcția ei să fie încredințată d-lui D. Gusti, președintele Asociației, care împreună cu 3 redactori, unul pentru partea economică, altul pentru partea juridică, administrativă și politică și altul pentru partea culturală, și 2 secretari de redacție să aibă sarcina întregii reviste”. Vasile Pârvan, care trece prin aceste ședințe cu fâptura lui mistică și avântată, sub biciul propriei nenorociri și al

nenorocirii țării, rezumă în asemenea lozinci părerile tuturor : „Scopul Asociației este a construi un sistem de idei : în ce direcție, cu ce mijloace, cu ce oameni se poate face reforma punerii în picioare a acestei vieți, amenințată în viitor de o distrugere de caracter moral, din cauza lipsei unui principiu politic moral. Cine poate avea naivitatea de a vorbi de o acțiune politică a Asociației sau a membrilor ei separat, în acest pustiu politic ? Asociația are rolul să trezească conștiința politică. Noi încercăm a strânge materialul necesar pentru a construi un program de acțiune organică, pe baza căruia oricare ar fi omul politic care ar veni, să învie cu soluțiile ce le dă conștiința politică a acestei națiuni”.

După cum în urma prăbușirilor pricinuite de un cutremur se poate citi, într'o tăetură prin straturi, întreaga urzeală a pământului, la fel se întâmpla cu societatea românească din acele zile tragice. Ea dădea deodată la iveală râpi și prăpăstii pline de spaimă, dar în acelaș timp și puterile, neluate destul în seamă, cum erau toți acești gânditori hotărâți să se jertfească, și care puteau să aducă scăparea. Aceasta este marea lecție a Asociației pentru Studiul și Reforma Socială. Ea apărea ca o formă a acelei revoluții spirituale, care înoțește națiunile sănătoase, atunci când sunt lovite de un dezastru. O întâlnisem la alte popoare, în împrejurări aidoma, și ne temeam să nu fim prea slabi ca să răspundem la fel. Răspunsul a venit însă hotărât și la timp.

Cea din urmă ședință ținută în Moldova de comitetul Asociației a fost la 12 Octomvrie 1918. Războiul își schimbase pe neașteptate înfățișarea. Fronturile, socotite până atunci de oțel, cădeau. România se ridica încet din ruine. Venise și dreptatea ei. Asociația era luată de acelaș val și răsrângea toate schimbările minunate, care se petreceau împrejur, așa cum le răsrânse mai înainte pe celelalte : Ședința viitoare s'a ținut în București, la 23 Noemvrie 1918. Intrase și ea în Capitală, pe sub acelaș arc de triumf pe sub care intraseră luptătorii și capii țării.

rii, un luptător alături de ceilalți, cu sarcini, dar și cu drepturi la fel.

La 1 Aprilie 1919, ieșeau întâile trei numere din „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, lucrată cu studii trimise cele mai multe peste granița vremelnică a frontului și ea însăși pe jumătate în armură. Numărul membrilor crescuse dela 24 la 83. Cele mai multe secții începuseră să lucreze și ajunseseră chiar la întâiele proiecte de lege. La 21 Decembrie 1919 Asociația se credea puternică destul ca să cheme numeroase personalități științifice și politice, la o adunare care să ducă la înființarea unui Institut Social Românesc, privit numai ca un instrument de lucru al Asociației și dezvoltându-se alături de ea. Ideea, în această formă dintâi, n'a prins și a trebuit să treacă mai mult de un an, până la adunarea generală de constituire dela 1 Februarie 1921, când s'a hotărât transformarea însăși a Asociației pentru Studiul și Reforma Socială în Institutul Social Român. Cu aceasta se încheia perioada eroică a mișcării, gândite mai de mult, apărute în public pentru întâia oară în Martie 1913 și reluate cu toată puterea în Martie 1918. Incepea perioada de organizare.

În Monitorul Oficial dela 29 Iulie 1921 apărea acest articol unic : „Se recunoaște calitatea de persoană morală așezământului INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂNESC cu sediul în București, care va funcționa conform alăturatelor statute. Această lege a fost votată de Adunarea Deputaților în ședința dela 27 Iunie 1921, iar în Senat în ședința dela 6 Iulie 1921“.

În partea întâia a statutelor se arătau denumirea și scopul, cu amintirea organizației premergătoare și cu recunoașterea prin urmare a continuității. De altminteri, scopul rămânea împătrit și până într'atât acelaș că aproape nici cuvintele nu se schimbau. Unde se schimbau, ele nu descopereau atât o deosebire de concepție cât una de stări și împrejurări.

Istoria mersese iute. În mai puțin de trei ani ea avea o altă față. Cine știe însă dacă Institutul Social Român,

aruncat ca o ancoră atunci când peste capetele noastre totul părea că se surpă și se îneacă, ar mai fi fost îmbrățișat și s'ar mai fi putut închea cu aceeaș iubire, tragere de inimă și jertfă, în mijlocul însuflețirii, al împărțirii în o mie și al solicitării tuturor oamenilor disponibili de politică, de administrație și de întreprinderile lucrative, pe care noua Românie le adusese cu sine? Chiar partea de durere și de nădejde, care se mai auzea bătând în artelele lui, îi dădea o bună primire și o putere de viață, pe care în chip obișnuit Institutul nu le-ar mai fi putut avea.

Inceputul articolului 2 suna în statutele din 1918 astfel : „Scopul acestei Asociații este : a) Să studieze toate problemele impuse de necesitatea refacerii întregii vieți sociale a României“. Se simte pacea dela București. In statutele din 1921 se zicea chiar din articolul 1 : „Institutul Social are de scop : a) Să cerceteze problemele științelor sociale, și în special pe acelea privitoare la starea socială a României Mari“. Institutul se lărgise și el, ca să intre în noile hotare.

In schimb noua organizație lăsa să cadă punctul din urmă trecut între scopurile asociației și poate puțin cam primejdios în nelămurirea lui : „Să lupte pentru înfăptuirea reformelor propuse“, și îl înlocuia, îmbucurător, cu o prevedere de preocupare curat științifică : „să procure membrilor săi, precum și tuturor persoanelor pe cari le interesează chestiunile sociale, mijloacele de documentare a cunoștințelor în toate domeniile sociale“.

In partea a doua se vorbea de mijloace, care, în întâiul grup, repetau, cu oarecare desvoltări și mici înnoiri textul de odinioară, iar, în al doilea grup, se opreau la bibliotecă, la colecții arhivare și la oficiul de informații, rămase până astăzi numai schițe sau deziderate.

Partea a treia întârzia la organizare, cu împărțirea în secții de lucru după specialități și cu acest pas mai departe față de vechiul articol și care s'a arătat atât de rodnic, al putinței de întocmire și a altor secții noi, după trebuință, și mai cu seamă de contopire a două sau mai multor secții într'una singură, când ele se dovedeau că nu

pot trăi de sine stătătoare. Institutul căpăta în felul acesta o înmlădiere și o putere de adaptare, care l-au ferit de atâtea ori de zguduiri și desamăgiri. Intregul nu mai suferea, chiar dacă nu toate compartimentele aveau în tot timpul oameni cari să lucreze sau ceva de lucru.

Alte părți reglementau activitatea, membrii, comitetul, ședințele plenare, adunarea generală, reprezentarea Institutului, averea și cheltuielile, mergând până la regulament, modificarea statutelor și chiar disolvarea. Cele mai multe adausuri aveau mai curând rostul să răspundă cerințelor legii persoanelor juridice. Temeiul rămăsese cel vechiu. Institutul ducea sub un nume schimbat Asociația mai departe, așa cum duce un fluviu toate pâraele din care e făcut și pe care le poartă pierdute în sine.

Statutele n'aveau nevoie de nici o expunere de motive sau de un preambul doctrinar. Institutul Social Român, ca și Asociația pentru Studiul și Reforma Socială au înțeles dela început să fie o adunare de oameni de cercetare și un laborator de muncă-împreună în domeniul social, fără restrângeri de niciun fel, de concepții științifice sau de credințe politice. E destul de caracteristic în această privință că, într'o activitate foarte lungă și într'o vreme de mari revoluții în păreri și de transformări sociale, Institutul n'a fost încă niciodată pus în împrejurarea să judece și cu atât mai puțin să îndepărteze pe vreun membru, pentru vina de părtinire sau de atitudine nestatutară. Pe de altă parte, tocmai această lărgime de vederi a făcut cu putință întâlnirea în jurul aceluiași probleme a oamenilor cu pregătirea și cu încadrarea intelectuală sau politică dintre cele mai deosebite. Institutul a putut să fie, ani de zile și tocmai când luptele de idei sau de grupe sociale erau mai înverșunate, o adevărată școală de obiectivitate. Organizarea bine gândită și îndrumată dela întâii pași, s'a putut de aceea păstra fără schimbare până astăzi. Modificările unor articole din statute în cursul anilor n'au privit decât amănunțele de funcționare.

Ca o dovadă că perioada de organizare se încheiase și că începea perioada a treia, de lucru sau creatoare, sunt

mai multe fapte petrecute în acelaș timp, cu o legătură cu statutele mai strânsă decât a manifestărilor de până atunci și, mai ales, cu un răsunset în publicul mare mult mai adânc decât ele.

La 15 Decembrie 1921 se inaugura sala de lectură a Institutului Social Român. Pregătită încă de mai înainte și gospodărită la începuturile ei de C. Em. Krupenski, care la moarte i-a lăsat, pe lângă o muncă rămasă de pildă membrilor, și o parte din propria bibliotecă, ea căpăta acum un caracter public și o însemnătate programatică. Pentru întâia oară România avea o bibliotecă de științe sociale și afla de rosturile și de datoria față de ea în viitor.

Președintele Institutului arăta în cuvântarea de deschidere că era vorba de o sală de lectură științifică, și anume de politică și de științe sociale comparate, îmbrățișând publicațiile de pretutindeni ale acestor domenii. O asemenea sală de lectură avea în deosebi chemarea să deschidă orizonturi și perspective noi. Trecând la urmările ei asupra societății românești, el găsea aceste două formule ferice, care nu și-au pierdut poate din actualitate. Cea dintâi : „Puținul ce trebuie așteptat dela un om cult este să-și cunoască timpul său. Una din laturile crizei intelectualității la noi constă tocmai din ignorarea aproape cu totul a elementelor vieții contemporane”. Cealaltă formulare : „Un al doilea câștig firesc al frecventării acestei săli de lectură va fi emanciparea din ce în ce mai vădită de magia formulilor, de prestața verbului, care, de cele mai multe ori, oricât ar fi de impecabil, nu poate ascunde goliciunea sa, și de romantismul politic și social”.

Sala de lectură s'a încheșat într'o bibliotecă mai cu seamă de periodice și de actualități, sub conducerea celui de al doilea bibliotecar, Paul Greceanu, mort și el la datorie, cași cel dintâi, și cu aceleași drepturi, dacă nu și mai mari la recunoștința Institutului. Atât unul cât și altul, prin obârșia de veche familie boerească și conservatoare, prin vârsta și locurile de mare răspundere avute în ierarhia socială a vremii, reprezentau, cu însărcinarea, de bună voe luată, de organizare tehnică și de migală admi-

nistrativă, cu ore de birou și cu funcționari de condus, o trecere dela societatea proprie la o societate nouă, o recunoaștere a ei și o arătare de cale pentru ai lor și pentru ceilalți. Institutul Social Român, plin de o viață în clo-cot și de lumea lui nouă universitară și politică, ridicată de războiu, de expropriere și de votul obștesc pe întâiul plan, primea astfel și omagiul activ al fostei generații. El apărea, și în felul acesta, ca terenul neutru pe care toți lucrătorii sociali la noua clădire a Statului român își pu-teau da întâlnire.

Paul Grecianu primise începuturile de bibliotecă la sfârșitul lui Septembrie 1921, data morții lui C. Em. Krupenski, și lucrase de dimineața până seara, aproape trei luni, la cumpărături noi, la abonamente de reviste, la schimburi și la fișe, pentruca sala de lectură să fie vrednică de numele ei și să poată fi deschisă în Decembrie acelaș an. În August 1923 ne părăsea și el, dând o grea lovitură tocmai bibliotecii, în care pusese atâta iubire, pri-cepere și râvnă.

Existența și funcționarea regulată a sălii de lectură mai vădea însă un fapt, că Institutul Social Român își găsise un sediu statornic. Adăpostit la Iași, în formele dintâi ale consfăturilor, în casa Președintelui, apoi la București, pentru ședințe de discuții, adunări de lucru sau întruniri festive, rând pe rând, la Casa Centrală a Asigurărilor Muncitorești, în sala de bibliotecă a catedrei de arheologie sau la Reforma Agrară, el se așezase acum în câteva încăperi puse cu toată bunăvoința la dispoziție de Academia de Inalte Studii Comerciale și Industriale. Gazda și-a clădit de-atunci un palat monumental, dar Institutul a urmat-o și acolo. Numai ridicarea unui local propriu, care se pare că este foarte apropiată, l-ar putea face să-și schimbe lo-cuința. Aceasta ar însemna însă atunci o măreață și vrednică încununare de activitate.

Tot în Decembrie 1921 începea întâiul ciclu de conferințe al Institutului Social Român, cu 25 de prelegeri publice despre problema problemelor acelor ani, reforma Constituției. Era în sfârșit realizarea acelu contact dea-

dreptul cu publicul, mai viu și mai ușor de controlat în urmări decât revista și cartea, pe care Asociația și Institutul îl visaseră și îl puseseră la locul de cinste în statute, adevărata școală liberă de științe sociale, atât de îmbrățișată și de rodnică timp de zece ani, până când mijlocul, folosit și popularizat prin imitație de alții, și-a dat pentru Institut totul și a putut fi înlocuit treptat prin altele. Oameni dintre cei mai deosebiți ca pregătire și ca păreri, s'au urmat la aceeaș tribună, Nicolae Iorga și D. Gusti, Al. Vaida Voievod și Iuliu Maniu, Vintilă Brătianu și Al. Marghiloman, Gr. Iunian și Virgil Madgearu, I. G. Duca și V. Goldiș, Octavian Goga și C. Argetoianu, Mihail Manoilescu și I. Grigorovici, Mircea Djuvara și C. Rădulescu-Motru, I. Răducanu, Simion Mehedinți, Al. Tzigara-Samurçaș, Emil Racoviță, I. Simionescu, G. Ionescu-Sisești, Andrei Rădulescu, G. Țițeica, Gr. Antipa, G. Tașcă, C. Garoflid, Anibal Teodorescu, I. Nistor, M. Sarnielevici, D. Negulescu, I. Micescu, pe lângă atâția străini de vază, W. Sombart, J. Shotwell, H. Truchy, Albert Thomas, Hjalmar Schacht, W. Rappard, C. Bouglé, Ch. Rist, H. B. Butler ; atâtea probleme dintre cele mai actuale, dar de atâtea ori nu dintre cele mai ușor de urmărit, ca însăși Reforma Constituției, sau Doctrinile Politice, sau Politica Externă, sau Viața Socială în România de după războiu, Capitalismul în viața socială, Orașul și satul, Politica culturală, Experiența politică și socială contemporană, Federalizarea Statelor europene, Influența depresiunii economice mondiale în România, sau Securitatea colectivă și revizionismul au adunat un auditoriu credincios, de mii și mii de oameni, în sala și la ora atât de populare de atunci, Aula Fundației Regale Carol I, Dumineca la 11 dimineața, din Noemvrie sau Decemvrie până în Maiu sau Iunie, după lungimea ciclului.

În acelaș 1921, Institutul Social Român era proclamat membru asociat de „Société d'études législatives” din Paris. După acțiunea din țară, începeau acea colaborare și recunoaștere din partea societăților de specialitate străine, care au dus an de an la legături și manifestări de adevărată solidaritate științifică internațională.

Dacă am socoti perioada eroică a Institutului, din 1918 sau chiar mai de vreme, din 1913, până în 1921, anul când el s'a limpezit, s'a deslipit de contingențele de ordin istoric și și-a primit numele ; perioada de organizare anul 1921 ; perioada creatoare trebuie pusă dela sfârșitul acestui an până în 1933, iar cea din urmă, perioada de înrâurire, de-atunci încoace. Firește că și clasificarea noastră, ca orice clasificare, urmărește mai mult o mai ușoară îmbrățișare a unui material de fapte și a unui timp, decât închide și lichidează o realitate. Chiar când hotarele propriu zise între epoci se pot muta și uneori pot părea că se suprapun, grupele mari rămân însă bine așezate. Dovezile în sprijin credem că vor fi în cele din urmă destul de convingătoare.

Perioada creatoare a Institutului Social Român se deosebește printr'o activitate felurită și puternică în toate domeniile deopotrivă, în care își propusese să lucreze. Acum își câștigă el dreptul la acea prețuire care îi înconjură astăzi numele, faptele și membrii, atât în țară cât și în străinătate. Lucrare de caracter științific în secții sau lucrare de răspândire a cunoștințelor sociale prin conferințe sau publicații, una și alta se urmează paralel, cu un avânt tot atât de însuflețit din partea oamenilor de studiu și a publicului.

Numărul secțiilor a ajuns treptat până la 13 ; pe lângă cele amintite secția de politică externă, secția de bibliologie, secția de studii feminine, secția de urbanism, secția de statistică. Din studiile și discuțiile lor au ieșit proiecte de legi, buletine de secții, monografii sau articole publicate în organul Institutului Social Român. „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” și mai ales acel spirit de seriozitate și bună înțelegere științifică, cu destule și vădite urme în viața socială și politică a țării românești în tot acest răstimp. Pătrunși la cele mai înalte locuri, în știință sau la cârma Statului, membrii Institutului n'au uitat școala prin care trecuseră și nu s'au sfiit s'o mărturisească la orice prilej.

Intâiele cercetări de politică socială aici s'au făcut, și

întâiele texte pentru o legiferare a unei mai bune vieți a muncitorului așisderea, ceea ce a dus la legături strânse cu Biroul Internațional al Muncii, care a privit dela început Institutul ca un reazăm. Amândoi directorii Biroului, când au venit în România, dela tribuna Institutului au cerut să-și spună țării părerile și dorințele. Când a fost vorba de numit un reprezentant al Biroului, el a fost ales dintre membrii Institutului și a rămas de mulți ani neschimbat acelaș.

Întâia oară când s'a vorbit despre Consiliul Legislativ, cu adausul că membrii Institutului, îngrijați mai cu seamă de lipsurile tehnicii juridice într'o vreme de nestăvilită legiferare, credeau că trebuie să ajungă să lucreze ca o simplă secție a lui, în sânul Institutului s'a vorbit. Luarea a-minte a secției juridice s'a îndreptat asupra celor mai însemnate legi și coduri, cercetându-le, îndreptându-le. Fie ca aleși ai Parlamentului, fie ca oameni cu rosturi încă și mai hotăritoare, membrii Institutului au putut de foarte multe ori să folosească deadreptul rezultatul discuțiilor în comun sau chiar să-și însușească în întregime idei și texte ale secției juridice. De aceea, atât alcătuirea cât și activitatea acestei secții au stat la locul de frunte și au fost o mândrie a Institutului Social Român exact atâta timp cât a ținut furia de legiferare legată de noua întocmire a Statului, ca să intre apoi într'un făgaș normal. Încă o dovadă de legătura, în programul de lucru al Institutului, dintre preocuparea teoretică și aplicarea datelor ei la realitatea imediată socială. Când în sfârșit Consiliul Legislativ s'a înființat, contactul cu el era firesc să se păstreze strâns și înviorător.

În secția cooperativă s'a cercetat pentru întâia oară, nu numai ca valoare și documentare a unei experiențe economice, la fel ca oricare alta, ci ca un principiu de mai bună așezare a vieții și a societății, cooperația. O întreagă școală de cercetători s'a pregătit aci, conducători ai mișcării sau titulari ai unei noi catedre de învățământ superior.

Legislația agrară și toată armătura omenească de mare

specialitate de care aplicarea ei a avut nevoie, au căpătat din mediul Institutului îndreptări netăgăduite. Un studiu, al înfățișării noi luate de această ramură de bogăție și de viață a poporului român, n'ar fi deplin, dacă ar uita să pună în cumpănă ceace au dat secția agrară și specialiștii de întâia mână, cari o alcătuiau.

În secțiile economice s'a arătat, între altele, însemnătatea metodei statistice și întâiul recensământ al populației după războiu, rupt cu atâta luptă guvernanților, este un merit atât de limpede al Institutului, încât președintele lui a fost chemat să dea, împreună cu specialiști și tehnicieni, directivele, și un membru, să-l organizeze și să-l execute.

Înainte să cunoaștem și să vie primarii creatori, secția de urbanism a pus în discuție, cu o participare care n'a fost numai a membrilor, îmbunătățirile de ordin general edilitar și estetic, neapărat cerute de o Capitală de mare țară, cu atâtea noi provincii convergând acum spre ea, pline de amintirea altor capitale mai îngrijite, și năvălită de o populație mereu în creștere. Ca un răspuns la munca lui mai largă de bine obștesc, dar poate că și pentru asemenea preocupări speciale și privind-o deadreptul, primăria Capitalei a dăruit Institutului un teren în cel mai bine așezat punct al orașului, unde el se pregătește să-și înalțe un local.

Secția culturală a luat încă dela început în cercetare problema reorganizării învățământului de toate gradele, cu un spirit care să fie cât mai mult al vremii și al pământului. Problema culturii, atât a celei creatoare cât și a celei populare, a adunat în jurul ei cele mai bune puteri pe care le avea Institutul. De aceea, când a fost vorba de lucrat un proiect de lege de organizare culturală a fost chemat, ca un lucru dela sine înțeles, președintele Institutului Social Român împreună cu câțiva membri ai lui; când a trebuit să se găsească un înțeles mai adânc radio-difuziunii și să i se dea o întocmire cât mai potrivită cu el, Societatea a chemat în fruntea ei pe președintele Institutului Social Român.

Acelaș lucru cu secția de politică externă, care a cercetat cu îndrăsneală și a popularizat pentru întâia oară cele mai gingașe și mai ezoterice probleme de politică internațională ; cu secția bibliologică, unde în deosebi problema unei mari biblioteci sociale românești a dus la propunerea străngerii la un loc a tuturor bibliotecilor de autorități publice din București și la cercetarea celei mai bune metode și organizări, iar problema bibliotecii populare a premers unele acte de guvernământ foarte bine venite ; acelaș lucru și cu secția de studii feminine, care, pe lângă latura teoretică, a văzut inițiativa de acțiune socială a unor membre, cum a fost aceea a întâii școli superioare de asistente sociale, cu participare covârșitoare la directive, a președintelui Institutului, iar la realizare și în corpul profesoral, a membrilor.

Secția sociologică a putut în cele din urmă, după tot felul de lucrări pregătitoare, să-și însușească și să ducă mai departe acțiunea monografică la sate, începută cu membrii Seminarului de sociologie dela Universitatea din București, sub conducerea titularului catedrei, care era și președintele Institutului .Un nou sistem de sociologie și o nouă metodă de cunoaștere a satelor au fost așezate la temelie Institutului Social Român, ca o consfințire și ca o chezășie de viață pentru toți membrii lui și pentru toți străinii veniți să afle o îndrumare. Institutul apărea în felul acesta ca făurarul de astăzi și depozitarul de mâine al științei națiunii. Ca o undă de înviorare a trecut peste toate secțiile. Institutul pornea la lucru nou, cu pașii tineri și încrezători din întâia zi.

Încă din întâiele timpuri, cele mai multe secții și-au avut buletinele și publicațiile lor proprii. Așa au ieșit și au ajuns destul de cunoscute și de citate Buletinul secției juridice și Buletinul secției industriale, Buletinul secției cooperatiste și Buletinul secției bibliologice. „Arhiva”, organul Institutului, nu le putea mulțumi trebuințele din două pricini : întâiu ,pentru că apariția la trei luni, sau chiar mai rar, în cazul numerelor duble și triple, lua toată actualitatea unor chestiuni cu totul curente, ca interes de opinie publică sau

obiect de legiferare ; și al doilea, ea nu putea să reproducă până în amănunt discuțiile și hotărârile de secție. De altfel Buletinele rămâneau o întregire firească și trebuitoare a secțiilor și răsfrângeau o activitate numai a Institutului, pe când „Arhiva”, ca și conferințele publice, cu caracterul lor de tribună pentru cei mai pregătiți într’o ramură de cercetare, fie că erau sau nu membri, intrau în cea de-a doua formă de manifestare, colaborare, sporire a frontului de lucru și întreținere a eficacității cu puterile, care de multe ori înțelegeau să stea pe dinafară. Institutul Social Român întrebunța o metodă, care fără să jicnească pe membri, măgulea și pune la treabă, alături de ei, pe ceilalți. Datorită puțin și acestei metode roadele lui au fost atât de neașteptate.

Publicațiile Institutului au fost dela început, și s’au păstrat până astăzi, de două feluri : periodice și monografice. În fruntea celor dintâi se așează „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”.

Ceeace a însemnat „Arhiva” pentru Institut se vede mai cu seamă acum, când colecțiile atâtor ani se înșiră voluminoase pe rafturi ca o adevărată bibliotecă. Iată, nu mai puțin, în desfășurare, de zece mii de pagini, iar, ca preocupări, toate problemele sociale ale României și culturii contemporane ! Cei cari ar fi porniți să-i micșoreze locul în istoria celor mai frământate și, de ce să n’o spunem, celor mai eroice silințe pentru găsirea unei limpeziri, sau chiar s’o dea deoparte, n’au decât să-i răsfoiască încet paginile pline de grele întrebări, de bune gânduri sau de nesfârșită informație. Se va trezi foarte curând schimbându-și părerea. Dar nu vrem să ne oprim aci asupra rostului „Arhivei” în dezvoltarea științelor sociale sau în îndrumarea opiniei publice din România, ceeace ar ieși din orizontul rândurilor de față și poate și din mijloacele noastre. Vrem, în schimb, și putem să mărturisim ceeace a fost „Arhiva” pentru Institutul Social Român. Institutul nu se poate închipui fără revista lui. Parafrazând expresii întrebunțate cu alte prilejuri, se poate spune fără niciun retorism că, dacă tot ceeace a făcut Institutul și

chiar el însuși s'ar pierde, dar s'ar păstra „Arhiva”, cercetătorii cari ar vrea să înțeleagă fenomenul și fapta lui, n'ar mai avea nici o greutate. „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” n'a fost numai organul prin care se rostea Institutul Social Român, așa cum s'ar fi putut rosti și s'a rostit prin alte publicații și mijloace, ci întruparea lui vie, coborîta și trăitoare între noi. De aceea, problema sau primejdia întreruperii revistei, ivită de câteva ori în împrejurările grele materiale sau spirituale, prin care a trebuit să treacă și Institutul, a servit mai mult ca o biciuire a energiilor, o clipă șovăitoare. Toată lumea își dădea seama că moartea „Arhivei” n'ar fi făcut decât s'o vestească pe a Institutului sau că, în tot cazul, Institutul fără „Arhiva” ar fi putut să fie ceva mai bun sau ceva mai slab, dar n'ar mai fi fost „Institutul”.

În afară de monografiile întâilor ani, cu un caracter de cele mai multe ori de mare actualitate, ca de pildă : Participarea la beneficii, Probleme de politică de bancă în România, Magistratura, Casele de pensuni ale întreprinderilor particulare și asigurarea funcționarilor, Organizarea comerțului exterior în epoca de tranziție, Reforma agrară în diferite ținuturi ale României, și de aceea astăzi de o valoare mai mult bibliografică, Institutul a publicat în volum, adesea cu note, comentarii și anexe, câteva din ciclurile de conferințe publice. Ele au găsit cea mai bună răspândire și cel mai trainic răsunet, pentru că tratau cele mai tulburătoare probleme ale timpului, prin cei mai buni cunoscători sau mănuitori ai lor din cel mai cuprinzător și îndrăzneț punct de vedere. Noua Constituție a României și nouile Constituții europene, Doctrinile partidelor politice, Politica externă și Politica culturii sunt ca patru stâlpi de orientare. Niciodată până la ele tiparul românesc nu ne dăduse asemenea cărți. Ele rămân publicația caracteristică a Institutului Social Român din perioada lui creatoare. Ceeace se verificase în cuprinsul unei săli cu un public destul de pregătit și de pretențios, era trimis, după acest examen, să facă în voe înconjurul țării și să-și deschidă loc în biblioteci și pe mese de studiu. Era ca un întâiu

volum de enciclopedie socială, puternic de toate cele peste 2000 de pagini ale lui, și mai ales de toate numele, de-atâtea ori de strălucire unică, dela noi și din străinătate, ale colaboratorilor. Și erau și ca întâii pași de mare încredere și de conștiință sigură a propriei meniri și puteri, pe cari Institutul îi făcea în politica și în cultura românească.

În acelaș răstimp, Institutul avea dela membrii săi și alte semne de prețuire, care înseamnău noi și neprevăzute rosturi. La 27 Martie 1922, președintele primea dela d. Inginer Mihail Manoilescu, o scrisoare în care, ca membru al Institutului, „își lua libertatea să-i aducă la cunoștință că :

a) pune la dispoziția Institutului într'un cec alăturat suma de 8.000 lei pentru completarea bibliotecii și cheltuieli de imprimare, și b) oferă aceluiaș Institut suma de 80.000 lei în efecte Imprumutul Unirii 1919, cu dobândă fixă de 5%, din ale căror cupoane să se acorde anual un premiu indivizibil de 4000 lei celui mai bun studiu original asupra oricărei chestiuni din domeniul economiei industriale în România". Astfel lua ființă Premiul Inginer Mihail Manoilescu.

La 1 Mai 1926, o altă scrisoare, de rândul acesta din partea unei membre a secției feminine, d-na Elena Romniceanu, cerea instituirea unui nou premiu. Întâiele ei trei alineate sunau astfel : Prin pierderea de toți plânsei Bucura Dumbravă, mi-a venit mie, prietenei, îndrăsnesc să zic, celei mai apropiate, sarcina să dau o cât mai bună întrebuințare averii rămase. Dintre așezămintele de cultură, care au avut-o ca membră sau intrau în preocupările ei și puteau să aibă un mic legat pentru amintire, mi-am dat seama că nu putea lipsi Institutul Social Român. De aceea, vă rog să primiți propunerea mea ca Instituția să întocmească un premiu, numit Premiul Bucura Dumbravă. Cred că un subiect general de etică ar fi potrivit atât cu scopurile urmărite de Institut, cât și cu problema de căpetenie a civilizației noastre și cu gândul statornic al celei care dă numele acestui premiu. Dau în acest scop 20.000 lei anual. Suma aceasta reprezintă o bună parte din venitul într'un an al cărților scrise de Bucura Dumbravă.

Am crezut că premiul capătă, prin alimentarea lui din acest venit, un înțeles simbolic ! Din opere scrise odată cu iubire, să iasă alte opere scrise cu iubire, și vechiul cuvânt liturgic : „Lumină din Lumină” să-și afle la adăpostul Institutului o nouă adevărare. M'aș bucura dacă data când se dă acest premiu ar putea fi luna Ianuarie în care Bucura Dumbravă a intrat cu partea muritoare în pământul dintre trei continente, dela Port-Said”.

Dar, chiar după înșirarea atâtor fapte, care nu s'a putut face fără să se lase multe altele pe dinafară, Institutul Social Român ar rămâne numai fragmentar cunoscut, mai cu seamă în posibilitățile lui, dacă nu s'ar aminti, fie și în treacăt, de alte două forme originale de activitate : organizarea în țară de Institute regionale și organizarea de legături cu străinătatea.

Încă din 1919, dovadă că Institutele Sociale intrau în programul nescris al Asociației de-atunci pentru Studiul și Reforma Socială, ca o urmare firească a lucrării de cercetare și de cunoaștere a țării, care se punea la cale, Vasile Pârvan, ajutat de N. Ghiulea, luaseră inițiativa înființării unei secții pentru toată Transilvania, la Cluj, pe lângă Universitate. Incercarea s'a oprit pe loc, poate pentru că era prea timpurie, dar poate și pentru că era începută după vederi, părăsite mai târziu de Institut. De câte ori a fost vorba după aceea de întemeierea unor filiale regionale, Institutul a înțeles să lase întreaga inițiativă localnicilor, cari știau mai bine decât oricine, nu numai trebuințele colțului lor de țară, dar și mijloacele de împlinire. Citiind astăzi cuvintele lui Pârvan n'avem numai fiorul omului care s'a dus și atât de prieten al Institutului, dar și fiorul depărtării dela formula mai mult legislativă și polemică a începuturilor până la opera de construcție liniștită și mult mai bogată de mai târziu : „D. V. Pârvan a arătat împrejurările în care s'a alcătuit la Iași în primăvara anului 1918 „Asociația pentru Studiul și Reforma Socială”. Incercările prin care trecuse țara și neamul, care a avut parte de o organizare legislativă improvizată și departe de realitatea socială, și de o administrație fără pregătire spe-

cială, și simț de răspundere, și prin urmare abuzivă și anarhică, au hotărît pe un mănunchiu de puteri tinere, specialiști chemați în cheștiile sociale, să ia atitudine fățișă și să ceară în mod public ruperea cu o tradiție nenorocită. Ei urmăreau ca legile care se dădeau țării să nu mai fie creațiile de moment ale unei politici improvizate, ci rezultatul unor studii amănunțite ale stărilor și necesităților reale și ca administrația să se dea în seama specialiștilor cari să facă din cariera lor un apostolat”.

În 1932 fruntași ai vieții științifice și sociale românești din Timișoara, la care s'a adăugat Aradul, au hotărît să înființeze un Institut Social al Banatului și al Crișanei. Ei au cerut dela început să lucreze în cadrele Institutului Social Român, cu statutele și ca o filială a lui. S'au grupat în secții pe specialități, stăruind în cea mai mare parte asupra întrebărilor locale, și ca o dovadă a fost luarea în cercetare a problemei bănățene atât de îngrijitoare a depopulării satelor românești din regiune, și au scos o revistă documentată bine scrisă și de o foarte frumoasă înfățișare tehnică. Atunci când Fundația Culturală Principele Carol a trimis în țară echipe de lucru studențești, Institutul Social Banat Crișana, care căutase încă mai dinainte să aibă membri de-ai săi în expedițiile monografice ale Institutului Social Român, s'a grăbit să organizeze întâiele cercetări de acest fel în satele bănățene. Pregătite cu grije și date pe mâna unor specialiști tot pe atât de încercați pe cât de însuflețiți, ele au izbutit peste orice așteptări și au stărnit la expoziția anuală a echipelor studențești prețuirea deosebită a Suveranului pe lângă luarea aminte cea mai vie din partea publicului. Aproape același lucru s'a întâmplat, abia ceva mai târziu cu Institutul Social al Basarabiei dela Chișinău. Provincia de peste Prut, atât de vitreg părăsită pe timpul celor o sută de ani de stăpânire străină, s'a împodobit deodată, nu numai cu o viață universitară, dar și cu un asemenea institut de cercetări și de faptă românească. Tot ce are Chișinăul mai bun s'a strâns la chemare și a început un lucru plin de făgăduieli. Credința nezdruncinată în urmările fericite ale acțiunii

Institutului, spiritul de organizare și râvna de muncă a d-lui Grofșoreanu la Timișoara și a d-lui Pan Halippa la Chișinău, cei doi președinți, sunt cea mai sigură cheazășie că treaba începută este într'adevăr temeinică. Programul Institutului se apropie de realizare prin aceste unelte, regionale, venite dela sine să se pună în slujba lui, pentru că ele ușurează acea cunoaștere a țării, până în adâncurile ei, care singură poate face cu puțință îndreptările așteptate.

Legăturile cu străinătatea s'au urzit în chip firesc, îndată ce Institutul Social Român a început să fie cunoscut ca o asociație de cercetători ai științelor sociale în România. Ele au luat formele cele mai deosebite, dela cererile de lămuriri prin corespondență și schimbul de publicații până la participarea la congrese sau la expoziții internaționale, la invitarea de conferențieri străini la noi și de conferențieri români în alte țări, la trimiterea de studii pentru „Arhiva”, la primirea de oaspeți și de observatori, la proclamarea de membri corespondenți sau de onoare și chiar la acordarea de subvenții. Institutul a ajutat pe această cale ca țara să fie mai bine cunoscută și mai drept judecată în străinătate decât înainte și ca știința noastră socială să fie rodită de colaborări strălucite, care fără el n'ar fi avut loc. S'a realizat astfel o solidaritate științifică internațională în care Institutul Social Român a primit din ce în ce mai mult rosturile unui membru prețuit și indispensabil. Astăzi am ajuns atât de departe încât în toate chestiunile care privesc ființa și activitatea Institutului părerea lui să fie neapărat cerută și experiența folosită cu recunoștință.

Amintim dintre așezămintele străine pe acelea cu care Institutul Social Român a avut legături sau a conlucrat mai strâns : Institutul Solvay din Bruxelles, Institutul de Folklore Brabançon tot de-acolo, Institutul Intermediar de Drept Internațional dela Haga, Royal Institute of Foreign Affairs dela Londra și societatea Fred. Le Play tot de acolo, Institutul Internațional de Drept comparat dela Lyon, Institutele Sociale dela Praga și Brno și Institutul social polonez, Institutul Internațional de Sociologie dela

Paris și Societatea de sociologie dela Geneva, Dotația Carnegie pentru pacea internațională și Fundația Rockefeller. Fundația Rockefeller a plătit atât de mult serviciile pe care le aduce Institutul Social Român, vizitat în nenumărate rânduri de reprezentanți de seamă ai ei, încât i-a acordat o subvenție destul de însemnată timp de trei ani, a urmat avizele lui pentru trimiterea de bursieri români la studii în Statele Unite sau în alte țări și a tratat cu el înființarea la București a unui mare Oficiu de documentare pentru întreg Sud-estul Europei, Oficiu pe care ar fi urmat să-l organizeze și să-l conducă Institutul Social Român. Printr'un schimb de scrisori din 1933 între Institut și d. G. L. Duprat, Secretarul General al Federației Internaționale a Societăților și Institutelor de Sociologie, „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” a ajuns în anul XII organul, nu numai al Institutului Social Român, dar și al acestei Federații.

Dar cu această faptă și poate că și cu altele înșirate până aci Institutul Social Român a intrat într'o nouă perioadă de viață, care este perioada lui de înrâurire. Munca și creațiile lui nu mai sunt, după cincisprezece ani de stăruință și de afirmare, numai ale lui, ci încep să ajungă un bun al celor mulți. Institutul nu este numai cunoscut, dar și recunoscut. La doctrina sau la metodele lui vin cu încredere instituții publice și particulare sau personalități studioase, iar la colaborarea membrilor se face tot mai desori apel. Când președintele Institutului Social Român a primit sarcina plină de răspundere, de Ministru al Instrucției, Cultelor și Artelor, atât cât a ținut acel loc a lucrat ca un sociolog și ca un om care ducea cu sine meditațiile și experiența în domeniul culturii nu numai a sa, dar și a așezământului înființat și condus de el. Toată activitatea Ministerului a simțit o înviorare de gândire nouă și de imbold spre alte îndrumări, cari, în ultimă analiză, duc la Institut și la spiritul creat de Institut. Proiectele de legi care s'au pregătit atunci, al învățământului primar și al organizării culturale, oglindesc și unul și altul, cu nenumăratele lor inovații, acest spirit, lucrările de documentare și

de statistică puse la cale cu acelaș prilej, într'o măsură și după criterii nebănuite mai înainte, descopereau o metodă care le era curentă tuturor membrilor Institutului. Institutul făcea operă de guvernământ, așa cum s'a mai întâmplat, de altminteri și cu alți membri ajunși în aceleași posturi de comandă și înțelegând să aplice tot ceea ce școala științifică din care făceau parte elaborase și experimentase.

În nimic nu se vede însă mai limpede caracterul și puterea acestei epoci de înrâurire decât în legătura care s'a făcut între pilda Institutului Social Român și acțiunea la sate a Fundației Culturale Principele Carol. Încă din 1930 M. S. Regele binevoia să primească președinția de onoare a Institutului, iar în 1934 a numit pe d. D. Gusti, președintele activ, director general al Fundației Culturale Regale, întâia născută și poate cea mai dragă. De când se schițează în 1921, întâiul plan al unei case a Culturii Poporului, gândită până în amănunt de Principele Moștenitor Carol, ca o unealtă de ridicare a țării după războiu, dar realizată numai treptat și fragmentar, președintele Institutului Social Român fusese chemat ca s'o organizeze și s'o conducă. Drumul era de-atunci deschis. Acum venise prilejul recăștigării unui timp pierdut și al îndreptării marii încrederi regești pusă în omul de știință. De aceea, când M. S. Regele Carol II a luat hotărîrea să se lucreze deadreptul între țărani, prin echipe studentești cu un program menit să pătrundă și să deslege problemele de căpetenie ale obștei românești, experiența de ani de zile a Institutului Social Român s'a arătat ca un adevărat rezervor de adevăruri, de constatări și de metode, din care se putea lua cu mâini pline.

Multă lume nu s'a dumirit nici până azi de avântul și de rezultatele date de această acțiune, înjghebată numai într'o lună de zile și ajunsă numaidecât, pentru noi, un sistem de însănătoșire materială și morală a satelor, iar, pentru străini, o politică culturală originală de țară agrară vrednică să fie urmărită la fața locului, din pricina învățăturilor pe care le poate cuprinde și pentru alții. Cel ce

leagă însă, prin președintele lui, activitatea științifică a Institutului de acțiunea culturală a Fundației, înțelege fără nicio greutate. Suntem aici în fața unui caz clasic de colaborare între pregătirea teoretică și aplicarea pe teren. Acelaș lucru, când s'a înființat întâiul Muzeu al satului în România, pentru care n'au fost nevoie, spre nesfârșita uimire a tuturor, punând la socoteală case de piatră și de cărămidă de zidit, biserici vechi de transportat din fundul Maramureșului și de reclădit la București, fântâni și cherhanale dobrogene, mori de vânt basarabene, înzestrare de gospodării țărănești întregi, dela cea din urmă lingură de bucătărie până la oaia din grajd și la perechea de țărani în casa locuită, n'a fost nevoie, pentru toate acestea și ca să se înfiripeze imaginea deplină a țării în mai multe zeci de exemplare, decât numai de trei luni. Se uită însă că îndărătul unei asemenea silințe, cu neputință de dus la capăt de altcineva, se afla chezașia Institutului Social Român și munca migăloasă premergătoare, supravegheată cu grijă, a Fundației Culturale Principele Carol prin echipele studentești, inspectorii și mai ales directorul ei general. De altminteri, pe acest drum, plin de atâtea surprinderi, nu s'au călcat decât întâii pași. Un orizont nesfârșit se deschide înainte.

Tipăriturile Institutului au primit ele însele o nouă înfățișare în această perioadă. Lăsând la o parte Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, ajunsă ea însăși organ național și internațional, acum a luat naștere Biblioteca de sociologie, etică și politică. După monografiile întâmplătoare dinainte sau după punerea în circulație a textului conferințelor publice, s'a trecut acum la o prezentare programatică a sistemului de sociologie al școlii dela București, care își are firește latura lui de catedră, dar Institutul Social Român se fălește că-i aparține în cea mai mare parte, cu atât mai mult cu cât el însuși nu este decât o creație și o exemplificare a lui. Dacă studiile și contribuțiile din această bibliotecă, cele mai multe în legătură cu activitatea de până acum a președintelui, ca volumul reprezentativ, Sociologia militans, un întreg program nu-

mai prin titlu, sau cu activitatea monografică a colaboratorilor crescuți de noua școală, avea rostul să răspândească între oamenii de cercetare o nouă doctrină și un nou țel al științelor sociale, o altă publicație trebuia să răspundă la o altă trebuință, tot așa, dacă nu mai însemnată. Este astăzi o întreagă lume în țară, de învățători, de preoți, de oameni de administrație, de studenți, de studiosi practici sau de cititori obișnuiți, cari sunt dornici să afle, într'o formă și cu un material îndeosebi de fapte și, prin urmare, mai la îndemâna ei, ce se gândește în secțiile Institutului, ce se pune la cale de membrii și de conducătorii lui și ce îndrumări dau toate instituțiile care lucrează în spiritul de-acolo. Pentru mulțumirea acestei trebuințe, de popularizare largă și de propagandă luminată a științelor sociale și mai ales a aplicării lor în cunoașterea țării și a satului românesc, a început să iasă revista lunară, foarte bine primită, „Sociologie românească”. Din nou un titlu, care este, în acest al doilea domeniu, un întreg program. Sunt toate, unde ale acelei epoci de înrâurire, despre care am vorbit și care se răspândesc fără întrerupere până de parte.

Ajunși la capătul acestor considerații rezeși și mai mult de enumerare istorică despre Institutul Social Român, scriitorul, ca și cititorul lor, simt că trebuie să mai lipsească ceva și că lămurirea nu este întreagă, atât a construcției cât și a bogăției de gânduri și de nădejdi pe care o adăpostește. Pentru că nimic nu s'ar fi putut îndeplini, dintre cele înșirate aci, fără personalitatea, de cugetător și de organizator, a președintelui Institutului Social Român și de aceea, fără el, într'un studiu despre instituție ca și în viața acestei instituții, lucrurile rămân tulburi și nelegate. Acel portret cere însă alte puteri, dacă nu cumva cea mai bună zugerăvire a cui va nu este tocmai aceasta, încercată în aceste pagini : scoaterea din vâlmășagul vremii, unde stau amestecate, a faptelor unei vieți, înlănțuirea lor și ținerea în lumină adevărată.

UN SAT DE MUSCELE : STĂNEȘTI

Dacă am fi să credem pe filologi, toate satele noastre de deal, cele mai bogate și mai mândre pe care le avem, cu cerul zimțat de culmi, cu livezile pline de poame mustoase și cu râul cântător și limpede printre case, ar trebui să fie niște sate de muncele sau, mai bine, de muscele. A fost adică o vreme, de neamestec al strămoșilor cu alte neamuri și cu traiu mai curat pe înălțimi, când cuvântul deal nu era cunoscut. Și în locul lui, dacă aveam nevoie să vorbim de un munte mai mic, ziceam cu toții și numai muncel. Când am coborât însă de vale și am dat de slavi, am împrumutat dela ei dealul care s'a întins pretutindeni și a scos din limbă și din țară muncelul. Din toate pământurile românești, numai pe plaiurile unde au venit întâii domni descălecători, cuvântul s'a păstrat neclintit și a fost simțit mai târziu ca destul de caracteristic în cât să dea numele unui județ. Muscelul are chiar în numele lui unul din cele mai mari drepturi la mândrie. În toată România nu este alt județ chemat mai românește și mai în legătură cu viața de toate zilele a oamenilor. Așa cum ies aici din trecut și te întâlnesc sprintene pe toate drumurile, fotele și iile tot altfel cusute și colorate ale femeilor, iese și acest cuvânt rar, ca o podoabă de aur rămasă dintr'o comoară veche în cea mai mare parte pentru totdeauna.

una risipită, și dă o înfățișare care e numai a lui, ținutului înalt dintre râul Doamnei și Dâmbovița.

Cuibărit pe aceste locuri, la jumătatea drumului dintre Câmpulung și Curtea de Argeș, și ca un popas și o treaptă a muntelui apropiat, se găsește satul Stănești. Pentru a dcua oară anul acesta Fundația Culturală Principele Carol a trimis între locuitorii lui o echipă de studenți și de tehnicieni, ca să lucreze timp de trei luni la îmbunătățirea împrejurărilor locale. E bine acum, când răsună cele din urmă lovituri de ciocan în pavilionul din Parcul Carol din București, unde numai peste puține zile se va deschide expoziția lucrărilor tuturor celor douăzeci și cinci de echipe ale verii trecute, să ne amestecăm printre pașii uneia din ele și să cunoaștem mai în amănunt, atât faptele ei, cât și viața unui sat românesc.

Ceeace izbește dela început, pe oricine intră în Stănești, fie că a venit dela Miazăzi, din Domnești, pe jos, prin zăvoiuul fermecat de pe valea râului Doamnei, sau a pornit deadreptul pe șoseaua mare care nu se oprește decât la Nucșoara sau la fostul conac de vânătoare al Regelui Ferdinand dela Bahna Rusului, sub munte, în hurducăturile unui autobus de curse, destul de obosit de drumurile zilnice, fie că a grăbit dela Răsărit, în căruță, pe sub pădure, din Slănicul vecin, este rostul precumpănit al apelor. Nu mă gândesc numai la râul Doamnei, care dupăce a curs în voe în lunca mai largă a Poenăreilor și Corbșorilor și s'a strecurat în Stănești printr'un fel de chee făcută de apropierea dealurilor, aleargă pe marginea satului, despletindu-se de bunăvoie sau abătut cu meșteșug prin iezături și răstoace de mori și joagăre. Văd însă toate văile torențiale, rupturile neașteptate din dreapta și din stânga, pe care, la orice ploaie mai bogată, se rostogolesc puhoaiete. Lucrări de două feluri: unele pe râpi, sădiri de păduri întregi, și altele, în vatra chiar a satului, încearcă să apere de prăpădul lor. Albiu uscate, îngrădite de împletitură de răchită, ocolesc prin spatele curților sau trec deacurmezișul șoseaua, așteptând să prindă în jghiabul lor și să ducă mai departe, în jghiabul mai cuprinzător al râului Doam-

nei, șuvoarele de pe coaste. Ele fac parte din înfățișarea satului și îl umplu cu un fel de așteptare și de veste a unei primejdii altminteri nebănuite, ca un clopot de înec, ridicat la toate răspântiile. Unele văi duc pietrării și bușteni și oamenii se feresc de ele lăsându-le drumul nezidit și nelucrat ; dar sunt altele, care vin cu nisip mărunț și îl aștern peste ogoare și livezi, pustiindu-le. Poate că Stăneștii înșiși au fost așezați acum vreo sută de ani înăuntru, pe una din aceste văi, Valea Lupului. nu atât ca să se fe-rească și să fie văzuți mai greu de tot felul de oaspeți ai drumului mare, cât ca să aibă să sufere mai puțin tocmai de scurgerea furtunoasă a ploilor de pe dealuri. Tradiția știe să arate un loc mai neted, cu pomi roditori și cu amintirea unei biserici, schit sau adăpost de închinare, astăzi destul de departe de sat și unde ar fi trăit oamenii de demult. Pentru că biserica de acum a fost începută la 1831 și e așezată pe un pinten la destul de mare apropiere de râul Doamnei, se poate crede că Stăneștii, dacă e adevărat că au fost mutați aici din altă parte, au trebuit să asculte de cunoscuta scoatere la linie, a generalului Kiselef, care a fost întâia încercare de sistematizare a satelor noastre.

De altfel, oamenii au dat și în numele așezării lor, dovada acestei trăsături deosebitoare. Stăneștii, cu obârșia atât de obișnuită, dintr'un moșnean sau Popă Stan de pe vremuri, cuprind în sine trei cătune : Stăneștii propriu ziși, cel mai mic din toate, dar cel mai bine așezat din punct de vedere administrativ, cu 467 de locuitori ; Pârâreștii, cel mai vechi și cel mai populat, cu 522 de suflete, și Poduri, cu 493. Nu se poate zice că acestea două din urmă nu mărturisesc destul de limpede, cătunul pârâurilor și cătunul podurilor peste ape, în ce cadru geografic au fost chemate să-și ducă viața. Niciunul din satele vecine sau de pe alte văi din apropiere, care sufăr cam de aceleași neajunsuri, nu s'au gândit s'o arate chiar din nume, cum au făcut-o cătunele noastre.

Locuitorii trăesc din puținele locuri de arătură pe care le au, trăesc din livezile de poame, prune, mere și nuci,

trăesc din vite, dar trăesc mai ales din apă. Apa aceasta, care prin belșugul și prin neastâmpărul ei, era parcă sortită mai curând să le strice, a fost pusă la treabă. Când la căderea serii, ieși uneori pe prispa cu garoafe și mușcate a casei muscelene unde stai, chemat de un zgomot de zurgălăi și de cântece, și vezi două sau trei căruțe trecând pe fugă numai cu flăcăi, cu felinarul de drum de noapte aprins la proțap, să știi că sunt bilarii porniți la munte. Tăerea pădurilor are oriunde, dar cu deosebire în aceste părți, ceva eroic, de luptă. E drept că munca e grea și istovitoare. Am auzit de pildă, în Stănești, că dacă întâlnești pe uliță cete de băeți întorcându-se acasă, să știi că cei roșcovani, drepți și ușori la pas, sunt ciobani dela stână, iar cei galbeni, slabi și obosiți, sunt bilarii, muncitorii de pădure. I-am văzut și pe unii și pe alții sus, pe înălțimi. Stăneștii, mai puțin încă decât alte sate de muscele, poate să fie închis în granițele lui administrative. Râul îl duce până la 30 și 40 de kilometri din vatră, prin moșiile și hotarul altor sate, în căutarea masivelor de brad și de fag. Oamenii se însoțesc în cete de șapte, opt, își iau câte un lot, învoindu-se, fie cu serviciul silvic al Statului, fie cu vreun proprietar de munte, și pornesc. Întâia lucrare e doborârea cu ferestrele și topoarele, a doua e coborârrea pe jghiaburile de piatră și darea la apă, a treia, urmărirea pe râu câteva zile și nopți în șir, până la depozitul și joagărul din vale, unde în sfârșit se face socoteala și împărțirea, ce-lalte, desplicarea mai cu seamă a șitei și încărcarea în căruțele scârțâitoare pentru târgurile dela câmp. Joagărele, mișcate de apă, tae la rândul lor buștenii și cărașia poartă pe oameni pe alte drumuri, încă mai lungi decât ce-lalte. Satul nu e decât un popas al acestor și altor călătorii. Apa, cu undele veșnic neliniștite, a dat ceva din trebuința de mișcare și din neliniștea ei, și oamenilor. Muscelenul în deobște, iar locuitorul Stăneștilor, după chipul și asemănarea lui, e un om umblat, care știe cum merge lumea, scotocitor, hotărât, crezând în sine mai mult decât în alții și gata oricând la descălecări oricât de îndrăsnețe și oricât de îndepărtate. Ceva din porunca trecutului, care e de curerire și de mândrie, trăește în fiecare.

Studentii, cari au venit aici, cu programul de lucru al Fundației Culturale Principele Carol, au trebuit să-și împartă lucrul lor, potrivit cu oamenii, în două ramuri, des-
tul de deosebite la întâia arătare, dar întâlnindu-se în cele
din urmă într'o singură ispravă. Cea dintâi mulțumea tre-
buițele de fiecare zi ale vieții și ale gospodăriei. Căuta-
rea bolnavilor, grija de sănătatea copiilor, sfaturile igie-
nice, împărțirea de medicamente au găsit aceeaș recunos-
cătoare și duioasă întâmpinare. Erezia că săteanul n'are
încredere în medic, așa cum n'ar avea încredere în știința
de orice fel a orașului, nu e decât o erezie, dovedită încă
și încă odată la orice nouă încercare. Întâia secție a orică-
rui cămin cultural de țară trebuie să fie dispensarul medi-
cal. În Stănești, fiind vorba de al doilea an de lucru, s'a
mai putut urmări și alt fapt, tot așa de însemnat. Căuta-
ții de anul trecut și care aveau nevoie de un tratament în
continuare, au venit ei singuri la vizită îndată ce au prins
de veste că medicul s'a așezat din nou în sat.

Agronomul, medicul de vite și maestra de gospodărie,
s'au dovedit cele mai bune și dorite ajutoare ale satului,
care este în bună parte o comunitate de muncă, simți-
toare la orice îi poate îndruma, ușura și spori atastă
muncă. Trebuiau văzuți băeții, unii alergați din alte sate,
cari au primit lecții de altoit pomii, și pe urmă s'au schim-
bat în altoitorii atător livezi, uimiți și ei și uimind și pe
alții cu destoinicia căpătată. Trebuiau văzute femeile și
fetele, gătind mâncări neașteptate din zarzavaturi foarte
cunoscute sau alegând pe gherghefuri, cu degetele lor ne-
maipomenit de istețe și de harnice, împletituri și desenhuri
nebănuite. Trebuiau văzuți oamenii la secarea unei adă-
pători de vite, un adevărat lac, pe islazul de pe deal, în
care apa stătută punea în primejdie cea mai însemnată a-
vuție a satului, când pe fundul gropii s'au arătat deodată
burueni și vietăți monstruoase, de nămol și de singură-
tate, ca într'o vrajă de babă descântătoare.

Teologul ajutat de cei doi preoți și ajutându-i a deștep-
tat un nou suflet în jurul bisericii, câștigând pe oameni ca
să dregă o clădire sfântă mai mult lăsată în părăsire. pre-

gătind un cor care să dea răspunsurile liturghiei, în toate zilele de Duminică și sărbători. Ca luminată de ne-numărate lumânări într'o zi de Inviere, biserica, scufundată puțin între acoperișurile și zidurile ei vechi, s'a desfăcut dintre celelalte case și a stat iarăși între oameni în sfințenia strămoșească. La sat credința e de multe ori ca o apă, care, ca să se păstreze mai limpede și mai rece, în loc să curgă la fața pământului, rămas cu spinii și cu șerpuii lui, se trage la adânc, de unde trebuie să știi însă s'o descoperi și s'o împarți însetaților.

Biserica din Stănești nu e mare nici făloasă, dar duce pe umeri viața de o sută de ani a satului. Numai muniții și râul sunt pe aici mai vechi decât ea. Un drum în podul de mult neumbat a dat la iveală un rând de icoane, scoase din întrebuințare și acoperite de o scoarță de fum de var și de umezeală. Când scoarța aceasta a fost curățată, s'au arătat cu un fior, ca un obraz al credinței de altădată, chipuri de sfinți sau întâmplări evanghelice, așa cum nu se mai zugrăvesc astăzi. Pe pupitrele dela strană se deschid câteodată cărți ale tipicului bisericesc, minee sau cazanii de învățătură, pe care stăpânirea vremelnică rusească a Regulamentului Organic, din zilele când aceste ziduri au fost ridicate, și-a pus pecetea celor doi vulturi albi ai ei. Cântărețul bătrân și cititor de chirilice parcă se îmbracă în naintea noastră în haina cu glugă a trecutului și vorbește de acolo, ascuns ochilor noștri, cu un Dumnezeu peste vremuri. Iar pe pereții dela intrare, în lumina puțină a ferestrelor înguste, stau neschimbați în culorile vii de apă de acum o sută și mai bine de ani, ctitorii sfântului locaș, îmbrăcați țărănește. În zeghi înflorite de sărbătoare cum nu mai sunt astăzi, ținând, cu aceeași statornicie, în mâinile lor, bisericuța făcută de ei și credința în Dumnezeu a acestei țări. Trebuie să umbli sute și poate mii de sate, dacă nu trebuie să umbli chiar mai multe țări, ca să poți găsi o a doua zugrăveală, mai frumoasă și mai zguduitoare decât zugrăveala uitată și neluată în seamă de aci.

Alți studenți, împreună cu învățătorii și cărturarii mai tineri sau mai vârstnici ai satului, au pus la cale acele adu-

nări, fie de consfătuire, mai ales cu bărbații, fie de petrecere, la șezători, cu toți locuitorii, în care obștea se reîncheagă și se arată cu toate însușirile ei. Trebuia văzută aceea întrunire în sala de ședințe a Primăriei când s'a cercetat mai chibzuit și mai documentat decât în orice comisie de specialiști, încercările de cooperatie locală, încă dinainte de războiu, cu toate nădejtile puse în ea și cu desamăgirile venite pe urmă. Ieșeau de acolo la iveală greșelile, atât ale oamenilor cât și ale legiuierei, și ieșeau mai cu seamă la iveală toate așteptările, pe care, în ciuda pagubelor de tot felul, oamenii le păstrează în această formă de organizare economică. Muscelul rămâne și astăzi un județ cooperatist, prin tot ceea ce oamenii se arată gata să scoată din vechea făgăduială. Și trebuia văzută deopotrivă o șezătoare de seară, cu participarea liberă a sătenilor din sală, în care se deosebea deodată fluerul îngroșat al cavaliului, ca pe vremea când peste Plaiul Oii de deasupra satului se îndreptau nenumăratele turme ale munților Făgărașului spre iarba și moina bălților Dunării, sau ghicitoarea ascuțită a vreunii Păcală, altminteri scufundat și neștiut în mulțime. Cel din urmă cor învățat, îl auzeam în altă seară, din întunericul care mă ascundea, cântat pe ulițe de doi flăcăi, întorși de la muncă, armonizat pe două voci, ca în țările unde muzica aceasta mai înaltă e la ea acasă și face parte din mirarea streinilor călători. Cinematograful aducea, dela noi sau din depărtare, minunile lui luminoase, marea și uscatul, munca și jocurile. Nu trebuie în sfârșit să se uite că ascultătorii alcătuiau ei înșiși și fără să-și dea seama, o curte aproape domnească, femeile mândre în ii și fote scăpărătoare, bărbații în haina scurtă neagră peste cămașa lăsată afară numai cât să se vadă cusătura ei de borangic, și în pantaloni grei de postav sau de aba gălbioară, copiii în cămășuțe și opinci, cu capul îmbrăcat în părul lung și cu ochii de cele mai multe ori albaștri, plini de prospețime și de râs. Dacă Domnii dela Curtea de Argeș, dela Câmpulung sau dela Târgoviște s'ar fi putut întoarce din istorie, ei s'ar fi simțit bine în mijlocul acestui popor, care e poporul depe vremuri, de oameni de curte, de jupânese

și de copii de casă. Nicăeri nu ai mai multă încredere decât aici, că un miez de suflet și de datini dela înaintașii noștri se păstrează curat peste orice schimbări și ne dăruiește făptura aparte, cu care dăm o înfățișare proprie și aceeași, gândurilor și întâmplărilor.

Învățătura, pe care o desprindem din toată lupta echipei studentești cu greutățile și lăsând deoparte rezultatele n'are nici ispita și nici meritul vreunei noutăți, dacă nu cumva nu e o ispită și un merit că a fost rostită numai la capătul unei îndelungi și cinstitute străduințe. Fiecare sat are nevoie, ca să se ridice și să ducă o viață vrednică de tot ceea ce se așteaptă dela el, de un mănunchiu de oameni pregătiți, prevăzuți cu mijloace și cu un program de lucru, de o voință de împreună muncă a locuitorilor și de un gând mai înalt căruia să i se închine. Cel puțin un medic pentru sănătate, un agronom pentru munca satului, un preot pentru îngrijirea de suflete, un învățător pentru ținerea în pas cu toate cunoștințele vremii, un bun primar pentru gospodărie publică. Noi am căutat să-i avem, alături de toate ajutoarele lor, până la 10 și 15, oriunde o echipă studentească a fost trimisă să lucreze. Mijloacele, medicamente, unelte, cărți, filme au fost puse la îndemână. Un program prelucrat până în cele mai mici amănunte, dar destul de mlădios ca să se potrivească oricăror împrejurări, a fost urmat cu sfințenie. Porunca din tîi și cea de pe urmă a fost însă câștigarea bunăvoinței satului și răspândirea convingerii între oameni că prin muncă, nu numai în gospodăria fiecăruia, dar și pentru gospodăria tuturor, se poate ajunge mai mult decât prin orice ajutor din afară. Iar gândul, mai presus de toate aceste îndemânări și concentrări de putințe, care ar putea să slăbească sau să fie greșit întrebuințate, este rostul cel mare al sateanului într'o țară de țărani ca a noastră și dragostea față de el a Regelui țării. Ctitorul Fundației, plecată după îndrumările Lui, ca să lucreze la sate.

În Stănești s'a lucrat și mai mult decât numai pentru gospodăria de toate zilele, tocmai pentru că oamenii sunt mândri și cu porniri mai răsărite decât în alte părți. Cine

trece pe șoseaua spre Curtea de Argeș, după plecarea din Domnești, vede ieșind din verdeață de cealaltă parte a văii, un adevărat palat, cu pridvoare pe stâlpi și cu ferestre mari cu arcade. E un local de cămin cultural pentru Stănești, cum nu sunt multe cămine culturale în țară. Pe unul din pereți va fi înșurupată o mare placă de bronz, cu numele locuitorilor morți vitejește, cum au știut să moară muscelenii, pentru țară. La câțiva pași de acolo, chiar în marginea râului Doamnei, la capătul unei mari întinderi netede, se ridică o altă clădire, aproape de acoperiș, baia de mâine a Stăneștilor. Locul din față, în care ea e încadrată, e stadionul și câmpul de serbări al satului, unde profesorul nostru de educație fizică a făcut o atât de bună treabă.

Poate fi mândră echipa de studenți și pot fi mândri toți localnicii de inimă, care au pus mâna. Zarea pe care se înalță toate aceste așezăminte nu e numai a unui sat, dintr'un județ dăruit, cum e Muscelul. Toată țara stă îndărătul ei, pentru că oriunde se vor cheltui silințe ca acestea și va fi o iubire asemănătoare, se vor putea ajunge îmbunătățiri la fel.

UN SAT DE APĂ : VĂCĂRENI

Intr'o zi din întâia săptămână a lui Iulie, o mână de oameni pornea din București spre un sat din Dobrogea ca să încerce să facă faptă dintr'un gând regesc. Era Echipa studențească trimeasă de Fundația Culturală Principele Carol în Văcărenii din Tulcea. Ea ducea cu sine un program de lucru pregătit până în amănunte, dar ducea mai cu seamă o însuflețire nouă. Toată această tinerețe avea dreptul să creadă, cu flacăra anilor ei, că după atâtea mărturisiri de dragoste și încercări de îndreptare mici și fără legătură între ele, ale iubitorilor de țărănime ieșiți din cărți, și după tot ce făcuse administrația încadrată în legi îndrăznețe, acum pentru întâia oară satul își primea vestitorii de mai bine. Studenții erau ei înșiși fii de săteni și se întorceau la vatră cu toată pregătirea și cu toată hotărârea să lucreze. Trei luni li se întindeau înainte, cu nenumeratele lor putințe. Erau nerăbdători să înceapă. Niciodată până la ei, asemenea organizații de muncă nu porniseră în țară.

Astăzi, când timpul acesta de însuflețire și de fapte a trecut, iar studenții sunt din nou la examenele și la cursurile lor, e cum nu se poate mai nimerit să cercetăm ceia ce a însemnat el atâta pentru satul Văcăreni, cât și pentru nădejdea pusă într'un asemenea fel de lucru. La capă-

tul lui trebuie să stea ridicarea vieții țărănești. În ce măsură e îngăduit să credem că ne-am apropiat de această năzuință? M'am amestecat între lucrători și am pus mâna la treabă, răsfoesc toate documentele, dările de seamă, cronicile, hărțile, tablourile, diagramele, fotografiile pe care le-au adus cu ei, și iată că, din amintiri și din date, se alcătuește o vedere destul de limpede și de îmbucurătoare a ceace s'a făcut.

Văcărenii a fost ales, între alte zece sate, ca o așezare omenească de apă. Pentru cine vine ca noi, întâiu pe șoseaua Ghecetului, printre sălciile îngroșate de umezeala pământului și printre revărsările Dunării, cu munții Măcinului înainte, vineți și crestați de bătrânețe, și mai târziu pe drumul de coastă care duce prin satele Jijila și Garvănul cu lunca dedesupt plină de oglinda bălților, jepșilor și gârlelor, departe până sub Galați și Reni, Văcărenii e așteptat într'adevăr ca un popas între ape. Oamenii au în ei ceva pescăresc, dela înălțimea uscățivă și ochii ageri, de atâtea ori albaștri, până la portul, cu haine întunecate și aspre, mai mult lipite de trup, și cu brăul lat și încins de multe ori, ca să ție bine șalele. Berzele încearcă să-și lucreze cuib până la turla bisericii cu hramul Sf. Nicolae, care e, alături de Sf. Andrei, ocrotitorul corăbierilor. Dar la o scormonire de mai aproape, stările par că s'ar descoperi altele. Din 395 de familii, câte numără satul, cu 2.164 de suflete, 311 sunt de plugari și numai 23 de pescari. Alături de cele 2.500 hectare, cât are locul de arătură, de livezi și de pășune, bălțile nu cuprind decât 510. Oamenii trăesc mai ales din munca pământului, din rodul livezilor, din creșterea vitelor și din tăiatul pădurilor. Numele însuși amintește cu totul de altceva decât de îndeletnicirea năvodarilor.

Cu toate acestea, cadrul geografic se răsbună și Văcărenii rămâne un sat de apă. Aproape toată viața oamenilor e hotărîtă și colorată de baltă. Gardurile sunt făcute din stuf. Ulițele, afară de șoseaua națională, sunt adevărate albie de șivoae, pe care apele, când plouă, se scurg rupând și înecând spre luncă. Femeile urcă și coboară

toată ziua la gărlă, de unde aduc nu numai apă de spălat, dar și apă de băut, în tingirile de aramă legănate în cobiliță și ocolind de multe ori cele șase fântâni ale satului. Când crește Dunărea și se varsă în baltă, vitele trebuie să plece de pe islaz și toată partea de jos a grădinilor și curților e înecată. Drumul la Galați se întrerupe. Din stufăriș și din ghioluri vin peste sat țăntării cari dau frigurile. Foarte mult din firea oamenilor, cari au tot timpul înaintea ochilor o zare de apă, fire mai dârză, mai de sine stătătoare și mai mândră, se bagă de seamă și la Văcăreni. Pot să nu așeze vintire, să nu arunce prostovoale și să nu tragă la năvoade decât 23 din ai lor, cu copiii și nevestele duse în baltă în 32 de bărci mari. Balta a fost mai puternică și și-a pus pecetea ei asupra întregului sat.

Echipa studentească s'a silit să se facă, în cele trei luni, una cu această viață. Ea avea în alcătuirea ei un student în medicină, alături de care a venit foarte curând un medic. Întâia ispravă a echipei a fost un dispensar așezat într'o oada fără altă întrebuințare dela primărie, pe care numai a doua zi dela sosire, localnicii au văzut cu mirare cum studentele o lipeau, o spoiau și o spălau, iar unul din studenți o dichisea cu medicamente și cu puțințe de consultații. Nu vreau să mă opresc nici la condica ținută zilnic și nici la tablourile statistice și la curbele lucrate după ea, din care s'ar putea urmări felul boalelor care macină un sat românesc de astăzi, și sutele și miile de căutări, de injecții, de intervenții sau de sfaturi medicale, care s'au dat de dimineață până noaptea ca să se zăgăzuiască acele boale. Mi-e mai la îndemână și-mi aduc aminte de mulțimea oamenilor din Văcăreni și din alte sate care se adunau și așteptau ca să-i ajungă rândul, înaintea ușei tainice de după care le putea veni sănătatea. Văd încă pe bărbatul tânăr speriat de întâia naștere a nevestei, care se repede în curtea cu bolnavi și cu nepăsători și vrea numai decât să ducă pe medic la el acasă. Sunt martor la frângerea de mâini a unei mame care avea un copil nebun, primejdios, între alți copii nevinovați. Toată lumea aceasta se încrede în știință și se îngrămădește la izvoarele ei de

viață. Nu e nevoie decât de un serviciu omenesc și priceput, ca să o aducă și s'o câștige. Chiar dacă nu toți se pot hotărî să urmeze un tratament lung și dureros și atâtia bat încă marginile, uitându-se și ispitind, pârția e făcută. Poate că săteanul se duce, atunci când îl are, mai grăbit la medic decât orășanul, și în tot cazul îl privește cu mult mai multă încredere, cu o încredere aproape religioasă, care e ea însăși o jumătate vindecare.

Dacă ne-am putut gândi, în organizarea medicală, la doi medici, unul care să caute, adică să îngrijească de boală, iar altul igienist, care să nu ne lase să ajungem la boală și să se îngrijească de sănătate, la sate se vede mai cu seamă câtă trebuință e de medicul social, care să-i cuprindă pe amândoi : omul care a venit la dispensar, trebuie urmărit și acasă, copilul care a trecut cu bine primejdiile nașterii, supravegheat, ca să nu fie răpus de celelalte, satul și gospodăria ținute neconținut sub ochi. Studentul medicinist al echipei a căutat să facă însuși o inventariere medicală a tuturor locuințelor și să pună într'o fișă sanitară fiecare gospodărie. Cu acest prilej, fiecare anchetă parțială s'a schimbat într'o lecție de igienă și de mai bună așezare a casei și a acaretelor.

Alături de medicul de oameni a lucrat medicul de animale. Satul Văcăreni are peste 4000 de vite de tot felul și aproape 7.000 de păsări, a căror bună stare privește foarte de aproape pe țăran. Un veterinar isteț, care se învoia să se ducă nu numai pe islaz, la cirezi și la turne, dar să cerceteze aproape fiecare grajd și coteț și să pună mâna, ori de câte ori era nevoie, a putut să facă mult bine. Și aici a fost vorba de injecții și de tratamente medicale, dar, mai ales, de o întreagă organizare de îmbunătățire a soiurilor prin aducere de prășitori mai de neam și prin răsplătirea țărănilor care își îngrijeau mai bine vitele, precum și printr'o frumoasă acțiune de educare și de îndrumare.

Studentii dela Oficiul Național de Educație Fizică au făcut împreună cu medicii, deși într'un domeniu mai zămbitor, o treabă tot atât de însemnată în sine, cât și prin

neașteptatele puțințe pe care le lasă să se întrevadă. Ei s'au îndreptat mai cu seamă către copii și flăcăi. Educația fizică și sporturile, pe care suntem porniți să le credem potrivite numai pentru tineretul orașelor, potrivite sau mai bine primite, s'au dovedit dela întâia încercare programică tot atât dela locul lor și tot atât de îmbrățișate, la sate. Jocuri, mișcări ritmice, înot, alergări, sărituri, marș, tragere la țintă, bătaia mingii, încadrarea într'o ceată și disciplinarea într'un câmp de sport au putut fi ajunse, nu numai fără prea grele silințe, dar cu entuziasm.

Pentru aceeași îngrijire a bunei stări și a sănătății, în deosebi prin fete și femei, a lucrat o maestră de gospodărie. Ea a căutat să îmbogățească băcărtăria și să arate, prin lecții pentru câteva, sau gătind împreună cu gospodina la cuptorul ei, cum printr'o pricepută și felurită pregătire, se pot scoate mâncări mai multe și mai bune din aceeași carne sau aceleași zarzavaturi. Le-a învățat cum să-și așeze în casă, cum să-și facă perna și salteaua, cum să se apere de necurătenii, cum să se îmbrace mai frumos și mai ieftin. Maestra a mers până la înființarea unui atelier de țesătorie, de unde au ieșit țesături și modele.

Echipa studențească din Văcăreni era însă mândră mai cu seamă prin membrii ei agronomi. Ea înțelegea din întâia zi, tocmai pentru că satul apare ca o comunitate de muncă, să pună în mișcare cerul și pământul ca să înbunătățească felul de muncă al oamenilor. Trei studenți agronomi ajutați și îndrumați de un inginer, sporiți de un gospodar ca medicul veterinar, amândoi cu reședința în județ și cunoscându-l, și încadrați de camera agricolă, înseamnă o punere la un loc de nu se poate mai prielnică împrejurări. Faptele au fost vrednice de atâtea silințe.

Cine a intrat în sat în vreuna din zilele lui Iulie a fost izbit de mulțimea oamenilor și a căruțelor care se adunau pe câte o parte din șosea și lucrau din zori până în noapte. Șoseaua este însă lungă de mai bine de 2 km., iar grija ei n'a mai putut s'o poarte nimeni încă dinainte de războiu. Dacă muntele vecin, înalt cum sunt munții Dobrogei, de 200 și 250 metri, este granit, pătura de pământuri mai

gălbue și sfărâmicioasă de deasupra o spală și o duce la vale, netezind șanțurile și astupând drumurile, orice ploaie. Aici a intrat casmaua și sapa oamenilor, cari, la îndeinul și pilda cu fapta a echipei, au reînviat vechea prestație, dată acum din toată inima, pentru că Văcărenii luase deodată cunoștință de sine și-și vedea făptura. nu numai ca o unitate oarecare administrativă, lăsată în seama unei autorități abstracte. A fost atât o silință, care, pusă în zile de lucru, al brațelor și al vitelor de jug și de ham, prin urmare în bani, înseamnă o sumă de care s'ar înfricoșa bugetul firav al comunei și ar șovăi bugetul județului, cât mai cu seamă o încercare izbutită de mobilizare de muncă a sătenilor. După această întâe încordare umăr la umăr, celelalte treburi, mai numeroase, mai sfărâmate și mai individuale, pentru că urmăreau îndeștulara trebuințelor unui regim de producție mixt, plugărie, dar și grădinărit, creștere a vitelor. dar și căraușie, pescuit, dar și îngrijire a viței de vie, a tutunului și albinelor, s'au înșirat neîntrerupte, bine întâmpinate și cu bune roade. Arături de alt fel, alegere a seminței, grăpare cu altă grijă, introducere de noi plante, întrebuițare a adăpostului vitelor mari și mici, cu unelte agricole aduse din altă parte și lăsate sătenilor, cu demonstrații și muncă după noua tehnică pe teren, cu animale de reproducție dăruite satului și date în seama gospodarilor mai cu tragere de inimă, expoziție de produse, premii în natură, în bani sau în recunoașteri. Trecerea echipei de agronomi prin Văcăreni a tras brazdă, în lucrările noi și minunate aduse la îndeplinire ca și în zguduirea minților ațipite în îndemânări moștenite.

Căile. ca să se ajungă acum la sufletele oamenilor, erau deschise. Folkloriștii s'au amestecat la șezători și în toate manifestările sătești, pe de o parte strângând și pe de alta strecurând valori pierdute de gândire și de artă, locală, sau vecină. Istoria satului, lipsit de orice monografie, a așezămintelor și a neamurilor lui frunțașe, a ieșit din uitare. Frământarea de lumină din jurul școalei și al cîrnii cultural, cu toate preocupările mai vechi sau de fiecare zi, a atras deodată luările aminte. Biserica s'a scâl-

dat ca într'o nouă lumină, când s'a văzut că pe lângă ea s'a adunat și a trăit satul, cu mult încă mai de vreme de orice altă așezare. Ca în atâtea alte colțuri de Dobrogea, unde Românii sunt băștinași de când se pomenește, a ieșit la iveală sfințenia vieții călăuzită prin veacuri de aposcoli, de călugări, mucenici și de preoți. Misticismul creștin, care a slăbit sau a primit noi înfățișeri în alte părți de pământ românesc, aici unde el s'a călătorit de pe toate drumurile de uscat și de apă și s'a întâlnit cu alte credințe, adânci sau crâncene și ele, înfloresc mai departe, plin de vechea mireasmă. Dobrogea e și astăzi și are să rămână un pământ de mănăstiri, de hramuri, de hagiâlăcuri și de credincioși iluminați. Cine a văzut numai o liturghie în biserică din Văcăreni, cu lumea care cade toată în genunchi, nu numai la citirea evangheliei și la arătarea sfințelor daruri, dar și la spunerea Tatălui Nostru și a Crezului ; cu așezarea în inel înaintea ușilor împărătești ca un zid de bărbați aspri și pătrunși, nu de zmerenie, ci de neînduplecarea lor de ostași ai credinței, care nu lasă nici o suflare de afară când iconostasul începe să plutească în fumul de tămâie cu toți sfinții lui de aur ; pe închinătorii și îngenunchetorii care se apleacă toți odată și de nenumărate ori, ca niște trestii sub vijelia rugăciunii, pe urmele preotului care intră în altar cu cartea sfântă ; cine a văzut revărsarea de colivi, de colaci, de sticle de must și de tăvi cu toate roadele pământului, ca la un praznic de Vechiul Testament, și pe femeile cu marama pe ochi, îndoite asupra lor, ca niște maici nemângâiate ale Domnului, are numai decât această vedenie și acest fior.

Locuitorii din Văcăreni au o vechime pe care nu o mai știm. Atâția din ei au venit acum un secol și jumătate din părțile basarabene, peste un miez mai de demult, alții mai încoace, din Moldova, din țara românească sau din Transilvania. În limbă se simt, ca o muzică din multe glasuri, înrăuirile cele mai deosebite, cu destule amintiri turcești. Portul s'a pierdut cu totul la femei, care, fiind mari țesătoare, mai păstrează numai rămășițe de motive de o lini-oară, locale sau aduse, în marama și în scoarțe, și înfâr-

zie la bărbați, prin tot felul de transformări de târg, într-o asprime de haină de oameni de apă și de vânt. Datările, cântecele și părerile s'au amestecat și ele. Trecutul satului, pus în acte de stare civilă sau în hrisoave și lucruri străbune ale locuitorilor, e pentru totdeauna pierdut. După risipirea dela 1877, a urmat distrugerea sistematică din 1916. Timp de doi ani și mai bine toți oamenii au trăit pe unde s'a nimerit, dincoace de Dunăre, iar la întoarcere n'au mai găsit casă întreagă și au trebuit să clădească satul și poate și sufletul lor, din temelie.

Din cioburile de amintiri și de lucruri pe cari studențele le mai găsesc ele refac pentru întâia oară sufletul și istoricul satului. Biserica de astăzi a fost zidită după războiul Crimeei, din 1864 până în 1868, cu cheltuiala împăratului Rusiei, de unde și hramul Sf. Nicolae. Pe când abia se începuse, a venit, la vremea aceea, zapciul turc de la Tulcea, s'a uitat la lucru, a scos din brâu 5 lire turcești, le-a pus pe zid, a strigat noroc ! și s'a dus. Un perete, în care aurul de atunci a intrat drept tencuială și cărămădă, trebuie să stea și astăzi ca martor al acelei recunoașter: păgâne dela 1864, înaintea Dumnezeului cel adevărat. Ceace e mai mișcător e că mica biserică dinainte, poate din zilele păcii dela Adrianopol. din 1829, făcută din nule și pământ, n'a fost dărâmată numai decăt, ca să aibă oamenii unde să se roage, și a fost cuprinsă în biserică cea mare, care și-a ridicat zidurile peste ea. Cât n'am da s'o avem încă, un fel de amintire a bisericeții care se păstrează până astăzi, a sfântului Francisc dela Porțile pietrosului Assisi, adăpostită în brațele de piatră ale mare: catedrale !

La folklorul oamenilor de aci, în care se încrucșează, ca și vânturile în acest cot de fluviu și de insulă străveche geologică, tot felul de motive și de ruini de compoziții mai mari, răsună câteodată accente mărețe de Mioriță actualizată :

Foae verde trei bujori...
Măi soldat din Roșiori,
Unde ți-a fost scris să mori ?

Sus pe vârful munților,
Deasupra Carpaților,
În bătaia gloanțelor.
În ploaia ghiulelelor,
Și'n spartul șrapnelor.

Ascultați acum ce adâncă poezie poate să izbucnească din
aceste versuri simple :

Măi soldat, cin'te-a scăldat ;
Ploile când au plouat.
Măi soldat, cin'te-a'nvelit ;
Frunza când s'a scuturat.
Măi soldat, cine te-a plâns ;
Păsările când s'au strâns.
Măi soldat, cin'te-a'ngropat ;
Munții când s'au dărâmat.

Alteori, alături de versul epic, din ciclul dunărean își
face loc elegia care e de dragoste, și nu e numai de dra-
goste. Ceva din soarta și singurătatea Dobrogeanului, se
simte în această jelanie, plânsă cucului, cu vorbe care sunt
locale, ca de pildă : iorgănașul turcesc, în loc de plapuma
noastră. Ascultați ce prospețime de glas limpezit de la-
crimi, ce bogăție de rimă și ce cadență sigură de vers îm-
podobesc acest cântec, unul din cele mai frumoase din
multele pentru întâia oară culese în firida Văcărenilor :

Vine cucul de trei zile
Peste văi, peste movile
Și n'are un'să se puie
Și necazul să și-l spuie.
S'ar pune pe-o rămurea
Aproape de casa mea,
Dar i-e frică de belea,
Să nu-l vadă cineva.
Cucule, cu pană sură,

Făți pomană și de mine,
De nu astăzi, măcar mâine,
Du-te la maica și spune
Că unde m'a dat nu-i bine,
Că mi-e casa sub pădure,
Așternutul de sub mine
E umplut cu măcăcine,
Pernișoara de sub cap,
Cu holeră de pe gard,
Iorgănașul de'nvelit
Cu piatră și cu pământ.

Aceasta e numai o schiță, cu date puține, a ceea ce a lucrat și a trăit echipa studențească trimisă de Fundația Principele Carol în satul Văcăreni, dela începutul lui Iulie până la sfârșitul lui Septemvrie, anul dela Doamnă 1934. Ar trebui să mă opresc, sfârșind, la organizarea Căminului cultural local sau la marele monument înălțat de echipă morților din sat ai războiului, mulți și eroici, într'o serbare de toamnă care a pus în mișcare tot acest ungher de sălașe românești al Dobrogei. Dar nu e nevoie, pentru că rostul acestor cuvinte n'a fost să cuprindă totul, ci să arate numai în linii mari că încercarea a izbutit, că echipa studențească și tehnicienii alipiți ei au pus inimă și pricepere, și mai ales că satul a răspuns. Altminteri, din ostenele noastre se ridică numai umerii faptelor mai de seamă, după care deosebim ușor ceea ce a rămas după noi acolo și altfel decât tot ce s'a făcut în acelaș timp în celelalte sate, așa cum rămâne peste priveliștea de ape și de greeri de secetă, a vetrei Văcărenilor: muchea ferăstruită și albastră a munților Măcinului.

UN SAT DE COLONIȘTI : CUSUIUL DIN VALE

Pe malul drept al Dunării, la patru kilometri din jos de Oltenița, s'a cuibărit pe povârnișul unei vâlcele satul Cusui. Locuitorii lui mai vechi, Turcii dintru început, dela cari n'a mai rămas decât o geamie albă, astăzi fără niciun credincios, și Bulgarii mai de apoi, adunați de pe podișurile petroase ale Bulgariei după 1880 și păstrând încă amintirea satelor de unde au venit, nu erau oameni de apă. De aceea ei s'au așezat înăuntru în uscat, la vreun kilometru departe de fluviu. A trebuit să se îndrepte spre aceste locuri un val nou de lume, plecat din părțile la care nimeni nu se gândise, ale Vidinului și ale Timocului, Olteni deprinși cu Dunărea, pentruca lucrurile să se schimbe. Cusuiul românesc este un fel de Cusui-dela-apă. A luat naștere aici de vreo zece ani, cu Români din Bulgaria pribegiți de-acasă de răul vremurilor, nu numai un cartier de coloniști al unei vechi vetre de sat, ci un adevărat sat nou. Intre Români și Bulgari se adâncește o vale, o derea, pe care de-atâtea ori șiroaiele unor ploii neașteptate o umplu și tae legătura între cele două așezări. Atunci se vede mai bine decât oricând, ce i-a chemat pe unii locuitori, plaiul și drumurile de pământ către ținutul pe unde fuseseră mânați încoace și ce i-a chemat pe ceilalți, pe-ai noștri, coas-

tele cu soare și drumurile de apă pe unde veniseră și se întâlneau cu ai lor.

Intr'o zi de Iulie de anul trecut două bărci mari cu 24 de crivace se încărcau la cheiul Olteniței, una cu tineri, studenți dela toate facultățile, și alta cu gospodăria unei campanii de trei luni de zile, mai cu seamă sanitară, agricolă și culturală, pături și vase, medicamente și instrumente medicale, aparate de măsurătoare și cărți. Dunărea se deschidea lină înaintea noastră, ca într'o călătorie de descoperire de noi pământuri. De pe dealurile Turtucaeii se ridicau drept în sus două, trei suluri de fum albastru. Poate niște focuri în vie, de vreascuri uscate, dar nouă ni se păreau semnele de pregătire ale unei bune gazde.

Fundația Culturală Principele Carol, care trimetea a- ceastă echipă studențească în satul Cusui, știa ce întrebări, de atâtea ori neprevăzute, întâmpină programul ei de lucru între oameni abia poposiți pe brazda lor. Ea căuta un sat și nu dădea aici decât de o mână de săteni umblând după un suflet. Datinele aduse cu ei nu mai erau, rupte de-acasă, decât niște amintiri, care nu-și mai găseau întrebuintare. Portul, cu fote, șaluri și marames se părisea, cântecele nu se mai cântau, câte un gospodar care întârzia fără rost, prin tarlale, cu fața spre Miazăzi, poate plângea, gândindu-se la locurile de unde se înstrăinase pentru totdeauna. Indârjirea, în schimb, la muncă, desțelenirea ogoarelor rămase pârlăgă din zilele Goșilor, începerea vieții dela capăt, nu erau poate decât alte înfățișări ale des-nădejdei. Fundația mai lucrase într'un alt sat de coloniști, dela celălalt capăt al Cadrilaterului, Regina Maria din poarta Balcicului. Invățase să cunoască pe Macedoneni și Bănățeni, unii porniți din jurul Peșterii bulgărești, iar ceilalți din Jugoslavia. Cadrilaterul ajungea într'adevăr un loc de întâlnire a Românilor de pretutindeni. Soseau toți de pe toate drumurile, de uscat sau de apă, ca să dea viață acestor noi pământuri și ca să le apere. Români din țară ca și Români de sub stăpâniri străine. Fundația venea ca să adâncească o experiență, pentru sine,

și să fie ajutor, pentru alții, tocmai când aveau mai mare trebuință de el.

Cele două bărci au apucat întâiu deacurmezișul Dunărei, duse puternic din lopeți, ca să ajungă în sforul apei și să se lase luate la vale. Priveliștea s'a lărgit deodată. Nu mai eram, ca până acum, numai la malul unui mare fluviu, uitându-ne de sub plopii roțați cum curge și se pierde spre răsărit, ci ne găseam chiar în largul lui, cu ape de toate părțile, și cu chenarul verde de sălcii sau de vii de pe margini, abia ca o podoabă. Indărătul nostru se înălța în trepte. Turtucaia, cu cele două minarete ale ei, cu acoperișuri vesele în frunziș, iar în față, drumul fără pulbere, cu ochiurile neașteptate și cu cântecul neîntrerupt de unde, pe albia fără piedici, pe după ostroave ascuțite sau pe la coturi rotunde. Desfătarea drumului pe apă, făcută din alunecare lină, din singurătate, și din cine știe ce fiori străbuni de eroism în luptă cu elementele naturii, începea. Eram pe Dunărea noastră, deoparte și de alta, și pe Dunărea tuturor popoarelor, trecătoare pe aici prin veacuri, în luntri dintr'un lemn sau pe grele galere.

Vedeam cu ochii minții podul de fier, care are să se întindă odată între cele două maluri, rezemat dinspre Oltenița pe un dig de zidărie adus de departe, ca să fie la douăzeci de metri deasupra celor mai urcate ape, iar spre Turtucaia, în coasta de piatră a râpei din fața noastră. Până când podul dela Turnu Severin cu Jugoslavia nu rămânea decât un plan, purtat de ani de zile prin conferințe de experți și prin cartoane, îndrăsneam mai puțin să ne gândim. Dunărea românească se părea că nu trebuie să aibă decât o singură legătură între cele două maluri, podul dela Cernavodă, bătrân acum de peste 40 de ani. S'a înnoit de-atunci țara, și-a întreit populația, s'a lipit mai strâns de Dunăre și de mare, a crescut fără asemănare mișcarea călătorilor și a mărfurilor, s'a dezvoltat automobilismul și viața șoselelor, dar noi am rămas nemișcați, în folosirea mijloacelor pentru mulțumirea atâtor cerințe năvalnice, aproape la ceea ce am făurit acum o jumătate de secol. E puțin. Trăim în niște vremuri de faptă. Un

nou pământ, această Dobroge nouă, și o altă legătură cu o nouă Mare-Neagră, aceea dela Cavarna și dela Bal-cic, un nou popor românesc, cei vreo 150.000 de coloniști așezați în județele Durostor și Caliacra, cer cu putere un pod în aceste părți, care să lege în linia cea mai dreaptă cu Bucureștiul. Este adevărat că în Cadriater n'ar aștepta la capătul acestui pod nicio cale ferată, dar are să aștepte în curând o șosea internațională, care e cel puțin tot așa de însemnată și poate să fie urmată și de tren. Pe podul, cu cale dublă, de șine și de picior, ar trece căruțele noastre dunărene, oamenii și turmele. Câmpia românească s'ar revărsa atunci neoprită de prăpastia de ape a Dunării, cu oamenii, bogăția și cultura ei, până la pragurile mării. Atâtea probleme, astăzi încă îngrijitoare, s'ar apropia de deslegare. Satul, către care ne îndreptăm astăzi, ar ajunge astfel aproape un cap de pod.

Insuflețiți de asemenea mari nădejdi, băeții s'au așezat ei înșiși la lopeți. Membrii echipei nu sunt niște studenți oarecare, strânși în mănunchiu de întâmplarea alegerii după criterii obiective, unul din Moldova, unul din Muntenia și altul poate din Banat. Sunt toți fii ai coloniștilor din Cusui, Români din Bulgaria trecuți la noi pentru studii și încetățeniți prin împrăștierea părinților. Vor să lucreze pentru satul lor. Se simt legați de el și prin alte legături, decât acelea ale aplicării unui program unitar, supravegheat cu grijă prin oamenii lui de un centru tehnic. Ei se cred părtașii unui proces istoric, invers celui de la 270 al lui Aurelian împăratul, când s'a dat poruncă de retragere legiunilor la Miazăzi de Dunăre. Astăzi Românii dela Miazăzi de Dunăre, din cotloanele depărtate ale Macedoniei până în firidele cu grâu, struguri și pește ale fluviului, au început să se retragă, fără poruncă, dar în presimțirea unei primejdii de desființare. Dincoace de apă, pe țărmul ei dela Miază noapte. După întâiul popas de bejenie, cei mai mulți, dornici să nu se despartă cu desăvârșire de o lume unde s'au trezit și ai lor au locuit de multe veacuri, din zilele strămoșilor romani, au cerut să li se dea loc pe aceste plaiuri românești din dreapta Dunării și au

trecut-o încă odată. De-aici, și nu numai din belșug de ogoare libere, așezarea coloniștilor din Peninsula Balcanică anume în aceste părți de Dobroge nouă și nu aiurea.

Studentii sunt fii de oameni de Dunăre și uneori de-a dreptul de pescari. Apa e pentru ei ceea ce e curtea prafoasă pentru alți copii, și barca, un căruț târât prin toate gropile. Cei mai mulți trec fără nici o greutate, înot, de două și de trei ori, toată această genune de apă argintată de soare, înțepată de peștii nevăzuți, dar lată de mai bine de un kilometru și repede de toată iuțeala grea a unui asemenea șivoiu curgător. Râd și cântă. Vâslesc nebunește. Se simt acasă. Exercițiile de educație fizică cu flăcăii și fetele satului au să fie tot pe apă. Înot sau în bărci. Când alunecăm prin dreptul unei mori de apă, ancorată, zdrențoasă și cătrănită în mijlocul fluviului, cu plescăitul ei găfâit de roți, cineva plin de făină, poate morarul, se arată într-o ușiță și spune binețe. În dreapta crește mereu un pâlc de sălcii. Pe creastă se văd coame de case. Ajungem.

Studentii s'au gospodărit la școală, ca să rămână împreună și să urmeze programul de lucru. Deși toți aveau părinți sau rude în sat, foarte puțini s'au așezat pe la casele lor. În curtea înconjurată de salcâmi, s'a ridicat, pe un catarg înalt, care-i întrecea, un steag văzut de departe. Când a venit și o echipă de cercetași, tot băeți de apă de pe la Galați și s'au cuibărit în vechea geamie de-alături, în jurul acestui steag, înălțat și coborât după toate rânduețile, cu rugăciune și cântec, s'au făcut exercițiile cercetășești și strejărești și s'au dat serbările de noapte, cu foc de tabără și cu povești și snoave. Alți băeți s'au adăugat, din anii din urmă ai școlilor secundare, fii de coloniști veniți în colonie de vară ca să fie de ajutor. Echipa stătea acum gata în fața satului, cu 30 și uneori cu 40 de membri, împreună cu oaspeții. Lucrul putea să înceapă. El începuse, chiar prin această punere în rânduială, la care satul se uita cu ochi mari.

Cercetările statistice au arătat limpede, ceea ce se cunoștea dinainte că aproape fiecare colonist, deși toți la un loc erau din același ținut, venea din alt sat. O mai mare

fărămițare nu se putea închipui. Exista o conștiință de grup administrativ. Conștiința de obște, cu părinți aceeași și aceeași vatră de viață, n'avea cum să se întâlnească. Se întâlneau cel mult începuturile ei, cu interesele asemănătoare de muncă, încuscririle, schimbările de gânduri sau de datini aduse de fiecare de-acasă, serbările lumești sau hramurile și sărindarele făcute împreună. Echipa studențească s'a ostenit să adâncească aceste începuturi ; alături de satul administrativ, economic și politic, să zidească la satul sufletesc.

Dispensarul medical s'a deschis pentru toți fără deosebire, Români și Bulgari, și a fost cercetat mai ales de mame cu pruncii lor. Fântânile din sat, unele vechi din vremea Turcilor, cu colace roase de piatră. au fost curățate și înălțate. Până atunci, înaintea unora, nămolul era așa de adânc și de moale, încât bivoliile veneau să se scalde, scufundați în picioare până la coarne, cu ochii bulbucați și fericiți. S'a înviorat bisericuța, destul de părăsită. S'a făcut un loc verde de odihnă din cimitirul, pierdut cu totul sub buruieni. S'au adus unelte plugărești și sămânță aleasă dela serviciile agrare din Siliștra. S'a înființat o filială a școlii primare în satul coloniștilor, de unde copiii, mai ales iarna, nu se puteau duce uneori decât cu primejdia vieții până la școala din satul vecin, și atunci nu se mai duceau deloc. Toate erau însă lucrări mai curând de apropiere și mai mult decât de câștigare a încrederii oamenilor, care n'a lipsit, de altoire a încrederii în ei și în puterile lor. Satul e făcut din nimic, de ieri, cu ceva eroic. Toți își aduc aminte când nu era și se pot teme că s'ar putea într'o bună zi să nu mai fie. Ei trebuie puși deoptrivă la încercări mai grele decât cele obișnuite. Atunci s'a născut gândul marei șosele, care să-i scoată din închisoarea lor de sat la o parte de drumurile umblate și să-i pună în legătură, la răsărit și la apus, cu toți vecinii, ascunși prin firidele malului.

Aceasta a fost lucrarea propriu zisă de pământ de colonizare, cu mijloace neobișnuite, ca în zilele romane, care a strâns la olaltă, timp de săptămâni, atât pe oame-

nii din Cusui, dar și pe locuitorii din alte trei, patru sate, cu căruțe și cu unelte de spart, cu toți specialiștii în dinamică ai vechilor canarale, cu ingineri și picheri dela oraș, cu caterpillare americane, și cu tăvăluge motorizate. Tot malul s'a umplut de viață. Kilometri și kilometri de drum s'au măsurat și s'au tras prin tarlale, pe câmp, și prin livezi și vii, în marginea satelor, s'au acoperit cu piatră și s'au călcat și bătut, izvoare subterante s'au captat și poduri s'au întins peste șanțuri și râpi. Din loc în loc brăzdarul mașinilor tăia câte un olan roșu, ca o rană în sângerată, al vreunei canalizări bizantine din secolele când la Silistra Ulfila traducea Goșilor Biblia în limba lor sau se năștea Aetius, tot acolo, biruitorul lui Atila și al hoardeior lui în Câmpiile Catalaunice. Straturi, straturi se întinde împrejur, trecutul, cu multele rânduri de oameni și de civilizații. La cea mai ușoară scormonire el se arată și cere urmașilor să caute să fie vrednici de câtă viață a înflorit pe aici.

Cusuiul a fost lăsat acum în cețurile și în scrâșnetul de sloiuri al Dunării înghețate. Coloniștii au păstrat însă fiorul acelei mari și roditoare osteneli. Fundația culturală Principele Carol își poate trimite echipele viitorului în aceste plaiuri ale Cadrilaterului, unde se pregătește o Românie nouă, cu toată încrederea. Este un pământ de eroism, unde trebuie să ne creștem eroii.

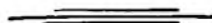
CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
<i>Pământ și oameni dela noi</i>	
Țara	9
Cartea Munților	16
La Huțuli (Între Suceava și Ceremuș)	23
Privind cum curge Dunărea	37
Drumuri de primăvară pe Dunăre	44
Ziua apelor (Balcic în Iunie)	51
Drumuri și popasuri pentru o vacanță de iarnă	59
O avuție națională : Turismul și organizarea lui	67
Români din alte țări	75
<i>Pământ și oameni din alte părți</i>	
Cele trei capitale	89
Locuri și oameni din Bulgaria	94
Foi de ziar elenic	104
Între continente	123
Drumuri poloneze	139
Primăvară nordică	146
<i>Arta cărții și arte plastice</i>	
Monitorul Oficial	159
Când scriitorii au șaizeci de ani	173
Când filozofii împlinesc șaizeci de ani	181
Castelul cu poeți	189
	395

Glasul de pe munte (de vorbă cu Regina Maria)	196
P. E. N. Clubul român	202
Scriitori de lângă noi	230
Tolstoi la Herăstrău	238
Pe urmele lui Smighelschi	247
Muzeul Simu	253
Colecția de artă Zambaccian	266

Cultură Socială

Propaganda	283
Biblioteca, memoria omenirii	289
Cinematograful și radiofonia	297
Depozitul legal	308
Școala dela Văleni	316
Asociații creștine	326
Bunii Templieri	333
Institutul Social Român	342
Un sat de muștele : Stăneștii	368
Un sat de apă : Văcărenii.	377
Un sat de coloniști : Cusuiul din vale	387

DE ACELAȘ AUTOR:

Studii:

Românii dintre Vidin și Timoc („Cartea Românească“).

Românii din Bulgaria („Cunoștințe folositoare”, „Cartea Românească“).

O nouă metodă de Statistică a asigurării de accidente muncitorești („Monitorul Asigurărilor“)

Crescătorul de Șoimi („Fundația Culturală Principele Carol“).

Balcicul („Colecția Apollo“).

Biblioteca Satului („Fundația Culturală Principele Carol“).

Titu Maiorescu și Duiliu Zamfirescu în scrisori („Fundația de literatură și artă Regele Carol II“).

Literatură:

Florile inimii, versuri, („Cartea Românească“).

Legătura roșie, schițe („Fundația Culturală Principele Carol“).

Fuga lui Șefki, roman („Cartea Românească“).

Maica Domnului dela Mare, roman („Cartea Românească“).

Un an de revoluție rusească, traducere din *Maxim Gorki* („Reforma Socială“)

Cartea ceaiului, traducere din *Okakura Kakuzo* („Fundația Culturală Principele Carol“).

O antologie muncitorească („Ministerul Muncii“)

(*Manuscrise*)

Cetatea de argint, versuri.

Capra neagră, roman.

Sixtina de *Remy de Gourmont*.

Prețul 85 lei

